

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
17. évfolyam (2022) 1. szám

Tanulmány

Árva Zsuzsanna: <i>A bíróságok igazgatásának egyes elméleti kérdései és modelljei</i>	5
Jakab Nóra: <i>Szociális párbeszéd és a klímasemleges politika</i>	19
Szalma József: <i>A francia Code Civil kötelmi jogi reformjáról II. rész</i>	32
Wopera Zsuzsa: <i>Az uniós jog válaszai a nemzetközi párok házasság felbontását érintő aktuális kérdésekre</i>	51
Gedeon Magdolna: <i>Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római „sporttevékenységekre”</i>	64
Pusztahelyi Réka – Czibrik Eszter: <i>Online kereskedelmi gyakorlatok tisztességtelensége a Booking.com döntés tükrében</i>	78
Sereg Péter: <i>A magyar pénzügyi felügyelet kialakulása és fejlődésének története a 19. században</i>	97
Windt Szandra: <i>Az emberkereskedelemmel kapcsolatos jogalkalmazói attitűdökről</i>	112
Vári Vince: <i>Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata a szerb és a magyar büntetőeljárás kezdeti szakaszában</i>	129
Béres Nóra: <i>Az unikornis nyomában? A Covid-19 elleni védőoltások globális hozzáférhetősége a TRIPS-mentesség, az egészséghez való jog és a fejlődéshez való jog háromszögében</i>	150
Matusik Tamás: <i>A bizonyítékok értékelése a bíróság vádemelés előtti eljárásában</i>	167
Minkó-Miskovics Mariann: <i>A közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök büntetőjogi szabályozásának lehetőségei: két elvetélt törvényjavaslat nyomában</i>	182
Boda Zoltán: <i>A vagyoni elégtétel lehetséges jogalkalmazási kérdései és válaszlehetőségei</i>	195

Garami Mária – Rácz Zsófia: <i>A tisztességes munka átfogó vizsgálata a hazai és az Európai Unió jogi környezetben.....</i>	214
--	-----

Szemle

Prugberger Tamás: <i>Munkajogon innen, munkaviszonyon túl és a kettő között - Felmerülő gondolatok Szekeres Bernadett könyvének olvasása kapcsán</i>	228
---	-----

A bíróságok igazgatásának egyes elméleti kérdései és modelljei*

Árva Zsuzsanna**

Hazánkban immáron több mint másfél évszázada történt meg a közigazgatás és az igazságszolgáltatás elhatárolása. Ennek ellenére számos szükségszerű vagy célszerűnek tartott érintkezési pontot találhatunk a jogrendszerben a két szervezetrendszer között. Jelen tanulmányban éppen ezeket a szegmenseket igyekszem bemutatni: nevezetesen, hogy a hazai közjogászok miként vélekedtek az elhatárolásról és a két terület összefüggéseiről, továbbá milyen szempontok alapján próbálták elkülöníteni az igazságszolgáltatás és a közigazgatás által végzett jogalkalmazó tevékenységet és ennek fényében milyen elméleti kérdések merülhetnek fel a bíróságok igazgatása kapcsán.

Kulcsszavak: hatalommegosztás, bírósági igazgatás, bírói függetlenség, quasi-bíráskodás, hatékonyság

Theoretical Questions and Models of Court Administration

The separation of public administration and the administration of justice took place in Hungary more than one and a half centuries ago. Yet, we may still identify numerous necessary or expedient points of contact in the legal system between the two organizational forms. In this paper, I aim to introduce exactly these segments: namely what the opinion of Hungarian scholars of public law has been about the separation and the interconnections between the two areas, moreover, the factors based on which they tried to separate the law application activities carried out by jurisdiction and public administration, as well as the theoretical questions that may arise in view of this in connection with the administration of courts.

Keywords: separation of powers, administration of justice, independence of judges, quasi jurisdiction, efficiency

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1934>

Bevezetés

Hazánkban immáron több mint másfél évszázada történt meg a közigazgatás és az igazságszolgáltatás elhatárolása az 1869. évi IV. törvény által. Ennek ellenére számos szükségszerű vagy célszerűnek tartott érintkezési pontot találhatunk a jogrendszerben a két szervezetrendszer között. Az egyik ilyen a közigazgatási bíráskodás, de kapcsolódási területet képez a közigazgatás által végzett quasi

* A tanulmány megjelenését az EFOP-3.6.1-16-2016-00022 Debrecen Venture Catapult Program című pályázat tette lehetővé.

** Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék.

bíraskodó tevékenység, amellyel a közigazgatási irodalomban mint a közigazgatás egy sajátos tevékenységével találkozhatunk, és amely egyben az igazságszolgáltatás bírói monopóliumának elve alóli kivételeket is jelenti. Az összefüggő területek közé tartozik továbbá a bíróságok igazgatása, amelyről az 53/1991. (X. 31.) AB határozat még azt állapította meg, hogy a közigazgatás egy sajátos – „viszonylag önálló” - szakterülete. Ugyanakkor a témát az alkotmányjogi irodalom szintén szükségszerűen és indokoltan ugyancsak vizsgálja, míg a klasszikus közigazgatási kérdések közé tartoznak az igazgatás törvényszerűségei, mint a külső és belső igazgatás megkülönböztetése. A témakör közigazgatási tárgyalásához ugyancsak szükségszerű kiindulási pontot jelent a bírói függetlenség kérdésköre, azonban a kutatások az igazgatási, irányítási eszközrendszerek vizsgálatára helyezik a hangsúlyt.

Már a fentiek alapján is kitűnik, hogy lényegi különbségek vannak a tekintetben, hogy a két jogág mit ért és főképpen milyen eszközökkel vizsgálja a bíróságok igazgatását, de hasonlóan eltérően vélekednek a kérdésről az európai közjogászok is. E körben már maga a kiindulópont sem kellőképpen körülhatárolt az igazságszolgáltatáshoz tartozó szervezetek kapcsán¹ de a közjogi gondolkodásban már évszázadok óta több ponton is összefonódik az igazságszolgáltatás a közigazgatással. Jelen tanulmányban éppen ezeket a szegmenseket igyekszem bemutatni: nevezetesen, hogy a hazai közjogászok miként vélekedtek az elhatárolásról és a két terület összefüggéseiről, továbbá milyen szempontok alapján próbálták elkülöníteni az igazságszolgáltatás és a közigazgatás által végzett jogalkalmazó tevékenységet és ennek fényében milyen elméleti kérdések merülhetnek fel a bíróságok igazgatása kapcsán.

1. Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás összevetése a hatalommegosztás elve tükrében²

A tématerület külön elméleti előkérdése, hogy az egyes korszakokban a közjogi munkák miképpen viszonyultak a hatalmi ágak összefolyásához. Bár a hatalommegosztás elve a jogállamiság egyik alapköve, a dualizmuskori munkáktól kezdve mind a mai napig szinte kivétel nélkül tényként említették a tanulmányok a bíróságokkal kapcsolatban, hogy ítélkezési tevékenységet más, főként a közigazgatási szervek is végeznek és más jellegű összefolyások is felfedezhetők a közigazgatás és az igazságszolgáltatás között.

A hatalommegosztás elméletét a hazai közjogi irodalomban két módon adaptálták. A klasszikus hármas felosztás Montesquieu nevéhez kötődve jelent meg az elméleti munkákban a francia és latin államokban és hazánkban is. Am az

¹ Berthier, Laurent – Pauliat, Hélène: *Administration and management of judicial systems in Europe*, Study by the Observatoire des Mutations Institutionnelles et Juridiques (Observatory of Institutional and Legal Change – OMIJ, EA 3177), University of Limoges, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-administration/168078829f> (2020. 12. 02.) 2. o.

² A fejezet kapcsán lásd: Árva Zsuzsanna: Gondolatok a közigazgatás és az igazságszolgáltatás összefüggéseiről a magyar Alkotmánybíróság esetjoga tükrében, in: *A köztársasági alkotmány 20 éve* (Kocsis Miklós – Zeller Judit, szerk.), Pécsi Alkotmányjogi Műhely, Pécs, 2009, 563-580. o.

elhatárolás gyakorlati megvalósításnak problémái igen korán jelentkeztek, sőt már az alpműben is megjelentek³, így főként a német irodalomban megjelent egy kettős rendszer is, amely az állami akarat és cselekvés megkülönböztetésén alapult⁴ és csak a törvényhozás és a végrehajtás között tett különbséget, amely utóbbiba egyaránt beleértették az igazgatást és az igazságszolgáltatást.⁵

A közjogi irodalomban a hatalmi ágak megosztása elméletének egyik korai hazai leírását Concha Győző *Politica* című művében találhatjuk, aki szerint a bírói hatalom bár elkülönült, de a törvényhozó és a végrehajtó hatalomhoz képest a különállása csak viszonylagos.⁶ A bírói függetlenség fontosságát Concha is elismerte, ám a közigazgatás és a bíróságok viszonyát részletesen nem rendezte, így speciálisan az egyes közigazgatási szervek által folytatott bírászkodással és ennek alkotmányjogi megítélésével nem foglalkozott. Mindezt utóbb Máthé Gábor azzal is magyarázta, hogy az elhatárolás a közigazgatás átalakításával járt volna, amelynek gyakorlati megvalósítására a municipiumok miatt nem volt reális esély.⁷ Eötvös József ugyancsak Montesquieu elméletéből kiindulva megkülönböztetett törvényhozó, kormányzó, bírói, királyi és közigazgatási hatalmat, amelyek közül az első kettőt tartotta meghatározónak, amelyeket az emberi természet analógiájára állami akaratként és tettként aposztrofált.⁸

Csemegi Károly neve a korszakban az 1869. évi IV. tv. keletkezésével is összeforrott. Csemegi nemcsak az elhatárolást tartotta szükségesnek, de felismerte azt is, hogy a bírói függetlenség garanciáinak megteremtése képez csak alkotmányos biztosítékot⁹. Martonyi János pedig már a közigazgatási bírászkodást ágyazta a hatalommegosztás elméletébe azzal, hogy a klasszikus triász mellett már az államfői hatalom figyelemre méltónak tartotta¹⁰ Martonyi ugyancsak elismerte azt a Locketól eredeztethető álláspontot, amely szerint a végrehajtás és a bírászkodás tevékenysége nagymértékben hasonlatos a jogszabályokhoz való kötöttség és a tevékenység jellege tekintetében. A funkció céljának eltérő jellege miatt, amely szerint a közigazgatás a közérdeket valósítja meg, míg a bíróság pusztán a törvény uralmát biztosítja, -a szervezeti megkülönböztetést is szükségesnek vélte.¹¹ Bár ekkor már több európai állam *expressis verbis* is kimondta a közigazgatás és az igazságszolgáltatás elválasztásának szükségét¹², Martonyi rámutatott arra is, hogy a gyakorlatban az elhatárolás csak töredékesen valósult meg. Így a *quasi iurisdictio* megvalósulásaként említette a közigazgatási tisztviselők fegyelmi ügyeiben felállított

³ Vö. „A bírói hatalom bizonyos értelemben nem is hatalom” Montesquieu, Charles: *A törvények szelleméről*, Osiris, Budapest, 2000, 253. o.

⁴ Például Lorenz von Stein.

⁵ Bővebben Nagy Ernő, *Magyarország közjoga: államjog*, Budapest, Eggenberger, 1897, 196. o.

⁶ Concha Győző: *Politica* 1. köt. Budapest, 1905, 291. o.

⁷ Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875*, Akadémiai, Budapest, 1982, 17–26. o.

⁸ Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra II.*, Magyar Helikon, Budapest, 1981, 145-147. o.

⁹ Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. *Gazdaság és Jogtudomány*, 3. (1969.) 1-2., 137. o.

¹⁰ Martonyi János: *A közigazgatás jogszerűsége a mai államban*, Budapest, 1939, 14. o.

¹¹ Martonyi: i. m. 11. o.

¹² Lásd a Martonyi által hivatkozott francia jogfejlődést Martonyi: i. m., 12. o.

bíróságot, a kényszernyugdíjazási ügyekben eljáró szerveket, és azokat az eseteket, amikor a közigazgatás előkérdést dönt el, és nem utolsó sorban a rendőri büntetőbíráskodást, valamint a községi bíráskodást. Mindebből arra következtetett, hogy a két hatalmi ág szervezeti megkülönböztetettsége tökéletlen, és így a tevékenység jellege és célja alapján történhet meg az elhatárolás.¹³ Martonyi részletesen bemutatta azt is, hogy a quasi bíráskodás mellett a hatalmi ágak között más típusú összefonódások is tapasztalhatók.¹⁴

Bibó István a korábbi szerzőkhöz képest újszerű értelmezését adta a hatalommegosztás elméletének. Rámutatott, hogy az elmélet egyszerre leíró és normatív igényű, hiszen részben azért keletkezett, mert a szerzők rendszerezni kívánták az államhatalom egyes szegmenseit, részben pedig modellt alkottak. Bibó emlékeztetett Arisztotelész tanaira, továbbá az angol alkotmányra, ahol a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása alig történt meg. Bibó azonban ebben nem ellentmondást látott, hanem annak igazolását, hogy a montesquieu-i triász lényege nem feltétlenül a hatalmi ágak teljeskörű és mindenkifeletti elválasztása, hanem a hatalomkoncentráció megakadályozása megfelelő garanciák kidolgozásával.¹⁵ Bibó részben a közigazgatás és végrehajtás tartalmi megkülönböztetésének kérdéskörét is érintette, a hatalommegosztás kritikája kapcsán. Ennek ún. idealista kritikája ugyanis elsősorban a funkcionális megosztást bírálta, amely nem máson alapult, mint azon a felismerésen, hogy a mindkét hatalom meghatározó tevékenysége a jogalkalmazás. Bibó álláspontja szerint ugyanakkor ez a felismerés nem hathat újszerűen, hiszen már Locke is ez alapján állapította meg, hogy a végrehajtás része a bíráskodás, amelyet Montesquieu viszont már meghaladott.¹⁶

2. A közös pontok értékelése a közjogi irodalomban¹⁷

A hatalmi ágak szigorú elválasztásának a gyakorlati lehetetlensége a fentiek alapján már egészen hamar és magától értetődően jelentkezett. Éppen ezért a hazai közgondolkodásban az az álláspont körvonalazódott, hogy az államhatalom egysége miatt a hatalommegosztás elmélete mereven nem értelmezhető¹⁸ A közigazgatás és a bíráskodás¹⁹ elválasztást kimondó 1869-es törvénycikk vitája során is már többen szorgalmazták, hogy a közigazgatási szervek bírói jogosítványait fent kell tartani.

¹³ Martonyi: i. m. 19. o. és 21. o.

¹⁴ Lásd részletesen Martonyi: i. m. 14-21. o.

¹⁵ Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. II. kötet 1945-1949., Magvető, Budapest, 1986, 369-392. o.

¹⁶ Bibó: *i. m.*, 388. o.

¹⁷ A fejezet kapcsán lásd Árva Zsuzsanna: A quasi bíráskodás megközelítési lehetőségei, *Pro Futuro*, 2013. 3. 120-135. o.

¹⁸ Nagy E.: *i. m.*, 195.

¹⁹ A közigazgatás és végrehajtás viszonyáról lásd Varga Zs. András: Közigazgatás és jogalkotás, in: *(L)Ex cathedra et praxis, Ünnepi kötet Lábadny Tamás 70. születésnapja alkalmából* (szerk: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett), Budapest, Pázmány Press, 2014, 546. o. https://jak.ppke.hu/uploads/collection/207/file/LABADY_unnepi_kotet0919_nyomasra.pdf vagy Gajdusчек György: A közigazgatás szervezeti jellemzői – összehasonlító aspektusból, in: *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása* (szerk: Szamel Katalin – Balázs István – Gajdusчек György – Koi Gyula), Budapest, Complex, 2011, 39. o.

Tisza István szintén indítványozta, hogy a jogszabály kifejezetten rögzítse, hogy a megyei hatáskört legalsó fokon megőrzik²⁰, amely azonban - ekkor még – nem történt meg. A teljes és következetes szétválasztás lehetetlensége tehát már rögtön ekkor megmutatkozott a jogszabályok és a jogtudomány szintjén is. A kor közjogászai vélekedése szerint nem egyszerűen a szabályozás elégtelenségéről van szó és egyfajta egyelőre még fenntartandó megoldásról, hanem csaknem kívánalommal vált egyes területeken a quasi bíráskodás fennmaradása is.

Nagy Ernő²¹ mellett Kmetty Károly célszerűségi okokra hivatkozással is magyarázta a kihágási, a rendőri, valamint a fegyelmi vagy más ügyekben történő közigazgatási szervek által történő bíráskodást, amelyet több európai állam is fenntartott a korszakban.²² Hazánk legjelentősebb közjogászai, így Tomcsányi Móric vagy Csekey István²³, bár elismerték az államhatalmi ágak elkülönítésének fontosságát, szintén célszerűségi ok alapján²⁴ azt nem tartották feltétlenül szükségesnek.²⁵ Az elválasztás tehát kimondva is csupán törvényi szinten valósult meg. Fennmaradt a közigazgatási szervek ítélezési tevékenysége többek között a kihágási ügyekben²⁶, a kisebb perértékű polgári peres ügyekben²⁷, az iparos²⁸ és cselédügyekben²⁹, valamint a fegyelmi ügyekben³⁰, de szintén elismert kivétel volt a községi bíráskodás³¹, valamint a közigazgatási munkákban tárgyalt gyámhatóságok és árvaszékek³² eljárása is. Míg a bíróságok esetében pedig nemcsak a közigazgatási jellegű jogalkalmazó tevékenységek jelenthetnek kivételt, hanem maga a bíróságok igazgatása is.

3. A bíróságok igazgatásának egyes elméleti kérdései

A bíróságok igazgatásának témaköre már jellemzően az újabb közjogi irodalomban merült fel, annak ellenére, hogy összefüggése a végrehajtás, illetve közigazgatás és az igazságszolgáltatás elhatárolásával kétségtelen. A tanulmány a bíróságok

²⁰ Máthé: i. m., 146. o.

²¹ Nagy E.: i. m., 195. o.

²² Kmetty Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*, Politzer-féle Könyvkiadóváll., Budapest, 1905, VI. o.

²³ Csekey István: *Magyarország alkotmánya*, Renaissance Könyvkiadó, Budapest, 1943.191–192. o.

²⁴ „A közigazgatás és a bíráskodás lényegében azonos természete ennek a két tevékenységnek századokon keresztül meg volt teljes összeolvadásában is kifejezésre jutott. Ugyanazok a szervek látták el a legtöbb esetben a végrehajtó hatalom minden megnyilvánulását, úgy a közigazgatást, mint a bíráskodást. Ép az a körülmény azonban, hogy a bíráskodás mindig a jogszabályhoz kötött és külső utasítást nem tűrő tevékenység: a bíráskodásnak a részben politikai és célszerűségi szempontokból vezetett közigazgatási tevékenységtől való szervezeti elválasztását tett indokolttá.” Egyed Istvánt idézi: Élthes: i. m., 578. o.

²⁵ Tomcsányi Móric: *Magyarország közjoga*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940, 15. o.

²⁶ Nagy E.: i. m. 292. o., Csekey: i. m. 191. o., Kmetty: i. m. VI. o. és 723., Egyed István: *Közjogi alapismeretek*, Budapest, Grill, 1937, 159. o., Martonyi: i. m. 19. o.

²⁷ Nagy E.: i. m. 292., Csekey: i. m. 191., Kmetty: i. m. VI. o.

²⁸ Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*, DUP, Debrecen, 1997, 156. o. vagy Kmetty: i. m. 722-723. o.

²⁹ Nagy E.: i. m. 292. o., Egyed: i. m. 159. o.

³⁰ Csekey: i. m. 191. o., Kmetty: i. m. VI. o. és 723., Martonyi: i. m. 19. o.

³¹ Kmetty: i. m. 722-723. o.

³² Kmetty: i. m. 499-503. o.

igazgatásának elméleti vonatkozásai körében elsősorban azokra az elemekre koncentrálni, amelyek egy nemzetközi összehasonlításban is szükséges figyelembe venni és amelyek dogmatikai jelentőségűek. Terjedelmi okok miatt nem vállalja azonban sem a hazai, sem más külföldi aktuális igazgatási rendszerek értékelő bemutatását.

3.1. Előkérdések. A bíróságok igazgatásának vizsgálata során alapvető fontosságú előkérdés, hogy megállapítható-e az igazságszolgáltatás igazgatásának egységes nemzetközi tartalma. Az ezt vizsgáló nemzetközi kutatások több problémára is felhívják a figyelmet. Az egyik a jogi szaknyelv használatából adódó különbségek kezelése, amelyek szorosan kötődnek az adott ország jogrendszeréhez. Így rögtön az igazságszolgáltatás mint hatalmi ág szervezetrendszerébe tartozó szervek körét is eltérően határozták meg a tagállamok, míg a másik probléma, hogy a kutatások a bíróságok igazgatását az igazságszolgáltatás színvonalával szorosan összefüggő kérdésnek tekintik, amely azonban empirikus, illetve egzakt kutatások alapján nehezen mérhető.³³ Hasonlóan a közigazgatás külső hatékonyságának méréséhez, az igazságszolgáltatás esetében is ugyanazon problémákkal szembesülhetünk.³⁴ Minden országban egy olyan szervezetrendszer van, amelyet igazságszolgáltatásként azonosíthatunk, így az összevetés csak vagy időben eltérő síkon vagy nemzetközi szempontból történhet. Előbbi esetében eltérő történelmi körülményeket kell figyelembe venni, míg az utóbbi esetben az adott ország jogrendszerbeli adottságai lehetnek befolyásoló tényezők. Ennél fogva nehezen lehet találni olyan támpontokat, amelyek valóban egzakt összehasonlítás alapjául szolgálhatnának és így alkalmasak lehetnének az igazgatás törvényszerűségeinek a megítélésére. Ahogyan a közigazgatás külső hatékonyságának megítélése kapcsán, így az igazságszolgáltatás működésének színvonala esetében is éppen az előbbieket miatt jelentős szerep jut annak, hogy a közvélemény miként vélekedik a bíróságok működéséről. Ennek értékelését segíthetik az éves jelentések és más mutatók értékelése, amelyek megoldást adhatnak olyan tényezők kapcsán, mint az eljárás gyorsítása vagy egyes részfolyamatok javítása, azonban a rendszer működésének egésze kapcsán már kellő óvatossággal és nagy körültekintéssel szemlélendők az eredmények éppen a bíróságok függetlensége miatt.

A bíróságok igazgatását azonban valamennyi jogállamban a bíróságok függetlenségének elvével kapcsolják össze, amelynek garanciális követelményeit az igazgatással kapcsolatos szabályok sem sérthetik. Az elvet több nemzetközi és nemzeti dokumentum is deklarálja, mint a nemzeti alkotmányok.³⁵ Éppen ezért fontos annak pontos tartalmát is meghatározni, hogy mi minősül igazgatásnak és melyek azok az elemek, amelyek inkább a bírósági eljárási szabályokhoz és azok betartásához kapcsolódnak. A határvonal az irányítás és az adminisztratív funkciók meghúzása között azért is különösen fontos, mivel jellemzően ugyanazon szervekhez, a bírósági vezetőkhez tartozik mindkét feladat. Ugyanakkor éppen az igazgatás az, amely az igazságszolgáltatást leginkább összeköti a másik két hatalmi

³³ Berthier – Pauliat: i. m. 5-6. o.

³⁴ Lőrincz János: *A közigazgatás alapintézményei*, HVGOrac, Budapest, 2007. 59-69. o.

³⁵ Trócsányi László – Badó Attila: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, Complex, Budapest, 2005.

ággal, így a végrehajtással, valamint a törvényhozással. Utóbbi esetében a kapcsolatot nemcsak a törvényi keretszabályok meghatározása adja, de a bírósági igazgatással szorosan összefüggő költségvetés elfogadása is.

A fentiek alapján is látható, hogy a bíróságok és a közigazgatás között esszenciális összefüggések vannak elméleti szinten is. És bár a két intézményrendszer között látszólag egyszerűnek tűnhet különbséget tenni éppen a funkciók összefüggése okán ez sem annyira egyértelmű.³⁶ A magyar szakirodalomhoz hasonlóan a nemzetközi jogirodalom is a funkciók alapján kísérel meg elhatárolni a két rendszert, azonban nem nehéz észrevenni, hogy jogalkalmazást mindkét szervezetrendszer végez. Éppen ezért alakult ki a jogirodalomban néhány olyan szempont, amely alapján megkülönböztethető a kétféle jogalkalmazás. Ezek az alábbiak lehetnek:

3.2. A bírósági és közigazgatási jogalkalmazás elhatárolási ismérvei. Bár a közigazgatási és bírósági jogalkalmazás egyes bevett elhatárolási ismérveit a közigazgatási jogi tankönyvek³⁷ is tárgyalják, néhány dogmatikai szempontból is jelentős különbséget e helyütt is érdemes megemlíteni. Egyik ilyen – ma már ritkábban felhívott – megkülönböztetési szegmens a klasszikus közjog – magánjog, illetve közérdek és magánérdek elhatároláson alapul. Eszerint a közigazgatás az, amely természete szerint a közérdeket képviseli, míg a bíróság a magánérdeket. A felosztást a büntetőjog besorolása azonban rögtön felborítja, hiszen a büntetőjog közjogi, illetve magánjogi jellegét illetően megoszlanak az álláspontok.³⁸ A hazai irodalomban Szamel Lajos arra is felhívta a figyelmet, hogy a klasszikus közigazgatási hatósági jogalkalmazás során is előtérbe kerülhet az ügyfél magánérdeke, hiszen bizonyos alanyi jogokat a hatóság nem vonhat el, illetve az eljárási szabályokban gyakran megjelenik a jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogok elve.

Ugyancsak többször hangoztatott ismérv a közigazgatás mérlegelési joga a bíróságok törvényhez kötöttségével szemben. Szamel Lajos azonban e körben arra mutatott rá, hogy mindkét jogalkalmazó szerv rendelkezik bizonyos fokú, a jogalkalmazáshoz szükséges mérlegelési joggal. A bírói tevékenység törvényhez kötöttségéből ugyanis nem a bírói mérlegelés tilalma következik, hanem a bírói függetlenség egy alkotmányi biztosítója. Ugyanakkor a közigazgatás tevékenysége kapcsán szintén érvényesül a törvényhez kötöttség elve³⁹. Martonyi János a diszkrecionális mérlegelés vizsgálata kapcsán jutott arra a következtetésre, hogy a bíróságok és a közigazgatási szervek jogalkalmazó tevékenysége közötti egyik fő különbség, hogy a bíróságok jogalkalmazása két fő területre terjed ki. Az egyik a tényállás megállapítása, míg a másik egy meghatározott történeti tényállásnak a jogi minősítése. A közigazgatás ezzel szemben az előbbieken túl célszerűségi

³⁶ Berthier – Pauliat: i. m. 5-7. o.

³⁷ Lásd Balázs István (szerk.): *Közigazgatási eljárások*, DE ÁJK, Debrecen, 2019, 15-22. o.

³⁸ Szamel Lajos: Törvényhozás – bíraskodás – közigazgatás – kísérlet a bíraskodás fogalmának megközelítésére a törvényhozástól, illetve a közigazgatástól való elhatárolással, *Állam és Igazgatás*, 38 (1988) 8., 704. o.

³⁹ Lőrincz Lajos: *A közigazgatás alapintézményei*, Budapest, HVGOrac, 2005, 64-65. o. és Itt azonban egy distinkciót tesz a feladatkitűző normák, valamint a hatósági jogalkalmazó normák végrehajtása körében gyakorolt mérlegelés között. Szamel: i. m. 705. o.

szempontokat is figyelembe vesz, amely nem jellemző a bíróságokra.⁴⁰

Már a fentiek alapján is kitűnik, hogy lényeges ismérv a hatóság pozíciója a felekhez képest, illetve a bíróságok esetén a bírói függetlenség. A bíróság helyzete a függetlenség elvéből is következően mindig semleges kell, hogy legyen, míg a közigazgatási ügytípusokban már nem jellemző ilyen egységes rendezőelv. Egyes jogvitás jellegűnek tekinthető ügyekben – mint például a szabálysértési jogalkalmazás – megengedhető, hogy semleges jellegűnek tekintsük a szervet, ám még ez sem teljesen egyértelmű. Főképpen mivel az eljáró hatóságok között közigazgatási szervek is találhatóak, amelyek többsége egy hierarchikus rendszerben működik, ahol a felettes szerv érdemi befolyást gyakorolhat a döntéshozásra a hatáskörrelvonás tilalma elvének tiszteletben tartása mellett.⁴¹

Az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében szintén jelentős különbség a bírói függetlenség kérdése, illetve a között, hogy a közigazgatási hatóság eljárási helyzete nem minden esetben semleges a felekhez képest. Mindez persze valójában több szempont egyesítése, amelyet az alkotmányjogi munkák jól megragadnak a függetlenség több szegmensének, így az ítélkező bíró személyes függetlenségének, valamint a szervezet függetlenségének a különválasztásában. Ez a téma szempontjából igen nagy jelentőséggel bír, hiszen kétségtelen tény, hogy maga a bírói szervezet az alkotmány által deklaráltan független, míg a közigazgatás egészéről ugyanez nem mondható el.

Bár a bírói függetlenség az általános felfogás szerint kizárólag a bíróságokra jellemző, a dualizmuskori és a XX. század eleji irodalomban megjelentek olyan álláspontok is, amelyek szerint a rendőri büntetőbíráskodás során a bírói függetlenséggel rokonítható⁴² intézményt valósított meg a jogalkotó. Mindezt két tényezőből vezették le: az egyik a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve, a másik pedig a rendőri ügyviteli szabályok között megtalálható azon előírás, amely szerint a rendőri büntetőbíró függetlenül gyakorolja a bíráskodást. Ezt az álláspontot azonban még az adott korszakban sem fogadták el, hiszen például a kihágási büntetőbíráskodás egy másik szakírója, Tóth József azért bírálta a kihágási bíráskodás rendszerét, mivel az – a közigazgatási szervek eljárása miatt – szükségszerűen sérti a bírói függetlenség elvét.⁴³

3.3. A bíróságok igazgatásának nemzetközi alaptípusai. A nemzetközi irodalom alapvetően a szervezeti és funkcionális megközelítés együttes használatával kísérli meg az igazgatszolgáltatást a végrehajtástól elhatárolni, amelynek központi tényezője szintén a bírói függetlenség. Eppen ezen függetlenségből adódóan alakult ki a nemzetközi irodalomban két álláspont is arra vonatkozóan, hogy a bíróságok

⁴⁰ Martonyi János: A diszkrecionális mérlegelés kérdései, *Acta Jur. et Pol.*, Szeged, Tom. XIV, Fasc. 5, (1967) 8. o.

⁴¹ Szamel: i. m. 706. o.

⁴² Élthes Gyula egyértelműen úgy interpretálja a jogszabályokat, mint amelyek a kihágási jogot alkalmazó közigazgatási jogi hatóságoknak is biztosítják a bírói függetlenséget. [Tusnádi] Élthes Gyula: *A rendőri és jövedéki büntetőjog. Az ezeréves magyar kihágási jog története és a mai állapota*, Fővárosi Nyomda, Budapest, 1935, 523–525. o.

⁴³ Tóth József: *A rendészeti ténykedés alakjai*, Szent János, Eger, 1939, 186–187. o. Lásd még Szokolczai Árpád: A közigazgatási hatóságok mint bíróságok, *Jogtudományi Közöny*, (1894) 15. 113. o.

igazgatása a szervezetrendszer részét képezi-e. Az egyik szerint a bírók és a bíróságok fő feladata az ítélezés, amelyre tekintettel az igazgatás nem tartozhat a szervezetre. Ezt képviseli Finnország vagy Bulgária. Míg a másik álláspont alapján az igazgatást is a bíróságok vezetőihez vagy a szervezetrendszeren belülről szükséges telepíteni, hiszen egyes igazgatási jogosítványok gyakorlása (különös tekintettel a pénzügyi vonatkozásúakra) alkalmasak arra, hogy a bíróságok függetlenségét veszélyeztesse. Ezen az állásponton van Belgium vagy Hollandia. Franciaországban pedig egy köztes modell érvényesül, ahol a bírósági vezető egyes résztevékenységek kapcsán közigazgatási szervekre támaszkodik.⁴⁴

Már ennyiből is kitűnik, hogy az egyes uniós tagállamok teljesen eltérő rendszereket alkalmaznak, azonban valamennyi esetében közös, hogy mind a bírói függetlenség megőrzése jegyében teszi azt, amelyet alkotmányos szinten is garantálnak⁴⁵ és egyaránt szükségesnek érzik elkülöníteni a konkrét ítélező tevékenységtől az igazgatási munkát. Ugyanakkor a tekintetben is eltérőek az alkotmányos megoldások, hogy hogyan fogalmazzák meg a függetlenség védelmét. Ezen különbségek alapján pedig az egyes rendszerekben különböző szerepet szánunk a bírói tanácsoknak, amely alapján az alábbi modellek különböztethetők meg:

Az unitárius modell szerint az igazgatás kizárólag az igazságügyi minisztériumhoz tartozhat, amelybe beletartozik az irányítás és a költségvetési források elosztása is. Ebben a szisztémában a bírói tanácsok nem jutnak szerephez, ugyanis az a hatalommegosztás funkcionális elkülönítésén alapul, ahol az igazságszolgáltatás is egyfajta állami funkció, amely a végrehajtás része. Ez egyben emlékeztet a hatalommegosztás kettős elméletére.

A decentralizált egy köztes modell, ahol az egyes hatalmi ágak mintegy egymással versengenek és az igazgatásban egyaránt szerephez jut az igazságügyi miniszter, továbbá a bírói testületek. Az európai országok nagy többsége ezt követi és bár az irányítási hatáskörök elosztása különböző, általánosan jellemző, hogy a jogkörök jelentősebb része az igazságügyi miniszternél összpontosul. Ide tartoznak a bírói előmenetellel, a fegyelmi ügyekkel vagy a szakképzéssel kapcsolatos funkciók, valamint a költségvetési és más irányítási jogkörök. A versengő hatáskörök miatt azonban jellemző, hogy az említett kérdésekben a bírói tanácsok ajánlásokat fogalmaznak meg vagy véleményt nyilvánítanak a minisztériumi elképzelésekről. Az egyes jogkörök között jellemző még az időszakos átrendeződés, illetve adott esetben egyes jogkörök hatásköri tisztázatlansága is felmerülhet, amely azonban azzal jár, hogy az adott hatáskört a minisztérium gyakorolhatja, hiszen a jogi szabályozások általában a bírói testületek feladat- és hatásköreit határozzák meg taxatív módon.

A harmadik modell az autonómia orientált vagy menedzsment modell, amelyben szinte kizárólag a bírói szervezetekhez tartoznak az igazgatási jogosítványok. Ez jellemző Dániára, Hollandiára vagy Svédországra, amely utóbbiban egy közigazgatási hatóságként működő szerv végzi a bíróságok igazgatását. Ezen szerveknek ismét több típusa képzelhető el, de valamennyi esetében közös, hogy általános szabályozó hatóságként működnek az igazságszolgáltatásban.

⁴⁴ Berthier – Pauliat: i. m. 7-11. o.

⁴⁵ Lásd Trócsányi – Badó: i. m.

A hatékonyság alapján ugyanakkor két másik modell is körvonalazható. Az egyik dél-európai megoldás a bíró személyes függetlenségét tekinti a hatékonyság zálogának, míg az északi modellben a bírósági szervezet függetlenségét tekintik kardinálisnak. Az Európai Bírák Tanácsa 2007-ben kiadott véleménye az autonómia modell bevezetését javasolta⁴⁶ A Tanácsadó Tanács az EJEE 6. cikkével összhangban úgy vélte, hogy egy igazságszolgáltatási tanács mind az igazságszolgáltatási rendszer, mind pedig az egyes bírák függetlenségének megóvását szolgálja, amely együttesen előmozdítja az igazságszolgáltatás hatékonyságának és minőségét, továbbá javítja az igazságszolgáltatásba vetett közbizalmat. Így a testület feladata, hogy részt vegyen az igazságszolgáltatás minőségének értékelésében és a bírói munka hatékonyságának növelését célzó technikák alkalmazásában és éppen ezért egyes költségvetési hatáskörökkel is rendelkezik.⁴⁷

4. A bíróságok igazgatásának elméleti kérdései a hazai alkotmánybírósági döntésekben

A rendszerváltás után Magyarországon a bíróságok igazgatásának kérdései főként az 1997-es reform előtti időszakban merültek fel élesebben. Több döntés is érintette a bíróságok igazgatásának témakörét, amelyek alapján az alábbi dogmatikai elemek körvonalazhatók. Az 1972-es bírósági szervezeti törvény kapcsán - amely a bíróságok igazgatását az igazságügyi miniszterhez telepítette - az Alkotmánybíróság az 53/1991. (X. 31.) határozatban arra mutatott rá, hogy a bírói tevékenység lényege az ítélezés, és a bírói függetlenség garanciái is ehhez kapcsolódnak. Ugyanakkor a testület arra is felhívta a figyelmet, hogy bíróságok igazgatási tevékenységét a kontinentális jogok következetesen elkülönítenék az ítélezéstől. Ilyenként emelték ki például a tevékenység személyi és tárgyi feltételeinek a biztosítását, vagy az ügyvitel rendjének az ellenőrzését, amelyek egyben a működést is biztosítják. E tekintetben viszont lehetnek a Kormánynak is jogosítványai, hiszen az akkori Alkotmány 35. § (1) bekezdés a) és b) pontjában megfogalmazott alkotmányos rend védelme vagy a törvények végrehajtása szoros összefüggésben áll a bíróságok működésével. Ez utóbbiak kapcsán azt fogalmazták meg, hogy ezen tevékenységek nem jelentik magának a bírósági szervezetnek a végrehajtó hatalom alá rendelését. A döntés arra is felhívta a figyelmet, hogy a hatalommegosztás elve nem jelenti azt, hogy az egyes hatalmi ágak ne lennének egymás által korlátozhatók. A bírói hatalmi ág esetében ennek az egyetlen korlátja éppen a bírói függetlenség.

Összességében a döntés az igazságszolgáltatás igazgatását a közigazgatás egy sajátos ágának tekintette, amely ugyan viszonylag önálló, ám ide tartozónak tekintette nemcsak a bíróságokkal kapcsolatos igazgatási feladatokat, hanem a bírósági határozatok végrehajtásának a biztosítását vagy a közjegyzőkkel és ügyvédekkel kapcsolatos feladatok ellátását. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság arra

⁴⁶ Opinion No. 10 (2007) of the Consultative Council of European Judges for the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. https://rm.coe.int/168074779b#_ftn14 (2021. 01. 03.)

⁴⁷ Berthier – Pauliat: i. m. 11-13. o.

is felhívta a figyelmet, hogy a jogalkotó az igazgatás kialakítása kapcsán viszonylag széleskörű szabadsággal rendelkezik, amelynek során az alkotmányos kereteken belül célszerűségi szempontokat is figyelembe vehet. Ádám Antal és Vörös Imre alkotmánybírók különvéleményükben pedig arra is rámutattak, hogy a bíróságok igazgatása kapcsán is elkülöníthető a közigazgatásra jellemző belső és külső igazgatás. Ezek közül az előbbibe álláspontjuk szerint a bírósági eljárás és ügyvitel ellenőrzése tartozik, míg az utóbbiba a működés feltételrendszerének a biztosítása és a vezetők ellenőrzése.⁴⁸

Az Alkotmánybíróság 13/2013. (VI. 17.) határozata az Országos Bírósági Hivatal elnökének legitimációjával kapcsolatos döntésében az Alkotmánybíróság 97/2009. (X. 16.) AB határozatra is hivatkozva rögzítette, hogy az igazságszolgáltatás igazgatási modelljére vonatkozóan nincsenek nemzetközi standardok. Ezt a megállapítást az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépése után is irányadónak tekintette (13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [61]). Ugyancsak itt hivatkozott a testület arra is, hogy a hatalommegosztás és a bírói függetlenség érvényesülését nem a bírói szervezet és a másik két hatalmi ág, valamint más szervezetek (ide értve a nem kormányzati, politikai, társadalmi szereplőket) kapcsolata definiálja, és a jogalkotó továbbra is nagyfokú szabadsággal rendelkezik a bírósági igazgatási rendszer részleteinek alakításában.⁴⁹

Az Alkotmánybíróság 22/2019 (VII. 5.) határozata már röviden kitért a nemzetközi igazgatási modellek bemutatására. A döntés a fentiekkel egybevégtelenül a miniszteri, a bírói tanácsok általi igazgatási és a vegyes modellt különböztette meg azzal, hogy ezek több altípusa is elhatárolható. A miniszteri modell kapcsán kiemelte, hogy a bíróságokkal kapcsolatos igazgatási feladatokat egy külső szerv, jellemzően az igazságügyi miniszter látja el. Ez érvényesül a döntés szerint Ausztriában is, illetve 1997-ig Magyarország is ezt alkalmazta. A választott bírói tanácsok által ellátott igazgatás esetében különböző megoldások képzelhetők el a tanácsok összetételére nézve, így egyes esetekben a tanácsok csak bírókból, míg más esetekben nem bírói tagok részvételével működnek. A vegyes modellben az igazgatási feladatokat megosztják tehát az igazságügyi miniszter és a választott bírói testületek között. Kiemelték továbbá azt is, hogy az igazgatási modell kiválasztása mindig az adott ország sajátosságain alapulhat, amelyek kapcsán a leglényegesebb tényező, hogy a bíró, bírósági szervezet függetlenségét érdemben ne befolyásolhassa az adott modell. Ez a követelmény mind a külső mind a bírói igazgatásra irányadó. További követelményként emelte ki a testület az átláthatóság és a hatékonyság növelését, valamint a társadalmi kontroll biztosítását.

A döntés arra is utalt, hogy Magyarországon a rendszerváltást követően több igazgatási modellel is kísérletezett a jogalkotó. Említést tettek és idézték a Velencei Bizottság 2019. március 15–16-án tartott plenáris ülésen elfogadott állásfoglalását [CDLAD(2019)004] amelyből kiemelték, hogy bár a bizottság támogatja a független bírói testületek meghatározó befolyásával hozott döntéseket – különös tekintettel a bírók kinevezésével és előmenetelével kapcsolatban – ugyanakkor nem tartotta elvetendőnek azokat a rendszereket sem, ahol a döntéseket a törvényhozásnak

⁴⁸ 53/1991. (X. 31.) ABH Magyar Közlöny 1991. 120. o.

⁴⁹ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [61]

felelős igazságügyi miniszterhez telepítik, akkor, ha hatékony garanciák biztosítják, hogy a szisztéma működése ne legyen negatív hatással a bírói függetlenségre. A Velencei Bizottság emellett felhívta a figyelmet a bírói testületek szerepére a fékek és ellensúlyok biztosításában, de arra is rámutatott, hogy a bírósági vezetőkkel szemben az igazságügyi miniszter az a személy, aki felelős az Országgyűlésnek.⁵⁰

5. Összegzés

A fentiek alapján tehát egyértelműen megállapítható, hogy az adott állam hatalommegosztásról alkotott elképzelései szoros összefüggésben állnak a bírósági igazgatás konkrét modelljének kiválasztásával. Ahogyan nemzetközi tanulmányok, így az Alkotmánybíróság is ugyanazon modelleket emelte ki, és a Velencei Bizottság álláspontjával egybehangzóan akként állapította meg, hogy nincs egyedül üdvözítő megoldása a bírósági igazgatásnak abban az esetben, ha a bírói függetlenség garanciája megvalósul. E körben ismét fontos hangsúlyozni, hogy az igazgatási modell kialakítása során valamennyi ország adott társadalmi, történeti, gazdasági és jogi környezetet figyelembe véve határoz, amely miatt az egyes megoldások nem adaptálhatóak egy az egyben egy másik országban és annak részelemei is csak a rendszer egészéhez történő illeszkedést figyelembe véve hasznosíthatók.

Bár az európai bírói tanácsok ajánlásai a bírói tanácsok alkalmazását preferálják, töretlenül megállapítható az is, hogy nincsenek egységes nemzetközi standardok a bírósági igazgatási rendszer kialakításában. Valamennyi esetben fontos tényező azonban az igazgatás pontos tartalmának és részelemeinek egyértelműsítése, az irányítási jogosítványok megjelölése, amelyek együttesen hozzájárulhatnak a bíróságok hatékonyságának növeléséhez. Ez utóbbi tekintetében azonban már jelentős szerephez jutnak a közigazgatási elemek, amelyek az egész igazgatási, irányítási rendszert is áthatják.

Az igazságszolgáltatás igazgatásában ugyanakkor megjelennek az innovatív elemek is nemcsak a rendszer egészét, hanem az egyes hatáskörök kapcsán. Ahogyan az Alkotmánybíróság is rámutatott, a rendszerváltás óta Magyarország több igazgatási modellel is kísérletezett. Ezen korszerűsítési kísérletek az adott időszakban az igazságszolgáltatás megújítását és az innovatív gyakorlatok katalizálását szolgálhatják.

Irodalomjegyzék

- Árva Zsuzsanna: A quasi bíraskodás megközelítési lehetőségei, *Pro Futuro*, (2013) 3. 120-135. o. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2013/2/5512>.
- Árva Zsuzsanna: Gondolatok a közigazgatás és az igazságszolgáltatás összefüggéseiről a magyar Alkotmánybíróság esetjoga tükrében, in: *A köztársasági alkotmány 20 éve* (Kocsis Miklós – Zeller Judit, szerk.), Pécsi Alkotmányjogi Műhely, Pécs, 2009, 563-580. o.

⁵⁰ 22/2019 (VII. 5.) AB határozat, Indokolás [76] – [107]

- Balázs István (szerk.): *Közigazgatási eljárások*, DE ÁJK, Debrecen, 2019.
- Berthier, Laurent – Pauliat, Hélène: *Administration and management of judicial systems in Europe*, Study by the Observatoire des Mutations Institutionnelles et Juridiques (Observatory of Institutional and Legal Change– OMIJ, EA 3177), University of Limoges, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-administration/168078829f> (2020. 12. 02.)
- Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. II. kötet, 1945-1949., Magvető, Budapest, 1986.
- Concha Győző: *Politica* 1. köt., Budapest, 1905.
- Csekey István: *Magyarország alkotmánya*, Renaissance Könyvkiadó, Budapest, 1943.
- Egyed István: *Közjogi alapismeretek*, Budapest, Grill Kiadó, 1937.
- Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra II.*, Magyar Helikon, Budapest, 1981.
- Gajduschek György: A közigazgatás szervezeti jellemzői – összehasonlító aspektusból, in: *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása* (Szamel Katalin – Balázs István – Gajduschek György – Koi Gyula, szerk.), Budapest, Complex, 2011.
- Kmetty Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*, Politzer-féle Könyvkiadóváll. kiadása, Budapest, 1905.
- Lőrincz Lajos: *A közigazgatás alapintézményei*, Budapest, HVGOrac, 2005.
- Lőrincz Lajos: *A közigazgatás alapintézményei*, HVGOrac, Budapest, 2007.
- Martonyi János: A diszkrecionális mérlegelés kérdései, *Acta Jur. et Pol.*, Szeged, Tom. XIV, Fasc. 5, 1967.
- Martonyi János: *A közigazgatás jogszerűsége a mai államban*, Budapest, 1939.
- Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében, *Gazdaság és Jogtudomány* 3. (1969).
- Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875*, Akadémiai, Budapest, 1982.
- Montesquieu, Charles: *A törvények szelleméről*, Osiris, Budapest, 2000.
- Nagy Ernő: *Magyarország közzjoga: államjog*, Budapest, Eggenberger, 1897.
- Opinion No. 10 (2007) of the Consultative Council of European Judges for the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. https://rm.coe.int/168074779b#_ftn14 (2021. 01. 03.)
- Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*, DUP, Debrecen, 1997.
- Szakolczai Árpád: A közigazgatási hatóságok mint bíróságok, *Jogtudományi Közöny*, 1894.
- Szamel Lajos: Törvényhozás – bírászkodás – közigazgatás – kísérlet a bírászkodás fogalmának megközelítésére a törvényhozástól, illetve a közigazgatástól való elhatárolással, *Állam és Igazgatás*, 38 (1988.) 8.
- Tomcsányi Móric: *Magyarország közzjoga*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
- Tóth József: *A rendészeti ténykedés alakjai*, Szent János Nyomda, Eger, 1939.

- Trócsányi László – Badó Attila: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, Complex, Budapest, 2005.
 - [Tusnádi] Élthes Gyula: *A rendőri és jövedéki büntetőjog. Az ezeréves magyar kihágási jog története és a mai állapota*, Fővárosi Nyomda, Budapest, 1935.
 - Varga Zs. András: Közigazgatás és jogalkotás, in: *(L)Ex cathedra et praxis, Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából* (Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett, szerk.), Budapest, Pázmány Press, 2014.
-
-

Szociális párbeszéd és a klímasemleges politika^{*}

Jakab Nóra^{**}

A klímasemleges politika, a körforgásos gazdaság érvényesülése szempontjából kiemelten fontos az érintettek bevonása, a szociális partnerekkel folytatott párbeszéd. Az Európai Bizottság az európai zöld megállapodással megerősíti elkötelezettségét az éghajlat és környezetvédelmi kihívások kezelése iránt, amely a mi generációnk meghatározó feladata. A légkör felmelegedőben van, az éghajlat változása évről évre érzékelhető. Ez az *átállás méltányos* kell, hogy legyen, maga pedig a *méltányos átállási mechanizmus* azokat a régiókat fogja támogatni, amelyek nagymértékben függenek a fokozottan szén-dioxid-intenzív iparágaktól.

Kulcsszavak: klímasemleges politika, szociális párbeszéd, méltányos átállás, szakszervezet, gyakorlat

Social dialogue and climate neutral policies

Involvement of stakeholders and dialogue with the social partners is of paramount importance for the implementation of climate-neutral policy and the circular economy. With the European Green Agreement, the European Commission reaffirms its commitment to tackling climate and environmental challenges, which is a key task for our generation. The atmosphere is warming, climate change is being felt year after year. This transition must be fair, and the fair transition mechanism itself will support regions that are highly dependent on highly carbon-intensive industries.

Key words: climate neutral policy, social dialogue, fair transition, trade union, practice

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1935>

...a fenntartható, tisztességes és inkluzív szociális Európa felé történő előrelépéshez erős közös elkötelezettségre van szükség mind az ENSZ 2030-as menetrendjének előmozdítása, mind a szociális jogok európai pillérében foglalt elvek és jogok végrehajtása és megvalósítása iránt; kiemeli, hogy olyan ambiciózus politikai menetrendet kell kidolgozni, amely azonosítható, megvalósítható, fenntartható, egyértelmű és kötelező célokat és mutatókat tartalmaz a társadalmi fenntarthatóságra vonatkozóan; rámutat arra, hogy a 2021 májusában Portóban megrendezendő következő uniós szociális csúcstalálkozó kiváló lehetőséget kínálna

^{*} A tanulmány Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs hivatal által támogatott „K 120158, K_16 kutatási témapályázat - A kiszolgáltatottabb fél helyzete a munkavégzési jogviszonyokban az európai és a magyar szabályozás tükrében” keretében készült.

^{**} Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

arra, hogy a 27 tagállam, az Európai Tanács, az Európai Parlament és az Európai Bizottság vezetői a legmagasabb politikai szinten elfogadják ezt a menetrendet; felszólít a szociális partnerek bevonására az egész folyamat során;” (Az Európai Parlament 2020. december 17-i állásfoglalása a méltányos átállást szolgáló erős szociális Európáról (2020/2084(INI)) 3.)

1. Aktualitás

A klímasemleges politika, a körforgásos gazdaság érvényesülése szempontjából kiemelten fontos az érintettek bevonása, a szociális partnerekkel folytatott párbeszéd. Az Európai Bizottság az európai zöld megállapodással megerősíti elkötelezettségét az éghajlat és környezetvédelmi kihívások kezelése iránt, amely a mi generációnk meghatározó feladata. A légkör felmelegedőben van, az éghajlat változása évről évre érzékelhető. A Föld nyolcmillió fajából egymilliót kihalás fenyeget. Az erdőket és az óceánokat szennyezés pusztítja.¹ Az európai zöld megállapodás ezekre a kihívásokra ad választ. Új növekedési stratégiaként az EU-t olyan igazságos és virágzó társadalommá kívánja alakítani, amely modern, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdasággal rendelkezik, ahol 2050-re megszűnik a nettó üvegházhatásúgáz-kibocsátás, és ahol a gazdaság növekedése nem erőforrásfüggő.²

Ez az *átállás méltányos* kell, hogy legyen, maga pedig *a méltányos átállási mechanizmus* azokat a régiókat fogja támogatni, amelyek nagymértékben függnek a fokozottan szén-dioxid-intenzív iparágaktól. A mechanizmus az átmenetnek leginkább kiszolgáltatott polgároknak nyújt támogatást, hozzáférést biztosítva számukra átképzési programokhoz és az új gazdasági ágazatokban létrejövő munkalehetőségekhez.³

Az Európai Unió tagállamainak ennek érdekében területi igazságos átmeneti terveket (más néven: méltányos átállás területi tervek) kell készíteniük, hogy hozzájuthassanak a 17,5 milliárd eurót kitevő Méltányos Átállást Támogató Alaphoz (Just Transition Fund, MÁTA). Az Alap forrásainak igénybeviteléhez az Európai Bizottság részére úgynevezett Területi Igazságos Átmenet Tervek benyújtása szükséges, amelyek Magyarországon három megyére - Heves, Borsod-Abaúj-

¹ Lásd erről: Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC): Különjelentés a 1,5 °C-os globális hőmérséklet-emelkedés hatásairól; ii. A biológiai sokféleséggel és az ökoszisztéma-szolgáltatásokkal foglalkozó kormányközi tudománypolitikai platform: 2019. évi globális értékelő jelentés a biológiai sokféleségről és az ökoszisztéma-szolgáltatásokról; iii. A Nemzetközi Erőforrás Testület: Az erőforrásokra vonatkozó, 2019. évi globális áttekintés: Kívánt jövőnk természeti erőforrásai; iv. Európai Környezetvédelmi Ügynökség: Európa környezete – helyzetkép és kilátások 2020-ban: tudás a fenntartható Európára való átállásért.

² A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai zöld megállapodás, Brüsszel, 2019.12.11. COM(2019) 640 final, 8.

³ (2019) 640 final, 2. „... Ugyanakkor az átállásnak méltányosnak és inkluzívnak kell lennie. Az embereket kell előtérbe helyezni, és figyelmet kell fordítani azokra a régiókra, iparágakra és munkavállalókra, amelyek számára a legnagyobb kihívásokat fogja hordozni. Mivel az átállás jelentős változásokat hoz majd magával, a szakpolitikai lépések eredményességéhez és elfogadottságához szükség lesz a nyilvánosság aktív részvételére és bizalmára. Az uniós intézmények és a tanácsadó szervek hathatós közreműködésével új szövetségben kell egyesítenünk a polgárokat a maguk sokszínűségben a nemzeti, regionális és helyi hatóságokkal, valamint a civil társadalom és az ipar szereplőivel. ...”

Zemplén és Baranya - készülnek. Ezek előkészítését az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) koordinálja a Bizottság által kijelölt partnerrel, a KPMG konzorciumának közreműködésével, bevonva más szaktárcákat és az érintett helyi érdekelteket is

A területi igazságos átmeneti terv kidolgozásának a régiókban egy fontos szegmense, hogy a Mátrai Erőmű Régiójában fenntartható és megismételhető mobilitási megoldások kidolgozása történik.⁴ A magyar Nemzeti Energia- és Klímaterv (NEKT)⁵ végrehajtásának elősegítése, különös tekintettel a Mátrai Erőmű szénkivezetésére, valamint az erőmű és térsége fenntartható, igazságos átmenetének biztosítására egy nagyon jó példa erre. Ennek keretében megvalósulhat az első teljes ipari szénkivezetési jó gyakorlat Közép-Kelet-Európában, innovatív prototípusok jönnek létre a lignittel fűtő háztartások energiahatékonyságának javításáért, komplex képzési program („Gondoskodó karrierváltás”) a Mátrai Erőmű dolgozói számára kerül kialakításra, 5 innovatív, klímabarát prototípus alkalmazására kerül sor a széntüzelésű technológia kiváltására., mindezzel csökken a CO2 kibocsátás 6,5 millió tonnával. Felállításra került az első hazai Szénrégió Bizottság (50+ szervezet) (magas szintű egyeztető fórum és munkacsoportok). Vállalati mobilizációs programot hoztak létre mintegy 250 cég számára (a Mátrai Erőmű beszállítói, alvállalkozói). Megvalósul tehát Közép-Európa első teljes ipari lignitkivezetése.⁶ Ahogy a fentiekből is látható, a méltányos átállás megvalósulásáról vallott elvek közül több kívánalomnak eleget tesz a most lezajló folyamat.

Főbb számszerű eredmények az igazságos átmenet területén az alábbiak: Nemzeti Szénrégió Bizottság felállítása; Területi Igazságos Átmeneti Tervek („*Territorial Just Transition Plan*”) kidolgozásában való részvétel Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékre vonatkozóan; 500 erőművi dolgozó képzése és átképzése; az erőműtől függő 250 cég (beszállítók, alvállalkozók) új piacokra lépésének segítése. A szén-dioxid-kibocsátás mintegy 14%-kal csökken, amely az energiaszektor kibocsátásának közel 50%-át jelenti.

Cél a teljes szemléletváltás a fenntartható mobilitás terén, szisztematikus fejlesztési gyakorlat fiatal tehetségek számára; esettervezés a projektpartnerekkel; multidiszciplináris tehetséges csapatok létrehozása; korszerű kutatási elemzések, helyzetfelmérések végzése; strukturált program és workshopok tehetségek és projektpartnerek számára; vállalkozói készség támogatása; a vállalkozás létrehozásának támogatása és indukálása; a fenntartható mobilitás jegyében az egyetemek segítségével kompetencia alapú blended képzések kerülnek kidolgozásra; 4 modulból álló tananyag kidolgozása (e-tömegközlekedés, fenntartható energia a mobilitásban, fenntartható egyéni mobilitás, városi kihívások és fenntartható városi mobilitási rendszerek kialakítása; cselekvési terv kialakítása,

⁴ Lásd erről: <https://igazsagosatmenet.eu/fenntarthato-mobilitas/>, 2022. április 13.

⁵ Az Európai Unió tagállamainak a 2021 és 2030 közötti időszakra kidolgozott nemzeti energia- és éghajlatpolitikai tervei. A tervek körvonalazzák az egyes országok éghajlati és energetikai célkitűzéseit és az ezek, illetve a közös EU-s célok megvalósításához szükséges lépéseket, irányelveket.

⁶ Lásd erről. <https://igazsagosatmenet.eu/fenntarthato-mobilitas/>, letöltés dátuma: 2022. április 13. A fenntartható mobilitás célja a nagy forgalom negatív hatásainak korlátozása, valamint a gazdasági, környezeti és társadalmi kritériumok összeegyeztetése.

alkalmazása; a különböző érintetti csoportok közötti információáramlás.

A méltányos átállás elméleti alapjaival már foglalkoztam munkáimban, s ezért jelen tanulmány keretei között egy kérdés foglalkoztat: a szociális párbeszéd szerepe a méltányos átállás folyamatában. Habár az átállásban nagyon fontos a szociális párbeszéd szerepe, ez is átalakulóban van a változó gazdasági és társadalmi viszonyok között: a globalizáció, az innováció hatással van a szociális párbeszédre is.

2. A szociális párbeszéd változásai

A szociális párbeszéd a munkáltatók és munkavállalók bevonásával történő tárgyalások, konzultációk, közös intézkedések, megbeszélések és információmegosztás összességéként határozható meg. A jól működő szociális párbeszéd kulcsfontosságú eszköz a munkakörülmények számos, különböző szinten működő szereplő bevonásával történő alakításában. Egyensúlyt teremt a munkavállalók és a munkáltatók érdekei között, és hozzájárul mind a gazdasági versenyképességhez, mind a társadalmi kohézióhoz. A közelmúltban az európai szinten folytatott szakpolitikai viták rámutattak arra, hogy különösen a 2008-as válság óta a társadalmi igazságosságról, a demokráciáról, a munkahelyek minőségéről és a munkaügyi kapcsolatok új modelljeiről folytatott új viták kihívások elé állították a hagyományos munkaügyi kapcsolatokat és a szociális párbeszéd rendszerét. Harminc évvel azután, hogy a brüsszeli Val Duchesse kastélyban sor került az európai szociális párbeszéd történelmi jelentőségű életbe léptetésére, a Bizottság 2015. március 5-én az európai szociális partnerek részvételével megtartott magas szintű konferencián elindította a szociális párbeszéd új kezdetét. Az európai szociális párbeszéd egy uniós szociálpolitikai eszköz, amely közvetlenül hozzájárul az uniós munkaügyi jogszabályok és szakpolitikák alakításához.⁷

Az EUMSZ 151. cikke rögzíti, hogy az alapvető szociális jogokat, többek között az 1961. október 18-án Torinóban aláírt Európai Szociális Chartában, valamint a munkavállalók alapvető szociális jogairól szóló 1989. évi közösségi chartában meghatározott jogokat szem előtt tartva, az Unió és a tagállamok célkitűzése a foglalkoztatás, az élet- és munkakörülmények javítása – lehetővé téve ezáltal a fejlődési folyamat fenntartása mellett ezek összehangolását –, a megfelelő szociális védelem, a szociális partnerek közötti párbeszéd és az emberi erőforrások fejlesztésének elősegítése a tartósan magas foglalkoztatás és a kirekesztés elleni küzdelem érdekében; mivel a szociális jogok európai pilléréből eredő kezdeményezések tekintetében megosztott felelősség terheli az EU-t és a tagállamokat, melyek eltérő szociális rendszerekkel és hagyományokkal rendelkeznek; mivel ezért az ilyen kezdeményezéseknek meg kell védeniük a nemzeti kollektív tárgyalási rendszereket, magasabb szintű védelmet biztosítva; mivel az alapvető jogok, az arányosság, a jogbiztonság, a törvény előtti egyenlőség és a szubszidiaritás az uniós jog általános elvei, amelyeket tiszteletben kell tartani.

⁷ Az Európai Bizottság rendezvénye: A new start for social dialogue (A szociális párbeszéd új kezdete)
Az Eurofound blogcikke: From Val Duchesse to Riga: how to relaunch social dialogue? (Val Duchesse-től Rigáig: hogyan indítsuk újra a szociális párbeszédet?)

A szociális párbeszéd és a kollektív tárgyalás kulcsfontosságú eszköz a munkaadók és a szakszervezetek számára ahhoz, hogy tisztességes béreket és munkafeltételeket tudjanak kialakítani, és a szilárd kollektív tárgyalási rendszerek növelik a tagállamok rezilienciáját gazdasági válságok idején; mivel az erőteljes kollektív tárgyalási rendszerekkel rendelkező társadalmak általában gazdagabbak és egyenlőbbek; mivel a kollektív tárgyaláshoz való jog olyan kérdés, amely minden európai munkavállalót érint, és amely döntő hatással lehet a demokráciára és a jogállamiságra – és ezen belül az alapvető szociális jogok tiszteletben tartására – nézve; mivel a kollektív tárgyalás alapvető európai jog, amelyet az európai intézményeknek az Alapjogi Charta 28. cikke értelmében tiszteletben kell tartaniuk; mivel ezzel összefüggésben azok a szakpolitikai intézkedések, amelyek tiszteletben tartják, előmozdítják és megerősítik a kollektív tárgyalásokat és a munkavállalók pozícióját a bérmegállapítási rendszerekben, fontos szerepet játszanak a magas színvonalú munkakörülmények elérésében.⁸

Kollektív tárgyalás kulcsfontosságú eszköze a munkahelyi jogok érvényesítésének; mivel az OECD adatai szerint az elmúlt évtizedekben mind a szakszervezetek jelenléte, mind a kollektív tárgyalások elterjedtsége jelentős mértékben csökkent; mivel 2000 óta az EU 27 tagállama közül 22-ben csökken a kollektív tárgyalások elterjedtsége; mivel a jól szervezett szociális partnerekkel és a kollektív szerződések széles körű elterjedtségével jellemzett országokban a munka és a munkakörnyezet minősége átlagosan magasabb; mivel a kollektív tárgyalások – feltéve hogy széles körben alkalmazzák és jól koordinálják őket – elősegítik a jó munkaerő-piaci teljesítményt.⁹

Blanpain írta a globalizációról és a technológiai innovációról, hogy a vállalatok egymással kapcsolatban álló csoportokra való széteséséhez vezet, ahol a munka projekt-alapon szerveződik. Mindez megváltoztatja a munkaviszony és a szociális partnerek szerepét.¹⁰ A *gig economy* tulajdonképpen különálló projektek mentén egymáshoz kapcsolódó egyének hálózatát képviseli.¹¹

A globalizációt tárgyalva többen azt hangsúlyozzák, hogy a nemzeti szintű kollektív tárgyalások képtelenek voltak a munkáltató és a munkavégzők közötti kapcsolat szabályozására. Mit is értünk ez alatt? A kollektív tárgyalások akkor tudják biztosítani a magasabb béreket, ha lefedettségük nagy, és nemcsak az adott vállalat összes munkavállalóját tömörítik, hanem az adott ágazatban is erősek.¹² Ebben az esetben a vállalatok igyekeztek más országból származó munkaerőt alkalmazni. Az elmúlt húsz évben figyeltünk fel így a világméretű termékáncokra, amikor is egy

⁸ Az Európai Parlament 2020. december 17-i állásfoglalása a méltányos átállást szolgáló erős szociális Európáról (2020/2084(INI)) J.

⁹ Az Európai Parlament 2020. december 17-i állásfoglalása a méltányos átállást szolgáló erős szociális Európáról (2020/2084(INI)) K.

¹⁰ BLANPLAIN, R (1999): European Social Policies: One Bridge Too Short, *Comparative Labour Law and Policy Journal*, 20. 497.

¹¹ MANGAN, D. (2018): Labour Law: The Medium and the Message. In: Frank Hendrickx – Valerio de Stefano (eds.): Game Changers in Labour Law. Shaping the Future of Work. *Bulletin of Comparative Labour Relations – 100*. Kluwer Law International BV, Netherlands, 65.

¹² Közel negyven éve halljuk, hogy a multinacionális vállalatok erősebbek, mint az állam, és ezért a válaszok szupranacionális szintről érkeztek.

fejlett gazdaságban működő vállalat egy fejlődő országból lényegesebb rosszabb munkafeltételek mellett vásárolja meg az anyagokat, kész terméket. Mivel jogvédők hangsúlyozták, hogy a vevő vállalat kérheti a szállító vállalatától, hogy tartsa be az alapvető nemzetközi munkajogi normákat, akár szerződésbe foglaltan, a vállalatok megalkották a saját magatartási kódexeiket.¹³ Elmondhatjuk, hogy a vállalatok önkéntes jogkövetés útján igyekeznek betartani a nemzetközi jogi előírásokat.¹⁴ Az

¹³ A Világ gazdasági Fórum 1999 januári ülésén Kofi Annan meghirdette a UN Global Impact elveit, amelyek közül négy munkafeltételre vonatkozott. <https://www.unglobalcompact.org/> (letöltés ideje: 2018. november 1.)

A World Economic Forum továbbá arra a megállapításra jutott, hogy az új technológiák ugyanúgy megnyitják az utat a gazdasági növekedés, és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése irányába, mint a kevésbé nemes célok felé (például polgárháborúk, propagandák terjesztése). A szervezet kutatása során létrehozott egy új mértékegységet, a DVS-t (Digital Value to Society), amely elemzi a digitalizáció hatását az egészségre, biztonságra, foglalkoztatásra, környezetre és a fogyasztókra. Az elemzés alapján kapott DVS mutató kifejezi, hogy a digitális transzformáció adott esetekre hogyan járul hozzá az értékteremtéshez az üzleti szektorban és társadalomban. *Unlocking Digital Value To Society: A New Framework For Growth White Paper*, World Economic Forum, 2017. <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/dti-unlocking-digital-value-to-society-white-paper.pdf> (Letöltés ideje: 2018. október 13.)

Szintén az 1990-es években figyelt fel az ENSZ arra, hogy a növekvő környezeti és társadalmi terhelés egyre nagyobb veszéllyel fenyegeti a bolygót és az emberiséget. Válaszként erre a fenyegetésre 1983-ban létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságot (World Commission on Environment and Development), ismertebb nevén a Brundtland Bizottságot. A bizottság 1984. és 1987. közötti működése során a világméretű környezeti és társadalmi problémákra próbált meg megoldásokkal előállni. Működésük végén az eredményeket, amelyekre jutottak egy jelentésben publikálták. Megoldásként a problémákra a fenntartható fejlődést vélték a megfelelő eszköznek, melyet olyan fejlődésként definiáltak, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék a szükségleteiket. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Letöltés ideje: 2018.10.18.)

¹⁴ Ebbe a folyamatba illeszkedik véleményem szerint a CRS és PSR tevékenység is. A CSR egyik legáltalánosabban elfogadott definíciója szerinte a vállalatok társadalmi felelőssége négy, egymásra épülő felelősségi területet foglal magában, mégpedig a gazdasági, jogi, etikai és jótékonyági (filantróp) elvárásokat, amelyek a társadalom oldaláról jelennek meg a vállalatok irányába, ahol a társadalom alatt a vállalati érintettek (stakeholder) széles körét értjük. Ez a megközelítés Archie B. Caroll munkásához köthető, méghozzá az általa alkotott CSR piramis metaforához. SZEGEDI, K.– MÉLYPATAKI, G. (2016): A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata, *Miskolci Jogi Szemle*, 1. 51-70.

Az Európai Unió is megalkotta saját definícióját, amely szerint a CSR egy olyan koncepció, amelynek keretében a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat integrálnak üzleti működésükbe, és ilyen elvek mentén alakítják kapcsolataikat a társadalommal értelmességet értett körökkel, azaz bárkivel, akire tevékenységük hatással van, vagy aki a vállalat működésére befolyással bír. *Green Paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility*, European Commission, 2001. europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-9_en.pdf (letöltés ideje: 2018. november 1.) Kun Attila: *A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban*. http://jesz.ajk.elte.hu/kun17.html#_ftn31 (Letöltés ideje: 2018.10.19.)

A GSR rövidítés a Global/Collective Social Responsibility koncepcióját takarja. A globalizáció, és az információtechnológia eszközök fejlődésének egyik áldásos hatása, hogy a különböző szervezetek és személyek egyre könnyebben találhatnak rá egymásra. Ennek, valamint annak köszönhetően, hogy az egyénekből és szervezetekből megszületett a szándék egymás keresésére, a társadalmi felelősségvállalás globálissá és szektorközüvé válik.

Az egész társadalomra kiterjedő problémák megoldására, és a különböző felmerülő lehetőségek kiaknázásának érdekében a vállalati (CSR), közületi (PSR), a civil és a személyes (ISR) társadalmi felelősségvállalás összekapcsolódik és globalizálódik, hogy egy sokoldalú együttműködésben

évtizedek alatt végbemenő technológiai fejlődés a távközlés területén és az angol nyelv általános üzleti nyelvként való elterjedése az európai, illetőleg az észak-amerikai vállalatok számára lehetővé tették, hogy lényegesen egyszerűbben tudjanak üzleti kapcsolatot létesíteni egymással. Az ún. „Uruguay Round” tárgyalás sorozatot követően számos bilaterális kereskedelmi egyezmény született a világ különböző pontjain fekvő országok között¹⁵, s mindez megteremtette annak lehetőségét, hogy az európai piacra szánt termékeket Ázsiában készítsék el, ahol a munkabérek csupán a töredéke az európai béreköltségeknek. A WTO (*World Trade Organization, Világkereskedelmi Szervezet*) létrejöttét követően pedig a nemzetközi kereskedelem útjában álló valamennyi akadály elhárulni látszott. Kiemelt relevanciát nyert ennek körében az, hogy hogyan tudnak az egyes vállalatok versenyképes árakat biztosítani, s a lehető legtöbb profitra szert tenni oly módon, hogy mindemellett optimalizálják és visszaszorítják a munkabéreköltségeket. Ennek vonatkozásában pedig lehetőség nyílik megfelelő stratégia alkalmazására az adott tagállam által biztosított jogi keretek szem előtt tartásával.¹⁶ A munkáltatók választhatják a rugalmas munkaszervezési módokat, amely ezáltal a prekárius foglalkoztatáshoz vezet.

A számítógép megjelenése és a mikroprocesszor 1970-es évekbeli feltalálása óta beszélünk az információs korszakról. A munka világa a gyárak helyett az iroda lett, ahol jelentősen csökkent az alkalmazott munkavállalók száma. Az információs technológia teljesen átalakította azt, ahogyan az emberek dolgoznak. Ahelyett, hogy sok ember ugyanazon folyton ismétlődő munkafolyamatokat hajtaná végre, kevesebb munkaerő számítógép segítségével állítja elő a termékeket. Nem csoda, ha a vállalatok *az egyénre* helyezték a hangsúlyt ebben a változásban. Hiszen, aki ma boldogulni szeretne a nyílt munkaerő-piacon az alábbi tulajdonságokkal kell, rendelkezzen: fejlett interperszonális képességek, csapatmunkára való képesség, probléma meghatározó és megoldási képesség, folyamatos tanulásra és megújulásra való képesség, az új technológiák befogadására való képesség (*soft skill*

teljesedhessen ki.

A PSR a közzféra intézményeinek sajátos tevékenységi területéhez kapcsolódik. Ezen intézmények működésének, a közfelelősségnek az ellenőrzése egyrészt a nyilvánosság útján valósul meg. Ebből a felelősségből akkor lesz *társadalmi közfelelősség*, ha a szervezet a kötelezően előírt feladatain túl a rendeltetési körében, vagy esetenként azon is túlnyújtóva, végez olyan tevékenységeket, amelyekkel a fontos társadalmi szükségletek kielégítéséhez, vagy éppen a problémák megoldásához járulnak hozzá. *A GVH társadalmi közfelelősség vállalási (PSR) stratégiája*, 2016. május http://www.gvh.hu/data/cms1036194/GVH_PSR_strategia_2017_04_27.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.25.) A közzféra társadalmi felelősségvállalása az elmúlt években egyre nagyobb figyelemnek örvend. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy számos kutatás és projekt irányul a területre, többek közt például az Európai Unió támogatásával a Dél-Kelet Európai Transznacionális Együttműködési Program keretein belül megvalósuló Governmental Social Responsibility Model: An Innovative Approach of Quality in Governmental Operations and Outcomes című projekt. *Társadalmi érték és felelősség a közzférában* - Nemzeti Közzzolgálati Egyetem műhelykonferencián elhangzottak alapján 2018. 09.11.

¹⁵ A hét és fél éven át tartó, összesen 123 ország részvételével lezajlott kereskedelmi tárgyalás sorozat a mai napig világviszonylatban is egyedülálló kezdeményezésként van számon tartva. Lásd erről bővebben: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm (letöltés ideje: 2018. december 2.)

¹⁶ BELLACE, J.R. (2018) 17.

képességek)¹⁷. A munkához való állandó alkalmazkodás a sikeres foglalkoztatás kulcsa lett. A fenti tulajdonságok mind ezt a rugalmasságot segítik elő. A munkavégzőket a karrier-szemlélet még erősebben érinti a XXI. században, mint korábban.¹⁸ A munka-etika is megváltozott. Míg korábban a kemény munkának, őszinteségnek, integritásnak volt jelentősége, addig ma a változások arra sarkalják a munkavégzőket, hogy érzelmileg ne kötődjenek a munkahelyükhöz, és külső motivációkat keresnek, így például a szabadidős tevékenységekben. Azaz a munka már nem feltétlenül a személyiség meghatározó építőköve.¹⁹ A munkavállalók nem feltétlenül helyettesíthetik már egymást, *a munkavállaló intelligenciája és egyéni elköteleződése* egyre nagyobb szerepet kap. Ebben a tekintetben pedig egyértelműen változik a hagyományos munkáltató-munkavállaló közötti viszony.

Észak-Amerikában és Európában főként a *kétkezi munkások* voltak azok, akik szakszervezetbe tömörültek. Ők képviselik valóban a hagyományos, fordista modellen alapuló munkáltató-munkavállaló kapcsolatot. Az ő esetükben nem beszélhetünk erős szabad akaratról, ők valóban *együtt* tudtak eredményeket elérni. Az 1970-es évektől kezdődően azonban egy teljesen más generáció nőtt fel, akik már nem azonosíthatók a korábbi munkásosztállyal. A milleniumi generációt digitális bennszülötteknek nevezzük, s ők azok, akik a születésük óta együtt élnek a

¹⁷ A tanulási folyamatban olyan módszertant kell alkalmazni, amellyel az egyén mindig képes az újhoz alkalmazkodni. Ez ma a tanulási eredmény alapú oktatás alapja.

¹⁸ MURRAY, B. – HERON, R. (2003): *Placement Of Job-Seekers With Disabilities. Elements of an Effective Service*. International Labour Organisation. 3-4.; HOLMES, J. (2007): *Vocational Rehabilitation*. Blackwell Publishing, Oxford. 7-9.

¹⁹ MURRAY, B. – HERON, R. (2003) 4. Itt utalok arra, hogy a reflexív munkajogi szabályozásnak komoly szerepe van olyan szociálpolitika kialakításában, amelyben minél több ember képességeinek megfelelően jólétben él, a szociális jogok minél teljesebb élvezetében. *Freedland* és *Countouris* mellett *Deakin* és *Rogowski* is *Sen* és *Nussbaum* korábban ismertetett képesség-elméletére hivatkozik, s mindezt a munkaerő-piacca hozza összefüggésbe. Lásd erről: DEAKIN, S. – ROGOWSKI, R. (2011) 230-238. *Amartha K. Sen* és *Martha Nussbaum* elmélete a képességet emberi jogi oldalról, holisztikus szemléletmódot követve fogja fel. *Amartha K. Sen* nevéhez fűződik a fogyatékoság képességen alapuló megközelítése. *Sen* elméletének a középpontjában a személy cselekvésének a képessége áll (*capability to function*), azaz arra fókuszál, hogy valaki valamit meg tud-e csinálni vagy sem. Ez az elmélet nem a fizikai és a mentális képesség meglétét jelenti, hanem azt gyakorlati lehetőségként (*practical opportunity*) fogja fel. A működés az egyén tényleges teljesítménye, amit az egyén léte és cselekedetei által ténylegesen elér. Mit is jelent a gyakorlati lehetőség? *Sen* számára képességet jelent. Ugyanígy a cselekvésnek sem a hagyományos értelemben vett fogalmát használja, számára a cselekedeteken kívül egyéb kívánalmakat is jelent, mint például, hogy valaki megfelelően táplálkozzon. Ennek illusztrálására két éhező ember példáját hozza. Az egyik vallási meggyőződésből nem eszik, a másik pedig, mert nincs mit ennie. Ez a különbség a cselekvés és a gyakorlati lehetőség között.¹⁹ Azaz *Sen* inkább a személyt vezérlő érdekeket nézi, mintsem a cselekvéseket. Két utat különböztet meg arra, hogy miként kellene értelmezni valaki érdekeit és teljesítményét: ez a jólét és az előny útja. Azaz a jólét mutatja meg azokat a cselekvéseket, amiket az egyén jóléte érdekében tesz; az előny pedig azokat a tényleges lehetőségeket jelenti, amelyek valaki rendelkezésére állnak, s amelyek alapján a személy élhet a választás a jogával. Egy személy képességeinek együttese tulajdonképpen cselekvésirányok összessége, amelyek alapján az illető gyakorolja a választás szabadságát. A képességek együttesét pedig befolyásolják a rendelkezésre álló javak, az egyént körülvevő környezet és a személyes tulajdonságok, s mindezek vezetnek cselekvésekhez. A képesség együttesének mérésére *Sen* nem határoz meg módszert, abból a megfontolásból, hogy az adott probléma és a körülmények folyamatos változóvá teszik az egyén tulajdonságait, a képességét és a cselekvéseit. MITRA, S. (2006): *Capability Approach and Disability. Journal of Disability Policy Studies*, 4, 236.; FREEDLAND, M. – COUNTOURIS, N. (2011b): *The Legal Construction of Personal Work Relations*. Oxford University Press, Oxford. 378-379.

technológiával. Ezek a munkavállalók online közösség tagjainak érzik magukat, amely nagyon messze áll az ötven évvel ezelőtti munkasközösségtől.²⁰

A globalizáció, a klímasemleges politika, a munka természetének változása és az egyén fokozott szerepe mondhatjuk, hogy egyidőben, egymást erősítve feszegetik a nemzeti munkajogi szabályozás határait. A XIX. és a XX. században a munkafeltételek jobbá tétele kollektív tárgyalások útján történt. A munkavállalók kollektív tudata erős volt. A multinacionális vállalatok határokon átívelő tevékenysége következtében azonban a munkavállalók szervezettsége meggyengült.²¹ A digitális gazdaságban nem egyszerű megoldani azt, hogy a munkavégzők kollektív fellépjenek, hiszen a *játéktér* teljesen más. A játékteret pedig tovább formálja a klímasemleges politika szabályrendszere.²²

A klímasemleges politikában megfogalmazott cselekvési terv jelentős mértékben épít a szociális párbeszédre, amelyet azonban a Covid-19 járvány előtti új foglalkoztatási formák, és az az alatti változások csak tovább gyengítettek. Többen beszélnek a munkavégzési hely dematerializálásáról, amely a kollektív munkajogi intézmények, s így a munkaügyi kapcsolatok teljes elgyengüléséhez vezet. Éppen ezért fontosnak tartom a munkaügyi kapcsolatok fenntartását és azok átgondolását, mert a méltányos átállás e nélkül nem valósulhat meg.

3. Szociális párbeszéd a gyakorlatban

Az Európai Parlament üdvözli a Méltányos Átállást Támogató Alap elindítását; hangsúlyozza, hogy a környezetvédelmi és éghajlat-politikai intézkedések széles körű társadalmi elfogadottsága elengedhetetlen azok eredményes végrehajtásához; sürgeti a tagállamokat, hogy a méltányos átállásra vonatkozó területi tervek kidolgozásába vonják be ténylegesen a szociális partnereket, a regionális és helyi önkormányzatokat, valamint a civil társadalmat.²³

²⁰ BELLACE, J. R. (2018) 19-20.

²¹ Ebben az időszakban Magyarországon és a többi volt szocialista országban egy olyan előnytelen helyzettel találkozunk, hogy a rendszerváltást követően a szerény kollektív tudattal rendelkező munkavállalók még kiszolgáltatottabbak voltak. Érezhető, hogy a II. világháborút követő közel negyven év hátrányt a mai napig is nehéz ellensúlyozni. Mindeközben láthatjuk az 1992. évi és a 2012. évi Munka Törvénykönyve változásait, s egyértelműen megállapítható polgári jogias szemlélet térnyerése. Erről lásd később.

²² Ahogyan Bellace fogalmaz: „a platform és az algoritmusok automatikusan működnek.” BELLACE, J. R. (2018) 20-21.

²³ Emlékeztet arra, hogy az éghajlatváltozás és az azt követő strukturális változások máris súlyos hatással vannak számos európai régióra és azok lakosságára; hangsúlyozza, hogy a zöld és tisztességes munkahelyek létrehozása kulcsfontosságú egy inkluzív és kiegyensúlyozott munkaerőpiac kialakításához a megújuló energiaforrásokon alapuló, erőforrás- és energiahatékony, körforgásos és szén-dioxid-semleges gazdaságra történő tisztességes és méltányos átállás során, és hogy biztosítható legyen, hogy senki ne maradjon le; ragaszkodik ahhoz, hogy növeljék a Bizottság módosított javaslatában a Méltányos Átállást Támogató Alap számára 2020 májusában javasolt összeget; kéri, hogy az alap rendelkezzen elegendő pénzügyi eszközzel az átalakulóban lévő régiók támogatásához, valamint annak biztosításához, hogy új, minőségi munkahelyek jöjjenek létre, és hogy az alaptól nyújtott támogatás vezérelve a társadalmi kohézió legyen; hangsúlyozza, hogy a felülvizsgált Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alap kulcsfontosságú a szerkezetátalakítás által sújtott munkavállalókat célzó szociális

A Szénrégió Bizottság 2021. március 11-én alakult meg hazánk első szénátmenettel foglalkozó, állandó egyeztető fórumaként. Feladata a Mátrai Erőmű és a lignit alapú villamosenergia termelés dekarbonizációjának, valamint az Észak-Magyarországi régió fenntartható, igazságos átmenetének támogatása valamennyi érintett szervezet bevonásával.

A Bizottság elnöksége: Innovációs és Technológiai Minisztérium energiapolitikáért felelős helyettes államtitkára; Innovációs és Technológiai Minisztérium klímapolitikáért felelős helyettes államtitkára, mint a LIFE-IP North-HU-Trans projekt konzorciumvezetője; a nemzeti vagyon kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter jogi és koordinációs ügyekért, valamint közműszolgáltatásokért felelős helyettes államtitkára; Heves Megyei Kereskedelmi és Iparkamara főtthkára; MVM Máttra Energia Zrt. Központi Üzemi Tanács elnöke.²⁴ A munkavállalók tehát ebben a

tervek támogatásában, és felhívja a Bizottságot és a tagállamokat, hogy az európai méltányos átállás szélesebb körű pénzügyi támogatásának részeként állapotodjanak meg az eszköz rendelkezésre álló költségvetés jelentős emeléséről; felszólít a rendelkezésre álló források fenntartható és ambiciózus felhasználására a legsérülékenyebb és a lemaradóban lévő régiók támogatása érdekében, szükség esetén átmeneti intézkedések alkalmazásával; emlékeztet arra, hogy a támogatható projekteknek összhangban kell lenniük a 2050-re vonatkozó klímasemlegességi célkitűzéssel, annak 2030-ig megvalósítandó közbülső lépéseivel, valamint a szociális jogok európai pillérével. Az Európai Parlament 2020. december 17-i állásfoglalása a méltányos átállást szolgáló erős szociális Európáról (2020/2084(INI)) 11.

²⁴ Projektpartner szervezetek: ITM energia- és klímapolitikáért felelős helyettes államtitkárai, mint alapítók; EKE rektora és projekttanácsadója, mint alapítók; MVM Energetika Zrt. műszaki vezérigazgató-helyettese és gazdasági vezérigazgató-helyettese; Mátrai Erőmű Zrt. Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal általános elnökhelyettese; Mátrai Szeretetszolgálat elnöke; Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat elnöke; Bánya- Energia- és Ipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke; Mátrai Erőmű Bánya- Energia- és Ipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke; Egyesült Villamosenergia-ipari Dolgozók Szakszervezeti Szövetségének elnöke; Mátrai Erőmű Villamos Szakszervezetének elnöke, Heves Megyei Kereskedelmi és Iparkamara főtthkára; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara főtthkára; Heves Megyei Kormányhivatal kormány megbízottja; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal kormány megbízottja; Abasár község polgármestere; Markaz község polgármestere; Bükkábrány község polgármestere, Nem projektpartner szervezetek: Heves Megyei Önkormányzat Közgyűlésének Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke; Heves megye 2. számú választókerületének országgyűlési Heves megye 3. számú választókerületének országgyűlési képviselője; A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 7. számú választókerület országgyűlési képviselője.

A Mátrai Erőmű működésének hatáskörzetében található helyi önkormányzatok képviselői: Visonta, Halmajugra, Detk, Ludas, Karácsond, Vatta, Mezőnyárad, Pálosvörösmart, Csincse, Aldebró, A szénátmenetben leginkább érintett helyi vállalkozások ügyvezető igazgatói: Mátrai Erőmű Központi Karbantartó Kft., XELLA Kft., Centrál Kft., Mátrai Hegesztéstechnikai és Szakképzési Kft., Elektromax Kft. A Mátrai Erőmű Ipari Park területén működő egyes vállalkozások ügyvezető igazgatói: BAUMIT Kft., ERGO Med Kft., GEOSOL Kft., HÓÉPKER Kft., HÓTECHNIKA ÉSZAK Kft., KOMPLEX Kft., Partner Kft., Prompt 94 Kft., Saint-Gobain Hungary Kft.,

Bükki Nemzeti Park Igazgatóság (BNPI) igazgatója; Helyi zöld civil szervezetek: Életfa Környezetvédő Szövetség képviselője; Kaptárkó Egyesület; Zöldek a Zöldért Egyesület, Gyöngyös-Máttra Turisztikai Közhasznú Egyesület elnöke; Mátrai Gyógyintézet főigazgató főorvosa; Miskolci Egyetem (ME) rektora; Szent István Egyetem (SZIE) rektora, Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága; Országos Környezetegészségügyi Intézet;

ELTE Fenntartható Energiatervező Kutatócsoport; Heves Megyei Szakképzési Centrum főigazgatója; Borsod-Abaúj-Zemplén megye szakképzési centrumainak főigazgatói: Miskolc, Ózd és Szerencs; MANAP Iparági Egyesület elnöke; A Köztársasági Elnöki Hivatal Környezeti Fenntarthatóság Igazgatóságának igazgatója; MAVIR Zrt. rendszerirányításért felelős vezér-igazgató-helyettese; Magyar Nemzeti Bank Zöld Programjának fősztályvezetője; Nemzeti Befektetési Ügynökség (HIPA) vezérigazgatója

párbeszédben bevonásra kerülnek az üzemi tanácson keresztül, a munkáltatók képviselőjében pedig az Iparkamara vesz részt. A kormányzat erőteljesen képviselteti magát ebben a Bizottságban. Habár az országos érdekegyeztetés rendszere teljesen átalakult Magyarországon 2012-ben, egyértelműen megállapítható, hogy ez az újonnan felállított Bizottság, amelynek működéséről még kevés információ áll rendelkezésre, a szociális párbeszéd egy újabb megvalósulási formája, amelyben az érintettek, a stakeholderek (projekt és nem projektszervezetek) is jelentős számban részt vesznek. A „Semmit, rólunk, nélkülünk” politika tehát érvényesül ezen területi átállási tervek esetében. Ezen Bizottság működése, a szociális párbeszéd szerepének változása, esetlegesen feléledése Magyarországon várható a klímasemleges politika magyar megvalósításától. Ezt azonban csak a következő években láthatjuk kitisztulni.

Az áttérés során a legfontosabb szempont a szociális biztonság folyamatos garantálása kell, hogy legyen. A biztonság itt egyfajta stabilitást, egy megingathatatlan alapot jelent, vagyis azt a standardot, amelyre számíthat az adott állam polgára az államtól abban az esetben, ha az életében valamilyen krízishelyzet jelentkezik.²⁵ Magyarországon ez a szociális alapjog megjelenik az Alaptörvényben is, a XIX. cikkben, miszerint „Magyarország törekszik arra, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson bizonyos élethelyzetekben.”

A támogató stratégiákat a hátrányok enyhítésére irányuló politikákat, a *méltányos átállást* előtérbe helyező szakszervezetek alkalmazzák, proaktív megközelítéssel a szén-dioxid-mentesítés érdekében. Az ilyen megközelítés egyik konkrét példája a „Just Energy Transition Statement”, amelyet 2017-ben írtak alá az európai szociális párbeszéd résztvevői az energiaszektorban: a munkaadók, az Eurelectric, a szakszervezetek részéről pedig az EPSU és az IndustriAll Europe²⁶. Noha a közös nyilatkozat állami beruházásokat igényel az áttérés során, nem foglalkozik a munkáltatók felelősségével az átmenet finanszírozásában, és nem határoz meg konkrét tevékenységeket vagy intézkedéseket. Továbbá, mivel ez jogilag nem kötelező, fennáll annak a lehetősége, hogy a megállapodás a gyakorlatban nem fog eredményt hozni. Mindazonáltal példát mutat a szakszervezetek elkötelezettségére a gazdasági tevékenységek szén-dioxid-mentesítésének támogatására, valamint a proaktív elkötelezettségre, annak minden foglalkoztatási vonatkozásával együtt.

4. Záró gondolatok

A munka kontra környezet dilemmája tehát komoly kihívást jelent a szakszervezetek számára, mivel a dekarbonizációs politika munkahelyek elvesztéséhez vezet számos ágazatban. Nem számít, hogyan reagálnak, a szakszervezetek, az érintett munkavállalók kritikával fognak szembesülni. Ha a szakszervezetek és az üzemi

²⁵ MÉLYPATAKI, Gábor – Az új foglalkoztatási formák és a társadalmi innováció hatása a szociális biztonságra, *Magyar munkajog E-folyóirat*, 2019/1, 1. o.

²⁶ Just Energy Transition Statement – EPSU, IndustriAll Europe, Eurelectric (2017) <https://www.eurelectric.org/media/2185/statement-energy-just-transition.pdf> (utolsó elérés dátuma: 2020.10.29)

tanácsok ambiciózus klímaváltozás-mérséklési politikát támogatnak, a munkavállalók elfordulhatnak a munkahelyek esetleges elvesztése miatt. A vállalatok hibáztathatják őket, mivel a kibocsátáscsökkentési politikák csökkenő nyereséghez vezethetnek. Ezzel szemben, ha a szakszervezetek a foglalkoztatás megőrzésére összpontosítanak – esetleg a környezet kárára –, ez a társadalom egészének kritikáját ébresztheti.

A probléma tehát ismeretes: a fenntarthatóságra való áttérés mára nem választás kérdése, hanem égető szükség, hiszen a klímaváltozás mindennapjaink részévé vált, egy olyan ördögi kör, amiből mindeközéig nem sikerült kitörni.

A *munkajog alapvető értéke*, hogy gazdasági értelemben *biztonságot nyújt és ezáltal kiszámíthatóságot teremt*: egyrészt belülről, munkavállalót védő szabályokkal, másrészt kívülről, az állam oldaláról szociális háló kiépítésével arra az esetre, ha a munkavállaló valamilyen zavarhelyzetben nem tudna munkát végzeni. Egy másik nagyon fontos érték az egészséges és biztonságos munkakörnyezet.

Az ILO 1998-ban megfogalmazta, hogy melyek azok az alapvető jogok, amelyet minden államnak tiszteletben kell tartania: a) a szervezkedés szabadsága, valamint a kollektív alku jogának hatékony elismerése; (b) a kényszermunka és a kötelező munka valamennyi formájának felszámolása; (c) a gyermekmunka hatékony eltörlése; és (d) a megkülönböztetés felszámolása a foglalkoztatás és a szakmák körében. ...²⁷ Ezeknek a jogoknak a játéktértől függetlenül alapvető játékszabályokként kell érvényesülnie.²⁸ A biztonságot tehát a munkajogon belül az alapvető értékek megtartása jelenti.²⁹ Az áttérésben a munkavállalók szerveződésének, az érdekérvényesítésnek, az információáramlásnak, tájékoztatásnak és konzultációnak nagy szerep jut. A partnerkapcsolatok erősödése

²⁷ ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-up, Adopted by the International Labour Conference at its Eighty-sixth Session, Geneva, 18 June 1998 (Annex revised 15 June 2010)

„... A Nemzetközi Munkaügyi Konferencia ... (2.) Kinyilvánítja, hogy valamennyi Tagállam, még ha nem is ratifikálták a szóban forgó Egyezményeket, a Szervezetben viselt tagságukból fakadóan kötelesek jóhiszeműen és az Alkotmánnyal összhangban tiszteletben tartani, el segíteni és megvalósítani azokat az alapvető jogokra vonatkozó elveket, melyekre ezek az Egyezmények vonatkoznak. Ezek az elvek a következők: (a) a szervezkedés szabadsága, valamint a kollektív alku jogának hatékony elismerése; (b) a kényszermunka és a kötelező munka valamennyi formájának felszámolása; (c) a gyermekmunka hatékony eltörlése; és (d) a megkülönböztetés felszámolása a foglalkoztatás és a szakmák körében. ...”

²⁸ Mangan is hivatkozik az algoritmusok esetében arra, amire Bellice is felhívta a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy az algoritmusok egyenlőtlenségekhez, azaz diszkriminációhoz vezethetnek. MANGAN, D. (2018) 72.

²⁹ Freedland és Countouris személyes munkavégzési viszonyokra vonatkozó elméletét nem elemzem jelen kutatás során, ugyanis a koncepciót nem tartom megvalósíthatónak. Azonban a koncepcióban számos olyan elem van, amely kiemelését érdemel. Az egyik ezek közül a munkavégzésben megjelenő értékekről szól. Kitérnek arra, hogy helyesen, a munkajogi szabályozás normatív alapja az egyenlőtlen helyzetben lévő felek helyzetének kiegyensúlyozása. Az emberi méltóság már mindannyiunk számára ismert, első generációs jog, amelyet számos nemzetközi dokumentum tartalmaz. Freedland és Countouris a méltóságról való gondolkodást kiegészíti az autonómia és egyenlőség koncepciójával. Az autonómia azt jelenti, hogy egy személye saját életét (munkaéletét) érintően önállóan, minden kényszer nélkül hoz döntéseket. Ez kiegészül az egyenlőséggel, amely az emberi méltósághoz hasonlóan szintén az egyik legrégebbi első generációs emberi jog. Az egyenlőségről azonban az *Amaryta Sen* féle egyenlőség koncepciójában gondolkodnak, amely a képességen alapuló egyenlőség, ezt tartva a munkajog és a szociális jog szempontjából a legalkalmasabbnak. A méltóság szorosan kapcsolódik a munkavégző személyéhez, amelynek alapja a személyes munkavégzés. FREEDLAND, M. – COUNTOURIS, N. (2011b) 372-376.

nélkül tehát nem képzelhető a klímasemleges politikára való áttérés. Éppen ezért a méltányos áttérésben várhatóan erősödni fog a munkavállalói érdekek érvényesítése is, hiszen csak ekkor lehet sikeres.

A francia Code Civil kötelmi jogi reformjáról, különös tekintettel az új magyar Ptk. korrelatív, vagy konvergens szabályaira II. rész

Szalma József*

A szerző e tanulmányában a francia Code civil kötelmi jogi reformja (2016-2020) után bevezetett fontosabb módosításokra, vagy újításokra (a kauzára, v. jogcímre, a szerződés alaki kellékeire, a szerződés semmisségére, a clausula rebus sic stantibusra, a szerződésen kívüli és a szerződési kárfelelősségre) vonatkozó rendelkezéseket elemzi, figyelemmel az új magyar Ptk.-ra (2013), valamint a német BGB kötelmi jogi reformja (2001-2006) során bevetetett összehasonlítható rendelkezésekre.

Kulcsszavak: a szerződés jogcíme, a bírósági szerződésmódosítás megváltozott körülmények miatt, semmisség, formális szerződés, szerződési és szerződésen kívüli kárfelelősség

About the Reform of the French Civil Code in light of Law of Obligation: Part 2

In this paper the author analyses the novelties introduced after the reform of the French Code Civil (2016-2020) regarding the cause of contract, form of contract, invalidity of contract, changed circumstances – clausula rebus stantibus, and contractual and delictual liability, taking into account the rules of the new Hungarian Civil Code from 2013 and the rules introduced during the reform of the German law of obligations (2001-2006).

Key words: cause of contract, modification of contract due to changed circumstance, nullity of contract, formal contracts, contractual and delictual liability

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1936>

1. A Code civil módosításairól és kiegészítéseiről (2016-2020)

A német BGB átfogó reformjára 2001-2006 között került sor. A reform elsősorban a kötelmi jogi részre vonatkozott (Schuldrechtsreform). A klasszikus német BGB teoretikusainak egy része „nem örvendett” a reformnak, mert szerintük ez kedvezőtlenül érintette az több mint százéves törvénykönyv bevett, bevált jogintézményeit és praxisát, és azért is, mert több esetben nem tarották szerencsésnek a változtatásokat. Úgy gondolták, hogy a reform a még teljesen ki nem érlelt, sokszor a kontinentális kódexjogra nem mindig jellemző, angolszász,

* Egyetemi tanár (emeritus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar); az MTA doktora (DSC); a Miskolci Egyetem tiszteletbeli doktora (Dr. Hc.); a belgrádi egyetemen a jogtudományok doktora (DSC); akadémikus, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia (Újvidék) rendes tagja; a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) elnöke.

előfordulóan precedensi jellegű, vagy elfogadhatóbb esetben, közösségi irányelvi, vagy rendeleti jog hatására jött létre. Más szerzők szerint azonban a reform sikeres volt, pl. a nemvagyoni kártérítés bővítését illető rendelkezések körében, sőt az irányelvi jogon belül, az irányelvi jogot messzemenően elfogadva, ezen túlmenően, előre mutató rendelkezéseket tartalmaz.¹ A francia kötelmi jogi reformot kommentáló szerzők, előfordulóan kritikusan, általában és jórészt mégis, támogatóan vették a Cc módosításait, azaz kötelmi jogi reformját.²

A francia Code civil kötelmi jogi reformjára a német BGB ezirányú reformjának időpontjához képest, jóval később, a 2016. és 2020. évek között került sor. A francia kötelmi jogi reformra döntően a 2016. évi febr. 10-ei törvény, azaz törvényerejű rendelet³ alapján valósult meg. Megközelítőleg százötven módosítás történt.⁴

A Code civil, közismert nevén a „napóleoni kódex” megalkotói (köztük korabeli neves jogtudósok, mint *Pothier*), alapozván a természetjogi filozófiára, a jogtudományra, továbbá követvén a rugalmas, gyakorta generálklauzulás szabályozási módszert, szándékuk szerint egy „örökérvényű” törvényt kívántak megalkotni, melynek módosítására nem lesz szükség. Valóban, az mondható, hogy a Code civil tartósnak bizonyult, hiszen „hivatalosan” egészen a szóban forgó kötelmi jogi reformig, lényeges változásnak nem volt kitéve. Igaz, elasztikus, gyakran általánosító rendelkezéseket tartalmazó szabályozási módszerének köszönve, a törvény jelentéstartalmát „mélyítették”, vagy közelebbről meghatározták, a kódexen kívüli, változásoknak viszonylag gyakrabban kitett törvények.⁵ Talán olyan módon is,

¹ Ld. Wolfhard Kohte, Hans-W. Micklitz, Peter Rott, Klaus Tonner, Armin Willingmann, *Das neue Schuldrecht, Kompaktcommentar*, Luchterhand, Wolters Kluwer, Deutschland, Neuwied, München, 2003, Vorwort, VII-VIII. Az első német *Schuldrechtsmodernisierungsgesetz* (kötelmi jog modernizációjáról szóló törvény) 2002. január 1.-én lépett hatályba. Ebben elsősorban a vételjog, a teljesítés akadályaival kapcsolatos rendelkezések és az elévülési jog kerültek módosításra, főként az erre vonatkozó európai irányelvi joggal való harmonizáció céljából. A másik fontos újítást a kártérítési jog módosításáról szóló törvény vezette be (Schadenersuchs - Änderungsgesetz), mely 2002. augusztus 1.-én lépett hatályba. (Op. cit. p. VII). Főként a nemvagyoni kártérítés szabályainak, ezeknek bővítését szolgáló rendelkezések jutottak kifejezésre. A további BGB - módosításokra egészen 2006. évig terjedően került sor.

² Ld. *Bénabent*, Hors-série, Réform du droit des contrats: quelles innovations, - les nouveaux mécanismes, RDC (*Revue des contrats*), 2016, p. 17; *Dissaux et Jamin*, Project de réforme, supplement, C. civ. (*Code civil Dalloz*), 2016, p. 78; *Etienney de Sainte Marie*, Dr. et patr. (*Droit et patrimoine*), 5/2016, p. 64; *Hamelin*, La nullité judiciaire, Dalloz obligation; uő, ugyanaz, LPA (*Les petites affiches*), 2014, no 245, p. 4; *Houtcief*, Les sanctions des règles de formation des contrats; in: Pour une réform du droit des contrats, D. (*Requiel Dalloz, Paris*), 2009, p. 223; *Jambu-Merlin*, Essai sur la rétroactivité dans actes juridiques, RTD civ. (*Revue trimestrielle de droit civil, Dalloz*), 1948, p. 271; *Labret*, AJ contrat (*Actualité juridique contrat, Dalloz*), 2017, p. 12; *Beignier*, Pour un nouveau code civil, *Requiel Dalloz, Paris*, 2019, p. 713

³ Ld. L'ordonnance no 2016-131 du 10 févr. 2016.

⁴ Ld., Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guionard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p. 2961-2964: Réforme de droit obligations, Table de renvois.

⁵ Kiemelhetők a Code commerce, - Kereskedelmi törvény, melynek a Cc kötelmi reformját követően számos módosítása lépett hatályba, ld. Art. L. 121-5, L. 121-6, Art. L. 526-4, stb.; Code de consommation – Fogyasztóvédelmi törvény, mód: Art. L. 111,112-4, Art. L.212-3, Art. L. 216-1, stb.; Code de l'environnement – Környezetvédelmi törvény, mód: Art. L. 215-1, L. 215-2, Art. L. 215-5, stb.; Code de l'expropriation pour cause d'utilité publique – Közérdekű kisajátításról szóló törvény. Ord. No 2014-135 du 6. nov. 2014, Mód. Art. L. 1. A Cc. hatályos 545. szakaszának rendelkezése szerint a

hogy néha „kiürítették”, vagy „megváltoztatták” az eredeti jogszabályi jelentéstartalmat. Maga a bírói gyakorlat, a Cour de cassation-nal (Legfelsőbb Bíróság) az élén, rendkívül árnyalt módon, - igaz, hogy „csak” egyes kasszációs jogesetek útján, ami nem jelentett precedenst, - jelentősen hozzá járult a törvénykönyv értelmezéséhez. A változatlanság híveinek komoly érveik voltak: a polgári törvénykönyv gyakori, vagy alaposan meg nem fontolt változása, jogbizonytalansághoz vezet. A kiérlelt változás, ott ahol ez szükséges, s ez elsősorban a kötelmi jogra vonatkozott, főként a Binnenmarkt (európai közös piac) létrejövele miatt, továbbá amit a jogépítő praxis és az elmélet, azaz a jogfejlődés is indokolt, mégis a változás mellett voksolt. Hozzá fűzhető, hogy a Code civil megalkotói a dualista kodifikációs elv mellett döntöttek, így a vállalkozói jogviszonyokat a kereskedelmi törvénykönyv (Code de commerce), a munkajogi kapcsolatokat a munka törvénykönyve (Code de travail) szabályozza.

2.1. A szerződéskötési szabadság elve (liberté contractuelle) továbbra is maradt a szerződési jog vezérlő elveként. A módosítások (2016) bevezették az új 1102. szakaszt, mely szerint: „mindenki szabadon köt, vagy nem köt szerződést, választhatja a másik szerződő felet, határozhatja meg a szerződés tartalmát és formáját, a törvényben megszabott korlátozások keretében.”⁶

2.2. Az akarathibás szerződésekre vonatkozó új (2016) rendelkezés (1330. szakasz) szerint „a tévedés, megtévesztés és a kényszerhatás oly módon sértik az akaratmegegyezést, hogy az egyik fél nem kötötte volna meg a szerződést, vagy a szerződést lényegesen más feltételekkel kötötte volna meg. Az új (2016) 1331. szakasz szerint a szerződési akaratra gyakorolt kényszer relatív semmisségre (nullité relatif) ad okot. Az új (2016) 1332. szakasz szerint a jogra vagy tényre vonatkozó tévedés megtámadhatóvá teszi a szerződést, ha ezek a szerződésnek lényeges elemeiként minősíthetők. Az új (2016) 1333. szakasza szerint a szerződés lényeges elemének minősíthető az, amit a felek a szerződésben kifejezetten, vagy hallgatólagosan ilyennek tartanak, amelyek nélkül a szerződést nem kötötték volna meg. Az új (2016) 1334. szakasz szerint, a másik fél személyére vonatkozó tévedés, feltéve, hogy a szerződésből konkludens (hallgatólagos) úton, értelemszerűen kikövetkeztethető a másik fél személye, valamint az 1335. szakasz szerint pedig az indítékra vonatkozó tévedés nem tartozik a lényeges tévedések körébe, nem von

tulajdon nem szüntethető meg, kivéve a közérdek céljából (utilité publique) és méltányos térítés (juste et préalable indemnité) alapján. Code générale de la propriété des personnes publique – A közjogi alanyok tulajdonjogáról szóló törvény, mód.: Art. L. 121-1,1122-1, Cc. art.539, stb.; Code de propriété intellectuelle – szellemi alkotások tulajdonáról szóló törvény, Art. L.121-1, L.121-2; Code de la santé publique – Egészségügyi törvény, mód.: Art. L. 1110-1, Art. 1110-5, 1110-9, 113-1, stb.; Code du sport – Sporttörvény, Art. L. 321-3-1 – responsabilité des sportifs – Cc. art. 2331. Code des transports – Személy- és áruszállításról szóló törvény, Art. L. 4130-1; Code de travail – Munkáról szóló törvény, Art. 3251-1, L. 3251-2, Cc. art. 1347-7, stb.

⁶ Ld. Cc 1102 (Ord. No 2016-131 du févr.2016, art. 2), in: Xavier Henry, Guy Venadet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p. 1294. Ld. Mekki, Principes généraux du droit des contrats au sein du projet d'ordonnance portant sur la réforme de droit des obligations; *D.* 2015. Chron. 816; Pérès, Liberté contractuelle et l'ordre public dans projet de réforme du droit des contrats de la Chancellerie, *D.*, 2009, 381.

magával megtámadhatóságot.⁷ Másszóval, megtámadhatóságra csak a szerződés lényeges elemére vonatkozó tévedés adhat okot, jogalapot. A mellékes elemekre vonatkozó tévedés nem tekinthető releváns megtámadási oknak.

2.3. A szerződés értelmezésére⁸ vonatkozó régi 1256. szakasz (a 2016. évi módosítással) megszűnt, s helyébe az új, 1188. szakasz lépett. Az új rendelkezés szerint a szerződés értelmezését a felek közös szándéka szerint kell elvégezni, ha ez megfelel az írásban használt kifejezések jelentésével. Ha e szerint nem állapítható meg a szerződés jelentése, a szerződést úgy kell értelmezni, ahogyan a szerződést a felek települési helyében, azonos helyzetben, értené (értelmezné) racionális (ésszerű) személy (personne raisonnable).⁹

2.4. A szerződési felelősségre vonatkozó új (2016) 1231. szakasz értelmében: „a szerződést nem teljesítő, vagy késedelembe eső fél, a másik fél javára kár és érdekkár (dommages et intérêts) térítésére marasztalható, kivéve, ha a szerződésszerű teljesítés erőhatalommal (forces majeurs) akadályozott.¹⁰ A deliktuális felelősség (responsabilité extracontractuelle)¹¹ a szerződési felelősségtől elkülönült fejezetben szabályozott, hasonlóképpen mint az új magyar Ptk-ban. A francia Cc is a non cummul elvét alkalmazza, mint a magyar Ptk. Másszóval, ha a kárfelelősség alapja egyaránt lehet szerződés és deliktum, akkor csak az egyik jogcímen lehet követelni a kártérítést. A kontraktuális felelősség alapja a francia jogban a szerződés nemteljesítése, a deliktuális felelősség jogcíme pedig valamely jogszabályi tilalom megszegése. Egyébként közösek a felelősségi feltételek és a felelősség kimentésére, valamint a felelősség mértékére vonatkozó szabályok. A szerződési felelősség, mint a magyar jogban, kizárható, vagy korlátozható, a felelősségkizáró, vagy felelősségkorlátozó szerződési klauzulával, a szerződési szabadság korlátain belül.

2.5. A módosított Code civil megtartotta, a francia polgári jogban, azaz a jogtudományban kimunkált elméletet, amely az új törvény időbeni hatályát illetően, a *jövőbeni hatályt* irányozza elő és *tiltja a visszaható hatályt*. (2. szakasz),¹² Hasonlóképpen van ez a magyar jogban is, a Ptk. 8:4. paragrafus, valamint részletesen, az új Ptk-t hatályba léptető Ptké. árnyalt rendelkezései alapján. A francia

⁷ Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p. 1326-1333.

⁸ A jogirodalomban ld.: Gelot, Finalités et méthodes objectives d'interprétation des actes juridiques: *LGDJ*, 2003; Fauvarque - Cosson, Perspective comparatiste et internationale, *RDC*, 2017,363; Le nouveau droit des obligations et des contrats, Dalloz, Paris, 2029/2020, no 124.

⁹ Ld. Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p 1415.

¹⁰ Ld. Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p.1491.

¹¹ Ld., Sous –titre II: La responsabilité extracontractuelle, Chapitre premier, La responsabilité extracontractuelle en générale, ad. art. 1240. Ld. Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p.1575.

¹² Ld., Xavier Henry, Guy Venandet, Georges Wiederkehr, Pascal Ancel, Alice Tisserand-Martin, Pascale Guiomard (szerk.), *Code civil*, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, p. 11-21, art. 2: La loi ne dispose que pour l'avenir; elle n'a point d'effet rétroactif.

jogirodalomban a *tartós szerződéseknél*, amennyiben ezt a felek a régi törvény hatálya idején kötötték meg, de teljesítésére az új törvény hatálybalépése után került sor, a szerződés megkötésének feltételeit illetően a régi, a teljesítést illetően pedig az új törvény szabályai szerint kell megvalósítani (az ún. pillanatnyi hatályról szóló elmélet értelmében).

2.6. A *clausula rebus sic stantibus* bevezetése. Mint már említést nyert, a bírói szerződésmódosítás megváltozott körülmények miatt igényelt módosításának intézményét a XIX. századi klasszikus európai kodifikációk (BGB, Cc) nem ismerték el. Abból a hagyományos jogelvből kiindulva, hogy a szerződéskötési szabadság keretében megkötött szerződés törvényként kötelezi a feleket (*pacta sunt servanda*), hiszen a szerződés a felek megegyező jogügyleti akarátát, „a felek törvényét” tükrözi. A szerződéskötési szabadság értelmében, csak a szerződő felek megegyező akaratnyilvánítása módosíthatja a szerződést. A szerződés egyedi jogi aktus, és csupán a felek közöttük vált ki (relatív) hatályt. – Más személy, különösképpen állami szerv, ha a szerződés nem minősül közrendre sérelmesnek, nem avatkozhat bele. A szerződést úgy kell teljesíteni, ahogyan a szerződés szól. Ezen nem változtathat bármely külső körülmény, akár esemény, erőhatalom sem. E jogfelfogás azonban a XX. század újabb kodifikációiban változott, pl. az olasz Codice civil-ben (1942). Annak a hatásnak tudható be ez a változás, hogy a francia Közigazgatási Államtanács, azaz Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság (Conseil d'état), egy az I. vh. során, a háborús körülmények idején, egyik eseti (koncesszionált kereskedelmi szerződés ügyében hozott) határozatában¹³ engedélyezte, elvégezte a szorult helyzetben levő fél javaslatára, a szerződés módosítását. A módosítást az indokolta, hogy kötelezett, a háborús körülmények okozta akadályok közepette, nem tudta leszállítani a megrendelt árut. A szerződő fél azért igényelte a módosítást, mivel a szerződéskötést követően, a szerződés megkötése idején előre nem látható, utólag beálló, elháríthatatlan, rendkívüli esemény hatására nem tudott teljesíteni. Kérelmére az adminisztratív bíróság módosította a szerződést, enyhítve kötelezettségén. Habár a francia joggyakorlat ez után hasonló esetekben elfogadta a bírói szerződésmódosítást, a Code civil, szinte egészen napjainkig, nem változott, -tartotta magát a *pacta sunt servanda* elvéhez, nem vezette be a *clausula rebus sic stantibus*. Más rendelkezés hiányában, a praxis, a Code civil «fait de chose» (dologhatás)¹⁴ rendelkezéseire alapozta a bírósági szerződésmódosítást. A Conseil d'état 1916. évi gyakorlatából kiindulva és ennek nyomán, az elmélet kifejlesztette

¹³ Ld. Gaz de Bordeaux, Conseil D' état, 1916. november 30.-ai ítélet, 5.16,3,17.

¹⁴ Ld. A francia Cc. erre vonatkozó régi 1384 szakaszát (amelynek alapján egyúttal létre jött az ún. objektív felelősséget előíró praxis) és a kötelmi jogi reform utáni módosítását, azaz az 1242. szakaszt. (Ld. X. Henry et al., *Code civil*, Paris, Dalloz, 2020, ad p. 2081 és ad p.1642). A régi szabályozás szerint minden olyan ingó, vagy ingatlan dolog, különösképpen állat hatására létrejött kárért, amiért egyébként nem volna kárfelelősség, felelősségre vonható az a személy, akinek a vétkességébe írható, azaz, akiknek felróható ezekért a dolgokért való felügyeleti kötelezettség. (Mj.: Ha nincs felügyeleti vétkesség, a dologhatás, mint véletlen, kimentette bárkinek a felelősségét.) Az új szabályozás szerint pedig fennáll annak a felelőssége, aki a dologra felügyelni köteles, amennyiben a dolog hatására kár keletkezik. (Valójában a dologhatásnál a „másokért való felelősség” egyik adaptált, analóg, sajátos szabályáról van szó).

a *theorie de l'imprevison*¹⁵-t. A szerződést ugyan úgy kell teljesíteni, ahogyan szól, de csak azzal a feltétellel, hogy a teljesítés idejéig a szerződéskötés idején fennálló körülmények döntően, lényegesen nem változtak. Ennek a doktrínának alapgondolata az, hogy a szerződés csak akkor köteles szerződésszerű teljesítésre, ha a tartós visszerthes szerződés esetében, a szerződés megkötésének időpontjában fennálló körülmények lényegesen nem változtak a szerződés teljesítésének időpontjáig. Ellenkező esetben, a szerződés, a szorult helyzetben levő fél kérelmére, bírói úton módosítható. A *clausula rebus sic stantibus* tételes jogi bevezetésére, szabályozására azonban, csak a Code civil kötelmi jogi reformja után került sor (2016-2020). Pontosabban, a 2016.-os évben, a módosított francia Code civil, új, 1195. szakaszába¹⁶ végül is, bekerült e jogszabály. A módosított Code civil 1195. szakasza¹⁷ elő irányozza: „ Ha az előre láthatatlan körülmények változása miatt a szerződés megkötését követően az egyik fél számára a teljesítés elnehezült (mj.: *súlyosbodott, akadályozott*), oly mértékben és módon, hogy az új körülmények *növelik az általa eredetileg vállalt kockázatot*, kezdeményezheti a szerződés *módosítását*, újbóli megkötését (renegotiation) a *másik szerződő félnél*. Ezt követően a kötelelem, felek által módosítva, folytatódik. Ha a másik fél elutasítja a jogügylet újbóli megkötését, a teljesítési akadályt szenvedő fél igényelheti a *bíróság közreműködését* a szerződés *felbontása*, azaz a szerződés *módosításának* ügyében. A bíróság az egyik fél kérelmére módosíthatja a szerződést.¹⁸ Figyelemre méltó, hogy a módosított francia Ptk. a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazását azzal feltételezi, hogy a megváltozott körülmények miatt a teljesítést illetően szorult helyzetben levő fél először a másik félhez forduljon szerződésmódosítási kezdeményezésével, s majd csak akkor, ha ez volt nem sikeres, igényelheti a bírósági utat. Másik sajátossága a bevezetett klauzulának az, hogy a szerződés módosítható, vagy felbontható. A harmadik jellemző pedig az, hogy a módosítási kereset eredményességének feltétele az, hogy teljesítés az eredeti, szerződés megkötésének időpontjában fennálló kockázattal felülmúlna.

¹⁵ Ld. a *clausula rebus sic stantibus*-ról szóló, a *francia kötelmi jogireform előtti irodalmat* (amikor még e jogintézmény a *pacta sunt servanda* elv strict hatására, a *c. rebus sic stantibus* nem volt szabályozva a Cc-ben): *Voirin, De l'imprevison dans les rapports privé*, thèse, Nancy, 1922; *Gaudin-Lagrange, La crise de contrat et le role de juge*, thèse, Montpeiller, 1935; *Popescu, Essai d'une théorie de l'imprevison en droit français et comparé*, thèse, Paris, 1937; Léontin-Jean *Constantinesco, Inexécution et faut contractuelle en droit comparé* (droit Française, Allemand, Anglaise), Publication de l'Institut de droit Europeen de l'Université Sarre, W. Kohlhammer Verlag/Librairie Encyclopedique, Stuttgart, Bruxelles, 1960. A kötelmi jogi *reform utáni* irodalomból (amikor a Cc már szabályozta a *clausula rebus sic stantibus*), ld.: *El Meiri, Imprevison et contrats aléatoires*, RLDC (*Revue Lamy droit civil*), 2017/149, 11; *Mayaux, RGDA (Revue générale du droit des assurances)*, 2017, p. 87; *Dupichot, La nouvelle resiliation judiciaire pour imprevison*, in: *Reform du droit des contrats et pratique des affaire*, direction Ph. Stoffel-Munck, Dalloz, Paris, 2015, p. 73; *Picod, Imprevison a la française, Commentar du projet, AJCA (Actualité juridique contrats d'affaires - Dalloz)*, 2015, p. 441; *Debernardi, Experience italienne, LPA (Les petit affiches)*, 23 mars 2018; *Stoffel-Munck, Réforme du droit des contrats: quelles innovations? - AJCA*, 2015, p. 262, RDC (*Revue des contrats*), 2016, hors-série, p. 30.

¹⁶ Ld. Code civil, art. 1195 (Ord. No 2016-131 du 10. févr. 2016, art. 2, hatályba lépett 2016. október 1.-én).: Ld. Xavier Henry et al., *Code civil*, Dalloz, Paris, 2020, p.1438.

¹⁷ Ld. Ord. No 2016-131 du 10. févr. 2016, art. 2, hatályba lépett 2016. október 1.-én.

¹⁸ Ld. Xavier Henry et al., *Code civil*, Dalloz, Paris, 2020, p.1438.

A francia megoldás komparálható (összehasonlítható) és differenciálható (megkülönböztethető) az új magyar Ptk. 6:192. paragrafusával és paragrafusától (Bírósági szerződésmódosítás). Az új magyar Ptk e paragrafusának (1) bekezdésében elő irányozza, hogy "bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti *tartós* jogviszonyban a szerződés *megkötését követően előállott körülmény* következtében a szerződés változatlan feltételek melletti *teljesítése lényeges jogi érdekét sértené*, és a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában *nem volt előre látható*; b) a körülmények megváltozását *nem ő idézte elő*; és c) a körülmények változása *nem tartozik rendes üzleti kockázata* körébe." A hivatkozott paragrafus (2) bekezdésének értelmében, „a bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően úgy *módosíthatja*, hogy a körülmények megváltozása miatt egyik fél *lényeges jogi érdeke* se sérüljön." A magyar jogban a megváltozott körülmények alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a megváltozott körülmények miatt a teljesítés az egyik fél lényeges érdekét sértené, ha ez a körülmény nem volt előre látható, a felek által nem volt befolyásolva és a körülmények változása nem tartozik a rendes üzleti kockázatok körébe. A szankció csak a szerződés módosítása képezi, míg a francia jogban igényelhető a szerződés felbontása is.

2.7. A kauza törlése. Rendkívül jelentős változásnak számít, hogy a Code civil módosításai többé nem tartják a kauzát a szerződés létrejövetele feltételének. Igaz ugyan, hogy hatályban maradt a 6. szakasz, mely szerint a szerződés semmis, többek között, ha nincs érvényes jogcíme. Ám a módosítások többé nem feltételezik a szerződés létrejövetelét a kauza fennforgásával. Ez gyakorlatilag azt is jelenti, hogy míg a kauza a módosítások előtti Cc szerint még az absztrakt jogügyleteknél is szükséges, értelemszerűen ezeknél többé nem szükséges a kauza. Ezzel kiegyenlítődt a francia jogfelfogás és a német jogfelfogás: mindkét jogrendszerben az absztrakt jogügyleteknél, pl. váltó forgatmányos átruházásnál a szerződés létrejöveteléhez nem szükséges a kauza. Mégis, a Cc. kötelmi jogi reformja után is, a változatlan 6. szakasz miatt, hatályban maradt az a rendelkezés, mely szerint a tilos kauza esetében a szerződés semmis. Habár a francia jogirodalom túlnyomó többsége kauza-párti, előfordult olyan reform előtti jelentős szerzőtől származó antikauzalista (Rouast), aki ezt a fogalmat, a kauzalista doktrína kritikája mentén, feleslegesnek, ellentmondásosnak és homályosnak tartotta. A kauza, ugyanazt jelenti mint a szerződés tárgya, azaz a szerződési jogok és kötelezettségek, ami egyértelműen világosabb fogalom. ¹⁹

¹⁹ Ld. Rouast, André, A propos d'une livre sur la cause des obligations, *Revue Trimestrielle*, Paris, 1923, p. 395. Kritizálva a kauza-irodalmat, Rouast megjegyzi, hogy a kauza fogalma közismerten homályos, ki nem kristályosodott. Habár a róla szóló jó évszázados doktrína igyekezett ezt a fogalmat «tisztázni», megmagyarázni, Rouast szerint, ezek a magyarázatok ingeniózus és steril kommentárok. Szerinte homályos fogalomhoz nem kellene a szerződés érvényességét fűzni, amint ezt a Cc teszi. Hozzá fűzhető, hogy immáron, a XXI. század második évtizedének végén, az új reformált Cc helyt adott e kritikának. Ezzel azonban, egyfelől, doktrinális szempontból szemlélve, a legtöbbször helytálló kritikák ellenére, mégis igen értékes, figyelemre méltó kauza - elmélet nem «szüntethető» meg. Másfelől, számos frankofon hatás alatt álló kodifikáció megtartotta a kauzát, mint a szerződés létrejövetelének és érvényének feltételét. Mondjunk csak két szomszédos példát: Szerbia hatályos kötelmi törvénye (Zakon

2.8. Változások a szerződés semmisségével kapcsolatos jogszabályok körében. Új főszabályt vezetett be a 2016. évi módosítás²⁰, mégpedig az 1178. szakasz által. E rendelkezés szerint, „a szerződés, mely nem felel meg a szerződés érvényességi feltételeinek, semmis.”²¹ A Cc. új, szerződés érvényességére vonatkozó 1128. szakaszában megszabott szabály szerint (la validité du contrat) az érvényes szerződéshez szükséges: 1) a felek egybehangzó akaratnyilatkozata (le consentement des parties); 2) a szerződő felek cselekvőképessége (leur capacité de contracter); 3) megengedett és meghatározott tartalom (un contenu licite et certain).²² A Code civil ennek megfelelő korábbi rendelkezése szerint e feltételeken kívül, a szerződés érvényességének feltételeként szükséges volt még a megengedett kauzára (cél, jogcím) is. Ugyanis a korábbi, kötelmi reform előtti Code civil 1108. szakasza szerint, mely felsorolásszerűen, tételesen szabályozta a szerződés érvényességének feltételeit, a szerződés érvényének nem három, hanem négy feltétele volt: 1) a szerződő feleknek, akik a kötelmet létre hozták, megállapodása; 2) a felek cselekvőképessége; 3) meghatározott tárgy, melyre a szerződési kötelezettségvállalás vonatkozik; 4) megengedett kauza, jogcím (une cause licite).²³ A korábbi Cc. rendelkezése, az 1131. szakasz, megszabta, hogy a kauza nélküli vagy tilos kauzával rendelkező kötelem nem vált ki joghatást.²⁴ Az új, a reformált Cc, ezt a kauza - feltételt, amint már volt róla szó, s az idézett rendelkezésekből is kitűnik, többé nem követeli meg.

A hivatkozott, szerződés érvényességére vonatkozó új, 1178. (Cc) szakasz második mondatának újítása szerint, a *semmisséget* főszabályként a bíróság nyilvánítja ki, kivéve, ha felek egyetértően nyilatkoznak arról: „A semmisséget a bíróság hirdeti ki, a szerződő felek erre vonatkozó egyetértő megállapításának hiányában.”²⁵ Egyébként megmaradt a régi szabály, mely szerint a semmis szerződés úgy tekinthető, mintha sohasem jött volna létre.²⁶ A teljesített szolgáltatást vissza kell adni, úgyhogy helyre álljon a Cc. 1352, 1352-9. szakaszai szerinti előző helyzet (in integrum restituito).²⁷ A szerződés megsemmisítése miatt beálló kárért a károsult (jóhiszemű) szerződő fél kérheti a másiktól (mj., aki

o obligacionim odnosima), és Szerbia 2019 évi, második Ptk. - tervezete, vagy akár a hatályos román Ptk. (Codul civil).

²⁰ Ld., La nullité, art. 1178, Ord. no 2016-131 du 10 févr. 2016, art. 2. en vigueur le 1er oct. 2016. (Meghozták 2016 február 10.én, hatályba lépett 2016 október 1.-én). In: Xavier Henry et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p.1396.

²¹ Cc art (mod.) 1178: Un contrat qui ne remplit pas de conditions requises pour sa validité est null.

²² Ld. Xavier Henry et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p.1324.

²³ Ld. Code civil, art. 1108, in: André Lucas (relisateur), Pierre Catala (avant propos), Code civil 1996-1997, Litec, Paris, 1997, p. 555-556.

²⁴ Ld. Code civil (1997), art. 1131: L'obligation sans cause ou sur une fusse cause, ou sur une cause illicite, ne peut avoir aucun effet. In: André Lucas (relisateur), Pierre Catala (avant propos), Code civil 1996-1997, Litec, Paris, 1997, p. 575.

²⁵ Cc. art.(mod.) 1178: La nullité doit etre prononcée par le juge, à moins que les parties ne la constatent d'un commun accord. Ld. a bírói semmissé nyilvánításról: Hamelin, Nullité judiciaire, blog. Dalloz obligation, 2015, uő, LPA ,2014, no 245, p. 4.

²⁶ Cc. art. (mod.) 1178, második bekezdés: Le contrat annulé est censé n'avoir jamais existé.

²⁷ Cc. art. (mod.) 1178, harmadik bekezdés: Les prestations executées donnent lieu à restitution dans les conditions prévues aux articles 1352 à 1352 -9.

károkozónak minősül, vagyis a rosszhiszemű féltől, akinek tudomása volt a semmisségről, vagy a semmisséget elő idézte), a kár megtérítését a szerződésen kívüli károkért való felelősség szabályai szerint.²⁸ Szinte meglepő újtásként hat, hogy a szerződő felek egyetértően nyilatkozhatnak a szerződés semmis voltáról.²⁹ A korábbi francia jogfelfogás szerint ugyanis a közrendérelmes szerződések jogkövetkezményeinek szanálása, elhárítása a bíróság „dolga”, hiszen a hagyományos és bevett szabály szerint, bírósági hatáskörbe tartozik a kényszerítő jogszabályok betartásának és betartatásának feladatköre.

2.9. Új rendelkezés a szerződés alaki kellékeiről. A módosított Cc, habár módosította az eddigi szabályokat, megtartotta a korábbi két alapvető elvet, a konszenszualitást mint főszabályt és a formalitást, mint kivételt. A formára vonatkozó új szabályokat a 2016. február 10-ei 131 sz. rendelet 2. szakasza vezette be, mely 2016. október 1.-én lépett hatályba. A Cc új, 1172. szakasza értelmében, a szerződések elvben (mj.: főszabályként) konszenszuálisak (les contrats sont par principe consensuels). Kivételesen azonban lehetnek formálisak is (contrats solennels), (mj.: kötelező alakszerűséghez kötöttek), ha ezt a törvény elő írja (mj.: vagyis, ilyenkor olyan formában kell megkötni, amit a törvény kötelezően elő írt). E nélkül a szerződés semmis, kivéve, ha lehetséges a formahiány elhárítása. (Par exception, la validité des contrats solennels est subordonnée à l'observation de formes déterminées par la loi à défaut de laquelle le contrat est nul, sauf possible régularisation).³⁰ A kereskedelmi (vállalkozói) szerződések rendszerint konszenszuálisak, a biztosítási szerződésnél szükséges az írásbeli forma.³¹ A nemformális szerződés is lehet formális, ha a felek (elő)szerződésbe foglalták, hogy adott (fő)szerződés csak akkor érvényes, ha az általuk előírányzott formában kötik meg, ami legtöbbször közjegyzői forma (act notarié) (formalisme conventionnel).³² Újnak számít a szerződés *elektronikus* uton való megkötésére vonatkozó szabályozás (contrat sous forme électronique).³³

2.10. A kárfelelősségi jog kontinuitása és főbb módosításai. Újtások a kárfelelősségi (kárviselési) jogban. Mind a módosítások előtti, mind a módosítások utáni francia Cc egyaránt, a *kárfelelősség alapvető és általános feltételei* körébe 1) a keletkezett kárt, 2) a jogellenes magatartást, 3) a jogellenes magatartás és a kár közötti okozati összefüggést és a vétkességet (szubjektív felróhatóságot) sorolja.³⁴ A francia jog a jogellenességgel kiegyenlíti a *joggal való*

²⁸ Cc. art. (mod.) 1178. negyedik bekezdés: Indépendamment de l'annulation du contrat, la partie lésée peut demander réparation du dommage subdans conditions u droit commun de la responsabilité extra-contractuelle.

²⁹ Ld. *Serinet*, JCP (*Juris-classeur périodique –Semaine juridique, édition générale*), Constatation de la nullité par les parties, 2016, no 845.

³⁰ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 1393.

³¹ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, komm., p. 1394, 1395.

³² Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, komm., p. 1394, 9. pont.

³³ Ld. a Cc régi, 1369-1 szakaszát és a Cc. erre vonatkozó új, 1125. és 1176. szakaszait.

³⁴ Ld. az új Cc.1240. szakaszát. Ld. *Azzi*, Responsabilité civil delictuelle et droit subjectifs, *RTD civ.* 2007, p. 227; *Beadeaux*, Causalité: frontière entre responsabilités delictuelle et contractuelle; *LPA* 25. avr. 2018; *Tourneau*, Causalité, imputation, imputabilité, Dalloz, 2008; *Radé*, Pour une réforme de la responsabilité civile. *D.* 2003. Chron. 2247; *Wester – Ouisse*, Fusion des régimes de responsabilité

visszaélést (abuse de droit).³⁵ A joggal való visszaélő éppúgy felelős a kárért, mint aki jogellenesen cselekedett, vagy mulasztott. A *prekontraktuális* (culpa in contrahendo) felelősség deliktuális jellegű.³⁶ Továbbra is érvényes az a szabály, hogy a *többes károkozás* esetében, főszabályszerűen, a vétkességi és az oksági hozzájárulás arányában a felelősség osztott, kivételesen, ha a törvény ezt előírja, egyetemleges.³⁷ Továbbra is a károk legfontosabb formái a személyiségi, vagy nemvagyoni azaz *erkölcsi* (dommage moral) *vagyoni* kár (dommage materiel). Míg a módosítások előtti francia jogban a nemvagyoni kár mint morális, erkölcsi kár szerepelt, az új, módosítások utáni jogban a személyiségsérelem fogalma került előtérbe. Az új magyar Ptk. is, a korábbi (1959. évi) Ptk. rendszerváltás utáni módosítások szerinti nemvagyoni kártérítés helyett, a személyiségsérelem körét szabja meg. A szankció a francia jogban minkét kárformára nézve, változatlanul, főszabályként, a pénzbeli kártérítés. (Tehát a személyiségsérelemnél a francia hatályos jogban kártérítési szankció érvényesül és nem sérelemdíjas megoldás, tehát a vagyoni és személyiségi jogsérelem nem különemű jogkövetkeménnyel, mint az új magyar és a reformált német jogban). Ezt az egységes szankciót a francia jogirodalom azzal magyarázza, hogy a polgári jog egyformán, egyenrangúan kell oltalmazza mind a „személyiségi vagyont” (patrimoine personel et materiel), azaz joggal védett értékeket (emberi méltóság, becsület, élet, egészség, szabadság), mind az anyagi vagyont, - ezért mindkettőnek megsértése egyforma szankcióval sújtott: kártérítéssel. 'gy, a francia jogfelfogás szerint „kárként” minősül mind a vagyoni, mind a személyiségi jogsérelem. A kártérítés mértékét illetően a francia kötelmi jog maradt a teljes kártérítés elvénél (hasonlóképpen mint az új magyar Ptk). A klasszikus felmerült kár és elmaradt haszon mellett, különösképpen a szerződési felelősség körében, ismeretes az érdek-kár (dommage intéret), negatív és pozitív, ami egyfajta várt, de elmaradt jövedelem.

A módosított francia Cc a kárkockázatok típusai, azaz ezeknek viselése tekintetében négy csoportot különböztet meg. Az első az ún. rendes, rendszeres, rendszerinti kárveszély- kockázat ³⁸, a második az ún. akceptált, vagy elfogadott

délictuelle et contractuelle à l'heure internationale, RTD civ. 2010. p. 419 ;*Chabas*, Cent ans de responsabilité civile, Gaz. Pal., 2000. p. 2. Doctr.(Doctrine), 1399; *Danis - Fatome et Viney*, Responsabilité civile dans le loi relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre, *D.* 2017.1610; Mél. *Bouloc, L'imputabilité*, Dalloz, Prsi, 2007, p. 511; uő, Constitutionnalisation du droit de la responsabilité civil, *RCA (Responsabilité civil et assurance)*, 2016; *ibid, Dommage à la personne*, Paris, 2019, Dossier 6; *Dossier*, Responsabilité sanitaire et sociale, RDSS (*Revue dorit sanitaire et social*, Paris, Dalloz), 2015. p. 3; *Dossier*, Le juge et le droit de la responsabilité civile: bilan et perspective, *RDC*, 2017, p. 687.; Project de reforme du droit de la responsabilté civil, Acte de colloque du 12 mai 2006; *Bernfeld*, Reparation intégrale, JCP, 2012, no. 30 2007, p. 7; Avant project avril 2016 et mars 2017: *D'Alès et Terdjman*, Introduction envisagée de mecanismes répressifs, *AJ contrat*, 2017, p. 69; *Bacache*, Relativité de la faut contractuelle, *D.* 2016, p. 1454.

³⁵ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, komm., p.1589; *Dulian*, Droit d'auteur, *D.* 1993, Chron. p. 97; *Wiederkehr*, Hommage H. Sinay, Peter *Lang*, Grève et abus de droit 1994, p.169.

³⁶ Ld.Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, komm., p.1576.

³⁷ Ld. Mél. le *Tourneau*, Dalloz, Présomption d'imputabilité, *RCA*, 2009, Étude 5, Responsabilité solidarité, 2008, p. 885.

³⁸ Ld. a régi Cc. 1138. szakaszát és az új Cc 1179. és 1624. szakaszát.

károkockázat³⁹, a harmadik az ún. megvalósulás útján levő károkockázat (a hibás termékek iránti felelősségnél),⁴⁰ a negyedik pedig az egészségügyi károkockázat.⁴¹ Az egyes károkockázat-típus megvalósulása esetén a kárviselési kötelezettség tekintetében mindegyik típushoz megfelelő jogi relevancia, jogkövetkezmény fűződik. Az első kockázatviselés a szerződési jogban nyilvánul meg. Az első típus első alesetében, az abszolút semmisség (felelősség) következményeit az viseli, aki megsértette a kényszerítő jogszabályt. A kárfelelősség felöleli a magán-érdekkár térítését.⁴² Az első típus második kockázatviselési kötelezettség alesetében is, a szerződési felelősség körében jut kifejezésre, mégpedig az adásvételnél, a tulajdonátruházási kockázat viselése tekintetében, arra az esetre, ha evikcióra (harmadik személy erősebb joga a tulajdonra- jogszavatosság) kerül sor. Ilyenkor a kárviselés kockázatát az átruházó, azaz az eladó viseli.⁴³ A második az ún. akceptált, v. elfogadott károkockázat viselése a sporttörvény értelmében, a sportkárok esetében, a sportolót illeti meg. Abból kiindulva, hogy a testi sérelmet magában foglaló sportoknál, feltéve, hogy a sporttevékenység a sportszabályokkal összhangban történt, vélelmezhető, hogy a testi sértésre, a sportoló, a sportjátékban való részvételével hallgatólagosan ráállt. Erre vonatkozatható az általános, új kárfelelősségi szabály, melyet a 2016. febr. 10.-én bevezetett 1241. szakaszában foglalt rendelkezése tartalmaz, mely szerint mindenki felelős azért a kárért, amely nem a pusztán tényhatás, hanem gondatlan (negligence) vagy szándékos (mj.: szubjektíve felróható - imprudence) magatartásából következett be.⁴⁴ Tehát a kárért általában az a személy vonható felelősségre, akinek felróható jogellenes magatartásából következett be a kár. (Hasonlóképpen van ez a hatályos magyar Ptk.-ban is, a kárért főszabályként az a személy felelős, aki okozta. Am, mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy adott helyzetben úgy járt el, ahogyan elvárható. Másszóval, nem vétkes a kárért).⁴⁵ Vannak azonban kivételek a károkockázatviselés e főszabálya alól. Ez, többek között, akkor áll fenn, amikor a kár a károsult bejegyzésével történt. (Így van ez a magyar jogban is.).

A francia korábbi sporttörvény 1. szakasza és a módosított sporttörvény 6. szakasza értelmében⁴⁶, a sporttevékenység során okozott kárért, a korábbi Code civil

³⁹ Ld. az új Cc. 1241, J 160, 1242, J.(Jurisprudence), 66. és a sporttörvény L. 321-3-1, szakaszát, Henry et. al. Cc, p. 1733.

⁴⁰ Ld. a régi Cc. 1386-11, és az új Cc 1245-10 szakaszát.

⁴¹ Ld. a régi CSP (Code de la santé public- közegészségügyi törvény, Dalloz) L. (Loi) 1142. -1 és az új 1242. szakaszát, Henry et al. Cc., p.1709.

⁴² A Cc. 1179. új, 2016 febr. 10.-én módosított szakasza szerint. Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, tv. szöveg, komm., p. 1401.com. 22. mars 2016, RTD civ. (Revue trimestrielle de droit civil), 2016, 343, obs. *Barbier*; RDC, 2016, 435, nothe *Laithier*, ibid, 481; RTD com. Revue trimestrielle de droit commercemmercial, Dalloz), 2016, p. 317, obs. *Bouloc*; Cour de cassation mixte, 24. févr. 2017, no 15-20.411 P. (Arret publié au bulletin civil au de bulletin criminel de la Cour de cassation), D (Requiel Dalloz) 1017,p.793, note *Fauvarque-Cosson*, ibid, 1149, obs. *Damas*.

⁴³ Ld. *Chalvignac*, Garantie légale d'éviction et clause de non-concurrence, LPA, 16. déc.2002; *Coudert*, Garantie d'éviction dans les ventes commerciales, D. 1973, Chron.113; *Violet*, Vente de fonds de commerce: obligation de garantie et obligation de non-concurrence, Defrénoy, 2006. 467; *Dossier*, RDC 2026, 527.

⁴⁴ Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p.1583.

⁴⁵ Ptk. 6: 519. paragrafusa (A felelősség általános szabálya).

⁴⁶ Ld. Code du sport, L. no 2012-348 du 12. mars 2012, Ord. no 2016-131 du 10. févr. 2016, art. 6.

1242. és az új Cc 1384. szakasza értelmében, főszabály szerint, a sportolók nem felelősek a sporttevékenység során okozott olyan anyagi kárért amely pusztán tényhatásra jött létre.⁴⁷ A harmadik kockázatviselési típus szerint, a kockázat, a kárveszély megvalósulása folyamatban útban van, mégpedig a hibás termékek esetében.⁴⁸ A negyedik kockázatviselési típus szerint, mint a magyar jogban az EÜ, a francia EÜ (CSP) is, az orvosi felelősség (responsabilité médicale), mint speciális felelősségi alakzat, egy központi kérdéstől, a betegtájékoztatási kötelezettség teljesítésétől (obligation d'information) függ.⁴⁹ Ennek elmaradása az egészségkárosodási kockázatnak megvalósulása esetén az orvosra (egészségügyi intézményre) való telepítését vonja magával. Ha az orvos a beavatkozás, vagy a beavatkozás hiányának kockázatairól helyesen és pontosan tájékoztatta a beteget és ennek ellenére, a beteg a javasolt kezelésre ráállt, a kockázatviselés őt, a páciens terhel. Egyébként a francia jogban, úgy mint a magyarban, az orvosi felelősség nem cél-, v. eredménykötelem (obligation résultat), hanem eszköz-, v. gondossági kötelem (obligation moyen).⁵⁰ Tehát az orvos mentesül a felelősség alól, ha bizonyítást nyer, hogy az orvosi hivatás és szakmai szabályok szerint járt el. Az orvos kárviselésre kötelezett diagnosztikai, vagy kezelési tévedés miatt. Az orvosi felelősség lehet szubjektív, vétkességre alapozott, vagy objektív, vétkességtől független (adott esetben, a fokozott kockázat miatt, pusztán veszélyeztetésen alapuló).⁵¹ Mint a magyarban, a francia jogban is érvényes jogszabály szerint (Code des assurances), is, a kockázatviselés átszáll a biztosítóra, amennyiben a kockázatviselő díjfizetés ellenében, adott kárkockázat átruházása céljából (cessio), biztosítási szerződést kötött.⁵²

2.11. Elévülés. A Cc elévülési szabályainak reformjára már a 2008. és 2016. években került sor. A reformok után is megmaradt az a korábbi alapelv, hogy a tulajdon nem⁵³, a kötelmek pedig alkalmasak az elévülésre.⁵⁴ Továbbra is

⁴⁷ Ld. *Dossier*, Responsabilité sportive, *RLDC*, 2012/97, no 4883.

⁴⁸ Ld. a régi Cc 1384-11. szakaszát és az új Cc. 1245-10 szakaszát.

⁴⁹ Ld. CSP, art. L. 111-2, J.2. s., ss.16-9, p.171.

⁵⁰ Ld. *Duval-Arnauld*, La responsabilité des professionnels et établissements privés de santé à la lumière de la loi du 4 mars 2002, R.2002, p.213; *Lantero*, Fondaments de la responsabilité sans faute des établissements publics de santé; *Bachache*, Mél., *Laroumet*, Responsabilité médicale sans faute, *Economica*, Paris, 2010, p. 19; *Trouchet*, La faute et la loi du 4 mars 2002 en matière de responsabilité des établissements publics de santé, *RDSS*, 2015. 14; *Philopoulos*, Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé, R. (*Rapport de la cour de cassation*), Pris, 2011, p. 201; *Chabas*, obligation de moyens, *LPA*, 22 sept. 1999 (art. anc. 1147 Cc.)

⁵¹ Ld. *Bandon-Tourret*, Faut de diagnostic et responsabilité de l'établissement de santé, *Gaz. Pal.*, 2008.p. 3965.

⁵² Ld. a francia biztosítási jog fejlődésmenetéről, hatályos szabályairól és jogirodalmi állásfoglalásairól, in: *Szalma József*, *A biztosítási szerződés – A biztosítási kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2020, p. 164-174.

⁵³ A Cc. 2008. június 17. – ei módosítása szerinti 2227. szakasz értelmében, a tulajdon nem évülhet el (Le droit de propriété est imprescriptible). Mégis, az ingatlan reális (átadási) keresete, harminc év alatt évül el, számítva attól az időponttól, amikor a jogosult tudmást szerzett jogosultságáról. Tehát elévülési és nem jogvesztő határidőről van szó.

⁵⁴ Ld. *Agostini*, Intervernion des prescription et réforme, D. 2010. Chron.2465; *Lagarde*, Distinction entre prescription et forclusion, D. 2018, p.469; *ibid*, *Gaz. Pal.* 2009,1118, *ibid*, La distinction entre prescription et forclusion à l'épreuve de la réforme du 17. juin 2008; *Rouvière*, Distinction des délais

megkülönböztethető a jogvesztő és az elévülési határidő. A Cc hatályos 2219. szakasza értelmében, jogvesztéssel járó elévülés akkor valósul meg, ha idő múlásával elmarad a jogosult jogosultságának gyakorlására irányuló aktivitása. (A Cc. 2008. június 17.-ei módosítás szerint).⁵⁵ A Cc. hatályos 2020. szakasza szerint a jogvesztésre a törvény alapján kerül sor (ex lege).⁵⁶ A szerződő felek által határidővel korlátozott jogosultság e határidő elmúltával szűnik meg (forclusion conventionelle).⁵⁷ A Cc hatályos 2224. szakasza szerint a személyes jogosultságok (kötelmek) és az ingók iránti követelés öt éven belül évül el, számítva attól a naptól kezdve, amikor a jogosult tudomást szerzett a tényről mely lehetővé teszi a jog gyakorlását.⁵⁸ A kártérítési kötelelem öt éven belül évül el (Cc. art. 2225)⁵⁹ a testi sértésből eredő kártérítési igény pedig legkésőbb tíz évvel azután, hogy az egészség helyre állt. Különlegesen súlyos testi sértés esetében a kártérítési elévülési határidő húsz év.⁶⁰ A környezeti kártérítési igény (Cc art. 2226), a 2016. évi módosítás szerint), tíz éven belül évül el. Az elévülési típusú határidő folyamata megszakadhat, vagy újra kezdődhet, ha a jog gyakorlása ellehetetlenült, vagy amennyiben a törvény, a szerződés ezt előírja, vagy erőhatalom hatására. (A Cc. 2234. szakaszának, a 2008. évi módosítása szerint.)⁶¹

Összefoglalás

E tanulmány I. részében (megjelent in: Miskolci Jogi Szemle, XVI. évfolyam 2021. évi számának 1. kötetében, az 5-17. oldalakon) általános áttekintést nyújtottunk a francia Code civil módosításairól, e módosítások indokairól. E tanulmány II. részében részletesen bemutattuk az egyes jogintézmények szerinti változásokat, beleértve azokat, amelyek módosításokként és kiegészítéseként jelennek meg, azokat a jogintézményeket, amelyek korábban nem voltak szabályozva (clausula rebus sic stantibus) és most szabályozásra kerültek valamint azokat is, amelyek korábban szabályozva voltak, amelyeket azonban a módosítások kiiktatták a jogrendből (kauza). E tanulmányrészben is, különös figyelmet szenteltem a módosított francia jogintézményeknek a hatályos magyar joggal való komparálásának.

Irodalomjegyzék

– *Agostini*, Intersion des precription et réforme, D. (Requeil Dalloz, Paris), 2010. Chron.,(Chronique), p. 2465.

de prescription, bouitoir et forclusion, LPA 31. juill.2009; Le temps et le droit, R. 2014. 99; *Malinvaud*, Difficultés d'application des règles nouvelles relatives à la suspension et à l'interruption des delais, RDI 2010., p.105.

⁵⁵ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2663.

⁵⁶ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2664.

⁵⁷ Ld. Com. .26. janv. 2016. No 14-23.285 P:D. 2016.p. 682., note François.

⁵⁸ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2665.

⁵⁹ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2672.

⁶⁰ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2674.

⁶¹ Ld. Xavier *Henry* et al., Code civil, Dalloz, Paris, 2020, p. 2677.

- Az 1848. évi tc. 1 paragrafus. in: Magyar Törvénytár, 1836-1868. évi törvénycikkek, Budapest, Franklin Társulat, 1896, p. 237.
- *Azzi*, Responsabilité civile delictuelle et droit subjectifs, RTD civ. 2007, p. 227.
- *Bachache*, Mél. *Laroumet*, Responsabilité médicale sans faute, *Economica*, 2010, p. 19.
- *Bandon-Tourret*, Faut de diagnostique et responsabilité de l'établissement de santé, *Gaz. Pal.* 2008.p. 3965.
- *Beadeaux*, Causalité: frontière entre responsabilités delictuelle et contractuelle; *LPA* 25. avr. 2018.
- *Bergman*, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht, Hannover, 1818.
- *Bénabent*, Hors-série, Réform du droit des contrats: quelles innovations, - les nouveaux mécanismes, *RDC (Revue des contrats)*, 2016, p. 17.
- *Bernfeld*, Reparation intégrale, *JCP (Juris- Classeur périodique- Semaine juridique- édition generale)* , 2012, no. 30 2007, p. 7.
- *Bacache*, Relativité de la faut contractuelle, *D. (Requeil Dalloz)*, 2016, p. 1454.
- *Bloch*, P., Obligation de transférer la propriété, *RTD civ. (Revue trimestrielle de droit civil –Dalloz)*, 1988, p. 673.
- *Blondeau*, Essai sur que l'on appelle l'effet rétroactif des lois, *Requeil de jurisprudence de Sirey*, Paris, 1809, no. 2. p. 277.
- *Bouloc*, Mél., *Domage à la personne*; Paris, 2019, Dossier 6.
- *Bouloc*, Mél., *L'imputabilité*, *Dalloz*, Paris, 2007, p. 511.
- *Bouloc*, Mél., *Constitutionnalisation du droit de la responsabilité civil*, *RCA (Responsabilité civil et assurance)*, 2016.
- *Boujeka*, La conversion par réduction: Contribution à l'étude des nullités des actes juridiques, *RTD comm. (Revue trimestrielle de droit commercial, Dalloz, Paris)*, 2002, p. 223.
- *Chalvignac*, Garantie légale d'éviction et clause de non-concurrence, *LPA (Les petite affiches)*, 16. déc.2002.
- *Capitant*, *Henri De la cause des obligations*, Paris, 1928, no 40.
- *Carbonnier*, Jean, *Droit civil tom II, Les obligations*, Presses Universitaire de France, Paris, 1957, p. 413-416..
- *Chazal*, Théorie d la cause et justice contractuelle, *JCP (Jurist classeur périodique)*, 1998, I. 152.
- *Chabas*, Cent ans de responsabilité civile, *Gaz. Pal. (Gazette du Palais)*, 2000. p. 2. *Doctr.* 1399.
- *Chabas*, Obligation de moyens, *LPA* 22 sept. 1999 (art. anc. 1147. de Cc.)
- *Chevrier*, *Essai sur l'histoire de la cause dans les obligations*, thèse, Paris, 1929;
- *Coudert*, *Garantie d'éviction dans les ventes commerciales*, *D.* 1973, *Chron.* 113
- Cc -Avant project avril 2016 et mars 2017. Cc (régí) 1384-11. szakasza és az új Cc. 1245-10 szakasza.
- *Colin*, Ambrois et *Capitant*, *Henri, Cours elementaire de droit civil Française; tome deuxième; quatrième édition, Librairie Dalloz, Paris, 1924, p. 373.*

- *Colin, Ambrois et Capitant, Henri, Traité de droit civil, tome II. Obligations, Théorie générale, Librairie Dalloz, Paris, 1959, (Formalisme et consensualisme en droit français), p. 347-353.*
- *Conseil d'état, Gaz de Bordeaux, 1916. október 11; 16, 3. 17.*
- *Constantinesco, Leontin-Jean, Inexécution et faut contractuelles en droit comparé – Droit Française, Allémand, Anglaise, Kohlhammer Verlag, Stuttgart - Librairie encyclopedique, Bruxelles, 1960, p. 41-43, 52-71.*
- *Christiansen, Über die Anwendung neuer Gesetze, Kiel, 1856.*
- *Dabin, Jean, La théorie de la cause (-a kauza általános elmélete), Bruxelles, 1919.*
- *D'Alès et Terdjman, Introduction envisagée de mecanismes répressifs, AJ contrat, 2017, p. 69.*
- *Danis - Fatome et Viney, Responsabilité civile dans le loi relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre, D. 2017.1610;*
- *Debernardi, Experience italienne, LPA (Les petit affiches), 23 mars 2018.*
- *Dekuwer-Défossez, Les dispositions transitoires dans la législation civile contemporaine, Paris, 1977, p.8.*
- *Demolombe, Obligations, (XXIV) 345, 354.*
- *Dissaux et Jamin, Project de réforme, supplement, C. civ. (Code civil Dalloz), 2016, p. 78.*
- *Dorville, De l'intérêt moral dans les obligations, thèse, Paris, 1901.*
- *Dossier, Responsabilité sanitaire et sociale, RDSS, 2015. p. 3.*
- *Dossier, Le juge et le droit de la responsabilité civile: bilan et perspective, RDC, 2017, p. 687.*
- *Dossier, Responsabilité sportiv, RLDC, 2012/97, no 4883.*
- *Duval-Arnould, La responsabilité des professionnels et établissements privés de santé à la lumière de la loi du 4 mars 2002, R.2002, p.213.*
- *Dulian, Droit d'auteur, D. 1993, Chron. p. 97.*
- *Dupichot, La nouvelle resiliation judiciaire pour imprevison, in: Reform du droit des contrats et pratique des affaire, direction Ph. Stoffel-Munck, Dalloz, 2015, p. 73.*
- *Ernst, La cause est-elle un condition essentielle pour la validité des conventions? - Bibliothèque du jurisconsulte et du publiciste, Paris, 1826, I. kötet, p. 250.*
- *Esser, Juristenzeitung, 58, 113.*
- *Etiennay de Sainte Marie, Dr. et patr. (Droit et patrimoine), 5/2016, p. 64.*
- *Flume, Werner, Rechtsgeschäft und Privatautonomie, 100 Jahre Deutsches Rechtsleben, Festschrift für deutsches Juristentags, tomus I, 1960.*
- *Fauvarque - Cosson, Perspective comparatiste et internationale, RDC, 2017,363; Le nouveau droit des obligations et des contrats, Dalloz, Paris, 2029/2020, no 124.*
- *Frémaux, Le contrôle des motifs des acte juridique, RRJ (Revue recherche juridique – Droit prospectiv), 2003/3,977.*
- *Földi András és Hamza Gábor, Római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, (legutolsó módosított és bővített kiadás: Budapest, 2020), p. 321, p. 380, 1249. sz.széljegyzet.*
- *Gaz de Bordeaux, Conseil D' état, 1916. november 30.-ai ítélet, 5.16,3,17.*
- *Golta, Hanno, Motivirrtum und Geschäftsgrundlage im Schuldvertrag, 1973.*

- *Gaudin-Lagrange*, La crise du contrat et le role de juge, thèse, Montpellier, 1935.
- *Gelot*, Finalités et méthodes objectives d'interprétation des actes juridiques: LGDJ, 2003.
- *Georgii*, Beitrag zur Lehre von der Rückanwendung neuer Gesetze, Archiv für die zivilistische Praxis, 1820, p. 145-194.
- *Göppert*, Das Prinzip: Gesetze haben keine rückwirkende Kraft, geschichtlich und dogmatisch entwickelt, Iherings Jahrbücher, XXII, 1884, p. 98.
- *Hamelin*, La nullité judiciaire, Dalloz obligation; uő, ugyanaz, LPA (Les petites affiches), 2014, no 245, p. 4.
- *Houtcieff*, Les sanctions des règles de formation des contrats; in: Pour une réforme du droit des contrats, D. (Requeil Dalloz, Paris), 2009, p. 223.
- *Heldrich*, Die Form des Vertrages, Archiv für zivilistische Praxis, 147, p. 89.
- *Henry*, Xavier; *Venadet*, Guy; *Wiederkehr*, Georges; *Ancel*, Pascal; *Tisserand-Martin*, Alice; *Guiomard*, Pascale(szerk.), Code civil, 119e édition, Dalloz, Paris, 2020, , p. 11-21, art. 2.; p.72., p. 1305; p. 1326-1333; p. 1393; p. 1394, komm., p. 1394, 9. pont; p. 1395.; p. 1415.; p. 1438. komm., p.1491.; p.1576.; p. 1583. komm.; p.1589; p. 1629.; p.1918-1946.; p. 2194; p. 2341; p. 2663, p. 2664; p. 2961-2964; p. 2665: Réforme de droit obligations, Table de renvois, p. 2672.; p. 2674; p. 2677.
- *Jambu-Merlin*, Essai sur la rétroactivité dans actes juridiques, RTD civ.(Revue trimestrielle de droit civil, Dalloz, Paris), 1948, p. 271.
- *Kohte*, Wolfhard, *Micklitz*, Hans-W., *Rott*, Peter, *Tonner*, Klaus, *Willingmann*, Armin, Das neue Schuldrecht, Kompaktcommentar, Luchterhand, Wolters Kluwer, Deutschland, Neuwied, München, 2003, Vorwort, VII-VIII.
- *Kuhlmann*, Assurance - vie et aléa, D. (Requeil Dalloz), 1996., Chron. (Chronique), 204.
- *Labret*, AJ contrat (Actualité juridique contrat, Dalloz), 2017, p. 12.
- *Lagarde*, Distinction enter prescription et forclusion, D. 2018, p.469; ibid, Gaz. Pal. 2009,1118,
- *Lagarde*, La distinction entre prescription et fortclusion à l'épreuve de la réforme du 17. juin 2008.
- *Lantero*, Fondaments de la responsabilité sans faute des établissements publics de santé.
- *Larenz*, Karl, Geschäftsgrundlage und Vertragsausfüllung, 3. kiadás, 1963.
- *Larenz*, Karl, Geschäftsgrundlage, Juristische Wochenschrift, 52, 361.
- *Larenz*, Karl Das Problem der Aufrechthaltung formnichtigen Schuldverträge, Archiv für zivilistische Praxis, 156, p. 381.
- *Lassale*, Ferdinand, Théorie des droit acquis et de conflits de lois (traduit, fr. Girard, Paris, 1904, az eredeti német nyelvű mű: Die Theorie der erworbenen Rechts und der Collision der Gesetze, 1861).
- *Level*, Essai sur les conflits de lois dans le temps (contribution à la théorie générale du droit transitoire), Paris, p. 1959, p. 58.
- *Lipinski*, La conversion des actes juridiques, RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif), 2002, p. 1167.
- L'ordonnance no 2016-131 du 10 févr. 2016.

- *Macqeron*, L'histoire de la cause immorale ou illicite dans obligations, thèse, Paris, 1929.
- *Macqeron*, L'histoire de la cause immorale ou illicite dans les obligations, thèse, Paris, 1925.
- *Malinvaud*, Difficultés d'application des règles nouvelles relatives à la suspension et à l'interruption des délais, RDI (Revue de droit immobilier, Dalloz, Paris), 2010., p.105.
- *Martin*, Refoulement de la cause dans contrats à titre onéreux, JCP (Juris-Classeur périodique – Semaine juridique - édition générale), 1983, I 3100.
- *Maury Jaques*, Le concept et le rôle de la cause des obligations dans jurisprudence, Revue internationale et de droit comparé, 1951, p. 493, 495, 497.
- *Maury Jaques*, De l'erreur de la substance dans les contrats à titre onéreux, Etudes Capitantes, Paris, 1939, p. 491.
- *Mazeaud*, Henri et Léon, Jean *Mazeaud*, Leçons de Droit civil; tome deuxième, Obligations, théorie générale, édition Montchrestien, Paris, 1962, 59-69.
- *Mayaux*, RGDA (Revue générale du droit des assurances), 2017, p. 87.
- *Meiri*, El, Imprevision et contrats aléatoires, RLDC (Revue Lamy droit civil), 2017/149, 11.
- *Mekki*, Principes généraux du droit des contrats au sein du projet d'ordonnance portant sur la réforme de droit des obligations; D. 2015. Chron. 816.
- *Mestre*, Cause dans l'exécution du contrat, obs. RTD civ. (Revue trimestrielle de droit civil- Sirey), 1987, 750, 1988, 345, ibid, 1991, 325.
- *Menyhárd Attila*, A szerződés akaratihibák miatti érvénytelensége, Szladits Szeminárium Kiadványai, I., Budapest, 2000, - tévedés, 16-109; megtévesztés, p. 109-133; kényszer és fenyegetés, p. 133-144.
- *Mezer*, Principes sur le question transitoires, Amsterdam, 1813, 2. kiadás: De Pinto, Leyde, 1858, p.10.
- Módosítások előtti Code civil, Chapitre II: Des conditions essentielles pour la validité des conventions (a szerződés érvényességének lényeges feltételei), 1108. szakasza: In: Code civil, 102. édition, Paris, Dalloz, 2003, p. 890. A régi Code civil 1131. szakasza.
- *Munck*, Réforme du droit des contrats: quelles innovations?- AJCA (Actualité juridique contrats d'affaires, Dalloz, Paris,) 2015, p. 262, RDC (Revue des contrats), 2016, hors-série, p. 30.
- *Müller*, Peter, Die Heilung fromwidriger Rechtsgeschäfte durch Erfüllung, Freiburger Diss. 1938.
- *Oertmann*, Die Geschäftsgrundlage, 1921.
- *Page*, Henri de, L'obligation abstraite en droit interne et en droit comparé, Bruxelles, 1957.
- *Pérès*, Liberté contractuelle et l'ordre public dans projet de réforme du droit des contrats de la Chancellerie, D., 2009, 381.
- *Perrin*, La conversion par réduction des actes et des personnes juridiques, thèse, Dijon, 1911.
- *Philopoulos*, Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé, R. 2011, p. 201.

- *Picod*, Imprevision a la française, Commentar du projet, AJCA (Actualité juridique contrats d'affaires - Dalloz), 2015, p. 441.
- *Popescu*, Essai d'une théorie de l'imprevison en droit français et comparé, thèse, Paris, 1937.
- *Poumarède*, Contrat de vente d'immeuble et droit consommation, RLDC 2006/31, no 2248;
- *Poumarède*, Vente immobilière et avant-projet de réforme du droit des contrats spéciaux, RDI, p.560.
- Project de reforme du droit de la responsabilité civile, Acte de colloque du 12 kai 2006.
- *Radé*, Pour une réforme de la responsabilité civile. D. 2003. Chron. 2247.
- *Rieg*, Alfred, Le role de la volonté dans acte juridique en droit civil Français et Allemand, Paris, R. Pichon-R. Durand Auzias, 1961 p. 250, 245. széljegyzet.
- *Rouast*, André, A propos d'une livre sur la cause des obligations, Revue Trimestrielle, Paris, 1923, p. 395.
- *Roubier*, Le droit transitoire (conflits des lois dans le temps), Paris, 1960, p.112;
- *Rouvière*, Distinction des délais de prescription, boutoir et forclusion, LPA 31. juill. 2009; Le temps et le droit, R. 2014. 99.
- *Szalma József*, A biztosítási szerződés – A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban, Károli Könyvek, Monográfia, Károli Gáspár Reformátud Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2020, ad p. 81., p. 164-174.
- *Szalma József*, Sérelemdíj – és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban, Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXI, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Budapest, 2018, p. 197 -203.
- *Szalma József*, Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban, ELTE ÁJK, Bibliotheca Juridica, Budapest – Bíbor Kiadó, Miskolc, 2008, p. 84-92.
- *Szászy Béla*, Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatáról, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1928.
- *Savigny Friedrich*, Traité de droit romain, modernisé (System des heutigen römischen Rechts, 1848, traduction fr. Guenoux, Paris, 1860,
- *Terré*, François; L'influence de la volonté individuelle sur les qualifications, thèse, Paris, 1957.
- *Schmidt-Rimpler*, Zum problem der Geschäftsgrundlage, Festschrift für Nipperdey, 1955, 1.
- *Schmied*, Die Herrschaft der Gesetze nach ihren räumlichen und zeitlichen Grenzen im Gebiete des bürgerlichen und peinlichen Rechts, Jena, 1863.
- *Savatier*, Vente immobilière et avant-projet de réforme du droit des contrats spéciaux, RDI, p.560.
- *Serinet*, JCP (Juris-classeur périodique – Semaine juridique, édition générale), Constatation de la nullité par les parties 2016, no 845.
- *Schneider*, M. Formbedürftige Rechtsgeschäfte nach schweizerischem Zivilrecht, Diss., 1912.

-
- Schuldrechtsmodernisierungsgesetz (kötelmi jog modernizációjáról szóló német törvény) - 2002. január 1.-én lépett hatályba.
 - *Spiro*, Karl, Die unrichtige Beurkundung des Preises bei Grundstückkauf, Basel, 1964.
 - *Struve*, Über die positive Rechtsgesetze rücksichtlich seiner Ausdehnung in der Zeit, oder über die Anwendung neuer Gesetze, Göttingen, 1831.
 - *Stötter*, Der einseitige, beiderseitige und gemeinsame Irrtum unter besondere berüchtigung der Abgrenzung gegen die Lehre von der geschäftsgrundlage, Diss., Heidelberg, 1956.
 - *Stötter*, Juristen Zeitung, 63,123, 67, 147.
 - *Tisserand*, A. *Wiederkehr*, G., *Jacob*, F., *Henry*, X., *Venandet*, G., Code civil, Dalloz, Paris, 2003, Art. 1108, p. 890.
 - *Tournafond*, Motif illicite ou immoral, D (Requeil Dalloz) 1999, Chron.237. tome 8, p.363-528.
 - *Tourneau*, Mél. le, Dalloz, Présomption d'imputabilité, RCA 2009, Étude 5, Responsabilité solidarité, 2008, p. 885.
 - *Tourneau*, Causalité, imputation, imputabilité, Dalloz, 2008.
 - *Trouchet*, La faut et la loi du 4 mars 2002 en matière de responsabilité des établissements publics de santé, RDSS 2015. 14.
 - *Vareilles-Sommières*, Une théorie nouvelle sur la rétroactivité des lois – critique de la distinction universellement admise entre les droits acquis et les simples expectatives, Revue critique de législation et de jurisprudence, tome XXII. No 7-8, Paris,1893, p.444.
 - *Varet*, Nullité pour cause illicite, RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif), 2000/1, p. 67.
 - *Violet*, Vente de fonds de commerce: obligation de garantie et obligation de non-concurrence, Defrénoi, 2006. 467; *Dossier*, RDC 2026,527.
 - *Voirin*, De l'imprevison dans les rapports privé, thèse, Nancy, 1922.
 - *Weber*, Die Rückanwendung positive Gesetze, Hannover, 1811.
 - *Wester – Ouisse*, Fusion des régimes de responsabilité délictuelle et contractuelle à l'heure internationale, RTD civ. 2010. p. 419.
 - *Wiederkehr*, Hommage H. Sinay, Peter *Lang*, Grève et abus de droit, 1994, p.169.
-

Az uniós jog válaszai a nemzetközi párok házasság felbontását érintő aktuális kérdésekre *

Wopera Zsuzsa **

Az elmúlt években olyan változások következtek be az egyes tagállamok jogrendszereiben, amelyek új problémákat hoztak felszínre a nemzetközi párok házasság felbontásával kapcsolatban. Az egyik ilyen kérdés a privát válások, az ún. „out of court divorces” kérdése, mert az Európai Unió több tagállama is lehetővé teszi a bírósági út elkerülését a házasság felbontásakor, alapvetően a házastársak közös megegyezése esetén. Ezeknek a házasságfelbontásoknak az elismerése más tagállamban azonban problémát jelenthet, ezt mutatja az Európai Unió Bírósága előtt folyamatban lévő C-646/20. számú ügy is. A tanulmány részletesen bemutatja, hogy milyen válaszokat ad ezekre a kérdésekre az uniós jog.

Kulcsszavak: privát házasság felbontások, uniós jog, a házastárs szokásos tartózkodási helye, okiratok elismerése

EU law's answers to the current issues concerning the divorce of international spouses

In recent years, changes have taken place in the legal systems of the Member States of EU, which have brought new problems to the divorce of international couples. One such issue is private divorce, the so-called “out of court divorce” because several Member States of the European Union allow court proceedings to be avoided. However, the recognition of these divorces in another Member State could be a problem, as shown by the ongoing C-646/20 case before the Court of Justice of the European Union. The study details the answers given to these questions by EU law.

Keywords: private divorce, EU Law, habitual residence of spouse, recognition of authentic instruments and agreements

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1937>

1. Bevezetés

Az uniós tagállamokban – Dánia kivételével – 2005-ben lépett hatályba a családjogi jogviszonyok két nagy területén, a házassági és a szülői felelősséget

* A kutatás az Igazságügyi Minisztérium által támogatott, a „Jogászképzés színvonalának emelését célzó programok” keretén belül valósult meg.

** Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet.

érintő ügyekben irányadó, a Tanács 2201/2003/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (a továbbiakban: Brüsszel IIa rendelet). A rendelet 65. cikke alapján 2015-ben napvilágot látott értékelő jelentés¹ (a továbbiakban: Értékelő jelentés) szerint 2008. óta folyamatosan emelkedik a nemzetközi párok száma, így a nemzetközi házasságok felbontásának száma is. Az Értékelő jelentés megállapította, hogy összesen 175 000- 240 000 nemzetközi család tartozik a Brüsszel IIa rendelet hatálya alá.² A Brüsszel IIa rendelet alkalmazási tapasztalatait hasznosítva 2016-ra elkészült a rendelet átdolgozásának javaslata³ és évekig tartó egyeztetések után a Tanács végül 2019. június 25-én fogadta el az (EU) 2019/1111 rendeletet a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (a továbbiakban: Brüsszel IIb rendelet vagy Rendelet), amely 2022. augusztus 1-jén lép hatályba.⁴

A Rendelet fontos változásokat hoz a szülői felelősséget érintő ügyekben. Pozitívuma, hogy beintegrálja 1980. évi hágai gyermekelviteli egyezmény⁵ rendelkezéseit, a tagállamok viszonylatában kiegészítve és megszigorítva az ezzel kapcsolatos normákat, továbbá általános kötelezettségként rögzíti, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell az ítélőképesége birtokában lévő gyermek számára a valós és tényleges vélemény-nyilvánítás lehetőségét, amelyet a kölcsönös elismerés elvével kombinál. Az exequatur eljárás megszüntetésével az eljárások a Rendelet alapján várhatóan gyorsabban és egyszerűbben lesznek lefolytathatók.

A Brüsszel IIb rendelet hazai végrehajtásának biztosítása érdekében szintén 2022. augusztus 1-jén lép hatályba a szülői felelősséget érintő nemzetközi igazságügyi együttműködésről szóló 2021. évi LXII. törvény, amely a hazai jogalkalmazásban is mérföldkőnek tekintendő, például a kiskorú gyermek meghallgatására vonatkozó progresszív rendelkezése miatt, amely módosította a Ptk. 4:171. § (4) bekezdését is.⁶

¹ European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, *Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment: final report: analytical annexes*, Publications Office, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/53722>

² European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, *Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment: final report: analytical annexes*, Publications Office, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/53722> 5. o.

³ A Tanács rendelet-javaslat a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről COM (2016) 411. 2016. június 30.

⁴ Fontos kiemelni, hogy a Rendelet 100. cikke alapján a Rendelet csak a 2022. augusztus 1-jén vagy azt követően megindult jogi eljárásokra, az alaki követelményeknek megfelelően kiállított, illetve nyilvántartásba vett közokiratokra és nyilvántartásba vett megállapodásokra kell alkalmazni. Továbbra is a 2201/2003/EK rendelet alkalmazandó a 2022. augusztus 1-je előtt indított eljárásokban hozott határozatokra, az alaki követelményeknek megfelelően az említett napot megelőzően kiállított, illetve nyilvántartásba vett közokiratokra és a megkötésük helye szerinti tagállamban az említett napot megelőzően végrehajthatóvá vált megállapodásokra.

⁵ A Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló, Hágában az 1980. évi október 25. napján kelt szerződés.

⁶ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés első mondata: A bíróságnak az eljárása során - elháríthatatlan akadály esetét

Nem meglepő módon, a Rendelet ugyanakkor nem érinti a Brüsszel IIa rendelet hatálya alá tartozó egyik szabályozási kört, a házassági ügyeket, mert ezen a területen a tagállamoknak a házasság intézményét érintő eltérő felfogása⁷ a Brüsszel IIb rendelet elfogadását lehetetlenítette volna el, így végül a szakértői bizottság egyetértett abban, hogy a téma politikai érzékenysége miatt célszerű elkerülni az állásfoglalást a tekintetben, hogy pl. a Rendelet hatálya alá tartozó házasság fogalma alatt pontosan mi is értendő.⁸ A Rendelet így, az elfogadásához szükséges egyhangúság elérése érdekében, lényegében minimális változtatással fenntartotta a Brüsszel IIa rendelet II. fejezetének, a házasság felbontására, a különválásra és a házasság érvénytelenítésére vonatkozó rendelkezéseit. A házasság intézményével kapcsolatos nemzeti eltérések miatt így elmaradt a Brüsszel IIa átdolgozása során a házassági ügyeket érintő legfontosabb szabályozási szükséglet teljesítése: a házastársak megállapodásának lehetővé tétele a házasságuk felbontására joghatósággal rendelkező bíróságról, azaz a joghatóság kikötésének biztosítása.⁹

Az elmúlt években olyan változások következtek be az egyes tagállamok jogrendszereiben, amelyek új területeken hoztak felszínre korábban nem jelentkező jogalkalmazási, jogértelmezési problémákat és amelyek akadályokat gördíthetnek a házasságukat felbontani szándékozó nemzetközi házaspárok elé.

Az egyik ilyen kérdés a *privát válások*, az ún. „*out of court divorces* vagy *private divorces*” kérdése.¹⁰ Az Európai Unió több tagállama is lehetővé teszi a bírósági út elkerülését a házasság felbontásakor, alapvetően a házastársak közös megegyezése esetén. Jogalkalmazási probléma alapvetően akkor keletkezhet, ha az egyik tagállamban a nem bíróság által felbontott házasság elismerése válik szükségessé a másik tagállamban, továbbá a járulékos kérdésekben hozott döntések, pl. a szülői

kivéve - mindkét szülőt meg kell hallgatnia és *értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről.*

⁷ Az alapvető problémát az azonos nemű párok együttélésének házasságként történő elismerése jelentette. 2005 óta egyre több tagállam nyitotta meg a házasság intézményét az azonos nemű párok előtt, így bizonytalanságot okozott, hogy a Brüsszel IIa rendelet rendelkezéseit alkalmazni kell-e az azonos nemű párok házasságára is, ami a joghatósággal rendelkező állam joga szerint adott esetben nem minősül házasságnak (nemlétező házasság).

⁸ European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, *Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment: final report: analytical annexes*, Publications Office, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/53722> 6-7. o.

⁹ Lásd erről bővebben: Alegria Borrás: What about the matrimonial matters? In: Recasting the Brussels IIa Regulation, Workshop 8 November 2016. European Commission, Directorate-General for Internal Policies, 75. o. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571383/IPOL_STU\(2016\)571383_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571383/IPOL_STU(2016)571383_EN.pdf)

¹⁰ Az EUB korábban érintőlegesen már foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy minek minősül egy nem bíróság általi házasság-felbontás. A Soha Sahyouni és Raja Mamisch közötti C-281/15. számú ügyben az EUB 2016. május 12-meghozott végzésével állást foglalt a tekintetben, hogy miként kell értelmezni a harmadik államban, vallási bíróság által hozott határozat elismerésére irányuló kérelmet. Bár a kérdést előterjesztő német bíróság a Bíróságtól a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról szóló, 2010. december 20-i 1259/2010/EU tanácsi rendelet (Róma III. rendelet) értelmezését kérte, az ügyben azonban – ahogyan arra a Bíróság is helyesen rámutatott – a rendelet tárgyi hatálya alól kivett eljárás értelmezését kellett elvégeznie. Lásd erről részletesen: Wopera Zsuzsa: *Az európai családjog gyakorlata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 37-39. o.

felelősséget érintő döntések végrehajtása. Tanulmányunkban bemutatjuk, hogyan kezeli ezt a kérdést a jelenleg hatályos Brüsszel IIa rendelet, a 2022. augusztus 1-jén hatályba lépő Brüsszel IIb rendelet.

A határon átnyúló házassági ügyekkel kapcsolatban további gyakorlati problémát jelent a bíróság joghatóságát megalapozó, a *házastárs szokásos tartózkodási helyének* értelmezése, amelyet sokáig a gyermek szokásos tartózkodási helyére vonatkozó európai bírósági joggyakorlatban kimunkált szempontok szerint ítélték meg a jogalkalmazók, de mára az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) kézzelfogható és a gyakorlat számára jól definiált szempontokat határozott meg, ami segítheti a nemzetközi párok házasságának felbontása előtti akadályok lebontását.

2. A bíróságon kívüli házasság felbontásokkal kapcsolatos jogalkalmazási kérdések

Az Unió tagállamainak döntő többségében a házasságot csak bíróság bonthatja fel, hasonlóan a magyar szabályozáshoz [Ptk. 4:21. § (1) bekezdés], azaz a bírósági útnak nincs alternatívája. Több uniós tagállam joga ugyanakkor az utóbbi években lehetővé teszi, hogy a házastársak a házasságuk felbontását bíróságon kívül is kérhessék, akár közjegyző vagy más fórum előtt. A privát bontás esetén a házasságot nem bírósági határozat, hanem egy magánjogi aktus bontja fel, de a legtöbb tagállamban az állami hatóságok rendszerint továbbra is részt vesznek a privát bontási eljárásokban, vagy azért, mert a házasság felbontásáról szóló megállapodás csak a hatóság előtt köthető, vagy egyébként a hatóságnak kell azt bejegyeznie.¹¹ Az egyes tagállami megoldások jelentősen különböznek. Van olyan szabályozás, ahol az eljáró fórum, pl. a közjegyző ugyanúgy vizsgálja a joghatóságának fennállását a Brüsszel IIa rendelet alapján, és ez alapján hoz határozatot, míg más országokban mindössze nyilvántartásba-vételi funkciója van az adott hatóságnak a házasság felbontása tekintetében.

2.1. Bíróságon kívüli bontás egyes uniós tagállamokban. 2014-től az *olasz jog* két alternatív lehetőséget biztosít a bírósági út elkerülésére. Lehetővé teszi, hogy a felek ügyvédi közreműködéssel *tárgyalási megállapodást (convenzione di negoziazione assistita)* kössenek. Ez a lehetőség olyan házaspárok előtt áll nyitva, akik közös megegyezéssel kívánnak különválni vagy a házasságukat felbontani, vagy házasságuk polgári jogi joghatásait megszüntetni, illetve a különválásuk vagy házasság felbontásuk feltételeit módosítani, abban az esetben is, ha gyermekeik kiskorúak, vagy már nagykorúak, de súlyos fogyatékossgal rendelkeznek vagy anyagilag nem függetlenek. Ezzel a lehetőséggel élve a párok elkerülhetik bírósági eljárás indítását.¹²

Ha a házaspárnak nincsenek kiskorú, vagy olyan gyermekeik, akik már

¹¹ Lásd ehhez: Malte Kramme: Private Divorce in Light of the Recast of the Brussels IIbis Regulation. In: Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union, 18. kötet. 2021. 3. 101. o.

¹² Decreto legge 12 settembre 2014 n. 132. 2. és 6. §-ok <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto-legge:2014-09-12;132!vig> (2022. 03. 11.)

nagykorúak, de súlyos fogyatékossgal rendelkeznek vagy anyagilag nem függetlenek, a házaspárok számára arra is lehetőség van, hogy az anyakönyvvezető (anyakönyvi hivatal) előtt olyan megállapodást kössenek, amely megerősíti különválásukat vagy házasságuk felbontását vagy házasságuk polgári jogi joghatásainak megszüntetését illetve a különválásuk vagy házasság felbontásuk feltételeinek módosítását.¹³

Portugáliában is lehetőség van a házasság közös megegyezéssel való felbontására az anyakönyvi hivatalokban, ha a házasság közös megegyezéssel való felbontására irányuló kérelemhez csatolják a pár közös vagyonának megosztásáról, a házastársi közös lakás használatáról, a tartásra szoruló házastárs tartására vonatkozó megállapodást és a megállapodás a gyermekekkel kapcsolatos szülői felelősség gyakorlásáról, vagy az ezt szabályozó bírósági ítéletről szóló igazolást, ha erről korábban bíróság döntött.¹⁴

Franciaországban az igazságszolgáltatás korszerűsítéséről szóló, 2016. november 18-i törvény¹⁵ 2017. január 1-jétől lehetővé teszi, hogy a házastársak házasságuk megegyezéssel történő felbontását és az azzal összefüggő járulékos kérdéseket bíróságon kívüli eljárásban is rendezhessék, kivéve, ha a kiskorú gyermek meghallgatása válik szükségessé. A jogi képviselővel eljáró felek végrehajtható házasság-felbontási egyezséget kötnek, amelyet közjegyző vesz nyilvántartásba. Az eljárásban mindkét félnek jogi képviselővel kell eljárnia, ahol a jogi képviselők készítik elő a házasság-felbontásra vonatkozó egyezséget, amelyet a felek 15 napos „elállási” időt követően írhatnak alá, ezt követően az ügyvédek ellenjegyzik az okiratot. Az egyezésnek a következőket kell tartalmaznia: a házastársak és ügyvédek azonosító adatait, a házastársak egybehangzó nyilatkozatát a házasságuk megromlásáról és annak következményeiről. Rendelkezni kell a házastársi vagyonközösség megszüntetéséről, ha az ingatlan-nyilvántartás szerinti vagyont is érint, ezt közjegyző előtt kell közokiratba foglalni. Rögzíteni kell az egyezésben, hogy a házastársak tájékoztatták kiskorú gyermeküket a bíróság előtti meghallgatás lehetőségéről, de a gyermek nem kívánt élni ezzel a jogával. A megállapodást rögzítő okiratot ezt követően közjegyző nyilvántartásba veszi, ezzel biztosítva végrehajthatóságát. A házasság felbontása a közjegyzőnél történő nyilvántartásba-vétel napján szűnik meg. A közjegyző az eljárásban csak az eljárási szabályok betartását ellenőrzi, és értesíti a feleket, ha a közrend sérelmét észleli. A közjegyző ezt követően olyan igazolást bocsát ki, amely lehetővé teszi a volt házastársak vagy ügyvédjük számára, hogy az anyakönyvi nyilvántartásba bejegyezthessék a házasságuk felbontását. Nincs lehetőség ilyen egyszerűsített eljárásban a házasság felbontására, ha az ítélőképesége birtokában lévő gyermek kéri a meghallgatását a

¹³ Decreto legge 12 settembre 2014 n. 132. 12. § <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto-legge:2014-09-12;132!vig> (2022. 03.11.)

¹⁴ A házasság felbontásának anyagi jogi hátterét a Código Civil Decreto-Lei n.º 47344 tartalmazza. <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1966-34509075> A statisztikák szerint Portugáliában a házasságok 68, 7 %-át közös megegyezéssel bíróságon kívül a Conservatória do Registo Civil hatóság előtt bontják fel. <https://www.expatica.com/pt/living/love/getting-a-divorce-in-portugal-1174558/#overview> (2022. március 18.)

¹⁵ Loi n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033418805> (2022. 03.11.)

Polgári Törvénykönyv 388-1. cikkének megfelelően. Ha a gyermek a meghallgatását kéri, az ügyvédeknek a bíróság elé kell terjeszteniük az ügyet, hogy a bíró meghallgathassa a gyermeket, vagy intézkedhessen a meghallgatásáról. Ebben az esetben, a házasság felbontásáról és a járulékos kérdésekről is a bíróság hoz határozatot.¹⁶ *Lettországban* is felbonthatja a házasságot a házastársak közös kérelme alapján közjegyző, amelyet a közjegyzőkről szóló törvény szabályoz. Közjegyző akkor bontja fel a házasságot, ha a házastársak megegyeztek a házasság felbontásáról, nincs közös kiskorú gyermekük vagy közös vagyonuk, vagy amennyiben közös kiskorú gyermekük vagy közös vagyonuk van, írásban megállapodtak a közös kiskorú gyermek felügyeletéről, a kapcsolattartásról, a gyermek tartásáról és a közös vagyon megosztásáról. *Észtországban* az anyakönyvi hivatal vagy a közjegyző a házastársak egyetértése esetén mondhatja ki a házasság felbontását. A házasság felbontásának jogi következményei is meghatározhatók a házastársak közötti megállapodásban. Amennyiben a házastársak között nem jön létre egyezség a házasság felbontásának körülményeiben, nincs lehetőség peren kívüli megoldásra.¹⁷

2.2. Privát bontással kapcsolatos határozatok, okiratok elismerése a Brüsszel IIa rendelet alapján. A Brüsszel IIa rendelet 21. cikk (2) bekezdése deklarálja, hogy a rendelet hatálya alá tartozó házassági ügyekben hozott *határozatok* más tagállamban történő elismerése érdekében nem szükséges külön eljárást kezdeményezni a tagállam anyakönyvi nyilvántartásába történő bejegyzéshez, ha a másik tagállamban hozott a házasság felbontására, a különválásra vagy a házasság érvénytelenítésére vonatkozó határozat ellen további jogorvoslati lehetőség nem áll rendelkezésre az említett tagállamnak a joga szerint. A házassági ügyek esetében értelemszerűen csak a határozat elismerése jöhet szóba, végrehajtás fogalmilag kizárt.

A Brüsszel IIa rendelet 39. cikke a házasság felbontása, érvénytelenné nyilvánítása, különválás megállapítása más tagállamban történő anyakönyvezésének megkönnyítése érdekében lehetővé teszi, hogy a határozathozatal helye szerinti tagállam illetékes bírósága vagy hatósága *bármely érdekelt fél kérelmére* igazolást bocsásson ki a rendelet I. melléklete szerinti nyomtatványnak megfelelően.

A Brüsszel IIa rendelet nem tartalmaz külön rendelkezéseket a privát házasság felbontások eredményként született okiratok elismerésére. A Brüsszel IIa rendelet 46. cikke alapján az alaki követelményeknek megfelelően végrehajtható okiratként elkészített vagy nyilvántartásba vett és valamely tagállamban végrehajtható okiratot, valamint a felek által megkötött, és a megkötése tagállamában végrehajtható egyezségeket, a *határozatokkal azonos feltételekkel* ismerik el és nyilvánítják végrehajthatónak.

¹⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033418805> (2022. 03.11.)

¹⁷ Az egyes tagállamok bíróságon kívüli házasság felbontással kapcsolatos információi megtalálhatók: https://e-justice.europa.eu/45/HU/divorce_and_legal_separation?init=true (10. pont) (2022. 03.11.)

Szakirodalmi források alapján Spanyolországban, Görögországban, Romániában és Szlovéniában is van lehetőség bíróságon kívüli házasság-felbontásra. Lásd: Malte Kramme: Private Divorce in Light of the Recast of the Brussels IIbis Regulation. In: Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union, 18. kötet. 2021. 3. 101. o.

A Brüsszel IIa rendelet 22. cikke nevesíti a házassági ügyekben hozott határozatok elismerését kizáró okokat. A 22. cikk a) pontja alatt a közrendi klauzulát, mely szerint a házasság felbontására, a különválásra és a házasság érvénytelenítésére vonatkozó határozat nem ismerhető el, amennyiben az ilyen elismerés nyilvánvalóan ellentétes annak a tagállamnak a közrendjével, ahol az elismerést kérik.

Kérdés, hogy beszélhetünk-e a közrend sérelméről abban az esetben, ha egy privát bontás eredményeként született határozat elismerését kérik? Az eljárásjogi közrend sérelméről akkor beszélhetünk, ha a külföldi határozat olyan eljárás során született meg, amelyet az elismerő állam jogrendje szerint nem lehet „rendezett, jogállami eljárásnak” tekinteni. Az elismerő állam nemzeti eljárásjogának kógens szabályaitól való eltérés azonban önmagában nem alapozza meg a külföldi határozat elismerésének megtagadását. Erre olyan, alapvető eljárásjogi garanciák megsértése esetén kerülhet sor, mint a bírói függetlenség, a meghallgatáshoz való jog, a felek egyenjogúsága vagy a tisztességes eljárás elve.¹⁸ Álláspontom szerint erősen kétséges lenne a közrendre hivatkozva megtagadni az egységes európai igazságügyi térség egyik országában végrehajtható okiratként elkészített vagy nyilvántartásba vett okirat megtagadását eljárásjogi közrend sérelmére hivatkozással.

2.2.1. Az első privát bontással kapcsolatos ügy az EUB előtt: a C-646/20. számú ügy. Az EUB előtt jelenleg folyamatban van a Bundesgerichtshof (Németország) által 2020. december 1-jén benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Senatsverwaltung für Inneres und Sport, Standesamtsaufsicht kontra TB C-646/20. sz. ügy, amely meghatározó jelentőségű lehet a privát bontásokkal kapcsolatos jövőbeli joggyakorlat alakulása szempontjából.

A kérdést előterjesztő bíróság arra vár választ, hogy a Brüsszel IIa rendelet értelmében vett határozatnak minősül-e a házasságnak a 2014. szeptember 12-i 132. sz. olasz törvényerejű rendelet (Decreto Legge) (132/2014. sz. törvényerejű rendelet) 12. cikke alapján történő megszüntetése? Az első kérdésre adott nemleges válasz esetén: A Brüsszel IIa rendelet közokiratokra és egyezségekre vonatkozó 46. cikkében foglalt szabályozásnak megfelelően kell-e kezelni a házasságnak a 2014. szeptember 12-i 132. sz. olasz törvényerejű rendelet (Decreto Legge) (132/2014. sz. törvényerejű rendelet) 12. cikke alapján történő megszüntetését?

Az eljárás tárgyát az a kérdés képezi, hogy bejegyezhető-e további elismerési eljárás nélkül a német házassági anyakönyvbe a házasság magánúton, Olaszországban a házastársak által az anyakönyvvezető előtt tett egybehangzó nyilatkozatával való házasság felbontás?¹⁹

¹⁸ Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*; Osiris Kiadó, Budapest 2006. 404. o.

¹⁹ Az ügy tényállása a következő volt: TB német és olasz állampolgársággal rendelkezik, férje csak olasz állampolgár. TB és férje 2013. szeptember 20-án Berlinben (Németország) házasságot kötött, amiről házassági anyakönyvi kivonatot állítottak ki. 2017. március 30-án megjelentek a pármal Ufficio di Stato Civile (anyakönyvi hivatal, Olaszország) előtt, és kijelentették, hogy nincsen sem kiskorú, sem gondozásra szoruló nagykorú, sem súlyos fogyatékkal élő nagykorú, sem a megélhetéshez elegendő jövedelemmel nem rendelkező nagykorú gyermekük, egymással nem kötnek vagyónátruházási megállapodást, és közös megegyezéssel el kívánják válni. 2017. május 11-én az anyakönyvi hivatal

A kérdést előterjesztő német bíróság szerint felmerül a kérdés, hogy a házasságnak a házastársak anyakönyvvezető előtt tett egybehangzó nyilatkozataival való, olasz jog szerinti felbontása a Brüsszel IIa rendelet hatálya alá tartozik-e? A jogirodalom különböző válaszokat ad erre a kérdésre, a kérdést előterjesztő bíróság azonban hajlik arra, hogy a kérdésre nemleges választ adjon, mivel álláspontja szerint *hiányzik a bíróság konstitutív közreműködése*. A kérdésre adott válasz attól függ, hogy miként kell értelmezni a „határozat” Brüsszel IIa rendeletben használt fogalmát.

A kérdést előterjesztő bíróság szerint csak az állami hatóság konstitutív közreműködése biztosíthatja a „gyengébb” házastárs védelmét a házasság felbontásával összefüggő hátrányokkal szemben, mivel a bíróság vagy a hatóság csak ebben az esetben akadályozhatja meg az állami közreműködési aktus elutasításával a házasság felbontását. E megfontolások mellett szólnak, hogy a 132/2014. sz. törvényerejű rendelet 12. cikke szerinti, olasz anyakönyvi hivatal előtti házasságfelbontás a Brüsszel IIa rendelet hatálya alá nem tartozó, nem állami házasságfelbontásnak minősül, mivel az olasz anyakönyvvezető nyilvánvalóan nem rendelkezik e követelményeknek megfelelő vizsgálati hatáskörrel.

A második kérdést illetően a kérdést előterjesztő bíróság úgy véli, hogy a házasság 132/2014. sz. törvényerejű rendelet 12. cikke alapján történő felbontása a Brüsszel IIa rendelet 46. cikke alapján sem ismerhető el, mert az nem nevesíti a házasságfelbontást, hanem kizárólag végrehajtható közokiratokra és egyezségekre utal. Ez azonban az e szempontból végrehajtható okiratok és egyezségek hiányában nem vonatkozhat a házasság felbontására. Összességében véve a kérdést előterjesztő német bíróság szerint nem vezethető le egyértelműen a helyes értelmezés sem a Brüsszel IIa rendeletből, sem pedig a Bíróság korábbi ítélezési gyakorlatából, ezért kezdeményezte az előzetes döntéshozatali eljárást.²⁰ Az ügyben sem főtanácsnoki indítvány, sem ítélet nem született a tanulmány kéziratának leadásáig.

2.3. Bíróságon kívüli bontásról hozott közokirat vagy megállapodás elismerése a Brüsszel IIb rendelet szerint. A Rendelet, figyelemmel a privát

előtt személyesen erősítették meg ezt a nyilatkozatot. 2018. február 15-én ismét megjelentek az anyakönyvi hivatal előtt, 2017. március 30-i nyilatkozataikra hivatkoztak, és kijelentették, hogy házasságukat meg akarják szüntetni, amire vonatkozóan semmilyen eljárás nincs folyamatban. Miután e nyilatkozatokat 2018. április 26-án a páрмаi anyakönyvi hivatal előtt megerősítették, 2018. július 2-án az anyakönyvi hivatal TB részére a rendelet 39. cikke szerinti igazolást állított ki, amelyben megerősítette a házasság 2018. február 15-i hatállyal történő felbontását. TB azt kérte az illetékes Standesamt von Berlinton (berlini anyakönyvi hivatal, Németország), hogy a házasság felbontásáról állítson ki német házassági anyakönyvi kivonatot. Az anyakönyvi hivatalnak azonban kételyei merültek fel azzal kapcsolatban, hogy az anyakönyvezéshez szükséges-e a FamFG 107. §-a szerinti elismerés, és ezért határozathozatal céljából az Amtsgerichthez (helyi bíróság, Németország) fordult. Több jogorvoslati eljárást követően a Senatsverwaltung für Inneres und Sport (bel- és sportügyi szenátusi hivatal, Németország), amely az anyakönyvi hivatalok felügyeletét látja el, a helyi bírósági végzés helybenhagyása iránt felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Bundesgerichtshofhoz (szövetségi legfelsőbb bíróság, Németország).

²⁰ A C-646/20. sz. ügyben az előzetes döntéshozatal iránti kérelemről készített összefoglaló 10-24. pontjai <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=236841&pageIndex=0&doclang=hu&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4321364>

házasságok felbontások egyre növekvő számára, külön szakaszban rendelkezik azoknak a közokiratoknak és megállapodásoknak az elismeréséről, amelyeket házasság felbontásával, a különválással kapcsolatban állítottak ki.

A Rendelet (14) és (15) preambulumbekzdései alapján minden olyan megállapodást, amelyet a bíróság a nemzeti joggal és eljárással összhangban lefolytatott érdemi vizsgálatot követően jóváhagyott, határozatként kell elismerni és végre kell hajtani. Az olyan egyéb megállapodások más tagállamokban való érvényesítésének, amelyek az eredeti eljárás helye szerinti tagállamban egy hatóság vagy egyéb, a Bizottságnak e célból bejelentett, hatósági tevékenységet végző szerv formális beavatkozását követően válnak jogilag kötelező erejűvé, e rendelet közokiratokra és megállapodásokra vonatkozó különös rendelkezéseivel összhangban kell történnie. E rendeletnek nem célja, hogy lehetővé tegye a tisztán magánjellegű megállapodások szabad mozgását. Lehetővé kell tenni azonban az olyan megállapodások mozgását, amelyek nem határozatok vagy közokiratok, ám *amelyeket egy erre feljogosított hatóság nyilvántartásba vett*. E hatóságok magukban foglalhatják a megállapodásokat nyilvántartásba vevő közjegyzőket is, akkor is, ha szabad foglalkozást űznek.

A Rendelet 64. cikke szerint ez a szakasz a házasság felbontásával, a különválással és a szülői felelősséggel kapcsolatos, az e rendelet II. fejezete alapján joghatóságot vállaló tagállamban az alaki követelményeknek megfelelően kiállított vagy nyilvántartásba vett közokiratokra, valamint a házasság felbontásával, a különválással és a szülői felelősséggel kapcsolatos, a II. fejezet alapján joghatóságot vállaló tagállamban nyilvántartásba vett megállapodásokra alkalmazandó.

A 65. cikk alapján az eredeti eljárás helye szerinti tagállamban jogilag kötelező erővel bíró, a *különválással és a házasság felbontásával kapcsolatos közokiratokat és megállapodásokat külön eljárás nélkül el kell ismerni a többi tagállamban is*.

Ahhoz, hogy az ilyen, házasság felbontással kapcsolatos közokirat más tagállamban elismerhető legyen, az eredeti eljárás helye szerinti tagállam illetékes hatóságának vagy bíróságának a felek bármelyikének kérelmére *tanúsítványt* kell kiállítani a közokiratról vagy megállapodásról.²¹

Ezt a tanúsítványt akkor lehet kiállítani, ha az alábbi feltételek teljesülnek:

- a közokiratot vagy megállapodást kiállító vagy nyilvántartásba vevő hatóság vagy egyéb, hatósági tevékenységet végző szerv (pl. közjegyző) a Brüsszel IIb rendelet II. fejezete alapján *joghatósággal rendelkezett és*
- az adott közokirat vagy megállapodás joghatóságát tekintve az adott tagállam joga szerint *kötelező erővel bír*. E tanúsítvány hiányában a közokirat vagy a megállapodás egy másik tagállamban nem ismerhető el. (Brüsszel IIb rendelet 66. cikke alapján)

Jelentős változás tehát a korábbi szabályozáshoz képest, hogy közokiratot vagy megállapodást kiállító hatóságnak, vagy egyéb hatósági tevékenységet végző szervnek joghatósággal kell rendelkeznie a házasság felbontására, a különválásra és a házasság érvénytelenítésére a Brüsszel IIb rendelet II. fejezete alapján; joghatósága fennállását az eljáró szervnek tehát vizsgálnia kell. Ez azt jelenti, hogy

²¹ A házassági ügyben a Rendelet VIII. mellékletben található formanyomtatvány felhasználásával kell kitölteni a tanúsítványt.

a Rendelet előírása szerint csak a joghatósággal rendelkező tagállam hatósága által regisztrált okiratok fogadhatók el. A joghatóság ellenőrzésének az előírásával így közvetve a válásturizmus is kiküszöbölhető, az egyszerűbb és gyorsabb bontás lehetőségével tehát csak az adott tagállam joghatósága alá tartozó felek élhetnek.²²

Megjegyezzük, hogy természetesen a Brüsszel IIb rendelet is fenntartja a közrendre hivatkozással a különválással vagy a házasság felbontásával kapcsolatos közokirat vagy megállapodás elismerése megtagadásának kivételes lehetőségét. (Rendelet 68. cikk (1) bekezdés a) pont)

3. A házastárs szokásos tartózkodási helyének meghatározásánál irányadó szempontok a legújabb EUB joggyakorlata alapján

A Brüsszel IIa rendelet 3. cikke szerint a házasság felbontásával, különválással vagy a házasság érvénytelenítésével kapcsolatos ügyekben a joghatóság egyik kapcsolóelve házastársak vagy a házastársak egyikének *szokásos tartózkodási helye*. A Brüsszel IIa rendelet a szokásos tartózkodási hely fogalmát ugyanakkor nem határozza meg, és nem is utal vissza a tagállamok nemzeti jogára sem, így gyakran bizonytalanságot okoz a gyakorlatban, hogy milyen szempontok alapján kell a bíróságnak állást foglalni a tekintetben, hogy fennáll-e a joghatósága a házastárs szokásos tartózkodási helye alapján.²³

A házassági ügyekre irányadó joghatósági szabályok terén a Brüsszel IIb rendelet 3. cikke semmilyen változást nem hoz a Brüsszel IIa rendelet 3. cikkéhez képest, így a Brüsszel IIa talaján kialakult EUB joggyakorlat megállapításai iránymutatók a jövőre nézve is.

Míg a házassági ügyekre irányadó joghatósági kapcsolóelvek kérdésével az EUB alig foglalkozott,²⁴ addig a Brüsszel IIa rendelet 8. cikke szerinti *gyermek szokásos tartózkodási helye* meghatározásának szempontjait több ügyben is részletesen értelmezte, így a jogalkalmazás számára az analógia alkalmazása jelenthet fogódzót, a házastárs szokásos tartózkodási helyét megalapozó kritériumok megítélésénél. Különösen azokban az esetekben tett megállapítások lehetnek relevánsak, amelyekben az EUB a csecsemőkorú gyermek szokásos tartózkodási helye meghatározásának szempontjait értelmezte, mert ott értelemszerűen a gyermeket gondozó szülő szokásos tartózkodási helye ismérveit kellett a Bíróságnak értékelnie. Ha a gyermek nem iskoláskorú, különösen, ha csecsemőről van szó, azon referenciaszemély vagy személyek körülményei, akivel él, aki a felügyeletet

²² Bereczki Ildikó: Családi viszonyok, szülői felügyelet-szülői felelősség. In: Magyarázat a nemzetközi magánjogról (szerk: Csehi Zoltán), Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020. 400. o.

²³ Lásd erről részletesen: Wopera Zsuzsa: A szokásos tartózkodási hely meghatározásának kritériumai a határon átnyúló házassági- és szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben. In: Európai Jog, 13. (2). 1-10. o.

²⁴ A Hadadi C-168/08. számú ügy volt az, amelyben a Bíróság részletesen elemezte a házastársak közös állampolgárságának joghatósági kapcsolóelvét, e mellett mindössze a Mikolajczyk C-294/15. számú ügyben érintette a házassági ügyek joghatósági kapcsolóelvéit, általánosságban. A Hadadi ügyről lásd részletesen: Wopera Zsuzsa: A Hadadi ügy. A kettős állampolgárság megítélése a házassági perek joghatósági szabályaiban. In: JeMa, 2010./1.

ténylegesen gyakorolja és öt napi szinten gondozza – általában a szülei – különös jelentőséggel bírnak a csecsemő élete központjának meghatározásakor.²⁵

Az EUB elsőként a C-294/15. számú Mikołajczyk ügyben hozott ítéletében érintette a házastárs szokásos tartózkodási helyének kérdését. Megállapította, hogy a Brüsszel IIa rendelet 3. cikkében megállapított joghatósági szabályoknak az a célja, hogy a házastársak érdekeit védjék. Ez az értelmezés megfelel a rendelet által elérni kívánt célnak is, mivel a rendelet rugalmas kollíziós szabályokat állapított meg annak érdekében, hogy tekintettel legyen a személyek mobilitására és hogy védelemben részesítse a közös szokásos tartózkodási hely szerinti országot elhagyó házastárs jogait is, mindamellett biztosítsa azt, hogy valós kapcsolat legyen az érintett és a joghatóságot gyakorló tagállam között.²⁶

Jóval kézzelfoghatóbb szempontokat határozott meg az EUB a 2021. november 25-én kihirdetett IB és FA C-289/20. sz. ügyben hozott ítéletében a házastárs szokásos tartózkodási helyének értelmezését illetően. Olyan ügyben kellett a Bíróságnak állást foglalnia, ahol az egyik házastárs, a házassági bontóper megindítását megelőzően bizonyítottan kétlaki életet élt, tartózkodási helyét megosztva két uniós tagállam között. Franciaországban, amelynek egyébként a felperes állampolgára is volt, a bontóper megindítását megelőzően legalább egy évig állandó munkahellyel és bejelentett lakóhellyel is rendelkezett, de rendszeresen hazatért a család korábbi közös lakóhelyéül szolgáló Írországba is. A kérdést előterjesztő francia bíróság abban kért értelmezést az EUB-tól, hogy, amennyiben a ténybeli körülményekből kitűnik, hogy az egyik házastárs az életét két tagállam között osztja meg, a Brüsszel IIa rendelet 3. cikke értelmében és alkalmazása céljából tekinthető-e úgy, hogy e házastárs két tagállamban rendelkezik szokásos tartózkodási hellyel, miáltal e két állam bíróságai egyaránt joghatósággal rendelkeznek arra, hogy a házasság felbontásáról határozzanak?

Az EUB hangsúlyozta, hogy a szokásos tartózkodási hely fogalma alapvetően *ténykérdést* tükröz, így a kérdést előterjesztő bíróságnak kell megvizsgálnia az adott ügyet jellemző valamennyi ténykörülmény alapján, hogy azon nemzeti bíróság tagállamának területe, amelyhez a felperes fordult, megfelel-e annak a helynek, ahol a kérelmező a Brüsszel IIa rendelet 3. cikke (1) bekezdése a) pontjának hatodik franciabekezdése értelmében vett szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik.²⁷ Az EUB egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szokásos tartózkodási hely fogalmát főszabály szerint két elem jellemzi: nevezetesen egyrészt az érintett arra irányuló szándéka, hogy érdekeltségeinek szokásos központját *egy meghatározott helyen alakítsa ki*, másrészt pedig az érintett tagállam területén való, kellő mértékben *állandó jellegű jelenlét*.

A Bíróság utalt arra, hogy annak elismerése, hogy egy házastárs egyidejűleg több tagállamban is szokásos tartózkodási hellyel rendelkezhet, sértené a jogbiztonságot azáltal, hogy növelné a házassági kötelék felbontása tárgyában joghatósággal

²⁵ A Barbara Mercredi kontra Richard Chaffe C-497/10. PPU. sz. ügyben 2010. december 22-én kihirdetett ítélet.

²⁶ Edyta Mikołajczyk és Marie Louise Czarnecka, Stefan Czarnecki C-294/15. számú ügyben 2016. október 13-án hozott ítélet 49-50. pontjai.

²⁷ IB és FA C-289/20. sz. ügyben hozott ítélet 52. pontja.

rendelkező bíróságok előzetes meghatározásához kapcsolódó nehézségeket, és bonyolultabbá tenné azt, hogy a bíróság, amelyhez fordultak, ellenőrizhesse a saját joghatóságát.

Megállapította, hogy a felperes 2017 óta hétközben állandó és tartós módon Franciaországban végzett határozatlan időre szóló szakmai tevékenységet, és ezen ország területén lakással rendelkezett az említett tevékenység gyakorlásához. E tényezők azt támasztják alá, hogy IB e tagállam területén való tartózkodása állandó jellegű, és annak alapján megállapítható az érintettnek az említett tagállambeli társadalmi és kulturális környezetbe való beilleszkedése. A kérdést előterjesztő bíróságnak kell ugyanakkor megvizsgálnia, hogy az adott ügyet jellemző valamennyi ténykörülmeny alapján ténylegesen megállapítható-e, hogy az érintett a szokásos tartózkodási helyét az említett bíróság szerinti tagállam területére helyezte át.

Az EUB ugyanakkor egyértelművé tette, hogy az olyan házastárs, aki az életét két tagállam között osztja meg, *e tagállamok közül csak egyben rendelkezhet szokásos tartózkodási hellyel*, és így csupán azon tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal a házassági kötelék felbontása iránti kérelem elbírálására, amelynek területén e szokásos tartózkodási hely található.²⁸

Összegzés

Megállapítható, hogy az uniós jog igyekszik megfelelően reflektálni a nemzetközi párok házasságfelbontását érintő aktuális kérdésekre. A Brüsszel IIb rendelet garanciális jellegű szabályai egyértelművé és kiszámíthatóvá teszik, hogy az egyik tagállamban privát bontás keretében meghozott határozat vagy okirat milyen feltételek fennállása esetén ismerhető el egy másik tagállamban a „válásturizmus” elkerülése érdekében. Mindemellett az EUB is kézzelfogható szempontokat ad a házastárs szokásos tartózkodási helyének meghatározásához azokban a rendkívül gyakran előforduló esetekben, amikor a házastársak több tagállam között osztják meg életüket. A Brüsszel IIb rendelet, akkor is, ha csak minimális mértékben érintette a hatálya alá tartozó házassági ügyek kérdéseit, olyan szabályozást vezetett be, amely pozitívan hathat a nemzetközi párok házassága felbontása előtt álló akadályok lebontására.

Irodalomjegyzék

- Alegria Borrás: What about the matrimonial matters? In: Recasting the Brussels IIa Regulation, Workshop 8 November 2016. European Commission, Directorate-General for Internal Policies
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571383/IPOL_STU\(2016\)571383_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571383/IPOL_STU(2016)571383_EN.pdf)

²⁸ IB és FA C-289/20. sz. ügyben hozott ítélet 46, 59-62. pontjai.

- Bereczki Ildikó: Családi viszonyok, szülői felügyelet-szülői felelősség. In: *Magyarázat a nemzetközi magánjogról* (szerk: Csehi Zoltán), Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020.
 - Csehi Zoltán (szerk.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020.
 - Malte Kramme: Private Divorce in Light of the Recast of the Brussels IIbis Regulation. In: *Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union*, 18. kötet. 2021. 3. 101-106. o. <https://doi.org/10.9785/gpr-2021-180304>.
 - Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*; Osiris Kiadó, Budapest 2006.
 - Wopera Zsuzsa: *Az európai családjog gyakorlata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
 - Wopera Zsuzsa: A Hadadi ügy. A kettős állampolgárság megítélése a házassági perek joghatósági szabályaiban. In: *JeMa*, 2010./1.
 - Wopera Zsuzsa: A szokásos tartózkodási hely meghatározásának kritériumai a határon átnyúló házassági- és szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben. In: *Európai Jog*, 13. (2). 1-10. o.
-
-

Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római „sporttevékenységekre”

Gedeon Magdolna*

A sportnak jelenleg nincs általánosan elfogadott definíciója sem a sporttudomány, sem a jogtudomány területén. A tanulmány előbb azokat a próbálkozásokat vizsgálja meg, melyek a sport fogalmának meghatározására irányultak, majd a pontos definíció hiányának következményeit elemzi a jogalkalmazás szempontjából. Emellett kitekintést nyújt az ókori római sporttevékenységekre, és arra a vitára, hogy a gladiátorokat a mai fogalmaink szerint sportolóknak lehet-e tekinteni.

Kulcsszavak: sport fogalma, sporttevékenység, ókori Róma, gladiátorviadatok

Thoughts on the concept of sport with a view to “sports activities” in ancient Rome

There is currently no generally accepted definition of sport in either sports science or jurisprudence. The present paper first examines attempts to define the concept of sport and then analyzes the consequences of the lack of a precise definition, from the point of view of the operation of law. It also provides an overview of the sporting activities of ancient Rome and the debate over whether gladiators can be considered sportsmen in our present terms.

Keywords: concept of sport, sport activity, ancient Rome, gladiator fights

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1938>

1. A sport fogalma

1.1. Törekvések a sport fogalmának meghatározására a sporttudomány területén. Napjainkban a sport egyre nagyobb szerepet játszik az életünkben. A mindennapokban is űzhető, szabadidős tevékenységtől a munkavégzésnek minősülő sportolásig széles a skála. Egyes államokban külön sporttörvények születtek a sport szabályozására. A sportjog szabályozási tárgya a sporttevékenység. A sport definícióját meghatározni azonban nehéz feladat, hiszen a technika fejlődése, a testmozgások sokfélesége miatt kérdésessé válik, vajon egy-egy tevékenység sportnak minősül-e vagy sem.

Történetileg a „sport” terminus a latin „deportare” szóból ered. A „deportare” ige szó szerinti jelentése: elszállítani. Átvitt értelemben azonban azt is jelenti, hogy „szórakozni”. A latin szó először a francia középkori szövegekben bukkant fel. A 11–13. századokban a francia „deporter” kifejezés a középkori népi játékok megtartását

* Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Római Jogi Tanszék.

jelentette. A régi francia „deporter” kifejezés került az újangol nyelvbe, és ebből alakult ki előbb a „disport”, majd a rövidebb „sport” terminus. Rövidített formájában a „sport” kifejezés először 1440-ben tűnt fel, és az angol vidéki nemesek szabadidős foglalkozásának a megjelölésére szolgált.¹ Horst Hilpert szerint a sporttal rokon, illetve annak alárendelt fogalmak a verseny, a játék, és a testgyakorlat.²

A német sakknagymester, Helmut Pflieger szerint „Sport, ami után az ember zuhanyozik.”³ A humoros meghatározás – bár van igazságalapja – nem elég pontos. Claus Tiedemann, a Hamburgi Egyetem sporttudományi professzora a következőket írja: „A sport egy kulturális tevékenységi terület, melyen az emberek önkéntesen egy másik emberrel kapcsolatba lépnek, hogy az éppen meglévő tehetségüket és ügyességüket a mozgáskultúrában összemérjék a saját maguk által megalkotott vagy átvett szabályok szerint és a társadalom által elfogadott etikai értékek alapján.”⁴ Ezt a definíciót Tiedemann 2021. május 1-én jelentette meg. Ez azért fontos, mert a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Hasonló sport-definíciót először 2002. januárjában tettem közzé az interneten, és azóta többször átdolgoztam. Ez csak egy javaslat, amit vitára bocsátok. A szöveget – a definíciót és a magyarázatot is – mindig újra alaposan átdolgozom.”⁵ A professzor tehát közel tíz éve dolgozik a sport definíciójának megalkotásán, de az általa ily módon megalkotott fogalmat még most is csak vitaalapnak szánja.

A szerző hosszú magyarázatot fűz definíciója egyes elemeihez. Ennek rövid összefoglalója a következő:⁶

- Tevékenységi *terület*: sportnak nem egyetlen tevékenységet, hanem azok széles körét kell tekinteni.
- Kultúra: az embert megkülönbözteti más életmódotól. Itt megjegyzendő, hogy egyes vélemények szerint az állatok is sportolnak, például a lóversenyeken. Hozzáteszem, az ókori Rómában főleg a királyság idején rendeztek olyan versenyeket, melyeken az igavonók mérték össze erejüket.
- Önkéntesen: ez a kritérium kizárja azokat a sportolók közül, akik kényszer alatt végzik a tevékenységet, bár az a sport egyéb kritériumainak megfelel. Tiedemann szerint ezért nem tekinthetők sportolóknak az ókori gladiátorok, az iskolai tornázók – ez szerinte testnevelés – és a kiképzésen résztvevő katonák sem. Megjegyzem, a gladiátoroknak voltak olyan típusai, akik önként

¹ Bernhard Pözl: *Angestelltenqualifikation im Sport?* Diplomarbeit, Universität Graz, 2011, 6. o. Dagradi ezekből a kifejezésekből etimológiai alapon próbálja megközelíteni a sport fogalmát, kevés sikerrel, hiszen ő is csak a sporttevékenység néhány ismert jellemzőjét tudja így meghatározni. Ld. Sergio Dagradi: Un contributo alla definizione del termine sport attraverso una sua analisi etimologica, in: *Lares*, 2 (2002), 293–297. o.

² Horst Hilpert: *Sport und Spielregeln von der Urzeit der Menschheit bis zur Gegenwart*, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar–Dresden, Boorberg, 2019, 28. o.

³ Axel vom Schemm: *Dichter am Ball, Untersuchungen zur Poetik des Sports am Beispiel deutschsprachiger „Fußball-Literatur”*, Oulu, Oulun Yliopisto, 2006, 20. o.

⁴ Claus Tiedemann: „Sport” – *Vorschlag einer Definition*, [http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/ DefinitionSport.pdf](http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/DefinitionSport.pdf), 1. o. (a letöltés ideje: 2022. március 2.)

⁵ Uo. 1. o. A szerző saját definíciója mellett csaknem hatvan művet sorol fel, melyekben a sport fogalmának meghatározása szerepel. 20–24. o.

⁶ Uo. 8–20. o.

vállalták ezt a mesterséget, őket auctoratusoknak nevezték. (Erről bővebben ld. a 2.2. pontot.)

- Egy másik emberrel kapcsolatba lépnek: társadalmi-kulturális élet másik emberrel való kapcsolat nélkül önellentmondás volna. A sporttevékenységet az alapozza meg, hogy az ember az e területen végzett tevékenysége által a másik emberrel egy összemérhető kapcsolatba lép. Így például a busz után való sprintelés nem minősül sportnak. Ennél a magyarázatnál viszont a szabadidős sportok válnak kérdésessé. Gondolhatunk itt arra, ha valaki egészsége fenntartása érdekében kocog. A közfelfogás ezt a tevékenységet is sportnak tekinti.
- Tehetség: általános, átfogó cselekvési lehetőségeket jelöl, melyek az adottságokon, genetikai előnyökön, alkaton, gyakorlaton és tapasztalaton alapulnak.
- Ügyesség: ez a fogalom speciálisabb cselekvési lehetőségeket, kisebb cselekvési elemeket jelöl, melyeket intenzív gyakorlással lehet elsajátítani. Ez utóbbi két elem véleményem szerint szintén a szabadidős sportot zárja ki a fogalomból, hiszen sokan tehetség és ügyesség nélkül is sportolnak, például bicikliznek.
- Mozgásművészet: a „művészet” kifejezés a mindennapos mozgástól határolja el a tevékenységet.
- Magukat összemérik: az emberek a saját tehetségükkel és ügyességükkel a mozgáskultúra területén össze tudják és akarják magukat hasonlítani másokkal. Tiedemann szerint ezért a mutatványosok előadása, mint például a cirkuszi artistaké, azért nem sport, mert ez az elem hiányzik a tevékenységük jellemzői közül, vagy nem játszik abban döntő szerepet. Szerintem ennél a magyarázatnál felvethető, hogy az artistaversenyek, melyeken a mutatványosok is összemérik tudásukat, nem változtatják sporttá a tevékenységüket.
- A saját maguk által megalkotott vagy átvett szabályok szerint: az önkéntességből és az összehasonlíthatóságból következik, hogy az embereknek meg kell határozniuk a szabályokat, vagy a már meglévőket alkalmazniuk, melyek alapján a versengés győztese megállapítható. Ez az elem szintén a szabadidősportot zárja ki a fogalomból.
- A társadalom által elfogadott etikai értékek alapján: ez az elem a másik ember szándékos megsértésének a lehetőségét zárja ki a sporttevékenységből. A szerző ezért a boxot mostani formájában nem tekinti sportnak, szerinte a szabályokat úgy kellene megváltoztatni, hogy a súlyos sérülések elkerülhetőek legyenek. Ennél a pontnál megjegyzendő, hogy a sporttevékenység széles körében szerepet játszanak a hagyományok. Ezért azokat a tevékenységeket, melyeket már az ókorban is versenyszerűen űztek, és a mai kulturális viszonyok között is sportnak minősülnek, szerintem nem zárhatók ki ezen az alapon a sporttevékenység köréből.

Tiedemann magyarázatának egyes pontjaihoz fűzött megjegyzéseimből kiderül, hogy a sporttevékenység definiálását a közfelfogás is befolyásolja, a tevékenység sokfélesége pedig kérdésessé teszi olyan fogalom megalkotásának lehetőségét,

amelyik minden területre kiterjed. Ezt tükrözi Michael Segets megállapítása. Segets szerint attól függetlenül, hogy valamely jelenség esetén vita támadhat arról, hogy az sportnak minősül-e vagy sem, főszabályként felismerjük, ha egy tevékenységet sportnak lehet tekinteni. Ez azon alapszik, hogy olyan sportfogalmat alkalmazunk, melyet nem a fogalom kiterjedésére (extentio), hanem a tartalmára (intentio) nézve állapítunk meg. A központi tartalmi elemek azonban az előfeltevésektől függenek.⁷ Ha tehát valakinek felteszik a kérdést, mi a sport, a megkérdezett különféle, általa sportnak gondolt tevékenységeket fog felsorolni.

Ezt a módszert alkalmazza Sárközy Tamás, aki nem próbál egységes definíciót alkotni, hanem olyan tevékenységeket sorol fel, melyeket hagyományosan a sportolás körében szoktunk említeni. Ezzel a módszerrel azonban a szerző nem kerülheti meg, hogy a sport fogalma alá tartozó tevékenységek időbeli változásaira is példákat hozzon, mivel szerinte „a sportfogalom viszonylagosságát az ún. sportágrobbanás is fokozza”. [...] „Az továbbá, hogy mi a sport, sokban függ egy adott ország földrajzi helyzetétől és történelmi tradíciójától.”⁸ Gondolhatunk itt a kutyaszánhúzásra, vagy a japán tradicionális sportokra. Ha viszont nem alkotunk egységes definíciót, az azzal jár, hogy – amint azt Sárközy is megállapítja – sok lesz a vitás eset, melyeknél a döntés önkényes lehet. Például miért sport a jégtánc, és miért nem az a társastánc?⁹

A sport fogalmának meghatározásához segítséget nyújthat a sport jellemzőinek felsorolása. Allen Guttman szerint alapvetően hét jellemzője van a modern sportnak¹⁰:

- Világiasság: a modern sport nem kötődik – amint az a korábbi időkben jellemző volt – kultikus, az istenek tiszteletére végzett cselekményhez.
- Esélyegyenlőség: ez mind az edzésekre, mind a versenyekre jellemző.
- Specializáció: az egyes sportfajtákra való specializáció már az ókorban is megfigyelhető volt, amely a professzionális sportok kialakulásához vezetett.
- Racionalizáció: ez a jellemző a sport egyes fajtáinak szabályaira vonatkozik, melyek általánosak és megváltoztathatók.
- Bürokratizálás: sportszervezetek, sportszövetségek és egyesületek kialakulása.
- Számszerűsítés: a sportteljesítmények mérése.
- Rekordok hajszolása. (Ezt az elemet Tiedmann viszont nem tartja kritériumnak.¹¹)

⁷ Michael Segets: *Einführung in die funktionale Sportethik und ihre Problemfelder*, Berlin, Lehmanns Media, 2020, 7. o.

⁸ Sárközy Tamás: *Magyar sportjog az új Polgári Törvénykönyv után*, Budapest, HVG-Orac, 2015, 13. o.

⁹ Uo. 14. o.

¹⁰ Allen Guttman: *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*, New York, 1978, 15–55. o.

¹¹ Erről bővebben ld. Claus Tiedemann: *Zum Umgang mit Zeit und Geschichte im Sport*, <http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/VortragFlorenz2015.pdf> (a letöltés ideje: 2022. június 17.)

Boris Dubin a sport öt jellemzőjét különbözteti meg:¹²

- általánosan elérhető,
- intézményesített és professzionizált,
- a szociális mobilitás egyik mechanizmusa,
- beépült a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe,
- ésszerűsített, univerzális, technikailag felépített.

A német sportlexikonok szerint felsorolt jellemzők:

- testi tevékenység,
- a munkával ellentétben szabad célú tevékenység,
- teljesítményre és a teljesítmény fokozására való törekvés (a teljesítmény összemérése a versenyeken),
- esélyegyenlőség a versengésben, melyben meg kell adni az esélyt a győzelemre vagy a vereségre.¹³

Ezekben a példákban vannak olyan jellemzők, melyek átfedik egymást, de szerzőik elgondolásai szerint változatos képet mutatnak. A sport ismertetőjegyekkel való meghatározásának lehetetlenségéből indul ki Seymour Kleinman „Non theory” elmélete. Szerinte a sport elméletének kidolgozása nemcsak nehéz, hanem lehetetlen is. Egy teóriának ugyanis az összes ismertetőjegyet meg kellene jelölnie, a sport azonban nem rendelkezik a szükséges és elégséges jellemzők csoportjával. Amelyik jellemzőt az egyik elmélet szükségesnek tartja, a másik meg sem említi.

A sport definiálhatóságát pedig Frank McBride „Non-definition” elmélete tagadja. McBride szerint a sport definíciójának megalkotásán való töprengés hiábavaló tevékenység. A kísérletek mindig kudarcot fognak vallani, mert a definíciók vagy túl tágak, vagy túl szűkek lesznek. A sportfogalom határait nem lehet megtalálni, csak meghúzni. Szerinte a sport kifejezés nemcsak homályos, hanem többjelentésű is. Ha a homályosságot el is lehetne oszlatni, a sport több jelentése miatt a definíció olyan lenne, mint egy térkép 1:1-es méretarányal, ezért nem lehetne használni.¹⁴

Horst Hilpert szerint a fogalom meghatározásának vezető ideája Pierre de Coubertin báró kijelentésének kellene lennie: „A sport minden ember öröksége, és semmi sem tudja hiányát pótolni.”¹⁵

1.2. A sport fogalma a jog területén. A sport fogalmának meghatározására tett néhány próbálkozás bemutatásából kiderül, hogy a sporttudomány eddig nem tudott egy általánosan elfogadott definíciót megalkotni. A jog területén pedig a számos sportjogi szabály ellenére is túl általános fogalmakat találunk a törvényekben. Hazánkban a 2004. évi I. törvény szól a sportról. Mivel a sportjog szabályozási tárgya a sporttevékenység, szükséges volt a fogalmát meghatározni. A sporttörvény szerint

¹² Dubin téziseinek összefoglalóját ld. Anton Markscheder: Die Militarisierung des Sports in der Sowjetunion der Zwischenkriegszeit, in: *Fokus Osteuropa* (Hrg: Agnieszka Brockmann – Christa Ebert), Band 7. Frankfurt (Oder), Europa-Universität Viadrina, 2012, 3. o. Dubin ismertetőjegyei közül kiemelendő, hogy a sport a szociális mobilitás egyik mechanizmusa. A sport az ókorban is a társadalmi felemelkedés egyik útjának számított, és ez napjainkban sincs másként.

¹³ Hilpert: i.m. 29–30. o.

¹⁴ A két elmélet részletes bemutatását ld. Frank Holzke: *Der Begriff Sport im deutschen und im europäischen Recht*, Diplomarbeit, Köln, 2001, 83–84. o.

¹⁵ Hilpert: i.m. 29. o.

„sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgálja.”¹⁶ A sport fogalmának meghatározásában való bizonytalanságot jól tükrözi, hogy az eddig kihirdetett magyar sporttörvényekben a sport definíciója is mindig változott, tehát nincs egy olyan állandósult fogalom, mint például a cselekvőképesség, ami már az ókori Rómában is ugyanaz volt.¹⁷

Az Európai Sport Charta (1997) meghatározása szerint: „A sport *minden olyan fizikai tevékenység, amelynek célja esetenként vagy szervezett formában a fizikai és szellemi erőnlét kifejezése vagy fejlesztése, társadalmi kapcsolatok teremtése vagy különböző szintű versenyeken eredmények elérése*” (2. cikk 1. a). Bár az Európai Sport Charta számos jogosultságot fűz a sporttevékenységhez, és az államok számára több kötelezettséget ír elő a sportolással kapcsolatban, a benne és a magyar sporttörvényben található definíciók Ketteler megállapítását támasztják alá. Szerinte a sport fogalma a jogtudomány által lényegében mindig inkább csak előfeltételezett, mint definiált. A sportos tevékenységek sokféle, nem homogén megjelenési formáit tekintve egy definíció megalkotása nemcsak lehetetlen, hanem értelmetlen is lenne.¹⁸

A sport fogalmának a jogtudományban való meghatározása azonban nagyobb jelentőséggel bír, mint a sporttudomány területén. Ez nem pusztán elméleti kérdés, hiszen egy tevékenység sportnak minősítése alapvetően eldöntheti, hogy egy jogszabály hatálya kiterjed-e rá vagy sem. Németország például nem alkotott általános sporttörvényt, számos jogszabály tartalmazza azonban a „sport” terminust, anélkül, hogy azt definiálná. Ahogyan azt a sportrecht.org bevezetőjében olvashatjuk, ezzel a törvényalkotó előfeltételezi, hogy a sport fogalmára vonatkozóan egyezségekre lehet jutni. A törvényalkotók lényegében azt várják el, hogy a szakma, a jogszolgáltatás és a jogtudomány a konkrét szabályozásnak megfelelően el tudja határolni a sportot a szabadidőtől, a játéktól, a sporthoz hasonló vagy a sporthoz közel álló, esetleg az álsportnak minősülő tevékenységektől.¹⁹

A jogtudomány a sporttudományoktól és a sportegyesületek gyakorlatából átvett fogalmi elemeket alkalmaz:²⁰

¹⁶ 2004. évi I. törvény a sportról, 1. § (2).

¹⁷ Az 1996. évi sporttörvényben az értelmező rendelkezések között találjuk a sporttevékenység definícióját: „meghatározott szabályok szerint időtöltésként, vagy versenyszerűen végzett testedzés, szellemi gyakorlat, amely az egyetemes kultúra része, és magában foglalja mind a szabadidősportot, mind a versenysport művelését” (1996. évi LXIV. törvény, 1. § 1. pont). A második sporttörvény 2000-ben a következő fogalmat tartalmazta szintén az értelmező rendelkezések között: „a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként vagy hivatásszerűen végzett testedzés, illetve szellemi gyakorlat, amely a fizikai, illetve szellemi erőnlét fejlesztését és megtartását szolgálja” (2000. évi CXLV. törvény, 88. § 23. pont).

¹⁸ Gerd Ketteler: Sport als Rechtsbegriff, in: *Sport und Recht*, 4 (1997) 73–77, 73. o.

¹⁹ sportrecht.org. http://sportrecht.org/cms/front_content.php?idcat=37&idart=55 (a letöltés ideje: 2022. március 2.)

²⁰ Marcus Zocher: *Berufssportrecht, Fortschreitende Privatisierung der Rechtssetzung*, Diplomarbeit, Johannes Kepler Universität Linz, 2020, 11–12. o.; sportrecht.org

- *testi, illetőleg motorikus tevékenység: alapvető jellemvonás, a sakk esetében „szellemi mozgásról beszélhetünk”,*
- *szabályok rögzítése: a szabályok betartása változtat például egy verekedést sportnak tekinthető mérkőzéssé,*
- *teljesítmény, verseny: a sportot a teljesítmények összehasonlításának is lehet tekinteni,*
- *szervezettség,*
- *játékosság,*
- *etikai jellemzők: becsületesség, esélyegyenlőség, az ellenfél tisztelete,*
- *vitatott jellemző a tevékenység céljának szabadsága.*

A német szakirodalom a fogalom jogi szempontból való meghatározásának képlékenységeire példaként hozza fel a legfelsőbb bíróság egyik ítéletét 1984-ből. Az Oberster Gerichtshof egy baleseti kártérítési ügyben sportosan játékos mozgásnak minősítette a hógolyózást, bár maga is elismerte, hogy individuális, szervezetlen, speciális szabályokat nélkülöző eseményről volt szó.²¹

A sport fogalmának jogi relevanciáját jól mutatja az Európai Unió Bíróságának egyik előzetes döntése is.²² Az alapügyben jogvita támadt a The English Bridge Union Limited (EBU) és a Commissioners for Her Majesty's Revenue and Customs (Egyesült Királyság adó- és vámhatósága; a továbbiakban: adóhatóság) között azon nevezési díjakhoz kapcsolódó hozzáadottérték-adó (héta) fizetésére vonatkozó kötelezettség tárgyában, amelyeket az EBU az általa szervezett kontraktversenybridzs-tornákon szedett be. A 2006/112 irányelv 132. cikkének (1) bekezdésének m) pontja ugyanis előírja, hogy a tagállamok mentesítsék az adó alól a meghatározott, a nonprofit intézmények által sportot és testedzést végző személyek részére nyújtott, a sporttal és testedzéssel szoros kapcsolatban álló szolgáltatásokat. Az EBU, amelynek tagjai regionális egyesületek és magánszemélyek, kontraktversenybridzs-bajnokságokat szervez, amelyeken a tagok nevezési díj megfizetése ellenében vehetnek részt. Az EBU e nevezési díjak után megfizeti a héát. Az EBU, mivel úgy ítélte meg, hogy az említett nevezési díjak a 2006/112 irányelv 132. cikke (1) bekezdésének m) pontja alapján adómentesek, ezen adó visszatérítését kérelmezte az adóhatóságnál. Az adóhatóság megtagadta az adó-visszatérítés iránti kérelmet. Az Európai Unió Bíróságának tehát arra a kérdésre kellett elsősorban választ adnia, hogy a kontraktversenybridzs sportnak minősül-e vagy sem. Ha ugyanis a kártyajátékot sportnak kell tekinteni, az adót az adóhatóságnak vissza kell fizetnie az EBU részére.

Az EBU szerint „a 2006/112 irányelv 132. cikke (1) bekezdésének m) pontja értelmében vett 'sportnak' nem kell szükségszerűen lényeges fizikai elemmel rendelkeznie, mivel az e rendelkezés által elérni kívánt cél a fizikai és szellemi egészség szempontjából jelentős jótékony hatásokkal járó tevékenységeknek az abban rendszeresen részt vevők számára történő elősegítése, továbbá hogy a szellemi tevékenység ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a fizikai tevékenység. Az olyan lényeges szellemi elem által meghatározott, versenyszerűen gyakorolt tevékenység, mint a kontraktversenybridzs, tehát az említett rendelkezés

²¹ OGH, 19.4.1984, 7 Ob 553/84, Ld. Pözl: i.m. 7. o; Zocher: i.m. 12. o.

²² A Bíróság C-90/16. sz. ügyben, a The English Bridge Union Limited és a Commissioners for Her Majesty's Revenue & Customs között lévő eljárásban 2017. október 26-án hozott előzetes döntése.

értelmében 'sportnak' minősül." Az adóhatóság azon az alapon vitatta ezt az érvelést, hogy „az említett 132. cikk (1) bekezdése m) pontjának szövegéből, amely szerint meghatározott, 'a sporttal és testedzéssel szoros kapcsolatban álló' szolgáltatások mentesülnek az adó alól, az következik, hogy az e rendelkezés értelmében vett 'sportnak' lényeges fizikai elemmel kell rendelkeznie. Ezenkívül az EBU által előterjesztett értelmezés ellentétes a 2006/112 irányelv 132. cikkében meghatározott mentességek szigorú értelmezésének elvével."

Az Európai Unió Bírósága döntésének alapvető eleme, hogy elutasította a „sport” általános fogalmának meghatározását. A Bíróság csak azt tartotta feladatának, hogy a 2006/112 irányelv, és különösen az ezen irányelv mentességekre vonatkozó rendelkezései keretében értelmezze ezt a fogalmat. A 2006/112 irányelv egyáltalán nem határozza meg, mit kell „sport” alatt érteni. A Bíróság így arra a következtetésre jutott, hogy „állandó ítélkezési gyakorlata értelmében e kifejezés jelentésének és tartalmának meghatározása érdekében az általános nyelvhasználatban elfogadott szokásos jelentését kell alapul venni, figyelembe véve azon szöveggörnyezetet, amelyben e kifejezést használják, és azon szabályozás célkitűzéseit, amelynek e kifejezés részét képezi." Az általános nyelvhasználatban pedig a sport „fizikai jellegű vagy más szavakkal, nem elhanyagolható fizikai elem által jellemzett tevékenységet jelöl." A Bíróság megállapítása szerint a kontraktversenybridzset elhanyagolható fizikai elem jellemzi, és a 2006/112 irányelv 132. cikke (1) bekezdésének m) pontjának célja, a nonprofit jellegű szervezetek által sportot vagy testnevelést gyakorló személyek számára nyújtott, a sporttal és a testneveléssel szoros kapcsolatban álló szolgáltatások végzésének előmozdítása, és ily módon arra irányul, hogy a lakosság széles rétegei sportoljanak. Mindezek alapján a kontraktversenybridzs a fenti jogszabály értelmében nem tartozik a „sport” fogalma alá. A Bíróság ítéletéből az következik, hogy a sport fogalmát esetről esetre, az alkalmazandó jogszabály teleologikus értelmezése alapján lehet meghatározni. A döntés arra is rávilágít, hogy a jogszolgáltató nem egy általánosan megfogalmazott definícióra, hanem a sporttevékenységet meghatározó jellemvonások meglétének a vizsgálatára támaszkodott.

A jellemvonások vizsgálata alapján a mini-golfot a jogalkalmazó sportnak minősítette, mivel az szabad levegőn végzett testi tevékenység, amely testkontrollt és ügyességet követel meg, az egészséget és a gyógyulást szolgálja. A német Abgabeordnung (Adórendtartás) felsorolja azokat a tevékenységeket, melyek támogatását közhasznú célúnak tekinti, így a támogatók adókedvezményben részesülnek. A sport támogatása is szerepel a felsorolásban, a törvény külön kiemeli, hogy a sakk sportnak minősül.²³ Az ítélkezési gyakorlat azonban a jogszabály alkalmazásakor az asztali focit („Tip-Kick”) kivette a sport fogalma alól, azon az alapon, hogy ennél a tevékenységnél hiányzik az egyik konstitutív elem, a testedzés.²⁴

Bár Magyarországon van külön sporttörvény, egyéb jogszabályokban is szerepel a sporttevékenység. Így például a vízgazdálkodásról szóló törvény (1995. évi LVII.

²³ § 52 Abs. 2 Nr. 2 AO 1977, 21. Kiemelendő, hogy a jogszabály egy konkrét tevékenységet, a sakkot, saját tárgyi hatályának rögzítése céljából sportnak minősíti.

²⁴ sportrecht.org

törvény, 15. § (4) g) pont) előírja a vízigények kielégítési sorrendjét, ahol az utolsó sorban a sport is szerepel. Ezekben az esetekben felmerülhet a kérdés, hogy a sporttörvényben megadott fogalom csak a sporttörvény tárgyi hatályát adja-e meg, vagy azt más jogszabályoknál is alkalmazni lehet. Princzinger Péter – szerintem helyesen – azt állapította meg, hogy a magyar „sporttörvény alapján nem mindig lehet egyértelműen meghatározni, hogy mi minősül sporttevékenységnek. Azaz, hogy egy konkrét sportesemény a törvény hatálya alá tartozik-e, jogértelmezést igényel, vagyis a jogalkalmazás szintjén dől el.”²⁵ Ehhez hasonlóan – bár a sporttörvényben meghatározott fogalom támpontokat nyújthat – az adott jogszabály céljának megfelelően, a tevékenység kritériumai alapján lehet eldönteni, hogy az adott szabályozás sportra vonatkozó részeit alkalmazni lehet-e. Ezt az eljárást követte az Európai Unió Bírósága is. Így például hazánkban a jogalkalmazó döntheti el, hogy a vízfelhasználás sorrendjében egy adott tevékenység hol helyezkedik el, attól függően, hogy azt jellemvonásai alapján sportnak minősíti-e vagy sem.

2. „Sport” az ókori Rómában

2.1. A sporttevékenységekre vonatkozó fogalmak. Az ókori Róma forrásaiban természetesen nem találkozhatunk a sport kifejezéssel. Ezért a jogi források a sport definiálási nehézségeit mellőzve könnyebben értelmezhetőek, hiszen azokban nem a sport terminus, hanem a konkrét tevékenység megnevezése szerepel. Egyesek szerint ezeket a tevékenységeket nem is lehetne sportnak nevezni, hiszen azzal csak a mai viszonyokat vetítjük vissza. Ennél fogva az ókori források vizsgálata nem szolgálhat alapotként a mai sporttevékenységek elemzéséhez, hanem az előbbieken ismertetett eredményeket felhasználva kereshetünk választ arra, hogy az ókori Rómában végzett tevékenységek közül melyeket lehet a sport fogalma alá vonni. A sport fogalma helyett a ránk maradt forrásokban olyan rendezvények megjelöléseit találjuk, melyeken a rómaiak mai fogalmaink szerint sporttevékenységet folytattak. A terminusok a sporttevékenység különféle szempontokból való megközelítését tükrözik:

- a versenyzők szempontjából – certamen – viadal, verseny,
- a nézők szempontjából – ludus, spectaculum, circenses – játék, látványosság, cirkusz,
- a sportrendezvényt szervező magistratus szempontjából – munus – feladat, kötelezettség.²⁶

A ludi circenses, a cirkuszi játékok kifejezés elsődlegesen a fogathajtó versenyeket jelöli, de kezdetben az atlétikai viadalokat is ebben a körben rendezték. A császárkorban az atlétikai versenyszámok elkülönültek a fogathajtástól, és görög mintára agónoknak hívták őket. A gladiátorviadalokat, a köztársaság korában csak magánszemélyek rendezték, a principatus korában azonban megtartásuk állami

²⁵ Princzinger Péter: *Sportjog* I. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010, 32. o.

²⁶ Andreas Wacke: Incidenti nello sport e nel gioco in diritto romano e moderno, in: *Index*, 19 (1991), 360. o.

feladattá vált, ezért a munera gladiatoria azt fejezi ki, hogy a magistratusok kötelezettsége lett azokat megszervezni.

A fogathajtáson, atlétikán és a gladiátorviadalokon kívül a rómaiak még úsztak, különféle labdajátékokat²⁷ játszottak, és a műúszással²⁸ is találkozhatunk a forrásokban. Kedvelt látványosság volt a pankráció,²⁹ egyes vélemények szerint a vadászatot is a sport körébe lehet vonni.³⁰ Az úszás, műúszás, evezés és a labdajátékok azonban akkoriban „szabadidős sportnak” számítottak, ezért jogi előírásokat nem találunk rájuk vonatkozóan.

A spectaculum – látványosság – kifejezés pedig arra utal, hogy a sportesemények rendezésének egyik fő szempontja Rómában a nézők szórakoztatása volt. Az ókori Rómában került először arra sor, hogy a sportrendezvényeket a nézők számára látványosságnak szánták, eltérően a görög sportversenyektől, melyeket a résztvevők erejének összemérése céljából rendeztek.³¹

2.2. A gladiátorviadatok sport jellege. Az előbbieken felsorolt tevékenységek közül a gladiátorviadallal kapcsolatban bontakozott ki vita arról, hogy azokat a sport fogalma alá lehet-e vonni vagy sem. Allen Guttmann felvázolta, hogy a modern sportot jellemző hét ismertetőjegy mennyiben jellemzi az ókori Róma sporttevékenységeit.³² A kört tovább szűkítve megvizsgálhatjuk, hogy azok vajon kifejezetten a gladiátorviadatokra illenek-e:

- Világiasság: a szerző szerint a római sportra jellemző is volt, meg nem is. Bár Rómában a legtöbb sportrendezvényt az istenek tiszteletére szervezték, éppen a gladiátorviadatok – melyeket először temetési szertartások részeként rendeztek – különültek el először a vallásos kultusztól, és váltak pusztán szórakoztatássá.
- Esélyegyenlőség: Guttmann szerint részben jellemző, részben nem a római sportra. Így például a rómaiak a küzdősportoknál nem különítették el a sportolókat súlycsoportok szerint. A gladiátorok különféle felszerelése sem

²⁷ A Villa Romana del Casale mozaikján látható bikinis lányok labdajátékot is játszanak. A római fürdőkhöz ugyanis szokás volt a fürdőzés mellett különféle játékokat játszani, így labdázni is. Az ókori Rómában használatos labdáknak több változata ismert: follis – felfújt birka- vagy kecskebőrből, paganica – tollakból, pila – kisméretű, lószőrből készült labda. A játékokat játszhatták egyedül, amikor a labdát a falhoz vagy a földhöz dobálták. Csapatban a rugbyhez hasonló játékot játszottak, melyben egy vonalon kellett a labdát átjuttatni. Ez volt a harpastum. A trigont hárman játszották háromszögben állva, több labdával. A cél a labdának az ellenfélhez való meglepetésszerű hozzávágása volt. (A labdajátékokról ld. bővebben: Harold Arthur Harris: *Sport in Greece and Rome*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1976, 75–111. o.). A római jog forrásaiban is találkozhatunk labdajátékkal: egy rabszolgát borotváló borbély kezét eltalálja a labda, melynek következtében a borbély elvágja a rabszolga torkát. Ez azonban nem a „sportjog” körébe tartozó eset, hanem az a kérdés, ki a felelős a rabszolga haláláért, kinek kell az értékét megtéríteni (Ulpianus D. 9, 2, 11, pr).

²⁸ Mart. spect. 26.

²⁹ A birkózás és a dzsúdó keveréke boksz-ütésekkel kombinálva. A felek rúgták, taszították, öklükkel ütötték egymást, a fojtogatás, a végtagok kicsavarása is megengedett volt. Csak a harapás és a szemek kinyomása volt tilos. Ld. Wacke: i.m. 369. o.

³⁰ Ld. Christian Wallner: *Soldatenkaiser und Sport*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1997, 17. o.

³¹ Jean-Paul Thuillier: *Sport im antiken Rom*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999, 2. o.

³² Guttmann: i.m. 61. o.

segítették ennek a feltételnek a teljesülését. Az esélyegyenlőség megvalósulását így leginkább a felkészülésük során tudták elősegíteni.

- Specializáció: ez általában is jellemzi a római sportokat. A gladiátorviadalokra különösen jellemző a specializáció, hiszen a vívók különleges felszerelést, küzdőtechnikát és szabályokat alkalmaztak.³³
- Racionalizáció: a küzdők felkészítését, a gladiátorjátékok menetét előre megállapított szabályok szerint tervezték és kiviteleztek.³⁴
- Bürokratizálódás: a gladiátorviadalokat a császárkorban e feladatra kötelezett hivatalnokok rendezték.³⁵ Emellett a gladiátorok tevékenységüket „sportszervezetek” keretében végezték. Ebbe a körbe tartoztak a gladiátoriskolák és a gladiátorok egyes típusai által alapított egyesületek.³⁶
- Számszerűsítés: ez az ismertetőjegy a gladiátorok esetében különösen fontos volt, hiszen az auctoratusok előre meghatározott számú viadalra szerződtek. Így a szerződés teljesítéséhez előre meghatározott számú viadalon kellett győzniük.³⁷
- Rekordok hajszolása: Guttmann szerint ez az ismertetőjegy nem jellemezte az ókori Róma sportját. Ez szerintem nem igaz. A különféle feliratok azt bizonyítják, hogy elsődlegesen a fogathajtók, de a gladiátorok is törekedtek a minél több győzelem elérésére.³⁸

Bár az előbbiek szerint az ismertetőjegyek alapján a gladiátorviadalokat a sportrendezvények körébe lehet sorolni, mégis eltérő vélemények állnak egymással szemben ezzel kapcsolatban. Donald Kyle szerint a gladiátorviadalok sportnak – „Blood sport”-nak – minősülnek. Ő ezeket a viadalokat a nézők szempontjából értékeli. Mivel a gladiátorok fellépése a nézők szórakoztatását szolgálta, ezért tevékenységük „látványsportnak” tekinthető.³⁹ Marcus Junkelmann szerint bár a gladiátorviadaloknak különleges sajátosságai voltak, mégis sportként kell azokat kezelni.⁴⁰

Ezzel ellentétes véleményt fogalmaz meg Jean-Paul Thuillier, Paul Veyne és Michael B. Poliakoff. Thuillier szerint a gladiátorok, akik életre-halálra küzdöttek nem sorolhatók a fogathajtók és az atléták közé. Ezen kívül a sport fő előfeltétele is

³³ Siehe z. B. Marcus Junkelmann: *Das Spiel mit dem Tod, So kämpften Roms Gladiatoren*, Mainz, Philipp von Zabern, 2000.

³⁴ Itt gondolhatunk például arra, hogy a gladiátoroknak különféle típusai voltak, akiket a gladiátoriskolákban meghatározott szabályok szerint, tervszerűen képeztek ki. Ld. Karl Schneider: *Gladiatores*, in: *Paulys Realencklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Georg Wissowa, Wilhelm Kroll, Karl Mittelhaus, Konrat Ziegler (Hrsg.), Suppl. III. Stuttgart, Metzler, 1918, 777–778. o.

³⁵ A gladiátorviadalok rendezésével megbízott magistratusok a császárkorban: praetor, quaestor, curator munerum ac venationum. Vö. Gedeon Magdolna: *Az antik Róma sportjoga*, Miskolc, Novotni, 2005, 27–29. o.

³⁶ Bővebben ld. uo. 101–107. o.

³⁷ Uo. 66–67. o.

³⁸ A fogathajtók sírfeliratairól ld. a Horsmann által összeállított prosopographiát: Gerhard Horsmann: *Die Wagenlenker der römischen Kaiserzeit*, Wiesbaden, Franz Steiner, 1998, 172–386. o. A sok győzelmet megélt gladiátorok pedig a mai sztársportolóknak kijáró tiszteletben részesültek. Vö. Junkelmann: i.m. 26–27. o.

³⁹ Donald G. Kyle: *Spectacles of death in ancient Rom*, London-New York, Routledge, 1998, 2. o.

⁴⁰ Junkelmann: i.m. 5. o.

hiányzott, az önkéntesség.⁴¹ Veyne azt hangsúlyozza, hogy a gladiátorviadatok középpontjában az emberi halál látványának az élvezete állt.⁴² Poliakoff pedig úgy gondolja, hogy azért nem lehet a gladiátorok viadalát sportnak tekinteni, mert a tevékenységet kényszer alatt űzték, ezért inkább hadgyakorlatnak számított.⁴³ Amint arról már szó volt, Tiedmann is ezt a nézetet vallja.

Ez utóbbi felfogás azonban nem helytálló, mert nem tesz különbséget a gladiátorviadatok fajtái között. A gladiátorviadatok egyik típusa azoknak a bűnözőknek a kivégzésére szolgált, akiket ad gladium vagy ad bestias büntetéssel sújtottak.⁴⁴ A rájuk vonatkozó forrásokból kiderül, hogy ezek az elítéltek nem akartak harcolni, egyszerűen hagyták magukat megölni, gyakran korbáccsal hajszolták őket a küzdelembe.⁴⁵ Ezek a küzdelmek természetesen nem tekinthetők sportrendezvényeknek, az elítéltek pedig sportolóknak. Azok a gladiátorok sem tekinthetők sportolóknak, akik statusukat tekintve rabszolgák voltak, hiszen ők sem önként választották ezt a mesterséget.

A legkedveltebb gladiátorviadatok azonban azok voltak, melyeken a gladiátornak önként álló, úgynevezett auctoratusok léptek fel. Ők jól képzett, ezt a tevékenységet professzionálisan űző vívók voltak. Sokszor magas fizetségért vállalták a küzdelmet, Tiberius császár egy alkalommal 100 000 sestertiust fizetett egy híres auctoratus egyetlen fellépéséért.⁴⁶ A császárkorban a gladiátorok fele már az auctoratusok közül került ki. Véleményem szerint, az önkéntes gladiátorok tevékenységét sportnak lehet tekinteni.⁴⁷ Bár ellenérvként felvethető, hogy az auctoratusok küzdelme is ellenfelük megölésére irányult, a sportnak az adott kulturális viszonyokba való beágyazottsága lehetővé teszi, hogy ezeket a gladiátorviadalkat a fogalma alá vonjuk. Decker megfogalmazása szerint: „Mivel a sport maga történeti változásoknak van alárendelve, a fogalom egy meghatározott sportkultúrára alkalmazva olyan tipikus elemeket foglalhat magába, amelyek a modern megjelenési formájában hiányoznak belőle, és fordítva.”⁴⁸ Wallner szerint egy más kultúra jelenségeit nem lehet ma érvényes etikai normáknak alávetni, mivel így a történeti változások és tényezők nem érvényesülhetnek.⁴⁹ Barton pedig úgy véli, hogy a gladiátorok nem törekedtek

⁴¹ Thuillier: i.m. 8. Ebben a művében Thuillier saját nézetét követve nem foglalkozik a gladiátorviadatokkal.

⁴² Paul Veyne: *Brot und Spiele; Gesellschaftliche Macht und politische Herrschaft in der Antike*, Frankfurt, Campus, 1988. 10. o.

⁴³ Michael B. Poliakoff: *Kampfsport in der Antike, Das Spiel um Leben und Tod*, München, Artemis, 1989. 15. o.

⁴⁴ Coll. 11, 7, 4. Ld. bővebben: Gedeon Magdolna: A gladiátorviadatok büntetőjogi szabályai az antik Rómában, in: *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Jakab Éva (szerk.), Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004, 171–182. o.

⁴⁵ Vö. Sen. ep. 7, 2–6.

⁴⁶ Suet. Tib. 7,1.

⁴⁷ Az auctoratusok nemcsak a gladiátorviadatok rendezőjével szerződhetek, hanem a játékos ügynökök elődjének tekinthető lanistával is. Jogi helyzetük a mai profi sportolókéhoz állt közel.

⁴⁸ Wolfgang Decker: *Sport und Spiel in Alten Ägypten*, München, C. H. Beck, 1987, 10. o.

⁴⁹ Wallner: i.m. 16. o.

ellenfelük megölésére, a legyőzött életéről végső soron az editorok vagy a nézők döntöttek.⁵⁰ Ezt a felfogást vallja Carter is.⁵¹

Összefoglalás

A fentiekből kiderül, hogy a sport definíciójának megalkotása a sporttevékenységek egyre bővülő köre miatt nem lehetséges. Az egységes definíció megalkotása helyett jobb módszernek mutatkozik a sport ismertetőjegyeinek a meghatározása. A jogalkalmazásnak – mivel egyes jogszabályok tárgyi hatálya a sporttevékenységre is kiterjed – szükségszerűen meg kell állapítania, hogy egy tevékenység sportnak minősül-e vagy sem. A gyakorlat azt mutatja, hogy ezt a jogalkalmazók a sport ismertetőjegyei alapján, az adott jogszabály értelmezési keretében döntenek el.

Az ókori Rómában a sport fogalma helyett, azoknak a rendezvényeknek az elnevezéseit találjuk, melyeken a rómaiak sporttevékenységet végeztek. Az egyes tevékenységek sportnak minősítése körében a gladiátorviadalokkal kapcsolatban alakult ki vita. A sportnak a kultúrához való kapcsolódása miatt olyan ókori tevékenységeket is a fogalma alá vonhatunk, melyeket a mai viszonyok visszavetítésével kizárnánk a köréből. Ezért az önként jelentkező gladiátorok, az auctoratusok tevékenységét sportnak lehet tekinteni.

Irodalomjegyzék

- Barton, Carlin A.: *The sorrows of the ancient Romans. The gladiator and the monster*, Princeton, Princeton, 1993.
- Carter, M. J.: Gladiatorial Combat: The Rules Engagement, in: *The Classical Journal*, 102(2006/2007) 2, 97 – 114. o.
- Dagradi, Sergio: Un contributo alla definizione del termine sport attraverso una sua analisi etimologica, in: *Lares*, 2 (2002), 293–297. o.
- Decker, Wolfgang: *Sport und Spiel in Alten Ägypten*, München, C. H. Beck, 1987.
- Gedeon Magdolna: *Az antik Róma sportjoga*, Miskolc, Novotni, 2005.
- Gedeon Magdolna: A gladiátorviadalok büntetőjogi szabályai az antik Rómában, in: *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Jakab Éva (szerk.), Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004.
- Guttmann, Allen: *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*, New York, 1978.
- Harris, Harold Arthur: *Sport in Greece and Rome*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1976.

⁵⁰ Carlin A. Barton: *The sorrows of the ancient Romans. The gladiator and the monster*, Princeton, Princeton University Press, 1993, 11. o. Mindennek összefoglalását ld. Wallner: i.m. 15–17. o.

⁵¹ M. J. Carter: Gladiatorial Combat: The Rules Engagement, in: *The Classical Journal*, 102(2006/2007) 2, 97– 114. o.

- Hilpert, Horst: *Sport und Spielregeln von der Urzeit der Menschheit bis zur Gegenwart*, Stuttgart–München– Hannover–Berlin–Weimar–Dresden, Boorberg, 2019.
 - Holzke, Frank: *Der Begriff Sport im deutschen und im europäischem Recht*, Diplomarbeit, Köln, 2001.
 - Horsmann, Gerhard: *Die Wagenlenker der römischen Kaiserzeit*, Wiesbaden, Franz Steiner, 1998.
 - Junkelmann, Marcus: *Das Spiel mit dem Tod, So kämpften Roms Gladiatoren*, Mainz, Philipp von Zabern, 2000.
 - Ketteler, Gerd: Sport als Rechtsbegriff, in: *Sport und Recht*, 4 (1997) 73–77. o.
 - Kyle, Donald G.: *Spectacles of death in ancient Rom*, London-New York, Routledge, 1998.
 - Markscheder, Anton: Die Militarisation des Sports in der Sowjetunion der Zwischenkriegszeit, in: *Fokus Osteuropa* (Hrg: Agnieszka Brockmann – Christa Ebert), Band 7. Frankfurt (Oder), Europa-Universität Viadrina, 2012.
 - Poliakoff, Michael B.: *Kampfsport in der Antike, Das Spiel um Leben und Tod*, München, Artemis, 1989.
 - Pözl, Bernhard: *Angestelltenqualifikation im Sport?* Diplomarbeit, Universität Graz, 2011.
 - Princinger Péter: *Sportjog I*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.
 - Sárközy Tamás: *Magyar sportjog az új Polgári Törvénykönyv után*, Budapest, HVG-Orac, 2015.
 - Schemm, Axel vom: *Dichter am Ball, Untersuchungen zur Poetik des Sports am Beispiel deutschsprachiger „Fußball-Literatur“*, Oulu, Oulun Yliopisto, 2006.
 - Schneider, Karl: Gladiatores, in: *Paulys Realenciklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Georg Wissowa, Wilhelm Kroll, Karl Mittelhaus, Konrat Ziegler (Hrsg.), Suppl. III. Stuttgart, Metzler, 1918, 777–778. o.
 - Segets, Michael: *Einführung in die funktionale Sportethik und ihre Problemfelder*, Berlin, Lehmanns Media, 2020.
 - sportrecht.org.http://sportrecht.org/cms/front_content.php?idcat=37&idart=55
 - Thuillier, Jean-Paul: *Sport im antiken Rom*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999.
 - Tiedemann, Claus: „Sport“ – *Vorschlag einer Definition*, [http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/ DefinitionSport.pdf](http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/DefinitionSport.pdf)
 - Tiedemann, Claus: *Zum Umgang mit Zeit und Geschichte im Sport*, <http://sportgeschichte.de/tiedemann/documents/VortragFlorenz2015.pdf>
 - Veyne, Paul: *Brot und Spiele; Gesellschaftliche Macht und politische Herrschaft in der Antike*, Frankfurt, Campus, 1988.
 - Wacke, Andreas: Incidenti nello sport e nel gioco in diritto romano e moderno, in: *Index*, 19 (1991), 359–378. o.
 - Wallner, Christian: *Soldatenkaiser und Sport*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1997.
 - Zocher, Marcus: *Berufssportrecht, Fortschreitende Privatisierung der Rechtssetzung*, Diplomarbeit, Johannes Kepler Universität Linz, 2020.
-
-

Online kereskedelmi gyakorlatok tisztességtelensége a Booking.com döntés tükrében*

Pusztahelyi Réka** – Czibrik Eszter***

A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen gyakorlatokról szóló irányélve technológiasemleges, azaz hatálya kiterjed a digitális ágazatban működő különböző kereskedőkre és az online közvetítőkre is. A magyar törvény (Fttv.) rendelkezései is alkalmazandók nemcsak az offline, hanem az online környezetben elkövetett jogsértésekre is. A digitális környezet sajátosságai azonban a kereskedelmi gyakorlatok körében újszerű megoldásokat, és ezek között meg nem engedett módszereket és technikákat is generálnak. Ennek bizonyítására a Booking.com döntést vesszük nagyító alá.

Kulcsszavak: viselkedéstudományok, tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat, digitális fogyasztó, digitális kiszolgáltatottság, agresszív gyakorlat

Unfairness of online commercial practices in the light of the Booking.com case

The Unfair Commercial Practices Directive (UCPD) is technology-neutral, i.e., it will apply to the various traders in the digital sector and online intermediaries. The provisions of the Hungarian law (Fttv.) also apply to infringements committed not only offline but also in the online environment. However, the particularities of the digital environment are also generating novel solutions in commercial practices, including unacceptable methods and techniques. To demonstrate this, we take a closer look at the Booking.com decision.

Keywords: behavioural sciences, unfair commercial practices, digital consumer, digital vulnerability, aggressive practices

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1939>

Bevezetés

A digitális transzformáció napjainkban zajló folyamatában, a digitális forradalomban¹ évről évre növekszik azon fogyasztók száma, akik az internet

* Jelen publikáció az Innovációs Technológiai Minisztérium, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott NLP-08 azonosító számú "Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium" című projekt keretében jött létre.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, ORCID ID: 0000-0002-4779-2290

*** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, ORCID ID: 0000-0001-5606-6496

¹ Barta Judit a Bizottság „Európa digitális jövőjének megtervezése” c. közleménye (COM/2020/67 final) alapján a digitális transzformációt az ipari forradalomhoz hasonló jelenségként írja le. Vö. Barta Judit: Az EU által meghirdetett digitális forradalom hatása a kereskedelmi jog egyes területein: szerződések,

segítségével, online módon kötnek szerződést valamely fogyasztási cikk megvásárlására vagy valamely szolgáltatás igénybevételére.² Az esetek jelentős részében a fogyasztó erre a célra kialakított platformszolgáltatáson keresztül szerez információt a termékről, alakít ki választási alternatívákat, majd hozza meg döntését. Az online platformok csoportosítására és fogalmi megragadására számos jogirodalmi álláspont született³, az egységes uniós szintű jogi fogalom kialakítása nem valósult még meg⁴. A platform mint összetett társadalmi és gazdasági jelenség jellemzőiből témánk szempontjából kiemelendő sajátosság a feltörekvő technológiák messzemenő hasznosítása, és ez alapján egy komplex digitális környezet, infrastruktúra, online ökoszisztéma kialakítása. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy az algoritmusok, az automatizált döntéshozatal és a mesterséges intelligencia (MI) alkalmazása révén az online környezet erőteljesen hajtja a fogyasztóról szerezhető információk gyűjtését és értékelését, továbbá a fogyasztó döntésére is előre tervezett (vagy ritkábban, nem szándékolt) módon befolyást gyakorol.

Az online-platformgazdaság uniós szintű szabályozásának folyamatában,⁵ az alapvetően versenyjogi természetű piacsabályozás mellett,⁶ a fogyasztóvédelmi jog (különösen a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen szerződési feltételek és a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalma) és az adatvezérelt algoritmikus rendszerek elterjedt alkalmazása folytán az adatvédelmi jog⁷ is kiemelt szerepet kap.

fogyasztóvédelem, gazdasági verseny, gazdasági társaságok, *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 3. különszám, 14–26. o.

² AZ EUROSTAT jelentése szerint a 2016 és 2021 közötti időszakban tovább nőtt az EU-ban azon 16-74 éves személyek aránya, akik interneten keresztül rendeltek vagy vásároltak magánfogyasztási célra árukat vagy szolgáltatásokat: 2021-ben ez az arány 66% volt, ami a 2016-os adatokhoz képest 15 százalékpontos növekedést jelent.

³ Így például két vagy többoldalúak, attól függően hány csoport között teremtenek interakciót, illetve csoportosíthatók a jellemző szolgáltatás (tartalomszolgáltatás, együttműködési platformok, elektronikus kereskedelmi szolgáltatás, video-megosztó szolgáltatások) alapján is. „Az online platformok így különféle formában és méretben léteznek; lefedik az online piacokat, keresőket, a közösségi médiát, alkalmazásokat forgalmazó platformokat, távközlési szolgáltatásokat, fizetési rendszereket (FinTech) és a közösségi gazdaság platformjait.” Vö.: Klein Tamás – Tóth András: *Technológia jog - Robotjog – Cyberjog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 121. o. A vertikális és horizontális platformok megkülönböztetéséhez lásd: Zódi Zsolt: *Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2018, 175–177. o.

⁴ A platformszolgáltatás kifejezésre vö. Bizottság COM(2020) 842 final számú javaslata a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról szóló rendelettervezetre (digitális piacokról szóló jogszabály) [továbbiakban DMA javaslat] 2. cikk 2. pontja szerint fogalom meghatározásra: „alapvető platformszolgáltatás” az alábbiak bármelyike: a) online közvetítő szolgáltatás; b) online keresőprogram; c) online közösségi hálózati szolgáltatás; d) videomegosztóplatform-szolgáltatás; e) számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatás; f) operációs rendszer; g) felhőszolgáltatás; h) hirdetési szolgáltatás, beleértve a hirdetési hálózatokat, hirdetési piactereket és bármely egyéb hirdetési közvetítő szolgáltatást, amelyet az a)–g) pontban felsorolt alapvető platformszolgáltatások bármelyikét nyújtó szolgáltató nyújt.

⁵ Firniksz Judit: Rangsorolás – új szabályozási igény a platformok és az információk túlterheltség korában, in: *Verseny és szabályozás 2021.* (szerk.: Valentiny Pál – Antal-Pomázi Krisztina – Berezvai Zombor – Nagy Csongor István), Budapest, KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, 2021, 165-199. o.

⁶ Tóth András: A technológiai óriások piaci megregulálásának versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra, *Versenytükör* 17 (2021) 1., 37-54. o.

⁷ Vö. az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról (általános adatvédelmi rendelet, GDPR) és az ún. „e-Privacy rendelet” elfogadásáig az

Kiegészítik e komplex jogi keretet olyan további speciális kérdések, mint például az európai fogyasztók profilírozásából származó hatalmas mennyiségű adatvagyron feletti kontroll visszaszerzése érdekében tett szabályozási lépések⁸ illetve az alkalmazandó jogi rendelkezések személyre szabhatóságára vonatkozó tudományos felvetések.⁹

A Digital Service Act (Digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) rendelettervezete¹⁰ az egyik mérföldköve a platformgazdaság jogi szabályozásának, amelynek részeként a platform a fogyasztók érdekei védelmében további átláthatósági követelményeknek köteles megfelelni. Az online interfészükön hirdetéseket megjelenítő online platformok biztosítják, hogy a szolgáltatások igénybe vevői – az egyes igénybe vevőknek megjelenített egyes hirdetések vonatkozásában – egyértelműen és valós időben megállapíthassák, (a) hogy a megjelenített információ hirdetés; hogy (b) mely természetes vagy jogi személy nevében került sor a hirdetés megjelenítésére; és hogy (c) melyek a szolgáltatás hirdetéssel megcélzott igénybe vevőjének meghatározására szolgáló főbb paraméterekkel kapcsolatos érdemi információk.¹¹ Az óriásplatformok további kötelezettsége e hirdetésekkel kapcsolatos adatok adattárban való rögzítése is.¹² Ezen túlmenően a Bizottság az online hirdetésekre vonatkozó uniós szintű magatartási kódexek kidolgozását is elősegíti az online platformok és egyéb releváns szolgáltatók, például az online hirdetési közvetítő szolgáltatók vagy a szolgáltatások igénybe vevőit képviselő szervezetek és a civil társadalmi szervezetek vagy a releváns hatóságok között.¹³

1. Tisztességtelen online kereskedelmi gyakorlatok tilalma és a technológia közvetítette fogyasztó védelme

A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen gyakorlatokról szóló irányelv (a továbbiakban UCP irányelv)¹⁴ technológiasemleges, azaz hatálya kiterjed a digitális ágazatban működő különböző kereskedőkre és az online közvetítőkre, ideértve a közösségi médiát, az online piacokat és alkalmazásboltokat, a keresőprogramokat és a digitális összehasonlító eszközöket. Ennek megfelelően a magyar törvény, a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló

elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről szóló 2002/58/EK irányelv (2002. július 12.) (Elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv)

⁸ Elemzi Tóth András: A tisztességes adatkereskedelmet biztosító szabályozás szükségességéről, *Allam- és Jogtudomány*, 62 (2021) 3., 100-121., 113.o. <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.05>

⁹ Vö. többek között Philip Hacker: Personalizing EU Private Law: From Disclosures to Nudges and Mandates. *European Review of Private Law*, 25 (2017) 3., 651–678. o.

¹⁰ Javaslat: az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály, Digital Service Act) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról. COM(2020) 825 final [továbbiakban DSA rendelettervezet].

¹¹ DSA rendelettervezet 24. cikk

¹² DSA rendelettervezet 30. cikk

¹³ DSA rendelettervezet 36. cikk

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól (UCP irányelv)

2008. évi XLVII. törvény (a továbbiakban Fttv.) rendelkezései is alkalmazandók nemcsak az offline, hanem az online környezetben elkövetett jogsértésekre is, akár a fogyasztó tranzakciója előtti, akár annak folyamatában kifejtett, akár azt követően tanúsított magatartásokra is tekintünk. Jelen tanulmányban alapvetően a szerződéskötési folyamatot és az azt megelőző kereskedelmi kommunikációt vesszük nagyító alá. Egyetértünk Gellén Klára azon megállapításával, hogy a digitális környezet sajátosságai a kereskedelmi gyakorlatok körében újszerű megoldásokat, és ezek között meg nem engedett módszereket és technikákat is generálnak,¹⁵ amelyeket tekintetében a törvényi rendelkezések kellőképpen rugalmas értelmezésére, illetve fejlesztésére is szükség van.

Elsősorban ide tartozó problémaként látjuk az átlagfogyasztó illetve a kiszolgáltató fogyasztó meghatározását adott kereskedelmi magatartás tisztességtelensége megállapítása vonatkozásában. A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok elleni védelem középpontjában álló személy, az átlagfogyasztó tudása és döntéshozatali folyamata a technológiai fejlődés hatására ugyanis megváltozik. Megjelent a technológiai közvetítette fogyasztó (mediated consumer)¹⁶ illetve a digitális fogyasztó¹⁷ képe. Itt kell megjegyeznünk, hogy jelen tanulmányban a klasszikus fogyasztói szerepből indulunk ki, és nem vizsgálunk olyan kérdéseket, amelyek kifejezetten vonatkozhatnak a "prosumer"-ekre, azaz az egyszerre szolgáltató és fogyasztó szerepet betöltő személyekre, például influencerekre is.

A digitális innovációk forradalmasítják a piacokat azáltal, hogy megváltoztatják az áruk és a szolgáltatások előállítását, értékesítését, valamint a fogyasztó által generált tartalmat, de akár említhetnénk az egyes keresőmotorokat is, amelyek megváltoztatják a választásba vetett fogyasztói bizalmat.¹⁸ Az internet jellegéből adódóan alkalmas arra, hogy releváns információk teljes körét tegye elérhetővé egy-egy áru vonatkozásában gyorsan és kényelmesen.¹⁹ Elsőként ki kell emelni az algoritmusokat, hiszen ezek dönthetnek alapvetően a digitális világban arról, hogy a vállalkozások mely terméket és milyen árakat ajánlanak fel a fogyasztóknak.²⁰ A digitális térben az algoritmusok biztosítják a személyre szabott szolgáltatásnyújtást, és ezzel összefüggésben a fogyasztó igényeihez kapcsolódó kényelmi funkciót.²¹

¹⁵ Gellén Klára: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok az online térben – fókuszban a közösségi média, *In Media Res*, 9 (2020) 1., 127-140. 129.o.

¹⁶ Ryan Calo: Digital Market Manipulation, *The George Washington Law Review*, 82 (2014) 4., 995-1051., 1003. o. <https://digitalcommons.law.uw.edu/faculty-articles/25>

¹⁷ A fogyasztó digitális sérülékenységét vizsgáló részletes jelentés készült a BEUC (Európai Fogyasztóvédelmi Szervezet) keretében: Natali Helberger – Orla Lynskey – Hans-W. Micklitz – Peter Rott – Marijn Sax – Joanna Strycharz: *EU Consumer Protection 2.0 Structural asymmetries in digital consumer markets*, Brüsszel, 2021. március https://www.beuc.eu/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection.0_0.pdf (2022.03.29.) [A továbbiakban BEUC jelentés]

¹⁸ Shiri Melumad – Rhonda Hadi – Christian Hildebrand – Adrian F. Ward: Technology-Augmented Choice: How Digital Innovations Are Transforming Consumer Decision Processes, *Customer Needs and Solutions* 7 (2020) 3-4., 98. <https://doi.org/10.1007/s40547-020-00107-4>

¹⁹ Vö. VJ/51/2014. számú GVH határozat.

²⁰ Gazdasági Versenyhivatal: Középtávú digitális fogyasztóvédelmi stratégia, Budapest, 2018. 2.o.

²¹ Tóth: A tisztességes adatkereskedelmet... i.m. 103. o.; Lásd ezzel összefüggésben egy közelmúltban végzett kutatást: Nagy Szabolcs – Hajdú Noémi: Consumer Acceptance of the Use of Artificial Intelligence in Online Shopping: Evidence From Hungary, *Amfiteatru Economic*, 23 (2021) 56., 155-173. o. DOI:10.24818/EA/2021/56/155

Emellett az elektronikus kereskedelemben kiemelt szerepe van az adatoknak, valamint azok elemzésének, hiszen ezekre építve a vállalkozás a fogyasztókat mikroszinten megcélzó reklámokkal, személyre szabott ajánlatokkal keresheti, a versenytársak árait könnyebben tudja nyomon követni, illetve a korábbi vásárlások tapasztalatain nyugvó pozitív termék-, illetve szolgáltatás-értékelések mentén személyre szabott szolgáltatások nyújthat.²² Ezeknek köszönhetően pedig a fogyasztó kedvezőbb üzleti döntéseket hozhat. Ez az a haszon, a fogyasztói jóllét növelése, amely miatt a személyre szabott kereskedelmi üzeneteket és ahhoz kapcsolódó kereskedelmi gyakorlatokat nem szabad és nem is szükséges teljes egészében megtiltani, mindamellett, hogy ezen gyakorlatok (fogyasztóvédelmi) többletkockázatait állami beavatkozás révén kezelni szükséges.

Vitathatatlan tehát, hogy a digitalizáció előnyére szolgál a fogyasztóknak, a gazdaságnak, az innovációnak, – ennek kiaknázására törekszik az Európai Unió az európai digitális egységes piac stratégiájának megalkotása²³ óta –, viszont a technológia visszaélészerű használata súlyos hátrányokkal is fenyeget. A kiszolgáltatott fogyasztó összetett, többemű uniós megközelítése új tényezővel bővült, felmerült a digitális kiszolgáltatottság vizsgálhatósága is, különös tekintettel annak dinamikus és helyzetfüggő jellegére. Kiszolgáltatottsága alapvetően a szituációtól függ, nem köthető feltétlenül a jelenleg hatályos törvényi definícióban megadott egyik korábbi statikus csoportjellemzőhöz sem. A dinamikusán változó digitális környezetben a fogyasztó kiszolgáltatottsága is dinamikusán változó természetű. A profilalkotás miatt akár saját korábbi döntései mögötti irracionális tényezőket, saját elfogultságait, tehát önmagát is le kell küzdenie az újabb befolyásolás kiküszöbölése érdekében. Az adaptálódó technológia befolyásolásával kiszolgáltatottsága is arányosan változik, ilyen értelemben is relatív jellegű, továbbá fokozatokban észlelhető (mert nincs éles határvonal a kiszolgáltatott és az átlagfogyasztó között). Ami pedig a legfontosabb, hogy a feltörekvő technológiák által lehetővé váló személyre szabott marketingtevékenység miatt sérülékenysége akár csoporttól függetlenül, egyéni szinten is vizsgálendő.²⁴

A fogyasztói döntéshozatal útja a technológia hatására eleve jelentősen megváltozott.²⁵ Módosulnak jelentősen azok a módszerek, meggyőzési technikák is, amelyek által az online környezetben a fogyasztó magatartásának befolyásolása vagy meg nem engedett torzítása megvalósul. Kutatásunk jelen fázisában az online (tiszteségtelen) kereskedelmi gyakorlatok halmazában, három, egymást részben átfedő problémacsoportot különítettünk el. Ezek a személyre szabott reklámozás (1),

²² Tóth: A tisztességes adatkereskedelmet... i.m. 101. o.

²³ A 2015-2020 közötti időszak uniós szabályozási vívmányainak bemutatására lásd Angyal Zoltán: Úton a digitális egységes piac felé, *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 3. különszám 5–13. o.

²⁴ Vö. Pusztahelyi Réka – Buskó Tímea: A fogyasztói döntéshozatal (kifürkészhetetlen?) útjai a digitális térben a viselkedéstudományok és a pszichológia tükrében (tanulmány, megjelenés alatt, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2022/1 szám)

²⁵ Az ún. 3M modell szerint a fogyasztó piaci döntése a klasszikus (technológiától független) választási elemeknek és a technológiai környezet alábbi három csoportba tartozó jellemzője közül legalább az egyiknek a kölcsönhatásából eredő következmény. A technológiai környezet ezen jellemzőit (1) a médium vagy eszköztípus (pl. viselhető eszközök, okostelefon), (2) a modalitás vagy interakciós felület (pl. haptikus vagy hangalapú jellege); és (3) a módosítók vagy intelligens választási ágensek (pl. ajánlórendszerek, keresőmotorok) csoportjaiba sorolják. Vö. Melumad et. al.: i.m. 98. o.

az online választási struktúrák vagy sötét minták (2) és az online felületen elhelyezett sürgető üzenetek (3).

A személyre szabott reklámozást a nemzetközi szakirodalom online viselkedésalapú hirdetésnek (online behavioural advertising, OBA), pszichológiai megcélzásnak (psychological targeting), személyre szabott kereskedelmi gyakorlatoknak (personalised commercial practices), mikro-célzásnak (micro-targeting) vagy adatalapú reklámozásnak (data-driven advertising) nevezi.²⁶ Az online viselkedésalapú hirdetés az EASA (Európai Önszabályozó Reklámszervezet) definíciója szerint egy adott számítógépről vagy eszközről a webnézési szokásokra vagy mobilalkalmazás-használatra vonatkozó adatok gyűjtése az interneten, illetve a mobilalkalmazás-használatra vonatkozóan hosszabb időn keresztül és több, nem közös irányítás alatt álló webdomain és/vagy mobilalkalmazás között, abból a célból, hogy az ilyen adatokat a webfelhasználói preferenciák vagy érdeklődési körök előrejelzésére használják fel, és az ilyen webnézési vagy mobilalkalmazás-használati szokásokból levont preferenciák vagy érdeklődési körök alapján online hirdetéseket küldjenek az adott számítógép, mobilalkalmazás vagy eszköz számára.²⁷

A pszichológia megcélzás a pszichológiai meggyőzés azon módszereként leírt, amely az emberek egyedi pszichológiai jellemzőire és motivációira szabott, itt tehát az egyének pszichológiai célú vizsgálata és annak kiaknázása áll a definíció középpontjában.²⁸ A személyre szabott kereskedelmi gyakorlatok (personalised commercial practices) és a mikro-célzás (micro-targeting) definíciók az üzenetek személyre szabását állítják a fókuszba. Az adatalapú vizsgálat és az adatbányászatból nyert következtetések elengedhetetlen szerepére hívja fel a figyelmet adatalapú reklámozás megközelítése.

A pszichés nyomásgyakorlásnak minősülő, az érzelmekre ható, sürgető vagy zavaró üzentekkel kiváltott döntéstorzítás online környezettől függetlenül is megvalósítható. Nem elhanyagolható azonban annak ténye, hogy az online környezet hogyan fokozza, kumulálja ezen üzenetek hatását, méghozzá oly módon, hogy a felhasználói felület, interfész kialakítása lehetővé tesz, hogy a döntési folyamat minden lépésénél, és a korábbi lépésekhez igazítottan újabb és újabb sürgető üzenetek jelenjenek meg; személyre és szituációra szabott tartalmukban, időzítésükben és elhelyezésükben is a legnagyobb fokú hatékonyságra törekedve. A Booking.com döntés²⁹ pontosan erre világít rá.

Ugyanerről számol be Pázmándi Kinga is: „*A Big Data korszakában [...] a fogyasztók preferenciái alapján történő profilalkotás –, és a tartalmak, üzenetek,*

²⁶ Antonio Davola: Fostering Consumer Protection in the Granular Market: the Role of Rules on Consent, Misrepresentation and Fraud in Regulating Personalized Practices, *Technology and Regulation*, 2021 (2021), 7., 76–86. <https://doi.org/10.26116/techreg.2021.007>

²⁷ A források közül kiemelendő: EASA (European Advertising Standards Alliance): *Best Practice Recommendation on Online Behavioural Advertising*, 2021, <https://www.easa-alliance.org/publications/easa-best-practice-recommendation-on-oba-2021/>

²⁸ Sandra C. Matz - Michal Kosinski - G. Nave, - D. J. Stillwell: Psychological targeting as an effective approach to digital mass persuasion, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 114 (2017) 48., <https://doi.org/10.1073/pnas.1710966114>

²⁹ Vö. VJ/17/2018. számú ügyben hozott GVH versenytanácsi határozat [a továbbiakban Booking.com döntés].

*hirdetések "targetálhatósága" – a fogyasztói profilhoz igazított célzás – egy újszerű, üzleti alapú manipulációs modellt hoz létre.*³⁰ Egyben figyelmeztet arra, hogy a fogyasztói paradigma változására, illetve ezen újszerű technológiai jelenségekre nincs kimunkált normatív megoldás, és kérdéses, hogy akár tagállami szinten a szabályozó hatóságok, bíróságok jogalkalmazása képes-e önálló "szintlépésre". Az alábbi problémakörben érzékelhető a legerőteljesebben a szabályozás "lemaradása".

Ahogy a Bizottság az UCP irányelv értelmezési gyakorlatáról szóló, 2021-ben felülvizsgált közleményében (2021/C 526/01) is kitért rá, a digitális ágazatban a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok körében megjelentek az ún. "sötét minták" (dark patterns), más néven interfész-tervezési megoldások, a választási opciók olyan felépítése és elrendezése (online choice architectures), amelyek elsődleges célja a fogyasztók-emberek korlátozott kognitív kapacitásának illetve döntéshozatalában is megjelenő fent említett torzulásoknak, szisztematikus döntési hibáknak a kihasználása. Legtágabb körben ezek közé sorolhatjuk az alapértelmezett beállításokat (defaults, pl. előre beiktatott négyzetek)³¹, a választási opciók elrendezését (ranking), az ár tételekre bontását (partitioned pricing), az áruk összekapcsolt értékesítését (bundling), a választási túlterhelést és az álopció-csalikat (choice overload and decoys), az észlelésre alapított manipulációkat (sensory manipulation), a hátrányos döntésre ösztökélést (sludge), a kedvezőtlen döntések megkönnyítését (dark nudge), a választási opciók nélküli kényszerített hátrányos kimenetet (forced outcomes), és a virtuális fizetőeszközök alkalmazását (virtual currencies in gaming). Ezek közül egyesek (pl. sludge, dark nudge, forced outcomes) alkalmazása jellemzően visszaélésszerű.

A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozása, illetve tágabb körben, a fogyasztóvédelem területén az európai uniós szabályozás abból az általános elképzelésből indul(t) ki, hogy a fogyasztó képes a megfelelő információk birtokában tájékozott és racionális döntés meghozatalára.³² A hiszékenységet, az akaratérvényesítési képesség gyengeségét kizárólag a sérülékeny fogyasztók csoportja körében ismeri el, szemben az átlagfogyasztó megfontolt, majdhogynem a „homo economicus” szintjét elérő minőségével.³³ Ezen szabályozási elképzelés hiányosságait tárják fel a viselkedési közgazdaságtan tudományág eredményei, mert rávilágítanak az ember-fogyasztó döntései mögött húzódó és minden embert egyaránt jellemző irracionális tényezőkre, torzító hatásokra. *A fogyasztó ezért nem feltétlenül tud optimális döntést hozni akkor sem, ha kellően informált.*³⁴ Az emberi

³⁰ Pázmándi Kinga: A jogi értelemben vett fogyasztókép átfarmálódásáról, azaz mit üzen a viselkedési közgazdaságtan a jogi beavatkozás paradigmájáról, *Gazdaság és Jog*, 28 (2020) 11-12., 73-77., 76.o.

³¹ Vö. GVH VJ/31/2020. számú döntése HelloPay ügyben.

³² Vö. Anne-Lise Sibony: Can EU Consumer Law Benefit From Behavioural Insights?, in: *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*, (Klaus Mathis ed.), Cham, Springer, 2015, 71-106., 71-72. o. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-11635-8>

³³ Eleni Kaprou: The legal definition of 'vulnerable' consumers in the UCPD. Benefits and limitations of a focus on personal attributes, In: *Vulnerable Consumers and the Law: Consumer Protection and Access to Justice* (Riefa, C. – Saintier, S., eds.), Routledge, 2020¹, 51-67. <https://doi.org/10.4324/9781003104650>

³⁴ Pázmándi: i.m. 74. o.

döntéshozatalban szisztematikusan megjelenő olyan irracionális elemekről van szó, amelyek a racionális, illetve a szociális elvárásoknak megfelelő döntési mechanizmushoz képest értelmezhetőek torzításként (bias).³⁵ Olyan viselkedési minták ezek, amelyek a fogyasztói döntéshozatalt is akaratlanul, jellemzően a tudatalatti szinten módosítják. Ezek a hiányosságok az emberi döntéshozatalt attól független befolyásolják, hogy azt a fogyasztó, mint gazdasági döntést, online vagy offline környezetben hozza-e meg. Véleményünk szerint azonban a technológiai környezet jelentősen elősegíti a tudományosan megalapozott, szofisztikált manipulatív technikák alkalmazását, amelyek jobbra a befolyásolt személy által nem érzékelhetőek, mégis a kimenetet, a fogyasztó gazdasági döntését a vállalkozás számára kiszámítható módon képesek torzítani. Felmerül tehát a kérdés, hogy a fogyasztóvédelemnek, most itt azon belül a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok védelmének a szintje és módszere megfelelő-e. Az információs aszimmetria kiküszöbölése nem garantálja tehát, hogy a fogyasztó racionális döntést fog hozni, illetve azt, hogy a vállalkozás nem tudná ennek ellenére kiaknázni az irracionalitásából fakadó sérülékenységet.

Megjegyezzük továbbá, hogy az online piaci környezet hozta visszaélésekre az uniós szabályozás már részben reagált. „Az új megállapodás a fogyasztói érdekekért” (New Deal for Consumers) elnevezésű kezdeményezés által megindított szabályozási folyamatban az UCP irányelv fekete listája, azaz a tiltott kereskedelmi gyakorlatok köre is bővült³⁶, ennek megfelelően az Fttv. mellékletében lévő lista is 2022. május 28-i hatállyal kiegészült további négy elemmel.³⁷ Véleményünk szerint ezzel a szabályozási folyamat nem zárult le, hiszen a 2020-2025 közötti időszakra irányadó új fogyasztóügyi stratégiának³⁸ szintén egyik kiemelt területe a digitális transzformáció.

A jogalkotás mellett a joggyakorlat is reagál. A Bizottság közleményében kifejezetten kitért arra, hogy az UCP irányelv gyakorlatában is változik a digitális környezetben előálló kiszolgáltatottság fogalma: „A sebezhetőség fogalma nem korlátozódik az 5. cikk (3) bekezdésében felsorolt jellemzőkre, mivel a kontextusfüggő kiszolgáltatottságra is kiterjed. A kiszolgáltatottság többdimenziós formái különösen súlyosak a digitális környezetben, amelyet egyre inkább a szociodemográfiai jellemzőkre, valamint a személyes vagy pszichológiai jellemzőkre – például érdeklődési körre, preferenciákra, pszichológiai profilra és hangulatra – vonatkozó adatgyűjtés jellemez.”³⁹ A személyre szabott kereskedelmi gyakorlatokra

³⁵ OECD: *Delivering Better Policies Through Behavioural Insights: New Approaches*, Paris, OECD Publishing, 2019. 3. fejezet: Protecting digital consumers OECD ILibrary (2022. március 6.) DOI: 10.1787/6c9291e2-en.

³⁶ Vö. Az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról

³⁷ Amely magatartások jellemzően a digitális szektorban valósíthatók meg.

³⁸ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Új fogyasztóügyi stratégia. A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében (COM/2020/696 final).

³⁹ Bizottság Közleménye: Iránymutatás a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól szóló 2005/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv értelmezéséhez és alkalmazásához (2021/C 526/01) 35. o

reakcióként az uniós szemléletmód további módosulásáról tanúskodik a Bizottság azon álláspontja is, hogy az átlag- vagy kiszolgáltatott fogyasztó referenciaértéke a célcsoporthoz igazítható/igazítandó, ezért, ha a gyakorlat erősen személyre szabott, akkor akár egyetlen olyan személy szemszögéből is definiálható, akit a konkrét manipulatív üzenet megcéloz.⁴⁰ A kérdés viszont itt jelen esetben úgy is felmerülhet, hogy mikroszinten egyedi kereskedelmi gyakorlatok tekintetében a fogyasztói csoportalkotás lehetetlensége a jelenlegi szabályozási környezet olyan fokú elégtelenségét, meghaladottságát mutatja, amely a jogértelmezés segítségével már nem orvosolható.

2. A pszichológia és a viselkedéstudományok eredményeinek (további) hasznosíthatósága a fogyasztóvédelem területén

A viselkedéstudományok (behavioural sciences) kategória olyan tudományágakat ölel fel (így a pszichológiát, a szociológiát vagy az antropológiát), amelyek elsősorban az emberi cselekvéssel foglalkoznak, és azon keresztül az ember társadalmi viselkedéséről fogalmazznak meg általános megállapításokat. Magába foglalja a döntéshozatalhoz szükséges információk, külső hatások feldolgozásának idegi folyamatára (kognitív tudományok, idegtudományok) és az egyén szociális ítélőképességére és érzékelésére vonatkozó vizsgálódásokat. Részét képezi a szociálpszichológia, amely az egyén és a társas környezet kölcsönhatásával foglalkozik, vizsgálja a személyiséggel összefüggő és szociálisan befolyásolt pszichikus folyamatokat, a társas érintkezések, az emberi kapcsolatok szerepét, az egyén és a csoport viszonyát. Ahogyan jelenleg már a jogászai gondolkodásra is hat, úgy formálta át a viselkedési közgazdaságtan feltörekvő tudományága a neoklasszikus közgazdaságtant a pszichológia, a szociológia és más társadalomtudományok eredményeire támaszkodva, és kérdőjelezte meg a homo economicus, a racionális gondolkodó ember elsősorban közgazdaságtani ideáját. A viselkedéstudományok kutatási eredményei⁴¹ az ezredfordulót követően a jogalkotási stratégiákba is beszűrődtek, így a fogyasztóvédelmi politikák területén is érzékelhető hatásuk. Ezek között kiemelkedő jelentőségűnek tartjuk az OECD ezirányú koordinatív és támogató munkáját, amelynek keretében a fogyasztóvédelmi szabályozás fejlesztése is teret kap.⁴²

A fogyasztó figyelméért folytatott versenyben a viselkedéstudományok után a marketingkutatások újabb és újabb diszciplína eredményeit törekednek hasznosítani. Új tudományágként jelent meg a neuromarketing. Maga a neuromarketing nem nevezhető önálló tudományterületnek, hanem inkább egy interdiszciplináris kutatási ág, amely az idegtudományok, a kognitív pszichológia, valamint a marketing

⁴⁰ Uo. 100. o.

⁴¹ Témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű Thaler és Sunstein műve. Vö. Richard H. Thaler – Cass R. Sunstein: *Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven & London, Yale University Press, 2008.

⁴² Vö. az európai államokra készített összefoglaló jelentést Joana Sousa Lourenço – Emanuele Ciriolo – Sara Rafael Almeida – Xavier Troussard; *Behavioural insights applied to policy: European Report*, 2016. EUR 27726 EN; DOI:10.2760/903938.

határmezsgyéin helyezhető el.⁴³ A neuromarketing kutatások célkitűzése alapvetően a marketing ingerek fogyasztókra gyakorolt hatásainak jobb megértésére irányul.⁴⁴ Kiemelendő, hogy e tudományterületen is egyre nagyobb teret hódít a fogyasztói magatartások érzelmi aspektusainak vizsgálata. A hagyományosan alkalmazott marketing metódusok nem tudják ugyanis feltérképezni a fogyasztói döntéshozatal érzelmi alapú befolyásolásának megfelelő módszereit és ezek hatását, hatékonyságát, az agyi, tudat alatti folyamatokat. Piackutatás vagy kérdőíves felmérés során a kapott eredményeket nagyban befolyásolja az alanyok pillanatnyi állapota, hangulata, míg a neuromarketinges metódusok ennél pontosabb és megbízhatóbb eredménnyel szolgálhatnak,⁴⁵ hiszen közvetlenül mérik az agy marketing-ingerekre adott válaszait.⁴⁶

Az online környezetben az adatbányászat, a marketing célú profilalkotás és szofisztikált algoritmusok (mesterséges intelligencia rendszerek) alkalmazásával a fogyasztó személyes körülményei, jellemzői is kiismerhetők, és ezt a tudást a személyre szabott reklámok alkalmazásával a vállalkozások még jobban kiaknázhatják. Erre válaszként, az állam liberális vagy paternalista szabályozási elképzeléseinek is múlik, hogy egyrészt figyelembe veszi-e a viselkedéstudományok eredményeit, másrészt pedig milyen módon avatkozik be a fogyasztók érdekében, és tiltja ezen technikák alkalmazását. Alternatív koncepcióval szolgál a skála két végpontját összehangolni kész libertárius paternalizmus megközelítése,⁴⁷ amely a tiltás és a vállalkozásokat terhelő jogi kötelezettségek helyett a fogyasztói tudatosság, a proaktivitás növelését tűzi ki célul.⁴⁸

Anne-Lise Sibony úgy véli, hogy elsősorban a szociálpszichológia eredményei hasznosíthatók az európai fogyasztóvédelem területén. Itt kell megjegyeznünk, hogy az UCP irányelv mellékletében szereplő ún. fekete lista jelenleg is tilalmaz számos, a fogyasztói döntéshozatalban fellépő hibákat a fogyasztó hátrányára kiaknázó, meg nem engedett technikát. A következő kérdés, vajon e fekete lista felhívhatósága hiányában az irányelv 5. cikk (2) bekezdésébe foglalt generálklauzula egyes tényálláslemeinek, illetve a különös tényállásoknak (megtévesztő illetve agresszív kereskedelmi gyakorlatok) a jogfejlesztő értelmezése körében, illetve a fogyasztói piaci magatartás jelentős torzítása illetve a megtévesztő kereskedelmi gyakorlat bizonyítása során a pszichológiai kutatások eredményeire – alapvetően – a

⁴³ Polereczki Zsolt: Neuromarketing – A fogyasztói magatartás vizsgálatának új lehetőségei, *Táplálkozásmarketing*, 2 (2015) 1., 51- 57., 52. o.

⁴⁴ Varga Ákos – Simon Judit – Horváth Dóra – Pintér Attila: Az érzelmek és az agy – fókuszban a neuromarketing kutatás, in: *Marketing megújulás: Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája előadásai*, (szerk.: Hetesi Erzsébet – Révész Balázs), Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, 2014, 425-431., 426. o. <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40012>

⁴⁵ A. K. Pradeep (ed.): *The buying brain. Secrets for selling to the subconscious mind*, Hoboken, New Jersey, Wiley & Sons., 2010.

⁴⁶ Varga et al.: i.m. 427. o.

⁴⁷ Pázmándi: im. 74. o.

⁴⁸ Vö. Richard H. Thaler – Cass R. Sunstein: Libertarian Paternalism, *The American Economic Review*, 93 (2003) 2., *Papers and Proceedings of the One Hundred Fifteenth Annual Meeting of the American Economic Association*, 175-179; Adrien Barton – Till Grüne-Yanoff: From Libertarian Paternalism to Nudging—and Beyond, *Review of Philosophy and Psychology*, 6, (2015) 341–359. <https://doi.org/10.1007/s13164-015-0268-x>

jogalkalmazók, így a jogsértés esetén eljáró hatóságok hogyan támaszkodhatnak.⁴⁹ Figyelembe vehetőek-e a viselkedéstudományok eredményei az eljárás során nemcsak a speciális szakértői bizonyítás alkalmazott módszereként, hanem akár – a bizonyítási terhet csökkentendő – hivatalosan ismert illetve köztudomású tényekként.⁵⁰

3. A Gazdasági Versenyhivatal fogyasztóvédelmi tevékenysége

A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának megsértése miatt főszabály szerint a fogyasztóvédelmi hatóság jár el, azonban a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatosan a Magyar Nemzeti Bank is hatáskörrel rendelkezik, feltéve, ha az érintett kereskedelmi gyakorlat a vállalkozás olyan tevékenységével függ össze, amelyet a Magyar Nemzeti Bank felügyel. A Gazdasági Versenyhivatal pedig abban az esetben járhat el, ha a kereskedelmi gyakorlat a gazdasági verseny érdemi befolyásolására alkalmas.⁵¹

Itt kell hozzátennünk, hogy egy platform esetében általában igaz, hogy országosan hozzáférhető szolgáltatást nyújt, azonban bizonyítandó körülmény, hogy a platformon megjelenő, pontosabban a platformszolgáltatással kapcsolatban alkalmazott kereskedelmi gyakorlat (a döntés torzítására alkalmas kereskedelmi üzenet) valóban kiterjedt jellegű, ami szükséges feltétel a gazdasági verseny érdemi érintettségének a Fttv. 11. § (1) bekezdés a) pontja szerinti megállapításához. E vonatkozásban mérvadó a törvény rendelkezése értelmében a kommunikáció eszközének jellege, a jogsértéssel érintett földrajzi terület nagysága, a jogsértéssel érintett üzletek száma, a jogsértés időtartama vagy a jogsértéssel érintett áru mennyisége.⁵²

Függetlenül, hogy mely hatóság jogosult eljárni egy adott ügyben, a feladatuk hatékony ellátása érdekében kötelesek együttműködni egymással, ez alatt különösen a hatóságok jogalkalmazási gyakorlatának kölcsönös megismerését, az anyagi és eljárásjogi szabályok egységes alkalmazását, valamint a hatásköri összeütközések elkerülését kell érteni.⁵³

Ugyanígy fontos a digitális térben megvalósított tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok esetében a tagállami hatóságok közötti szoros együttműködés, mert az összehangolt és hatékony fellépés csak így biztosítható. Ennek jogi kereteit a közelmúltban szintén felülvizsgált rendszer, a fogyasztóvédelmi jogszabályok végrehajtásáért felelős nemzeti hatóságok közötti együttműködésről szóló 2017/2394 (EU) rendelet biztosítja.⁵⁴

⁴⁹ Sibony: i.m. 100-102. o;

⁵⁰ Vö. a tényállás tisztázásával összefüggésben Ákr. 62.§ (3) bekezdése; illetve a bizonyítás nélkül megállapítható tények tekintetében Pp. 266.§

⁵¹ Fttv. 10. § (1)-(3) bek.

⁵² „A weboldal asztali gépről elérhető változatát jelentős számú fogyasztó tekintette meg a vizsgált időszakban, a platformon a magyar IP-címmel rendelkező felhasználók jelentős számú foglalást hajtottak végre.” Vö. Booking.com döntés 386. pontja.

⁵³ Fttv. 12. § (1) bek.

⁵⁴ Erre szolgál az ún. Consumer Protection Cooperation Network, azaz CPC Hálózat. „E hálózat tagjai egymás informálásán, adott esetben eljárás lefolytatására felkérésén túl ún. közös akciók (joint action)

Erre azért is fontos most itt kitérnünk, mert a szálláshelyközvetítés online piacán az összehangolt fellépés a fogyasztókat Európa-szerte hátrányosan érintő jogsértésekkel szemben az egyik kiemelt területe a nemzetközi együttműködésnek. A szállásfoglalási szolgáltatásokat nyújtó platformok, így a Booking.com, Szállás.hu, Expedia versenytársakként hasonló eszközökhöz folyamodnak a vásárlói döntés befolyásolása érdekében. A Booking.com⁵⁵ általunk is vizsgált tisztességtelen magatartásával szemben, a fogyasztók számára az átláthatóság javítását célzó összehangolt európai szintű fellépés még 2019 elején megkezdődött, a holland fogyasztóvédelmi és piacfelügyeleti hatóság irányításával.⁵⁶ Ennek egyik következményeként a vállalkozás 2019 decemberében a feltételezett jogsértéssel érintett fogyasztók érdekében 2020. június 16-ig végrehajtandó jogorvoslati kötelezettségvállalásokat tett.⁵⁷ Mind a kötelezettségvállalás, mind a Bizottság elvárásai arra szorítottak, hogy az üzenetek megfeleljenek a valóságnak, megalapozottak és átláthatóak legyenek, akár az adott szállást megtekintők száma, akár a konkrét szálláshely szobáinak elérhetősége tekintetében, ezzel biztosítva a racionálisan döntéshozatalhoz szükséges, valós információkat.

A kötelezettségvállalások meglátásunk szerint azonban nem érintették közvetlenül az érzelmi befolyásolásra alkalmas, sürgető üzenetek alkalmazását, azok fogyasztói döntésekre gyakorolt hátrányos hatásai továbbra is fennmaradtak. A Booking.com ügyben az eljárás alá vont ezért sikertelenül hivatkozott ezen jogorvoslati kötelezettségvállalások teljesítésére. Ahogyan azt a versenytanács is megjegyezte, az eljáró hatóságok (a magyar Gazdasági Versenyhivatal, holland és az angol piacfelügyeleti és versenyhatóságok egyetértettek abban, hogy „nem látják szükségesnek, hogy a Booking ellen eljárást folytató tagállamok közös álláspontot képviseljenek, tekintve, hogy a tagállami hatóságok különböző időpontokban megvalósuló, eltérő magatartásokat vizsgálnak, más-más jogszabályi (jogalapi) rendelkezések alapján.”⁵⁸

A Gazdasági Versenyhivatal versenytanácsa 2020 áprilisában a Booking.com-mal szemben marasztaló döntést hozott, amelyet követett a Szállás.hu platformüzemeltetővel szembeni 2020. szeptemberi határozata. Az Európai Bizottság

keretében törekszenek arra, hogy a több tagállamban is előforduló problémákra hasonló válaszokat adjanak.” Vö. Gazdasági Versenyhivatal: Középtávú digitális fogyasztóvédelmi stratégia 2018. 7. o. https://gvh.hu/data/cms1039191/GVH_Stategia_Digitalis_fogyved_startegia_2018_09_27.pdf

⁵⁵ Booking.com B.V. amszterdami székhelyű társaság, a továbbiakban Booking.com vagy Booking.

⁵⁶ Itt kell megjegyeznünk, hogy a holland fogyasztóvédelmi hatóság (Autoriteit Consument & Markt) 2020 folyamán közzétette az online környezetben megvalósított fogyasztói döntést befolyásoló kereskedelmi gyakorlatokról szóló iránymutatását, amelyben példákat is felvonultat a megengedett és a meg nem engedett technikákra. Angol verziója elérhető: ACM: Guidelines on Protection of the Online Consumer. Boundaries of online persuasion. <https://www.acm.nl/en/publications/guidelines-protection-online-consumer> (2022.05.10.)

⁵⁷ Vö. Booking.com commitments to the CPC-network. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/live_work_travel_in_the_eu/consumers/documents/eu-wide_commitments_proposed_by_booking.com_.pdf (2022.04.10.)

⁵⁸ Booking.com döntés 376. pont.

2020 decemberében közzétett összefoglalójában egyébiránt nyugtázta a fenti kötelezettségvállalások megvalósulását.⁵⁹

4. A Booking.com döntés tanulságai

A Gazdasági Versenyhivatal 2018-ban versenyfelügyeleti eljárást indított a Booking.com – amszterdami székhelyű, holland jog szerint bejegyzett korlátolt felelősségű – vállalkozással szemben a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának megsértése miatt.

A Booking.com által kifejtett, több kereskedelmi gyakorlat vonatkozásában is megállapította a versenytanács, hogy azok megtévesztették a fogyasztókat, megtévesztő illetve agresszív kereskedelmi gyakorlatnak minősülnek. A tényállás szerint a vállalkozás több platformon is a szálláshelyekkel kapcsolatban azok „ingyenes lemondhatóságát” állította, valamint a GVH megállapításai szerint agresszív kereskedelmi gyakorlatot folytatott azáltal, hogy a cég weboldalán, illetve telefonos alkalmazásában az elérhető szálláshely-ajánlatokkal összefüggésben sürgető jellegű, pszichés nyomásgyakorlásra alkalmas tájékoztatásokat tett közzé.⁶⁰ A továbbiakban ezen sürgető üzenetek, mint online viselkedésalapú kereskedelmi üzenetek megítélésére fókuszálunk.

Az eljárás alá vont nyilatkozata szerint az e körben vizsgált kereskedelmi kommunikáció célja a fogyasztók tájékoztatása az egyes szálláshelyek korlátozott elérhetőségéről, illetve vonzerejéről. Az eljáró versenytanács vizsgálatában megállapította, hogy a sürgető üzenetek valamennyi foglalási lépés folyamán megjelennek, nincs olyan oldal, ahol a fogyasztó azokkal ne találkozna minimum egyszer. A konkrét szálláskereséskor a felhozott 25 találatból 18 esetben is szerepelt korlátozott elérhetőségre utaló üzenet, ráadásul egy oldalon, ami nyilvánvalóan kumulált hatást ér el, hiszen az üzenetek egyszerre láthatóak.⁶¹ Ezenkívül az is megjegyzendő, hogy ezek az üzenetek kiemelve kerülnek megjelenítésre, vagy piros színű, vagy a kövér betűtípusuk, vagy az elhelyezésük révén. A közzétett 108 találat is egyértelműen alátámasztja a korlátozott elérhetőségre vonatkozó, üzenetek felesleges, indokolatlan voltát. Ezenkívül az is teljesen felesleges üzenet, hogy hány szállás már nem foglalható, hiszen ez csak nyomasztóan hat a fogyasztó számára, hogy erről már lecsúszott, de a szállás kiválasztásában már nem releváns a számára, hiszen az már nem érhető el.

Többek között a következő üzenetekkel találkozhatott a felhasználó a webhely, valamint az alkalmazás használata közben: „Nagyon keresett! Az elmúlt 24 órában 17-szer foglaltak itt.”, „Ujabb foglalás! Három órája foglaltak itt utoljára!”, „Már csak 1 szoba maradt!”, „Még 32-en nézik.”, „Egyvalaki épp azt fontolgatja, hogy ezen a szálláson foglal.”⁶² Ezen sürgető üzenetek azt a látszatot keltették a fogyasztó

⁵⁹ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/factsheet-booking.com_enforcement_action_.pdf (2022.04.30.)

⁶⁰ Vö. Booking.com döntés határozati rendelkezések I/2. pontja.

⁶¹ Booking.com döntés 90. pont.

⁶² Booking.com döntés 81-91. pontok.

számára, hogy abban az időszakban, amikor utazását tervezte, már számos szállás le volt foglalva, azokról már „lemaradt”, valamint a még szabad szálláshelyekre folyamatosan érkeztek a foglalások és így a szabad helyek egyre csak fogytak, mely kommunikációs gyakorlat valószínűsíthetően a fogyasztó döntési folyamatát zavaró pszichés nyomás gyakorlására volt alkalmas.

A vállalkozás szerint a vizsgált üzenetek nem valósítottak meg agresszív kereskedelmi gyakorlatot, nem nyert bizonyítást a nyomásgyakorlás. Álláspontja szerint a vizsgált üzenetek valós idejű adatokon alapultak és azok célja a fogyasztók tájékoztatása volt.

A Booking.com szerint a GVH eljárása során nem állapította meg megfelelően az átlagfogyasztó kategóriáját sem. A fogyasztók ugyanis már elegendő általános tapasztalattal bírnak az online platformokon alkalmazott üzenetküldési technikákról, így ez a tény nem tekinthető jelentéktelennek a sürgetőnek ítélt üzenetek értékelésében, hogy azok vajon valóban képesek-e jelentősen torzítani fogyasztó döntését.⁶³

Véleménye szerint nem bizonyított az a feltételezés, hogy az üzenetek valós vagy képzelt versenyhelyzetet okozhattak. Megjegyezte, hogy a szállások kínálata véges, így bizonyos szintű versenyhelyzet a fogyasztók között a valóságban is fennáll, nem egy mesterségesen generált érzésről van tehát szó, az üzenetek pontosan a fogyasztók tájékoztatását szolgálják.⁶⁴ Véleményünk szerint azonban az online környezet és a szálláshelyfoglalás közvetített volta miatt sok esetben a fogyasztó csak és kizárólag a platformon keresztül szerez információkat, megbízva a közvetítő üzeneteinek valós tartalmában. E bizalommal való visszaélés, amelyet az üzenetek hatékony pedig sérti az üzleti tisztesség követelményét. Nem fogadható el ezért a Booking.com azon érvelése sem, hogy a kifejtett magatartások nem sértették a szakmai gondosság követelményét. A szakmai gondosság bizonyítására a Booking.comnak nem is nyílt lehetősége, hiszen az agresszív kereskedelmi gyakorlat megállapítása folytán, a Fttv. 3.§ (3) bekezdése és a 8.§ értelmében, e magatartása a szakmai gondosság követelményét is sértette.⁶⁵

A Booking.com itt jelezte az UCP irányelv és a Fttv. megszövegezése közötti eltérést is. Álláspontja szerint az Fttv. kibővítette az irányelv agresszív kereskedelmi gyakorlatokra vonatkozó tényállását⁶⁶, amikor is a hatalmi helyzet kihasználását illetve a fogyasztó zavarását felvette a lehetséges tényálláslemek közé. Véleményünk szerint azonban a meg nem engedett befolyásolásnak (undue influence) a példálózó jellegű („akár”) magyarázatára, tényállásbeli kibontására került sor. Az irányelv tényállásainak rugalmassága ezáltal biztosítja, hogy az AI technológiák által hajtott online tisztességtelen magatartásokat is az UCP irányelv a hatálya alá „befogadhassa”.⁶⁷

⁶³ Booking.com döntés 262-263. pont.

⁶⁴ Booking.com döntés 282. pont.

⁶⁵ Vö. Zavodnyik József: *Nagykommentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer, 2013, 227-228.

⁶⁶ Vö. UCP irányelv 8. cikk.

⁶⁷ Federico Galli: AI and consumer manipulation: What is the role of EU fair marketing law? *Católica Law Review*, 4 (2020) 2, 35–64., 48. o. DOI:10.34632/catolicallawreview.2020.9320

A GVH álláspontja szerint a bemutatott üzenetek akár egyesével, akár összességében vizsgálva azt a látszatot keltették, hogy az egyes szálláshelyek korlátozottan elérhetőek, vagy már eleve elérhetetlenek, illetve a konkrét számadatok tovább erősítették a fogyasztó érzetét az üzenetek valóságtartalmára vonatkozóan. Összegzésképp megállapítást nyert, hogy a fogyasztóban ezen üzenetek sürgető jellege az ún. "lemaradástól való félelmet" (fear-of-missing-out, FOMO) idézte elő. Végül, de nem utolsó sorban pedig a GVH a jogsértés megállapítása mellett példátlan összegű bírságot szabott ki a vállalkozásra, két és fél milliárd forintot.⁶⁸

A Gazdasági Versenyhivatal eljáró versenytanácsa eljárás alá vonta a Szallas.hu Zrt.-t is, a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának megsértése miatt. A Szallas.hu magyarországi fogyasztók részére nyújt online szállásközvetítést belföldi és külföldi szállásajánlatokra vonatkozóan. Az alkalmazott kereskedelmi gyakorlat kiterjedtségére figyelemmel – a kommunikáció eszközeinek jellegére, valamint a jogsértéssel érintett földrajzi terület nagyságára – az eljárás megindítására a GVH szintén rendelkezett hatáskörrel. A GVH jogsértőnek találta a vállalkozás működési gyakorlatát, mivel – a Booking.com gyakorlatához hasonlóan – olyan sürgető üzeneteket tett közzé a weboldalán, valamint mobil applikációjában az elérhető szálláshely-ajánlatokkal összefüggésben, amellyel pszichés nyomást gyakoroltak a fogyasztókra. A következő sürgető üzenetekkel találkozhatott a fogyasztó: „Egy ember tervezi, hogy itt foglal.", „Négyen tervezik, hogy itt foglalnak.", „Épp 38 ember nézi.", „Nagyon népszerű. Épp hatan nézik." Ilyen és hasonló üzenetek valószínűsíthetően azt a látszatot keltették a fogyasztó számára, hogy az abban az időszakban, amikor az utazását tervezete, a szállások iránt rendkívül magas az érdeklődők száma, ezáltal a szabad helyek folyamatosan csökkentek. A tanúsított kommunikációs gyakorlat alkalmas volt arra, hogy jelentősen korlátozza a fogyasztónak az áruval kapcsolatos választási szabadságát, valamint lehetőségét a tájékozott döntés meghozatalára, mivel a sürgető üzenetek olyan ügyleti döntések meghozatalára készítették a fogyasztót, amelyet egyébként nem hozott volna meg, mindezekből kifolyólag az eljárás alá vont vállalkozás megvalósította a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot. A GVH kiemelte, hogy a kereskedelmi gyakorlat egy, a szolgáltatás iránt már érdeklődő, kereső, foglalást tervező fogyasztó esetében valósult meg, így az a teljes foglalási folyamatot végig kísérte, növelve ezáltal a fogyasztóban a vélt vagy valós versenyhelyzetet, valamint a frusztrációt azzal, hogy foglalás hiányában egy jónak tekinthető értékes ajánlatról marad le, hiszen a folyamatosan megjelenő – pirossal is kiemelt – üzenetek is erről tettek tanúbizonyságot.

A Booking.com üggyel összehasonlítva viszont megmutatkozik egy jelentős különbség: a Szallas.hu elismerte felelősségét és önként felhagyott a kifogásolt üzenetek alkalmazásával. Továbbá kötelezettségvállalási indítványt terjesztett elő azzal, hogy az abban foglalt elemeket magára nézve kötelezőnek fogadja el, így például vállalta, hogy magatartását az eljáró versenytanács döntésében foglalt elvárásokhoz és a fogyasztói kutatás eredményeihez igazítja, valamint egy külső

⁶⁸ Booking.com döntés II. határozati rendelkezés.

piackutató cég részvételével piacfelmerést és fogyasztói kutatást végeztet, melynek keretében felméri az online szállásfoglalási és más e-kereskedelmi piacokon szokásosan alkalmazott, pszichés nyomásgyakorlásra alkalmas technikákat, és mindezek alapján – figyelemmel a releváns akadémiai kutatások eredményeire is – 12 fős mintán kvalitatív, majd 1000 fős mintán kvantitatív tesztet folytat le, annak felmérésére, hogy mely kommunikációs elemek, megjelenítési módok alkalmasak a fogyasztói döntéshozatal zavarására, pszichés kényszerrel járó hatás kiváltására. A GVH így döntésében a bírság kiszabása helyett egy összetett intézkedés-csomag végrehajtására kötelezte a céget, ennek keretében át kellett alakítania online felhasználói felületeit is.⁶⁹

Záró következtetések

A fentebb röviden elemzett ügy is rávilágított arra, hogy online környezetben a pszichés nyomás gyakorlásával összefüggő kereskedelmi gyakorlatok igencsak megszorodtak az elmúlt évtizedben, a fogyasztókra tömegesen, az egyes üzenetek kumulatív módon, sokszor a tudatalatti szinten hatnak.⁷⁰ Ezen két elemzett döntésben a kifejtett tisztességtelen gyakorlat a döntéstorzító hatások, azaz szisztematikus döntési hibák közül lényegében egyetlen egyet aknázott ki, az úgynevezett FOMO („*fear of missing out*”) hatást.

A lemaradástól való félelem erősíti a fogyasztóban az üzleti döntés meghozatalára irányuló érzéseit. A korábbiakban említett sürgető üzenetek kiindulópontja pontosan valamilyen hiány megfogalmazása vagy egy korlátozott árura, vagy magára egy szolgáltatásra. Vélt vagy valós versenyhelyzetet alakít ki a fogyasztóban, hatva ezáltal az üzleti döntésre. Kutatások szerint ugyanis a korlátozottan rendelkezésre álló javakat hajlamosabban vagyunk öntudatlanul is többre értékelni, e szisztematikus döntési hibánkat a Booking.com és a Szállás.hu által alkalmazott algoritmusok tervezett módon használták ki.

A magyar hatóság döntésének kardinális volta azonban nemcsak abban áll, hogy bírságot és rekord összegűt szabott ki a szálláshelyközvetítői piac ezen domináns szereplőjére. A külföldi hatóságok előtt folyó eljárásokban az elsősorban vizsgálandó kérdés az üzenetek megtévesztő jellege és transzparencia követelménye volt, nem került középpontba a pszichés nyomásgyakorlás kérdése és azon keresztül a kereskedelmi gyakorlat agresszív volta. E körülményből arra szeretnénk rávilágítani, hogy a fogyasztó hátrányára fennálló információs aszimmetria a transzparencia követelményeinek szigorításával csak elviekben orvosolható, mert a döntéseink hátterében álló irracionális tényezők, és azok tisztességtelen kiaknázása ettől függetlenül is megvalósulhat.

Az az igény, hogy agresszív kereskedelmi gyakorlatoknak a korábbinál kevésbé legyen megszorító az értelmezése, illetve az, hogy a „lágyabb” online manipulatív technikákra is vonatkoztatható legyen, a külföldi szakirodalomban is megjelent, mint

⁶⁹ VJ/41/2019.

⁷⁰ A Versenyhivatal a fogyasztóknak kedvező vállalatokra kötelezte a Szallas.hu-t <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2020-as-sajtokozlemenyek/a-versenyhivatal-a-fogyasztoknak-kezvezo-vallalásokra-kotelezte-a-szallas.hu-t> (megtekintve: 2022. 03. 16.)

a digitalizációval és a mesterséges intelligencia rendszerek alkalmazásával szoros kapcsolatban álló egyik fogyasztóvédelmi probléma.⁷¹ Ezért is értékeljük fontosnak a magyar versenyhatóság Booking.com döntését és az agresszív kereskedelmi gyakorlatra vonatkozó értelmezését.

A viselkedéstudományok, a viselkedési közgazdaságtani és a pszichológiai kutatások eredményei fokozatosan változtatják meg a jogalkotónak illetve a jogalkalmazónak az emberi döntéshozatalt érintő szabályozási és értelmezési elképzeléseit, amelyek elsődleges célja a fogyasztókat károsító tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szembeni védekezés.

Irodalomjegyzék

- ACM: Guidelines on Protection of the Online Consumer. Boundaries of online persuasion. <https://www.acm.nl/en/publications/guidelines-protection-online-consumer> (2022.05.10.)
- Angyal Zoltán: Úton a digitális egységes piac felé, *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 3. különszám 5–13.
- Barta Judit: Az EU által meghirdetett digitális forradalom hatása a kereskedelmi jog egyes területein: szerződések, fogyasztóvédelem, gazdasági verseny, gazdasági társaságok, *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 3. különszám, 14-26.
- Adrien Barton – Till Grüne-Yanoff: From Libertarian Paternalism to Nudging—and Beyond, *Review of Philosophy and Psychology*, 6, (2015) 341–359. <https://doi.org/10.1007/s13164-015-0268-x>
- Ryan Calo: Digital Market Manipulation, *The George Washington Law Review*, 82 (2014) 4., 995-1051. <https://digitalcommons.law.uw.edu/faculty-articles/25>
- Antonio Davola: Fostering Consumer Protection in the Granular Market: the Role of Rules on Consent, Misrepresentation and Fraud in Regulating Personalized Practices, *Technology and Regulation*, 2021 (2021), 7., 76–86. <https://doi.org/10.26116/techreg.2021.007>
- EASA (European Advertising Standards Alliance): *Best Practice Recommendation on Online Behavioural Advertising*, 2021, <https://www.easa-alliance.org/publications/easa-best-practice-recommendation-on-oba-2021/> (2022.05.10.)
- Martin Ebers: Liability for Artificial Intelligence and EU Consumer Law, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law (JIPITEC)* 12 (2021) 2., 204–220. <https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-12-2-2021/5289>
- Firniksz Judit: Rangsorolás – új szabályozási igény a platformok és az információs túlterheltség korában, in: *Verseny és szabályozás 2021*. (szerk.: Valentiny Pál – Antal-Pomázi Krisztina – Berezvai Zombor – Nagy Csongor István), Budapest, KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, 2021, 165-199. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/01/vesz2021_6-FirnikszJ.pdf

⁷¹ Martin Ebers: Liability for Artificial Intelligence and EU Consumer Law, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law (JIPITEC)* 12 (2021) 2., 204–220., 209. o.

- Federico Galli: AI and consumer manipulation: What is the role of EU fair marketing law? *Católica Law Review*, 4 (2020) 2, 35–64., <https://doi.org/10.34632/catolicalawreview.2020.9320>
- Gazdasági Versenyhivatal: Középtávú digitális fogyasztóvédelmi stratégia, Budapest, 2018.
- Gazdasági Versenyhivatal: Középtávú digitális fogyasztóvédelmi stratégia 2018. https://gvh.hu/data/cms1039191/GVH_Stategia_Digitalis_fogyved_startegia_2018_09_27.pdf
- Gellén Klára: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok az online térben – fókuszban a közösségi média, *In Media Res*, 9 (2020) 1., 127-140. <http://real.mtak.hu/126119/>
- Philip Hacker: Personalizing EU Private Law: From Disclosures to Nudges and Mandates. *European Review of Private Law*, 25 (2017) 3., 651–678. <https://doi.org/10.54648/erpl2017040>
- Natali Helberger – Orla Lynskey – Hans-W. Micklitz – Peter Rott – Marijn Sax – Joanna Strycharz: *EU Consumer Protection 2.0 Structural asymmetries in digital consumer markets*, Brüsszel, 2021. március https://www.beuc.eu/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection.0_0.pdf (2022.03.29.)
- Eleni Kaprou: The legal definition of 'vulnerable' consumers in the UCPD. Benefits and limitations of a focus on personal attributes, in: *Vulnerable Consumers and the Law: Consumer Protection and Access to Justice* (Riefa, C.– Saintier, S., eds.), Routledge, 2020¹, 51-67. <https://doi.org/10.4324/9781003104650>
- Klein Tamás – Tóth András: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018. <https://doi.org/10.55413/9789632958293>
- Joana Sousa Lourenço – Emanuele Ciriolo – Sara Rafael Almeida – Xavier Troussard; *Behavioural insights applied to policy: European Report*, 2016. EUR 27726 EN; <https://doi.org/10.2760/903938>.
- Sandra C. Matz – Michal Kosinski – G. Nave, – D. J. Stillwell: Psychological targeting as an effective approach to digital mass persuasion, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 114 (2017) 48., <https://doi.org/10.1073/pnas.1710966114>
- Shiri Melumad – Rhonda Hadi – Christian Hildebrand – Adrian F. Ward: Technology-Augmented Choice: How Digital Innovations Are Transforming Consumer Decision Processes, *Customer Needs and Solutions* 7 (2020) 3-4., 98. <https://doi.org/10.1007/s40547-020-00107-4>
- Nagy Szabolcs – Hajdú Noémi: Consumer Acceptance of the Use of Artificial Intelligence in Online Shopping: Evidence From Hungary, *Amfiteatru Economic*, 23 (2021) 56., 155-173. o. <https://doi.org/10.24818/EA/2021/56/155>
- OECD: *Delivering Better Policies Through Behavioural Insights: New Approaches*, Paris, OECD Publishing, 2019. <https://doi.org/10.1787/6c9291e2-en>.

-
- Pázmándi Kinga: A jogi értelemben vett fogyasztókép átfőrmálódásáról, azaz mit űzen a viselkedési közgazdaságtan a jogi beavatkozás paradigmájáról, *Gazdaság és Jog*, 28 (2020) 11-12., 73-77.
 - Polereczki Zsolt: Neuromarketing – A fogyasztói magatartás vizsgálatának új lehetőségei, *Táplálkozásmarketing*, 2 (2015) 1., 51-57.
 - K. Pradeep (ed.): *The buying brain. Secrets for selling to the subconscious mind*, Hoboken, New Jersey, Wiley & Sons, 2010.
 - Pusztahelyi Réka – Buskó Tímea: A fogyasztói döntéshozatal (kifőrkészhetetlen?) útjai a digitális térben a viselkedéstudományok és a pszichológia tükrében. (tanulmány, megjelenés alatt, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, 2022/1 szám)
 - Anne-Lise Sibony: Can EU Consumer Law Benefit From Behavioural Insights?, in: *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*, (Klaus Mathis ed.), Cham, Springer, 2015, 71-106. o. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-11635-8>
 - Richard H. Thaler – Cass R. Sunstein: *Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. New Haven & London, Yale University Press, 2008.
 - Richard H. Thaler – Cass R. Sunstein: Libertarian Paternalism, *The American Economic Review*, 93 (2003) 2., *Papers and Proceedings of the One Hundred Fifteenth Annual Meeting of the American Economic Association*, 175-179. <https://doi.org/10.1257/000282803321947001>
 - Tóth András: A technológiai óriások piaci megregulázásának versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra, *Versenytűkőr* 17 (2021) 1., 37-54.
 - Tóth András: A tisztességes adatkereskedelmet biztosító szabályozás szükségességéről, *Állam- és Jogtudomány*, 62 (2021) 3., 100–121. <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.05>
 - Varga Ákos – Simon Judit – Horváth Dóra – Pintér Attila: Az érzelmek és az agy – fókuszban a neuromarketing kutatás, in: *Marketing megújulás: Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája előadásai*, (szerk.: Hetesi Erzsébet – Révész Balázs), Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, 2014, 425-431. <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40012>
 - Zavodnyik József: *Nagykommentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer, 2013.
 - Zódi Zsolt: *Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.
-
-

A magyar pénzügyi felügyelet kialakulása és fejlődésének története a 19. században

Sereg Péter*

Hazánkban a pénzügyi intézmények által végzett pénzügyi szolgáltatási tevékenységek az 1830-as, 1840-es évekig csekély mennyiségűnek voltak mondhatóak. A jogi környezet változásával azonban ez a helyzet az 1860-as évektől kezdve egy ugrásszerű fejlődésen ment keresztül az első világháborúig. A pénzügyi intézmények száma félévszázad alatt ezer fölé emelkedett, amely indokoltá tette a pénzügyi felügyelet intézményesített megjelenését és működését. Ez azonban egy hosszabb folyamat eredménye, amely számos elméleti lehetőség mérlegelését és heves vitákat követően jött létre.

Kulcsszavak: pénzügyi felügyelet, autonóm ellenőrzés, bank, hitelintézet, Országos Hitelszövetkezet, Pénzintézeti Központ

The formation and history of Hungarian financial supervision from the Reformation to the Great War

Until the 1830s and 1840s, the financial services provided by financial institutions in Hungary were small. However, with the change in the legal environment, this situation went through a leap from the 1860s until the First World War. The number of financial institutions rose to over a thousand in half a century, which justified the institutionalized appearance and operation of financial supervision. However, this is the result of a longer process that has emerged after considering a number of theoretical options and heated debates.

Keywords: financial supervision, autonomous control, bank, credit institution, National Credit Cooperative, Financial Institutions Center

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1940>

1. Bevezetés

Ezen tanulmány keretein belül a hazai pénzügyi felügyelet létrejöttét, annak előzményét és korai működését szeretném megvizsgálni a reformkortól a 19. század végéig terjedő időszakban.

* Jogász, okleveles közgazdász, pénzügyi szakjogász, a Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskolájának PhD hallgatója, az Igazságügyi Minisztérium Kiemelt Jogi Ügyek Főosztályának főosztályvezetője.

Tekintettel arra, hogy Magyarországon csak az Alaptörvény 5. módosítása után,¹ azaz 2013. október 1-től lett a pénzügyi felügyeletet ellátó szerv (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, röviden: PSZÁF) a Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban: MNB) egyik szervezeti egysége,² ebből kifolyólag a pénzügyi felügyelet történeti fejlődése leválasztható az MNB történetéről. Ennek megfelelően a tanulmányban az MNB fejlődésének jogtörténeti bemutatása nem történik meg.

Magyarország gazdasági és történelmi sajátosságából fakadóan a bankok megalakulását a szövetkezeti hitelintézetek és a takarékpénztárak létrejötte időben megelőzte.³ Ezen pénzügyi intézmények elsősorban helyben nyújtottak pénzügyi szolgáltatásokat, és céljuk leginkább a helyi, szegényebb rétegek kiszolgálása volt,⁴ működésük során pedig szerepet kapott a „becsületes adóserkölcs és a kötelességérzet” is.⁵ Hazánkban a bankok legfőbb tevékenysége, a nagy összegű, profitorientált hitelezési tevékenység egészen az 1830-as, 1840-es évekig szinte elenyésző mértékű volt, amelynek okai a társadalmi berendezkedésen túl a nemesi birtokok eladását lehetetlenné tevő ősiség törvényében rejlett.⁶

Az előbbi problémát Bertha Antal, Vas Vármegye követe 1840. április 7-én az országgyűlésen az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Minekutána Magyarországon a pénz és a fekvő jószágok közötti kellő arány még meg nem volna, s a hitelező intézetek a bankok hiánya miatt az is, ki a jószág igaz értékét megadni kívánná, mivel pénzt kölcsön nem kaphat, azt nem teheti.”⁷ A hitelintézetek hiányán túl az ősiség jelentette akadályra is felhívta a figyelmet Bertha Antal, hiszen a hitel nem fizetése esetén „árverés alá bocsájtott javakra nézve a befizetési keresetnek helye nem lesz, ez okból többet nem ad a jószágért, hanem tudván, hogy az tőle többé el nem vétethetik, ha lehetne egy garasért is megszerezni az árverésre kitett javakat, sőt az illy árverések alkalmával könnyen kijárázások is történhetnének.”⁸

¹ Alaptörvény 41. cikk (2) bekezdés: „A Magyar Nemzeti Bank ellátja a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét.”

² Dr. Kandrács Csaba – Fenyvesi Réka – Seregdi László – Varga Bence – Szegfű László Péter: Bankszabályozás és bankfelügyelés, in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, a Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, Fábíán Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2018., 819. és 824. o.; lásd még: Kálmán János: A pénzügyi közvetítőrendszer feletti felügyelet intézményi keretei Magyarországon, Pénzügyi Szemle, 60. évfolyam, 1. szám, Budapest, 2015, 128-129., és 133. o.

³ Varga Bence: A pénzügyi felügyelés kialakulása Magyarországon – Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a hazai felügyelet-történetben – PhD-értekezés, Szeged, 2019, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10300/1/dolgozat_VargaBence.pdf Letöltés dátuma: 2021. október 7. (a továbbiakban: Varga PhD-értekezés), 15-16. o.

⁴ Varga PhD-értekezés, 16-17. o.

⁵ Schandl Károly: A magyar szövetkezés negyven éve, Az Országos Központi Hitelszövetkezet munkája és eredményei, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1938, 31. o.

⁶ Eperjesi Zoltán – Mladonyiczki Balázs: Az I. ipari forradalom (1769-1850), in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, A Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, Fábíán Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2018 (a továbbiakban: Eperjesi – Mladonyiczki I.), 255. o.

⁷ Felsőleges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közgyűlésének Jegyző könyve, II. darab, Pozsony, Nyomattatott Belnay, Wéber és Wigandnál, 1840. (a továbbiakban: Magyarország Közgyűlésének Jegyzőkönyve 1840.), 367. o.

⁸ Magyarország Közgyűlésének Jegyzőkönyve 1840., 367. o.

Ez a magyarázata – többek között – annak, hogy az első magyar alapítású bank létrejöttére egészen 1840. október 14-ig kellett várni, amely napon V. Ferdinánd aláírta a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szabadalomlevelét mintegy tíz évvel a kezdeményezést követően.⁹ Azáltal, hogy klasszikus értelemben vett magyar bank eddig a pillanatig nem volt hazánkban, így ebből kifolyólag az azt ellenőrző pénzügyi felügyeleti szervről és annak szükségességéről sem lehet beszélni.

A pénzügyi intézmények felügyeletével kapcsolatban a korszak politikusai, jogtudósai, és közgazdászai – úgymint Dessewffy Emil, Fáy András, Hantos Elemér – között egy elméleti vita volt a meghatározó kérdés mintegy félévszázadon keresztül. Nevezetesen, hogy a pénzügyi intézmények működésével kapcsolatban a belső vagy a külső ellenőrzés a megfelelőbb, utóbbi választása esetén az állami szerv általi, vagy a pénzügyi intézmények képviselőiből álló autonóm szerv útján történő felügyelés a hatékonyabb. A továbbiakban ezen közgazdasági, pénzügyi jogi elméleti kérdés pro és kontra érvelő szakembereinek álláspontját is szeretném ismertetni, és kialakítani saját véleményemet a témával kapcsolatban.

2. A kiegyezés előtti időszak

A pénzügyi felügyelet gondolatának egyik első hazai említése Dessewffy Emil Alföldi levelek című, 1842-ben kiadott munkájában történt meg. Dessewffy a hitelintézetekkel kapcsolatos elmélkedése során arra a következtetésre jutott, hogy „a törvényhozás figyelmét csupán a jegybankok látszanak megkívánni; mert tapasztalás bizonyítja, hogy a hol a törvényhozás és közönség folytonos szigorú ellenőrködése alatt nincsenek, mindenütt szomorú következtetéseket szültek.”¹⁰

Dessewffy ezalatt az Egyesült Királyságra gondolt, hiszen 1841-ben a brit bankok három százaléka összeomlott.¹¹ Az 1841-es válságnak az volt az oka, hogy az angol központi bank (Bank of England) az 1830-as évek második felében felemelte a diszkontrátát, amely általános árcsökkenést idézett elő.¹² Az árcsökkenés miatt a piac kínálati oldala kevesebb bevételhez jutott, így a gyártók kénytelenek voltak a kiadásukat csökkenteni, ez pedig a munkaerő leépítésével és a munkanélküliség rohamos emelkedésével járt együtt.¹³ Azon vállalatok, amelyek ennek ellenére sem tudták működőképességüket biztosítani, a bankok felé fennálló tartozásaikat sem tudták időben törleszteni.¹⁴ A hitelek nagysága miatt azok nem törlesztése a bankokra is komoly terhet rótt. Következésképpen a Bank of England a pénzre, mint törvényes fizetőeszközre vonatkozó beavatkozása komoly károkat okozott az egész angol gazdaságnak.¹⁵

Dessewffy a fentiek ismeretében megoldásként a jegybankok ellenőrzésének

⁹ Eperjesi – Mladonyiczki I., 259. o.

¹⁰ Dessewffy Emil: *Alföldi levelek (1839-1840) és néhány toldalék (1841), A Magyar Királyi Egyetem betűivel*, Buda, 1842 (a továbbiakban: Dessewffy), 255-256. o.

¹¹ Eperjesi – Mladonyiczki I., 236. o.

¹² Eperjesi – Mladonyiczki I., 237. o.

¹³ Eperjesi – Mladonyiczki I., 237. o.

¹⁴ Eperjesi – Mladonyiczki I., 238. o.

¹⁵ Eperjesi – Mladonyiczki I., 237. o.

fontossága mellett emelt hangot, különösen a jegybankok pénzkibocsátási joga és a törvényes fizetőeszközre gyakorolt befolyásuk miatt, ugyanis véleménye szerint a pénz, mint „általános csereszköz” nemzetgazdasági szinten képes hatással lenni egy ország gazdasági helyzetére.¹⁶ Ez utóbbinak volt az elszenvedője az Egyesült Királyság 1841-ben.

Annak ellenére, hogy Dessewffy csupán a jegybankok társadalom és törvényhozás általi ellenőrzésére helyezte a hangsúlyt, felismerése miszerint a pénzügyi intézmények felett valamely ellenőrzést gyakorló szervnek kell állnia, kiemelkedőnek tekinthető a felmerült probléma megoldási lehetőségeinek keresésével kapcsolatban.

Ezt a gondolatot erősítette az 1840-es évek elején az országgyűlés „kereskedelmi és azzal kapcsolatos tárgyak iránt kiküldött válaszmánya”, amely szerv azt a feladatot kapta, hogy dolgozzon ki egy törvényjavaslatot a hitelintézetekről és a jegybankról.¹⁷ A törvényjavaslat indokolása úgy fogalmazott, hogy szükséges intézkedni aziránt, hogy „a közönség ily társaságok által elkövethető visszaélések ellen oltalmazva legyen és a szükséges biztosítékok megállapíttassanak, hogy az ilyen intézetek közfelügyelés alatt álljanak.”¹⁸ A tervezet alapján – amelyből végül nem lett törvény – a pénzügyi felügyeletet a Budán vagy Pesten működő bankok esetében az Országos Pénztár igazgatósága, az ország többi városaiban pedig külön, erre a célra kinevezett biztosok gyakorolták volna.¹⁹

A megszövegezett törvényjavaslat ellenére a pénzügyi felügyelet szervezeti szintű gyakorlati megvalósulására és térhódítására még évtizedeket kellett várni. Ennek – azon túl, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1840-es megalapításától az 1860-as évekig ez volt Magyarország egyetlen kereskedelmi bankja²⁰ – az volt az oka, hogy egyrészt önálló pénzügyi felügyeleti szerv létrehozására a hazánkban uralkodó közjogi helyzet miatt nem volt lehetőség, másrészt az osztrákokkal közös felügyelet megalapítása pedig a Habsburg Birodalom hatalmának kiterjesztését jelentette volna a neoabszolutizmus kellős közepén.²¹

A gyakorlat és az elmélet oldaláról sem szorgalmazta senki – a további központosítást elősegítő – pénzügyi felügyelet fontosságát, történt mindez annak a fényében, hogy az 1844-es osztrák takarékpénztári regulatívum értelmében – amelyet a Magyar Királyi Udvari Kancellária küldött meg a Magyar Királyi

¹⁶ Dessewffy, 254. o.; lásd még: Jogtudományi Közlöny, Pest, 1868. december 13., Harmadik évfolyam, 50. szám, 395. o.

¹⁷ Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar- és Csehország e néven Ötödik Koronás Királyától szabad királyi Pozsony városában 1839-dik évi június 2-kára rendeltetett Magyar Országgyűlésen a Méltóságos Fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől május 12-ig tartatott országos ülések naplója, Nyomtatta és kiadta Schmid Antal, Pozsony 1840., 1., 36., és 129. o.; lásd még: Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közgyűlésének Írásai, III. kötet, Pozsony, Nyomattatott Belnay, Wéber és Wigandnál, 1840., 30. és 225-226. o.; Hantos Elemér: Pénzintézetek ellenőrzése Magyarországon, Kiadja a Magyarországi Pénzintézetek Országos Szövetsége, Budapest, 1905. (a továbbiakban: Hantos, 1905.), 30. o.

¹⁸ Hantos, 1905., 30. o.

¹⁹ Hantos, 1905., 30-31. o.

²⁰ Eperjesi – Mladonyczki I., 260. és 263. o.

²¹ Varga PhD-értekezés, 20. o.

Helytartótanács (a továbbiakban: Helytartótanács) 1847. július 22-én – az újonnan létrejövő takarékpénztáraknak jóvá kellett hagyatnia az alapszabályát a Helytartótanáccsal.²²

Ezen okokból kifolyólag az erre a célra létrehozott állami szerv általi ellenőrzés helyett ebben az időszakban a pénzügyi intézmények belső ellenőrzésén volt a hangsúly, amelyet Fáy András a Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1840-es létrejöttékor²³ is megerősített, aki szerint: „a legfőbb vezetés és felügyelet joga az igazgatót illeti, ki ... csupán becsületből munkálkodik.”²⁴ A fentiekből következően megállapítható, hogy a pénzügyi intézmények működésének korai szakaszában megjelent a pénzügyi intézmények felügyeletének több elméleti változata.

Egyfelől különbséget lehet tenni belső és külső pénzügyi ellenőrzés (más elnevezéssel: revízió)²⁵ között, másfelől a külső ellenőrzésnek is már kettő változata volt ekkor ismeretes, az egyik az állami szerv általi, a másik pedig az „önkormányzatiságon alapuló”, vagy más néven „autonóm” típusú pénzügyi ellenőrzés.²⁶ Mindegyik típusnak megvolt az előnye és a hátránya.

Az állami pénzügyi felügyelet mellett szóló érv, hogy független szakembereket tud küldeni az ellenőrzés lefolytatásához, akik befolyásmentesen tudnak véleményt adni egy pénzügyi intézmény működéséről,²⁷ hátránya ugyanakkor, hogy magas működési költséget generál az állam számára.²⁸ Az autonóm ellenőrzés előnyét a századfordulón Hantos Elemér ekként foglalja össze: „Az autonóm revízió fölénye az államival szemben abban áll, hogy az érdekeltek kiválóbb képzettségű revizorokról gondoskodhatnak, akik, mint a pénzügyi ügyvitelben teljesen jártas szakférfiak, mélyebben behatolhatnak a pénzügyi intézmény üzleti működésének titkaiba mint az állami revizorok. Ha pedig ugyanaz a revizor többször látogat el ugyanazon pénzügyi intézményhez, lassanként képessé válik a helyzetet és az egyéneket annyira megismerni, hogy a felmutatott vagyonrészek értékét is elbírálhatja.”²⁹

Az előbbi idézetből egyértelműen kitűnik, hogy Hantos Elemér melyik megoldás mellett foglalt állást, ugyanakkor az általa támogatott modell számos veszélyt hordozott magában, úgymint a partikularizmus, a felületesség, az ellenőrzést lefolytató személy illetve az ellenőrzés alanyának személyes ismeretsége, a nem kötelező ellenőrzés, és az ellenőrzés alapján tett megállapítások végrehajtásának állami úton való kikényszeríthetatlensége. Ez az ötlet abból a szempontból is aggályosnak volt mondható, hogy a piaci alapon működő pénzügyi intézmények szakemberei beeláthattak volna a konkurens pénzügyi intézmények működésébe

²² Hantos, 1905., 31. o.; lásd még: Varga PhD-értekezés, 22. o.

²³ Tomka Béla: A magyarországi pénzügyi intézmények rövid története (1836-1947), AULA Kiadó Kft., Budapest, 2000 (a továbbiakban: Tomka, 2000.), 9. o.

²⁴ Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1896. (a továbbiakban: Vargha), 93. o.

²⁵ Hantos, 1905., 2. o.

²⁶ Hantos, 1905., 9. o.; lásd még: Hantos Elemér: A pénzügyi intézményi reform: A Pénzügyi Intézményi Központ törvényének és alapszabályainak jegyzetes szövegével, Második bővített kiadás, Kiadja a Pénzügyi Intézmények Országos Egyesülete, Budapest, 1916 (a továbbiakban: Hantos, 1916.), 11. o.

²⁷ Hantos, 1905., 9-10. o.

²⁸ Hantos, 1905., 46. o.

²⁹ Hantos, 1905., 15. o.

olyan szinten, amellyel már üzleti titkot is sérthettek volna.³⁰

Egy dologgal kapcsolatban azonban mindenki egyetértett, hogy a pénzügyi intézmények működése felett felügyeletet kell gyakorolni. Mi sem támasztja ezt alá jobban annál, minthogy a hitelintézetek – ideértve a takarékpénztárakat – száma ugrásszerűen növekedett az 1860-as években. Míg 1848 és 1860 között csupán harminchatról harmincnyolcra, addig 1866-ra, nyolcvanötöre emelkedett a számuk, tehát mintegy hat éven belül megduplázódtak.³¹ A kiegyezés előtt további két bank is megalapult a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank után, az egyik az 1864-ben létrehozott Első Magyar Iparbank, a másik pedig a Budai Kereskedelmi és Iparbank, amely 1865-ben jött létre.³²

A fentiek alapján látható, hogy a köztörténeti eseményeken túl a gazdasági körülmények is indokoltá tették 1867-re a közjogi helyzet békés rendezését az osztrákokkal, Jirkovsky Sándor szavaival élve „a gazdasági élet törvényein megtört az abszolutizmus hatalma.”³³

3. A dualizmus korszaka

A kiegyezés következtében megnyílt annak a lehetősége, hogy a főleg Pesten illetve Budán működő pénzügyi intézmények megkezdjék az egész országra kiterjedő hálózatos kiépülésüket azáltal, hogy Magyarország több városában létesítettek fióktelepeket.³⁴ Ennek következtében az 1860-as évek végén, 1870-es évek elején beindult a gazdaságban az egyes szektorok közötti és földrajzilag a különböző országrészek közötti tőkeáramlás, valamint a pénzmozgások miatt a bankalapítások száma is megugrott.³⁵

A fenti megállapítások a számok nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy míg 1867-ben nyolcvanöt hitelintézet (ebből négy bank) működött az országban, addig ez a szám 1873-ra hatszázharminckettőre (ebből százhuszonkettő bank), 1895-re pedig ezernyolcszázhuszonkettőre (ebből kettőszázhatvanöt bank) emelkedett.³⁶ Ez egy robbanásszerű növekedés volt, ugyanis hozzávetőlegesen harminc év alatt több mint meghúszszorozódott a hitelintézetek, és hatvanhatszorosára növekedett a hazai bankok száma.

Mint minden nagyobb változáshoz, így a pénzügyi felügyelet gondolatának átértékeléséhez is egy, a létezését igazoló kiváltó okra volt szükség. Ilyen ok lehetett volna az akkori árfolyamon ötvenötmillió forint veszteséget okozó 1873. május 9-ei tőzsdekrach, amely a Bécsi Értéktőzsdén következett be.³⁷ A történelemkönyvekbe

³⁰ Hantos, 1905., 37. o.

³¹ Eperjesi – Mladonyiczki I., 269. o.

³² Tomka, 2000., 17. o.; lásd még: Eperjesi – Mladonyiczki I., 269. o.

³³ Jirkovsky Sándor: Takarékpénztáraink és a Regulativum: Adalék a magyarországi pénzintézetek történetéhez, TÉBE Kiadóvállalat, TÉBE Könyvtár, 95. szám, Budapest, 1938, 47. o.; lásd még: Eperjesi – Mladonyiczki I., 269. o.

³⁴ Eperjesi Zoltán – Mladonyiczki Balázs: A II. ipari forradalom (1870-1914), in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, A Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, Fábrián Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2018 (a továbbiakban: Eperjesi – Mladonyiczki II.), 440-441. o.

³⁵ Eperjesi – Mladonyiczki II., 441. o.

³⁶ Eperjesi – Mladonyiczki II., 442-443. o.

³⁷ Eckhart Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve 1841-1941, Posner Grafikai Műintézet Rt., Budapest,

„Fekete péntek” elnevezéssel beíródott nap során százhusz csődbejelentés történt, amelyet a bankok a saját részvénytársaságaik papírjainak vásárlásával idéztek elő, ugyanis a piacok telítettsége miatt azokat mások már nem vásárolták.³⁸

Ugyanakkor ez az esemény – a jelentős gazdasági hatásai ellenére – nem hozta meg a pénzügyi felügyelet számára azt a mindenki által támogatott szükségszerűséget, amely forradalmi változást idézett volna elő ezen pénzügyi terület jogi szabályozása vonatkozásában.³⁹ Ez részben a hitelintézetek korábbi ugrásszerű növekedésével magyarázható, hiszen a tőzsdekrach Magyarországon huszonhat hitelintézet csődjét, illetve felszámolását eredményezte,⁴⁰ amely arányaiban csupán a teljes állomány 4,2 százaléka volt.

Bizonyos személyek, illetve szervezetek ennek ellenére felismerték a rendszer hiányosságait és fontosnak tartották a pénzügyi felügyelet létrehozását. Ezen folyamat egyik első állomása volt a hazai pénzintézetek által szervezett országos kongresszus 1874-ben, amely egy, a pénzintézetek „tömörülését, irányítását” és ellenőrzését végző autonóm szervezet felállítását tűzte ki célul.⁴¹ A fővárosi bankok ellenállása miatt azonban sajnos ez az elképzelés az előkészületi munkálatok szintjén csak a tervezésig jutott el.⁴²

A fenti szellemiség jegyében a kereskedelmi törvényről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk (a továbbiakban: kereskedelmi törvénycikk) tárgyalása során már született arra javaslat, hogy a részvénytársasági fejezetben a bankokra, takarékpénztárakra és jelzálog-hitelintézetekre vonatkozóan szigorúbb ellenőrzési szabályok kerüljenek megállapításra.⁴³ Ez ugyanakkor végül azon okból kifolyólag nem képezte részét az elfogadott javaslatnak, hogy a kereskedelmi törvénycikk a részvénytársaságokra a végzett tevékenységük jellegére tekintet nélkül állapította meg a szabályokat.⁴⁴

Ennek megfelelően a pénzügyi intézmények esetében is három ellenőrzési jogosultsággal rendelkező közegekről lehetett beszélni, úgymint a törvényszékről, a felügyelőbizottságról és a részvényesekről.⁴⁵ „Ez utóbbival hamar végezhetünk, mert indolenciája eléggé ismeretes, hiszen tudjuk, hogy egy határozatképes közgyűlés összehozatala rendszeresen mennyi fáradságába kerül az igazgatóságnak.”⁴⁶ Hantos meglehetősen csípős megjegyzése ellenére a kereskedelmi törvénycikk biztosított olyan jogokat a részvényesek számára, amelyek a részvénytársaság feletti

1941 (a továbbiakban: Eckhart), 51-55., 87. o.; lásd még: Tomka, 2000., 28-29. o.; Asztalos László György: Kilencven éve alapították a magyar pénzügyi felügyeletet, *Pénzügyi Szemle*, L. évfolyam, 2005. összevont szám (a továbbiakban: Asztalos), 75. o.

³⁸ Eperjesi – Mladonyiczki II., 448. o.

³⁹ Vargha, 122. o.

⁴⁰ Varga PhD-értekezés, 39. o.

⁴¹ Hantos, 1905., 32. o.

⁴² Hantos, 1905., 32. o.

⁴³ Hantos, 1905., 25. o.

⁴⁴ Az 1872-ik évi szeptember hó 1-jére kihirdetett Országgyűlés Főrendi házának Irományai, VII. kötet, hiteles kiadás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1875., 322. o.; lásd még: *Corpus Iuris Hungarici Milleneumi Emlékkiadás*, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1896 (a továbbiakban: CIH.), 1875. évi XXXVII. törvénycikk Tizedik cím; lásd még: Hantos, 1905., 25. o.

⁴⁵ Hantos, 1905., 25. o.; lásd még: Asztalos, 76-77. o.

⁴⁶ Hantos, 1905., 25-26. o.

ellenőrzésre adtak lehetőséget.

Ilyen volt például a kereskedelmi törvénycikk 175. §-ában rögzített azon jog, hogy a részvények tíz százalékának tulajdonosai a költségek előlegezése és a részvényeik letétbe helyezése mellett kezdeményezhették az illetékes törvényszék előtt, hogy a részvénytársaság ellenőrzésére szakértőket rendeljen ki, és a vizsgálat eredményét velük közölje.⁴⁷ További, az ellenőrzési jogkörbe tartozó jogosultsága volt a részvényesek által alkotott közgyűlésnek, hogy megválasztotta és felmenthette a felügyelőbizottságot, megvizsgálta a számadásokat, illetve megállapította a mérleget.⁴⁸

A törvényszék általi ellenőrzési feladatok a pénzügyi intézmények alapításánál kezdődtek, hiszen a cégjegyzékbe történő bejegyzés előtt a bírónak kötelessége volt az alapító okiratot a jogszabályoknak való megfelelés szempontjából megvizsgálni.⁴⁹ A pénzügyi intézmény működése során a törvényszéki bírónak vizsgálnia kellett, hogy a közgyűlési határozatok nem voltak-e ellentétesek törvényi előírásokkal, vagy nem ütköztek-e az alapító okiratba foglalt rendelkezésekbe.⁵⁰

A legnehezebb feladat azonban a közgyűlés által jóváhagyott mérleg számviteli szempontú ellenőrzése volt a bírók számára,⁵¹ hiszen egyfelől nem rendelkeztek az ehhez szükséges mélységű közgazdaságtani ismeretekkel és gyakorlattal, másfelől az ellenőrizendő gazdasági társaságok száma – az egy bíróra jutó kezdeti harminc, negyven darabról pár évtized alatt kettő-háromszáz darab lett – sem tette lehetővé a részletes elemzést.⁵²

A közgyűlés által választott – és bármikor elmozdítható⁵³ – felügyelőbizottság⁵⁴ a kereskedelmi törvénycikk alapján meglehetősen széles ellenőrzési jogosultságokkal rendelkezett, az ügyvezetés minden területére rálátása volt, a gazdasági társaság könyveit, iratait, és pénztárait bármikor megvizsgálhatta, az éves számadást és a mérleget pedig kötelessége volt megvizsgálni, amelyekről a közgyűlést éves jelentésében tájékoztatni volt köteles.⁵⁵

Ugyanakkor a gyakorlatban a felügyelőbizottság működése nem volt hatékonynak mondható, hiszen az igazgatóság olyan felügyelőbizottsági tagokra tett javaslatot a közgyűlés számára, „akik viszont elnézők az igazgatósággal szemben.”⁵⁶ A felügyelőbizottsági tagok az esetek többségében – a kellő szakértelem és végzettség hiánya miatt – a mérleget anélkül írták alá, hogy a benne foglalt tételeket a pénzügyi intézményeknél konkrétan ellenőrizték volna.⁵⁷

A fentiek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az 1876-ban hatályba lépett kereskedelmi törvénycikkben nevesített három, ellenőrzési jogosultsággal

⁴⁷ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 175. §

⁴⁸ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 179. §

⁴⁹ Hantos, 1905., 26. o.; lásd még: Varga Bence: 100 éve alakult a Pénzügyintézet, Hírelintézet Szemle, 15. évfolyam, 2016/1. szám (a továbbiakban: Varga, 2016.), 129. o.

⁵⁰ Hantos, 1905., 26. o.

⁵¹ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 199. §

⁵² Hantos, 1905., 26-27. o.

⁵³ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 194. §

⁵⁴ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 179. §

⁵⁵ CIH. 1875. évi XXXVII. törvénycikk 195. §

⁵⁶ Hantos, 1905., 29. o.

⁵⁷ Hantos, 1905., 29-30. o.

rendelkező alanyi kör a pénzügyi intézmények működése vonatkozásában a hatékony, szakértői szintű felügyeletet nem tudta megvalósítani.⁵⁸ Ebből következően a pénzügyi felügyelet kérdése továbbra is megoldatlan maradt, annak ellenére is, hogy 1876-ban Széll Kálmán, akkori pénzügyminiszter a pénzügyi felügyelet és szabályozás fontosságára külön felhívta a figyelmet.⁵⁹

A szakmai szervezetek is felismerték a pénzügyi szabályozás terén tapasztalható hiányosságot, ennek egyik példája volt az 1870-es évek végén a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara (a továbbiakban: Miskolci Kamara) által tartott, a takarékpénztárakkal kapcsolatos megbeszélése, amely során in concreto foglalkozott a pénzügyi felügyelet kérdésével.⁶⁰ A Miskolci Kamara egyértelműen a pénzügyi felügyelet fontossága mellett foglalt állást, ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy ennek a kormánytól független, autonóm módon létrejövő, a hazai pénzügyintézetek által képviseltetett egyesület útján kell megvalósulnia.⁶¹

Az 1882-ben és az 1883-ban megrendezett jogászgyűlés is foglalkozott pénzügyi jogi tárgyú kérdésekkel, nevezetesen a takarékpénztári reformmal, amelynek kapcsán a pénzügyintézetek ellenőrzése is napirendre került.⁶² Ugyanakkor egyik jogászgyűlés sem tett végül érdemi javaslatot a pénzügyi felügyelet vonatkozásában, mondván a közgazdaságtant is érintő témakör lévén a pénzügyi intézmények bevonása nélkül nem lehet mindenki számára elfogadható rendszert létrehozni.⁶³ Ehhez azonban szükség volt egy általános érdekérvényesítő szervezetre, ahol egységes álláspontot tudtak kialakítani az egyes pénzügyi intézmények.

Ennek megfelelően az érintettek létrehozták a Magyarországi Hitelintézetek Országos Egyesületét 1885-ben,⁶⁴ amely 1886 áprilisában kérdőívet küldött szét a magyarországi hitelintézetek között – május elsejei válaszadási határidővel – azzal a céllal, hogy a rájuk vonatkozó törvényi szabályozás megfelelő szakmai előkészítést nyerhessen.⁶⁵ A közvélemény és a társadalom is arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez a huszonnégy kérdésből álló kérdőív sem fogja előrébb vinni a törvényi szabályozás szükségességét, hiszen a korábbi években is csak akkor kapott újabb lendületet az igény, amikor valamely hitelintézet csődbe ment.⁶⁶

A kiküldött kérdőívekre 1886. június közepéig több mint ötven pénzügyi intézmény küldte meg a válaszát, amelyek nagy része a hitelintézetek és takarékpénztárak törvényi szintű szabályozásának szükségességét tartalmazta válaszként.⁶⁷ A tervek szerint a szakértői javaslatnak még azon év szeptemberére el

⁵⁸ Hantos, 1905., 32. o.

⁵⁹ Hantos, 1916., 70. o.; lásd még: Varga PhD-értekezés, 37. o.

⁶⁰ Hantos, 1905., 37. o.; lásd még: Jirkovsky Sándor: A magyarországi pénzügyintézetek története az első világháború végéig, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1945 (a továbbiakban: Jirkovsky, 1945.), 176. o.; Varga PhD-értekezés, 39. o.

⁶¹ Hantos, 1905., 37. o.; lásd még: Jirkovsky, 1945., 176. o.; Varga PhD-értekezés, 39. o.

⁶² Hantos, 1905., 32. o.

⁶³ Pesti Napló, reggeli kiadás, Budapest, 1886. április 14., szerda, 37. évfolyam, 104. szám (a továbbiakban: Pesti Napló 1886.), 1. o.; lásd még: Hantos, 1905., 32-33. o.

⁶⁴ Nemzet, reggeli kiadás, Budapest, 1886. április 12., hétfő, V. évfolyam, 102. szám (a továbbiakban: Nemzet 1886. év 102. szám), 2. o.; lásd még: Hantos, 1905., 33. o.

⁶⁵ Nemzet 1886. év 102. szám, 2. o.

⁶⁶ Pesti Napló 1886., 1. o.

⁶⁷ Nemzet, reggeli kiadás, Budapest, 1886. június 11., péntek, V. évfolyam, 161. szám (a továbbiakban:

kellett készülnie,⁶⁸ ugyanakkor a beérkezett javaslatokból végül mégsem lett elfogadott törvény, amelynek oka – valószínűleg – az egyesület működésének „csekély” intenzitására vezethető vissza.⁶⁹

Az intézményesült pénzügyi felügyelet egyik első megnyilvánulási formája a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja (a továbbiakban: Jelzálogbank) volt, amely az 1892. március 19-én és 20-án a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank helyiségében megtartott „tanácskozmányon” megfogalmazta működésének céljait és kereteit.⁷⁰ A Jelzálogbank az alakuló ülését 1892. június 24-én tartotta, ahol rögzítették az intézmény fő célját, amely a vidéki pénzügyintézetek jelzáloggal terhelt követeléseinek kezelése, és ezután kamatozó illetve kisorsolás útján visszafizetendő saját jelzáloglevelek kibocsátása képezte.⁷¹ A Jelzálogbank az így megszerzett lekötött követeléseket forgalomképes tőkévé, értékpapirokká alakította, azokat értékesítette, majd az értékesítésekből származó bevételekből már lehetővé vált a kölcsönnyújtás a vidéki pénzügyintézetek számára, valamint a kötvények kibocsátása.⁷²

Ugyanakkor ezen tevékenység önmagában még nem jelentené a pénzügyi felügyelet intézményesített megjelenését azon rendelkezés nélkül, amely kimondta, hogy a Jelzálogbank csak olyan takarékpénztáraknak nyújthatott pénzügyi szolgáltatásokat, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a Jelzálogbank évente megvizsgálja a teljes működését és mérlegét.⁷³

A Jelzálogbank vezetésével megtartott értekezleten a résztvevők – ahol közel harminc vidéki pénzügyi intézmény mellett a Pénzügyminisztérium is képviseltette magát – javaslatot fogalmaztak meg a kereskedelmi törvénycikk felügyelőbizottságra vonatkozó rendelkezéseinek szigorítására.⁷⁴ Ilyen irányú javaslat volt – többek között – a felügyelőbizottság mérlegvizsgálási kötelezettségének részletesebb kifejtése, illetve a kártérítési kötelezettségének szigorítása.⁷⁵

A pénzügyi felügyelet egyik első, önálló intézményi formában megjelenő szervezete az Országos Központi Hitelszövetkezet (a továbbiakban: Országos Hitelszövetkezet) volt, amelyet a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk alapján hoztak létre a gazdasági és ipari hitelszövetkezeteket.⁷⁶ Az Országos Hitelszövetkezet a tagok érdekképviselőjét ellátó, Budapesten működő

Nemzet 1886. év 161. szám), 6. o.

⁶⁸ Nemzet 1886. év 161. szám, 6. o.

⁶⁹ Pesti Napló, Budapest, 1898. november 24., csütörtök, XLIX. évfolyam, 325. szám, 13. o.; lásd még: Hantos, 1905., 33. o.

⁷⁰ Budapesti Hírlap, Budapest, 1892. március 21., hétfő, XII. évfolyam, 81. szám, 6. o.; lásd még: Hantos, 1905., 44. o.

⁷¹ A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896 (a továbbiakban: Pallas XII.), 183. o.; lásd még: Budapesti Hírlap, Budapest, 1892. június 25., szombat, XII. évfolyam, 175. szám (a továbbiakban: Budapesti Hírlap, 1892. év 175. szám), 11. o.; Hantos, 1905., 44. o.; Varga, 2016., 126. o.; Varga PhD-értekezés, 53. o.

⁷² Pallas XII., 183. o.; lásd még: Budapesti Hírlap, 1892. év 175. szám, 11. o.; Hantos, 1905., 44. o.; Varga, 2016., 126. o.; Varga PhD-értekezés, 53. o.

⁷³ Botos János: A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada, Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest, 2002, 39. o.; lásd még: Varga, 2016., 126. o.; Varga PhD-értekezés, 53-54. o.

⁷⁴ Hantos, 1905., 35. o.

⁷⁵ Hantos, 1905., 35-36. o.

⁷⁶ CIH. 1898. évi XXIII. törvénycikk 48-50. §; lásd még: Varga PhD-értekezés, 54. o.

szervezet volt.⁷⁷ Az Országos Hitelszövetkezet a tagok ügykezelése felett ellenőrzési és felügyeleti joggal rendelkezett, sőt, ha az adott szövetkezet felügyelőbizottságának működésében törvénybe vagy alapszabályba ütköző tevékenységet észlelt, akkor köteles volt a társaság közgyűlését összehívni, illetve az összeülésig az igazgatóságot vagy annak egyes tagjait felfüggeszthette.⁷⁸

Az Országos Hitelszövetkezet az ország különböző területein jogosult volt alá tartozó szervezeti egységként képviselőket létrehozni, amelyeknek célja az egyes szövetkezetekkel való kapcsolattartás megkönnyítése és azok ellenőrzésének elősegítése volt a feladata.⁷⁹ Annak ellenére, hogy nem mindegyik típusú pénzügyi intézmény vonatkozásában látott el ellenőrzési feladatot az Országos Hitelszövetkezet, mégis nagyon fontos állomásnak tekinthető a pénzügyi felügyelet történeti fejlődésben. Mi sem igazolja ezt jobban annál, minthogy maga az Országos Hitelszövetkezet elnökét a pénzügyminiszter javaslatára a király nevezte ki,⁸⁰ működése pedig a Kormány ellenőrzése, és felügyelete alatt állt, amely feladatot a mindennapokban egy erre a célra kinevezett kormánybiztos látta el.⁸¹

Mint látható a 19. század vége fordulatot eredményezett a pénzügyi felügyelettel szemben szkeptikusok számára, ugyanis olyan nagyszámban mentek csődbe a pénzintézetek, amely már az akkori kormány számára is egyértelművé tette, hogy törvényi szintű szabályozásra van szükség ezen a területen az összes pénzügyi intézményre kiterjedő hatállyal.⁸² Az akkori kormány az érintettek által kezdeményezett és szakmailag támogatható ellenőrzésre vonatkozó szabályok törvényi szinten való rögzítése mellett tett ígéretet.⁸³

Ennek az elköteleződésnek és tenni akarásnak volt a megnyilvánulása Széll Kálmán miniszterelnöknek az Országgyűlésben 1902. november 19-én a Székelyegyleti Első Takarékpénztár csődjével kapcsolatban feltett interpellációra adott válasza, amelyben a pénzügyi felügyelet állami úton történő megvalósulásának lehetőségét vetette fel,⁸⁴ amikor kiemelte, hogy „abban a t. képviselő úrnak én igazat adok, (Halljuk!) hogy aggályos az a körülmény, ha úgy van, hogy egyes román pénzintézetek nemcsak az ő speciális céljaikból, hanem egyéb célokból is akciót fejtenek ki. De, t. képviselőtársam, ezt ne nekem rója fel bűnül. Ezek az intézetek nem most keletkeztek, ezek az intézetek régebben keletkeztek. És igenis egyetértünk abban, hogy tenni kell ezen a téren, és fogok is tenni, a mennyire tőlem telik és hatáskörömben áll, mindenesetre.”⁸⁵

⁷⁷ Pesti Napló, Budapest, 1898. március 19., szombat, Negyvenkilencedik évfolyam, 78. szám, 1. o.; lásd még: Pesti Hírlap, Budapest, 1898. március 23., szerda, XX. évfolyam, 82. szám, 3. o.

⁷⁸ CIH. 1898. évi XXIII. törvénycikk 57. §; lásd még: Varga, 2016., 126. o.; Budapesti Napló, Budapest, 1898. április 14., csütörtök, Harmadik évfolyam, 103. szám, 3. o.

⁷⁹ CIH. 1898. évi XXIII. törvénycikk 67. §; lásd még: Varga PhD-értekezés, 54. o.; Budapesti Napló, Budapest, 1898. április 14., csütörtök, Harmadik évfolyam, 103. szám, 3. o.

⁸⁰ CIH. 1898. évi XXIII. törvénycikk 66. §

⁸¹ CIH. 1898. évi XXIII. törvénycikk 68. §

⁸² Hantos, 1905., 34. o.; lásd még: Varga, 2016., 130. o.

⁸³ Hantos, 1905., 34-35. o.

⁸⁴ Szász Zoltán: A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzintézetek állami ellenőrzésére (1902-1904), Századok, 100. évfolyam, 1. szám, Budapest, 1966., 136. o.; lásd még: Varga, 2016., 130. o.; Varga PhD-értekezés, 66. o.

⁸⁵ Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Kilencedik kötet,

A fentiekből következik, hogy általános, az ország valamennyi típusú – nemcsak vidéki vagy szövetkezeti formában működő – pénzügyi intézményét magában foglaló érdekképviselői szerv ebben az időszakban nem létezett hazánkban. A legtöbb pénzügyi intézményt magában foglaló önkéntes alapon szerveződő egyesület a Magyarországi Pénzintézetek Országos Szövetsége (a továbbiakban: Szövetség) volt, amely 1903. december 12-én alakult meg.⁸⁶ Sajnos ez a Szövetség – hasonlóan az eddigiekhez – sem tudott akkora számú tagot maga mögé állítani, amely alapján kijelenthető lett volna, hogy általános érdekképviselőt látott el, ugyanis a hozzávetőlegesen ezeregyszáz pénzügyi intézményből mindössze annak tíz százaléka, százkető csatlakozott hozzá 1903 végéig.⁸⁷

A pénzügyi felügyelet vonatkozásában viszont mindenképpen előremutató rendelkezést tartalmazott a Szövetség alapszabálya, amely kimondta, hogy a pénzügyi intézmények saját akarat-elhatározáson alapuló, tehát önkéntes ellenőrzést kérhetnek a Szövetségtől.⁸⁸ Ennek a hatékonysága több mint megkérdőjelezhetőnek volt mondható, hiszen az önkéntes ellenőrzés alapján tett megállapítások kikényszerítésére sem volt hatásköre vagy kényszereszköze a Szövetségnek.⁸⁹ Ugyanakkor a Szövetség által végzett helyszíni ellenőrzések során kialakultak olyan elvek, amelyeket a mai napig alkalmaznak, például a „négy szem elve”, amely azt jelentette, hogy az ellenőrzéseket két vizsgálónak kellett lefolytatnia.⁹⁰

A vizsgálóknak előzetesen vizsgát kellett tenniük, eljárásuk során betekintheztek a pénzügyi intézmény könyvelésébe, mérlegébe, vizsgálhatták az egyes üzletágakat, viszont az itt megismert adatokat banktitokként kellett kezelniük, tehát arról másnak felvilágosítást vagy tájékoztatást nem adhattak.⁹¹ Annak ellenére, hogy a Szövetség önkéntes alapon működött, kijelenthető, hogy hatékony ellenőrzési rendszert alakított ki.

Az intézményesült pénzügyi felügyelet mielőbbi megalkotása a 20. század első évtizedében már sürgető kérdésnek számított, ugyanis a hitelintézetek száma 1894 és 1913 között több mint megháromszorozódott, 1598-ról 5033-ra nőtt.⁹² Ez a szám magasabb volt az összes ausztriai és németországi hitelintézet egyesített számánál.⁹³ Az első világháború kitörése csak újabb lökést adott a pénzintézetek jogi szabályozása iránti igénynek, annál is inkább, mivel 1915-ben jelentős harcéri sikereket könyvelhetett el az Osztrák-Magyar Monarchia, és a háború után várható volt, hogy a lakosság nagyobb mennyiségű készpénzt helyez majd el a pénzügyi intézményekben.⁹⁴ Ez pedig elodázhatatlanná tette a pénzügyi felügyelet biztos

Hiteles kiadás, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1902., 11. o.

⁸⁶ Budapesti Hírlap, Budapest, 1903. október 20., kedd, XXIII. évfolyam, 288. szám, 11. o.; lásd még: Hantos, 1905., 39. o.; Varga, 2016., 127. o.

⁸⁷ Pesti Napló, Budapest, 1903. december 30., szerda, 54-dik évfolyam, 357. szám, 17. o.

⁸⁸ Hantos, 1905., 40. o.; lásd még: Hantos, 1916., 24. o.; Varga, 2016., 127. o.; Varga PhD-értekezés, 55. o.

⁸⁹ Hantos, 1905., 39-40., 46. o.; lásd még: Hantos, 1916., 24. o.; Varga, 2016., 127. o.

⁹⁰ Varga, 2016., 128. o.

⁹¹ Hantos, 1916., 34. o.; Varga, 2016., 128. o.

⁹² Tomka, 2000., 62. o.; lásd még: Varga, 2016., 133. o.; Varga PhD-értekezés, 71. o.

⁹³ Hantos, 1916., 62. o.; lásd még: Varga, 2016., 133. o.

⁹⁴ Varga, 2016., 133. o.; lásd még: Varga PhD-értekezés, 72. o.

jogszabályi háttérének megteremtését, és egyúttal a Pénzintézeti Központ felállítását amely már nem várhatott tovább.

Hantos Elemér 1905-ben megjelent munkájában akként fogalmazott, hogy „hazánkban a pénzügyi ellenőrzés kérdésének megoldása már nem késhetik sokáig”, ugyanakkor véleménye szerint „az állami ellenőrzésnek sem célja, sem jogosultsága nincsen”.⁹⁵ Előbbi kijelentésével Kasszandrai jóslatként vetítette előre a Pénzügyintézeti Központ létrehozását, utóbbi álláspontjával kapcsolatban azonban – történelmi léptékben gondolkozva – meglehetősen nagyot tévedett.

4. Befejezés

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a 19. században végbement jogtörténeti fejlődés eredményeképpen létrejött egy olyan stabil alap, amely a hatályos magyar pénzügyi felügyeleti rendszer és eljárás szereplőinek illetve jogintézményeinek biztonságot jelent a mindennapi jogalkalmazás során.

Láthattuk, hogy a pénzügyi felügyeleti rendszer elméleti vitájában végül a külső ellenőrzés modellje kapott nagyobb támogatást, azon belül is az állami szerv, a Pénzügyintézeti Központ útján való feladatellátás. Véleményem szerint ez az az elméleti modell a fent elemzett három lehetőség közül, amely a legjobban tudja biztosítani a pénzügyi intézmények jogszabályoknak való megfelelő működésének a vizsgálatát.

Már ebben a – tételes pénzügyi jog fejlődése szempontjából – korainak mondható szakaszban rögzítette Hantos Elemér a pénzügyi felügyelet valós célját, aki ezt az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Holott az igazi, az ideális revízió feladata nem a visszaélések okainak utólagos megállapítása, hanem azok megelőzése és csírájukban való elfojtása, legértékesebb alkatrésze pedig az a kioktatás, melyben a központból jövő, sokat látott és hallott szakértő az intézet kevésbé tapasztalt tisztikarát, igazgatóságát és felügyelőbizottságát részesíti.”⁹⁶ A pénzügyi felügyelet a mai napig ennek szellemében végzi tevékenységét.

Irodalomjegyzék

- A Pallas Nagy Lexikona, XII. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896.;
- Asztalos László György: Kilencven éve alapították a magyar pénzügyi felügyeletet, in: Pénzügyi Szemle, L. évfolyam, 2005. összevont szám;
- Az 1872-ik évi szeptember hó 1-jére kihirdetett Országgyűlés Főrendi házának Irományai, VII. kötet, hiteles kiadás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, 1875.;
- Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Kilenczedik kötet, Hiteles kiadás, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1902.;

⁹⁵ Hantos, 1905., 45. o.

⁹⁶ Hantos, 1905., 46. o.

- Botos János: A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada, Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest, 2002.;
- Budapesti Hírlap, Budapest, 1892. június 25., szombat, XII. évfolyam, 175. szám;
- Budapesti Hírlap, Budapest, 1892. március 21., hétfő, XII. évfolyam, 81. szám;
- Budapesti Hírlap, Budapest, 1903. október 20., kedd, XXIII. évfolyam, 288. szám;
- Budapesti Napló, Budapest, 1898. április 14., csütörtök, Harmadik évfolyam, 103. szám;
- Corpus Iuris Hungarici Milleneumi Emlékiadás, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1896.;
- Dessewffy Emil: Alföldi levelek (1839-1840) és néhány todalék (1841), A Magyar Királyi Egyetem betűivel, Buda, 1842.;
- Dr. Kandrács Csaba – Fenyvesi Réka – Seregdi László – Varga Bence – Szegfű László Péter: Bankszabályozás és bankfelügyelés, in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, a Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, szerkesztette: Fábián Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Nyomdai kivitelezés és előkészítés: Pauker – Prospektus – SPL konzorcium, Budapest, 2018.;
- Eckhart Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve 1841-1941, Posner Grafikai Műintézet Rt., Budapest, 1941.;
- Eperjesi Zoltán – Mladonyiczki Balázs: A II. ipari forradalom (1870-1914), in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, A Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, szerkesztette: Fábián Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Nyomdai előkészítés és kivitelezés: Pauker – Prospektus – SPL konzorcium, Budapest, 2018.;
- Eperjesi Zoltán – Mladonyiczki Balázs: Az I. ipari forradalom (1769-1850), in: Bankok a történelemben: innovációk és válságok, A Magyar Nemzeti Bank könyvsorozata, szerkesztette: Fábián Gergely, Virág Barnabás, Kiadja: Magyar Nemzeti Bank, Nyomdai előkészítés és kivitelezés: Pauker – Prospektus – SPL konzorcium, Budapest, 2018.;
- Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar- és Csehország e néven Ötödik Koronás Királyától szabad királyi Pozsony városában 1839-dik évi június 2-kára rendeltetett Magyar Országgyűlésen a Méltóságos Fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől május 12-ig tartatott országos ülések naplója, Nyomtatta és kiadta Schmid Antal, Pozsony 1840.;
- Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közgyűlésének Írásai, III. kötet, Pozsony, Nyomattatott Belnay, Wéber és Wigandnál, 1840.;
- Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven Ötödik Apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közgyűlésének Jegyző könyve, II. darab, Pozsony, Nyomattatott Belnay, Wéber és Wigandnál, 1840.;

-
- Hantos Elemér: A pénzügyi reform: A Pénzügyi Központ törvényének és alapszabályainak jegyzetes szövegével, Második bővített kiadás, Kiadja a Pénzügyi Központ Országos Egyesülése, Budapest, 1916.;
 - Hantos Elemér: Pénzügyi ellenőrzés Magyarországon, Kiadja a Magyarországi Pénzügyi Központ Országos Szövetsége, Budapest, 1905.;
 - Jogtudományi Közlöny, Pest, 1868. december 13., Harmadik évfolyam, 50. szám;
 - Jirkovsky Sándor: A magyarországi pénzügyi intézmények története az első világháború végéig, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1945.;
 - Jirkovsky Sándor: Takarékpénztáraink és a Regulativum: Adalék a magyarországi pénzügyi intézmények történetéhez, TÉBE Kiadóvállalat, TÉBE Könyvtár, 95. szám, Budapest, 1938
 - Kálmán János: A pénzügyi közvetítőrendszer feletti felügyelet intézményi keretei Magyarországon, in: Pénzügyi Szemle, 60. évfolyam, 1. szám, Budapest, 2015.;
 - Nemzet, reggeli kiadás, Budapest, 1886. április 12., hétfő, V. évfolyam, 102. szám;
 - Nemzet, reggeli kiadás, Budapest, 1886. június 11., péntek, V. évfolyam, 161. szám;
 - Pesti Hírlap, Budapest, 1898. március 23., szerda, XX. évfolyam, 82. szám;
 - Pesti Napló, Budapest, 1898. március 19., szombat, Negyvenkilencedik évfolyam, 78. szám;
 - Pesti Napló, Budapest, 1898. november 24., csütörtök, XLIX. évfolyam, 325. szám;
 - Pesti Napló, Budapest, 1903. december 30., szerda, 54-dik évfolyam, 357. szám;
 - Pesti Napló, reggeli kiadás, Budapest, 1886. április 14., szerda, 37. évfolyam, 104. szám;
 - Schandl Károly: A magyar szövetkezés negyven éve, Az Országos Központi Hitelszövetkezet munkája és eredményei, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1938.;
 - Szász Zoltán: A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzügyi intézmények állami ellenőrzésére (1902-1904), in: Századok, A Magyar Történelmi Társulat Közlönye, 100. évfolyam, 1. szám, Budapest, 1966.;
 - Tomka Béla: A magyarországi pénzügyi intézmények rövid története (1836-1947), AULA Kiadó Kft., Budapest, 2000.;
 - Varga Bence: 100 éve alakult a Pénzügyi Központ, in: Hitelintézetek Szemle, 15. évfolyam, 2016/1. szám;
 - Varga Bence: A pénzügyi felügyelés kialakulása Magyarországon – Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a hazai felügyelettörténetben – PhD-értekezés, Szeged, 2019, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10300/1/dolgozat_VargaBence.pdf Letöltés dátuma: 2021. október 7.;
 - Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1896.
-
-

Az emberkereskedelemmel kapcsolatos jogalkalmazói attitűdökről*

Windt Szandra**

Az emberkereskedelem fogalma a szexuális, a munkacélú és az ún. egyéb kizsákmányolást foglalja magában. A különböző célból történő kizsákmányolás folyamata során az igénybe vevő, a sértett és a kizsákmányolók mind szerepet kapnak. Ebben a tanulmányban az ezen a folyamaton kívüli, ám mégis a jelenség elleni fellépésben fontos résztvevőket helyezünk középpontba: az emberkereskedelemmel kapcsolatba kerülő rendőröket, ügyészeket és bírákat kivételesen egy közös asztalhoz ültettük (hol virtuálisan, hol a valóságban), és ezt az alkalmat kihasználva attitűdvizsgálatot végeztünk, amelynek eredményei az alábbiakban olvashatók.

Kulcsszavak: attitűd, jogalkalmazó, emberkereskedelem, Magyarország

Attitudes of Law Enforcements Towards Trafficking in Human Beings

Human trafficking tries to cover sexual, labour and other forms of exploitation as an umbrella term. The process of exploitation for different purposes involves the user, the victim, and the exploiters. In this study, we focus on the actors outside this process, but who are nevertheless important in tackling the phenomenon: police officers, prosecutors and judges involved in trafficking were seated around the same table (sometimes virtually, sometimes in person) and I used this unique opportunity to conduct an attitude survey. The results of this survey can be read in this article.

Keywords: Attitudes, Law Enforcement, Trafficking in Human Beings, Hungary

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1941>

1. Bevezetés

Az emberkereskedelem komplex jelenség, széles az ezen fogalom alatt értendő magatartások köre, és emiatt az ebben érintett szereplőké is. Az emberkereskedelem fogalma a szexuális, a munkacélú és az ún. egyéb kizsákmányolást foglalja magába. A különböző célból történő kizsákmányolás folyamata során az igénybe vevő, a sértett és a kizsákmányolók mind szerepet kapnak. Ebben a tanulmányban az ezen a folyamaton kívüli, ám mégis a jelenség elleni fellépésben fontos résztvevőket helyezünk középpontba: azokat, akik rendkívül sokat tehetnek azért, hogy ezt a láncolatot, kört megakadályozzák, megszüntessék, az áldozatokat „kimentsék”, az elkövetőket megbüntessék. Az

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

** Tudományos főmunkatárs, főtanácsos, Országos Kriminológiai Intézet.

emberkereskedelemmel kapcsolatba kerülő rendőröket, ügyészeket és bírákat kivételesen egy közös asztalhoz ültettük (hol virtuálisan, hol a valóságban) úgynevezett szemléletformáló tréningek keretében, és ezt az alkalmat kihasználva egy attitűdvizsgálatot végeztünk.

2019 őszén a Belügyminisztérium Emberkereskedelem Elleni és Horizontális Osztály vezetőjének¹ ötlete alapján kidolgozott szemléletformáló tréning újdonsága az volt, hogy az emberkereskedelem jelenségéről és bűncselekményéről rendőrök, ügyésze, bírák egy közös alkalommal, frontális előadásokat követően kisebb csoportokban emberkereskedelmes eseteket dolgoztak fel.² A 2019. novemberi első, úgynevezett pilot alkalmat (és a pozitív visszajelzéseket) követően a Belügyminisztérium úgy döntött, hogy 2020-ban és 2021-ben is folytatódjanak ezek a tréningek.³

2020-ban azonban a COVID-19 világjárvány sok más mellett, erre a tervre is hatással volt: a 2019. novemberi programot aktualizáltuk, rövidítettük és az online térben is megvalósíthatóvá alakítottuk.⁴ Emiatt 2020-ban és 2021-ben összesen hat tréningre volt lehetőség: négy online, két alkalommal személyes részvétellel került sor. A képzés egyedi jellege miatt a résztvevőkkel egy anonim 13 kérdésből álló, rövid, attitűdvizsgálati kérdőív felvételére kerül sor. Korábban nem készült ilyen attitűdvizsgálat, ahogy ritka volt ezt megelőzően a jogalkalmazók közös, csoportmunkában zajló tréningje is.⁵

A 2020-2021-es évben lefolytatott tréningeken összesen 90 fő (rendőr, ügyész, bíró) töltötte ki ezt a kérdőívet, amelynek eredményeinek összegzése az alábbiakban olvasható. 2021-ben egy az ügyészekkel készült másik vizsgálat eredményét mutattuk be⁶, az alábbiakban rendőrök, ügyészek és bírák által kitöltött kérdőívek

¹ Dr. Jakubovich Nóra Tamara osztályvezető asszony

² Erről lásd bővebben: Huszár Julianna – Windt Szandra: Szemléletformáló tréning, avagy a rendőr, az ügyész, a bíró és öt emberkereskedelmes ügy, *Ügyészek Lapja*, 28. (2020) 1. 57–65. o.

³ Erről lásd bővebben: <https://thb.kormany.hu/attitude-shaping-by-the-ministry-of-interior-in-another-3-counties>

⁴ A Belügyminisztérium szervezte a tréninget, annak tartalmának kialakításában az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Főigazgatóság emberkereskedelem szakvonalvezetője (Balogh Krisztina r. alezredes), a Legfőbb Ügyészség Kiemelt, Korrupciós és Szervezett Bűnözés Elleni Ügyek Főosztály emberkereskedelemmel (is) foglalkozó legfőbb ügyészségi ügyésze (dr. Huszár Julianna) és az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa (e tanulmány szerzője és a vizsgálat lefolytatója, Dr. Windt Szandra) is részt vett.

⁵ Az Országos Kriminológiai Intézetben később, egy nemzetközi projekt keretében zajlott egy hasonló tréning, korrupció témában. Erről lásd bővebben: Sárík Eszter-Windt Szandra: Új képzési formák az online térben világjárvány idején – a CRITCOR projekt tanulságai a COVID tükrében. IN: Virág Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 59. Leadott kézirat, 2022.

⁶ Windt Szandra: Az ügyészek véleménye az emberkereskedelemről- egy attitűdvizsgálat alapján. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 58., Budapest, OKRI,2021, 157-184. o.

adatairól szólunk, amelyeket több szemléletformáló tréning előtt töltöttek ki önkéntesen a résztvevők.⁷

2. Miért pont az emberkereskedelem?

Az olvasóban felmerülhet a fenti kérdés, hiszen számos egyéb, az emberek biztonságérzetét befolyásoló bűncselekményről szólhatna egy hasonló tréning, mégis itt most az emberkereskedelem volt a fókuszban.⁸

Ennek oka abban keresendő, hogy a Belügyminisztérium 2019-ben a korábbi intézkedéseit megerősítve további lépéseket tett az emberkereskedelem elleni fellépés érdekében.

Magyarországon az emberkereskedelem elleni fellépés összehangolásáért a Belügyminisztérium felel. A minisztérium európai uniós és nemzetközi helyettes államtitkára látja el az emberkereskedelem elleni nemzeti koordinátor szerepét őt munkájában az Emberkereskedelem Elleni és Horizontális Ügyek Osztálya segíti.⁹

Az emberkereskedelem jelensége kapcsán többek között az Európa Tanács GRETA szakértői csoportja, az Európai Bizottság, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, valamint az Egyesült Államok Emberkereskedelem Elleni Hivatala is készít jelentéseket, amelyekhez a magyar hatóságoknak adatokat kell szolgáltatniuk. E testületek megfogalmazzák véleményüket, ajánlásukat az egyes országok gyakorlatáról. Az Európai Bizottság 2020. októberi jelentése a 2017–2018-as adatokat tartalmazza: az EU 27 tagállamában az áldozatok száma 14 145¹⁰ volt. Az áldozatok nagy számával összehasonlítva a Bizottság véleménye szerint alacsony volt az elkövetők elleni büntetőeljárások és a büntetőítéletek száma. Az emberkereskedelem áldozatainak állampolgársága szerint az első öt uniós tagállam az abszolút számok alapján 2017–2018-ban Románia, Magyarország, Franciaország, Hollandia és Bulgária volt.¹¹

Az Európai Bizottság mellett megemlítendő: az Egyesült Államok Emberkereskedelem Elleni Hivatala évente készít egy jelentést az emberkereskedelem jelenségéről az egyes országokra vonatkozóan, ez az úgynevezett *TIP-jelentés*. Az amerikai megfigyelők véleménye szerint a magyar kormányzat nem teljesíti teljes mértékben az emberkereskedelem felszámolására vonatkozó minimumsztyenderdeket, noha jelentős erőfeszítéseket tesz. Az elmúlt évek eredményei miatt Magyarországot előre sorolták a Tier 2 kategóriába.¹²

⁷ Itt most csak a bemeneti attitűdöt vizsgáltuk, mert az utánkövetés a tréningek különböző megvalósítási módja miatt (az online, illetve a személyes) nehéz lett volna összehasonlítani.

⁸ Korábban volt példa hasonló, éppen a nemzetközi elvárások miatt például a pénzmossással kapcsolatban gyakoribb képzések szervezésére.

⁹ <https://emberkereskedelem.kormany.hu/intezmenyi-keretek>

¹⁰ Az Egyesült Királyság adatait nem számolva, az EU 27 tagállamában. Az Egyesült Királyságban rendkívül magas, 12 123 volt a regisztrált áldozatok száma ebben az időszakban. Az Európai Unió 28 tagállamában így összesen 26 268 regisztrált áldozat volt. European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, *Data collection on trafficking in human beings in the EU*, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2837/45442> p. 9.

¹¹ Windt Szandra: *A láthatatlan emberek*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2021, 63-70. o.

¹² *Trafficking in Person Report 2021*. <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/> Utolsó elérés: 2022.02.11.

Emellett megfogalmazzák, hogy növelni szükséges a rendészeti és igazságügyi erőfeszítéseket az emberkereskedelem valamely formáját elkövető személyek felderítésére, eljárás alá vonására és elítélésére, továbbá jelentős börtönbüntetések kiszabására. Kiemelik annak fontosságát, hogy szükséges a bűnüldöző hatóságok képviselőinek képzése (ideértve az ügyészeket és bírókat) a bűncselekmény súlyosságáról és az áldozatok kezdeti beleegyezésének irrelevanciájáról a bűncselekmény bizonyításának vonatkozásában.¹³ Ezen nemzetközi ajánlások miatt is szervezte meg az első szemléletformáló tréninget a Belügyminisztérium 2019 őszén.

2.1. Az emberkereskedelemről röviden. 2022-re – véleményem szerint *részben* az említett szemléletformáló tréningek miatt is – jelentősen változott az emberkereskedelem bűncselekményével és jelenségével kapcsolatban a jogalkalmazói megítélés. Sok más mellett ez a kriminálstatisztikai adatok emelkedésében szintén megfigyelhető: amíg 2018-ban 4 regisztrált emberkereskedelem bűncselekményt mutatott az ENYÜBS, 2020-ban már 57-et, 2021-ben még többet, közel megháromszorozódott a számuk.

2020 fontos év volt az emberkereskedelem elleni fellépés szempontjából, mind magyar, mind nemzetközi szinten. A hazai új, négy évre szóló stratégia mellett¹⁴ a 2020. évi V. törvény¹⁵ jelentősen módosította a gyermekvédelmi törvényt, a szervezett bűnözés elleni fellépésről szóló törvényt, a szabálysértési törvényt és a büntető törvénykönyv egyes szakaszait. 2020 nyarán az Európai Bizottság nyilvánosságra hozta *A gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelemre irányuló 2020–2025. évekre szóló stratégiáját*¹⁶, valamint 2020. októberben a Bizottság kiadta a harmadik jelentését az emberkereskedelem európai helyzetéről.¹⁷

Az emberpiacra utaló (és azóta ettől nehezen elszakadó) emberkereskedelem jelenségen belül a szexuális célú mellett a munka- és az úgynevezett egyéb célú *kizsákmányolást* különböztetjük meg. A jelenség összetettsége, jellemzői, folyamatos változásai miatt rendkívül fontos, hogy az emberkereskedelemmel kapcsolatban minél több kutatás készüljön, a megelőzés, a felderítés, az ellene történő fellépés előmozdítása érdekében. Az emberkereskedelem jelenségének kutatása nem egyszerű, emiatt sok esetben sztereotípiák semmint megbízható

¹³ Windt Szandra: *A láthatatlan emberek*, i.m. 80-81. o.

¹⁴ 1046/2020. (II. 18.) Kormányhatározat az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégiáról, valamint annak végrehajtását szolgáló, 2020–2021 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről. 2022-ben jelent meg a következő két évre vonatkozóan az 1228/2022. (IV. 14.) Korm. határozat „Az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégia végrehajtását szolgáló, 2022–2023 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről” című dokumentum.

¹⁵ Az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról. 2020. július elsejétől hatályos.

¹⁶ COM (2020) 607 final, Brüsszel, 2020. július 24. Erről lásd bővebben Windt Szandra: A gyermekek szexuális kizsákmányolásáról. *Ügyészségi Szemle*, 28. (2020) 4., 42–53. o. A következő Bizottsági jelentés 2022 őszén várható.

¹⁷ Ezek az úgynevezett előrehaladási jelentések, amely két év adatait elemzi és mutatja be. Az első 2016-ban jelent meg a 2013–2014-es adatokról. Ezek a jelentések elérhetők ezen az oldalon: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/publications_en

empirikus vizsgálat alapján fogalmazódnak meg annak jellemzői, hangsúlyozandó azonban, hogy ez nem csak magyar probléma.¹⁸

Az említett 2020-ban megjelent Bizottsági jelentésben (de az azt megelőzőkben is) a szerzők az uniós adatok ismeretében keveslik az emberkereskedelemmel kapcsolatban indult büntetőeljárások (és az alapján született marasztaló ítéletek) számát.¹⁹

Két prekonceptióról kell említést tenni az „alacsony” büntetőeljárás adatok kapcsán. Az egyik az ezzel a jelenséggel kapcsolatban fennálló „büntetlenség kultúrájának” elmélete. Az Európai Bizottság szerint „az emberkereskedelem terén a büntetlenség kultúrája jelenik meg, amikor azok, akik a bűnös üzleti modellben és/vagy az emberkereskedelmi láncolatban részt vesznek, nem szembesülnek a tetteik következményeivel. A letartóztatások, a büntetőeljárás alá vonások és elítélések, valamint az elkövetők felelősségre vonása növelik az általános és konkrét elrettentő erőt, amely a megelőzés egyik eleme. Ez nemcsak az emberkereskedőket foglalja magában, hanem a segítőket és azokat is, akik szándékosan igénybe veszik az áldozatok által nyújtott szolgáltatásokat. A büntetlenség kultúráját a joghézagok vagy a meglévő jogszabályok nem megfelelő alkalmazása tartja fenn. A büntetlenség kultúrájának felszámolása és az elszámoltathatóság növelése azzal jár, hogy nem pusztán az emberkereskedőkkel szembeni nyomozások, büntetőeljárás alá vonások és elítélések száma nő, hanem a bűncselekményből profitáló és az áldozatokat kizsákmányoló személyekkel szembeniek száma is.”²⁰

A kevés ügy másik magyarázataként sokszor a jogalkalmazók hozzáállását, az áldozathibáztató attitűd jelenlétét említik.²¹

„Az emberkereskedelem elleni küzdelemben további nehézségeket okoz, hogy bár az emberkereskedelem bűncselekményének jogi szabályozása és az áldozatok védelmét szolgáló ellátórendszer sokat fejlődött, a gyakorlati tapasztalat mégis azt mutatja, hogy csak néhány emberkereskedelem eljárás kerül lezárásra évente, és ebben számottevő progresszió nem mutatkozott az elmúlt tíz év során. A

¹⁸ Ronald Weitzer: New Directions in Research on Human Trafficking. *Annals of the American Academy of Political & Social Science*, March 2014. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0002716214521562> és Gozdzik Elzbieta M.: Empirical Vacuum: In Search of Research on Human Trafficking. In: Gartner Rosemary- McCarthy Bill (eds.): *The Oxford Handbook of Gender, Sex and Crime*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199838707.013.0031, 2014.

¹⁹ *Data collection on trafficking in human beings in the EU*, i.m. pp. 35-58.

²⁰ *Working together to address trafficking in human beings: Key concepts in a nutshell* (Együttműködés az emberkereskedelem elleni küzdelem érdekében: fő elképzelések dióhéjban). European Committee, 2018, 5. o. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/key_concepts_in_a_nutshell.pdf

²¹ Itt most nem térünk ki rá, nem is volt a vizsgálat tárgya, de a diszkrimináció is felmerülhet. Erről lásd Kazarján Annie – Kirs Eszter: *A romákat érő diszkrimináció a magyar büntető igazságszolgáltatásban*. Magyar Helsinki Bizottság, 2020. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/A_romakat_ero_diszkriminacio_a_magyar_bunteto_igazsagszolgáltatásban.pdf

*problémához hozzájárul a társadalmi közöny, az áldozathibáztató attitűd, amely egy eljárási folyamat különféle lépcsőfokain mind fellelhető.*²²

Vitathatatlan, hogy a büntetőeljárások száma valóban alacsony volt 2013. július elseje és 2019 között Magyarországon (is).²³ A Btk. 192. § tényállásban szereplő kiszolgáltatott helyzet értelmezése, a kizsákmányolási célzat, a sértetti önkéntesség megítélése egységes gyakorlat híján valóban félreértelmezhető volt. Ugyanakkor, ezt felismerve készült el 2018 októberében a Legfőbb Ügyészség KSB 3771/2018/5-I-NF. 3889/2014/11-es számú irányutatója, amelyben az emberkereskedelem esetében a kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet értelmezése, a kerítés bűncselekményétől való elhatárolása, valamint a bűnszervezetben való elkövetés vizsgálata olvasható. Ez rendkívül fontos lépést tett éppen az említett „büntetlenség kultúrájának” megszüntetése érdekében. Ez az irányutató jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a 2019 óta a kriminálstatisztikában²⁴ is láthatóan emelkedik a Btk. 192. § miatt indult eljárások száma.²⁵ (Összehasonlításképpen említendő a Kúria Bfv.II.1474/2018/9. számú határozata is.²⁶)

Megemlítendő: az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat elemzésére a Kúria elnöke 2020 elején joggyakorlat-elemző csoportot állított fel, amelynek jelentését 2022 tavaszán rövidített verziójában nyilvánosságra is hozta, és remélhetőleg az új tényállás alkalmazásához segítséget nyújt majd a bírácoknak. Ez a jelentés az elmúlt húsz év gyakorlatának összegzésével reflektál az előbbieken megfogalmazottakra is, amely az ítéletek számában, minőségében is kimutatható hatást hoz.²⁷

Fontos mérföldkő volt 2019 májusában az a kiegészítő irányutató (KSB 3771/2018/45-II. – NF. 3889/2014/17-II.) is, amely az emberkereskedelem büntette sértettjeinek azonosításával, valamint annak kiemelésével kapcsolatban hívja fel az ügyészek figyelmét arra, hogy e sértettek különleges bánásmódot igénylő személyként kezelése nagy valószínűséggel a legtöbb esetben indokolt. A kizsákmányolás sértettjének állapotára, helyzetére, védelmére kidolgozott

²² Tatár Erika – De Coll Ágnes: Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon, 2020. http://www.baptistasegely.hu/adat/projekt/10/fajlok/az-emberkereskedelem-jelenlegi-helyzete-magyarorszagon_tanulmany.pdf, 36. o.

²³ Windt Szandra: *A láthatatlan emberek*, i.m. 32.o.

²⁴ Egységes Nyomozó hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS).

²⁵ Ez a 2020. július elsején hatályba lépett módosítás miatt változhat. Lásd Balogh Krisztina – Huszár Julianna – Windt Szandra: Büntetés helyett védelem – egy emberkereskedelmi ügy alapján. *Ügyészek Lapja*, 28. (2020) 4., 19–34. o. és Huszár Julianna: Emberkereskedelem újragondolva – a 2020. július 1. napján hatályba lépett rendelkezések hatékonysága ügyészi szemmel, *Belügyi Szemle* 70. (2022) 2., 305-325. o.

²⁶ Ignác György – Lancsár Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról. A kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet értelmezése, *JEMA, Jogesetek Magyarázata*, 2020. 1-2, pp. 31-38. <https://jema.hu/article.php?c=555>

²⁷ Somogyi Gábor: Az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat, *Forum Sententiarum Curiae*, 5(2020) 1., pp. 10-11. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/drsomogyi.pdf és Somogyi Gábor: Betekintés a Kúria joggyakorlat-elemző munkacsoportjának munkájába. *Belügyi Szemle* 70(2022) 2., 345-362. o. A joggyakorlat-elemző csoport jelentéséből készült kivonat itt olvasható: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/az_emberkereskedelem_ertelmezesevel_kapcsolatos_biroi_gyak_orlat_vizsgalata_osszefoglalo_velemen_y_kivonat.pdf

ügyészségi iránymutatás, amely a 354/2012. (XII. 13.) kormányrendelet²⁸ indikátorai alapján készült, hiánypótló volt. A sokat hivatkozott szemléletváltáshoz, az áldozatközpontúság kialakításához ez meghatározó lépés volt.

3. Jogalkalmazó és attitűd- jogalkalmazói attitűd?

Az emberkereskedelemmel kapcsolatban kiemelendő, hogy a 2013. július elsejei módosítást követően annak alkalmazása, különösen a kiszolgáltatott helyzet megítélése, illetve annak kialakításáról és/vagy fenntartásáról alkotott egységes gyakorlat kimunkálása sok időt vett igénybe.²⁹ Ugyanis ezeket nem lehet taxatív felsorolni, minden sértett esetében más és más módon jelent ez meg, a jogalkalmazóktól *mérlegelésre* volt szükség (értsd: kerítés vagy emberkereskedelem tényállásába ütközik-e a megvalósított cselekmény³⁰). A Legfelsőbb Bíróság Kfv. IV. 37.088/2008/6. sz. ítélete alapján: „A mérlegelés azt a műveletet jelenti, amelynek során a jogalkalmazó az adott esetre legalkalmasabb megoldást a rendelkezések közül kiválasztja.”

Ugyanakkor ezekben az esetekben a jogalkalmazó a jogszabályokon túl, a saját tapasztalatai, személyisége alapján *is* döntött. Ezekről keveset szólunk, pedig a szakmai tudás mellett, ez rendkívül fontos. Ha a jogalkotó nem fogalmaz precízen, ha nem olyan, ismert és elfogadott jogi fogalmakat alkalmaz, amely a jogalkalmazók számára egyértelmű, a gyakorlat által kiforrott, nyilvánvalóan több mérlegelési lehetőségük adódik. Az emberkereskedelem esetében azonban a jogalkotónak is nehéz dolga volt, és köznapi, a magyar joggyakorlatban kevésbé kiforrott – nemzetközi instrumentumokból fakadó – kifejezéseket használt, amelyek mozgásteret adtak a rendőröknek, ügyészeknek, bírának, és amellyel élve ők a sokkal egyértelműbb tényállást alkalmazták inkább (például a kerítést, a prostitúció elősegítését az emberkereskedelem helyett³¹). A jogalkalmazók egységes gyakorlatának kialakítása, az emberkereskedelem jelenségének komplexitásának megértése, a nemzetközi elvárásoknak megfelelés miatt kezdődtek el a bevezetőben említett *szemléletformáló tréningek*.

3.1. Szemléletformáló tréningekről. A 2019. novemberi, első személyes tréning igyekezett a nemzetközi elvárásoknak, kívánalmaknak is eleget tenni: mind az

²⁸ 354/2012. (XII. 13.) kormányrendelet az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről.

²⁹ A jogalkotó a 2020. július elsejétől hatályos módosítással sem enyhített ezen. A kiszolgáltatott helyzet megítéléséről, a kiszolgáltatott élethelyzettől való elhatárolásáról bővebben: Huszár i.m.

³⁰ Mindkét esetben súlyos, elítélendő bűncselekményről van szó, azonban az emberkereskedelem és kényszermunka a Btk. XVIII. fejezetében Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, míg a kerítés a XIX. FEJEZET, A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények között szerepel, amely már önmagában jelzés arra, hogy melyiket tekintette a jogalkotó súlyosabbnak. Nem szólva a nemzetközi testületekről, akik az emberkereskedelem és kényszermunka tényállása alapján indult ügyeket vizsgálja. Bár ők nyilván a szexuális és a munkacélú kizsákmányolás miatt indult ügyekre fókuszálnának, amelyben a kerítés miatt indult ügyeket is számba kell venni.

³¹ Ez a már említett 2018. évi Legfőbb Ügyészségi Iránymutatást követő, ügyészségeken lefolytatott felülvizsgálatokból is kiderült: akkor közel 130 folyamatban lévő ügy kétharmadát kellett más tényállásokról emberkereskedelemre minősíteniük a jogalkalmazóknak.

Európai Bizottság, mind az Európa Tanács ún. GRETA szakértői csoportja javaslatait figyelembe véve alakította ki a Belügyminisztérium a tréning programját.

Az amerikaiak által készített, még a 2019. évi ún. TIP jelentés többek között azt ajánlotta Magyarországnak a 2019–2020-as időszakra, hogy „képezni szükséges a bűnüldöző hatóságok képviselőit, az ügyészeket és bírákat a bűncselekmény súlyosságáról és az áldozatok kezdeti beleegyezésének irrelevanciájáról a bűncselekmény bizonyításának vonatkozásában”.³² Éppen ezért a rendőrség, az ügyészség és a bíróság is képviseltette magát az első alkalommal, az emberkereskedelemmel leginkább érintett, a szervezők által kiválasztott megyékből.

A 2019 őszén megjelent GRETA-jelentés³³ is hangsúlyozza a magyar döntéshozóknak, hogy „hozzanak intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy az emberkereskedelem eseteit proaktív módon vizsgálják ki, üldözzék, és eredményes, arányos és visszatartó erejű ítéleteket hozzanak”.³⁴ A Belügyminisztérium fő célkitűzése éppen ezzel is összhangban az volt, hogy az emberkereskedelem jelensége elleni fellépés érdekében az érintett felek között szakmai párbeszéd kezdődjön.³⁵

A tréninget követően egy anonim értékelő kérdőívet töltöttek ki a szervezők a visszacsatolás érdekében. Ez alapján a résztvevők – bár voltak kritikus megjegyzéseik – összességében a tréning pozitívumait emelték ki, sőt továbbiak megtartását szorgalmazták. Ezen észrevételek figyelembe vételével 2020-ban és 2021-ben további alkalmakat készített elő a Belügyminisztérium. Ugyanakkor a 2020-2021-es időszakban szervezett tréningekre rányomta a bélyegét a COVID-19 világjárvány: a hat tréningből csupán két alkalom volt személyes részvételű, négy alkalom online.

Az online szemléletformáló tréning nehézségeiről itt csak említés szintjén szólnunk: a technikai és tartalmi kérdések komoly kihívást jelentettek a szervezők és az esetek feldolgozását irányító moderátorok számára. Emiatt nyilvánvaló: a tréningeken a személyes jelenlét olyan hozzáadott érték, amelyet az online megvalósítás kevéssé tud csak biztosítani, bár az új, kialakult helyzetben összességében mégis működött.

Az alább bemutatott úgynevezett attitűdvizsgálati kérdőív a szemléletformáló tréningben résztvevők számára lett kidolgozva, így a tréningek megvalósításával összekapcsolódott. A bemutatott válaszok egy része személyes kitöltésű kérdőíven, az online tréningek során online (Google Formson) platformon érkeztek be. A kitöltési hajlandóság megoszlott: a személyes részvételű rendezvények előtt szinte mindenki kitöltötte azokat, az online kitöltés nem volt ennyire népszerű.

Összesen 90 kérdőívre kaptunk választ 2020-2021-ben, az ezen időszakban szervezett hat tréning résztvevői közül (110 fő).

³² A jelentésről bővebben itt: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf> (2020. 04. 03.) (forrás: Belügyminisztérium)

³³ <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-hungary-2nd-evaluation-round-/168098f118>

³⁴ <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/hungary> (2019. 10. 18.)

³⁵ Huszár Julianna – Windt Szandra: i.m. 58.o.

3.2. Az attitűdvizsgálatokról. Az attitűd a szociálpszichológia egyik fontos, ám nem pontosan definiált kifejezése.³⁶ A XX. század elején sok kutató foglalkozott az attitűddel. Gordon Allport 1935-ben³⁷ így fogalmazott: „Az attitűd tapasztalaton keresztül szerveződött mentális és idegi készenléti állapot, amely irányító vagy dinamikus hatást gyakorol az egyénnek az összes, vele kapcsolatban lévő tárgyra és helyzetre való reagálására.”³⁸

A szociális attitűd mérése során az értékelő jellegű megállapítások elutasításából vagy elfogadásából, a megállapítások és a válaszok sorozata segítségével formálnak képet az értékelő viszonyulás minőségéről, illetve intenzitásáról.³⁹

Az attitűdmérés az útja annak, hogy az empirikus társadalomkutatás hozzáférközzék az értékelő viszonyulásokban rejlő egyéni és társadalmi értékekhez. A társadalmi valóság megismerésének és tudatok alakításának egyik alapvető tényezője.⁴⁰ Az attitűd az egyéni élettörténet terméke, előző tapasztalatok függvénye.⁴¹

Kiemelendő: a társadalmi környezet döntő befolyást gyakorol az attitűdök alakulására.⁴² Az attitűd, a beállítódás meghatározza egy tárggyal kapcsolatos viselkedésünket, összegzi az azzal kapcsolatos értékítéleteinket, ezáltal irányítja a viselkedésünket és szervezi a világ megismerését.⁴³

A jogalkalmazók attitűdjének vizsgálatára kevés alkalommal kerül sor, holott ez mind a szervezet külső és belső megítélése szempontjából kiemelkedő jelentőségű.

A jogalkalmazók (a rendőr, az ügyész és a bíró) szakmai attitűdje, hozzáállása, szakmaisága, fejlődni akarása mellett a személyes attitűdje is befolyásol(hat)ja a mindennapi munkáját: a sértettel történő kommunikációja során, a nyomozás, a vizsgálat során, az ügyész utasításai során, amelyeket az egyes ügyekben ad a nyomozó hatóság tagjainak, ahogy felügyeli az eljárást, ahogyan képviseli a vádat, a korábban említett *mérleget* során, az ítélet meghozatalakor, annak ellenére is, hogy rendszeres szakmai képzéseken a szakmaiság alapelveit elsajátítja.

A már bemutatott TIP-jelentés, az uniós jelentések és a GRETA-országértékelések is többször hangsúlyozták, hogy az emberkereskedelemmel összefüggő ügyekben egyrészt kevés ítélet születik, azok következménye viszonylag kevés esetben letöltendő szabadságvesztés, amelyek még ritkább esetben hosszú tartamúak. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez nem csak a magyar jogalkalmazókkal szemben megfogalmazott kritika, a nemzetközi tapasztalatok is ezt mutatják.⁴⁴

³⁶ Az attitűd és az előítélet közötti különbségre itt most nem térünk ki. Erről lásd bővebben Gordon Allport: *Az előítélet*, Budapest, Gondolat, 1977, 44–47. o.

³⁷ Gordon Allport: Az attitűdök. In: *Szociálpszichológia szöveggyűjtemény III. (A szociális interakció – Attitűd – Dinamika)* (szerk.: Pataki Ferenc – Solymosi Zsuzsanna), Budapest, Tankönyvkiadó, 1972, 179–198. o.

³⁸ Uo. 188. o.

³⁹ Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásainak kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 20. o.

⁴⁰ Uo. 23–24. o.

⁴¹ Uo. 27. o.

⁴² Uo. 122. o.

⁴³ Vinnai Edina: Jogismeret, jogi attitűd, jogtudat, In: Bencze Mátyás – Vinnai Edina: i. m. 130. o.

⁴⁴ Windt Szandra: A láthatatlan emberek p. 110.

Az szintén megemlíthető, hogy az eljárások sok esetben évekig elhúzódnak, majd az időmúlást a büntetés kiszabáskor enyhítő körülményként értékelik, ami szintén rossz üzenet a sértettnek és általában a társadalomnak, hiszen a bírósági ítéletek, ügydöntő határozatok fontos üzenetet, attitűdöt képviselnek a megvalósított bűncselekményekkel kapcsolatban.⁴⁵

A bírói ítéletek vagy a bírói gyakorlat elemzése itt nem feladatunk, de egyes (elemzett, ebben a tárgyban született) határozatok nyelvezetére mégis utalnunk kell, például a prostitúciós tevékenység „könnyű pénzkeresetként” való leírására, vagy a 18 év feletti sértett esetén is „lányként” való megnevezésre.⁴⁶ Az efféle, a tárgyalóteremben és az ítéletben is megjelenő kifejezések a sértett másodlagos viktimizációjához vezethetnek, ami ezekben az ügyekben különösen káros. [Nem szólva arról, hogy sokszor a sértett (és a terhelt) nem érti a jogi terminus technicust, mit és hogyan kell(ene) megválaszolni.⁴⁷]

A szemléletformáló, érzékenyítő tréningek éppen a jogalkalmazóknak a jogon, a jogi kereteken kívüli attitűdjén igyekeznek árnyalni, bemutatva a többi hivatásrend nehézségeit, sikereit, az áldozat problémáit, az áldozatsegítés kihívásait, átbeszélve a közös problémákat.

4. Az attitűdvizsgálat eredményeiről

A kérdőív kidolgozása előtt néhány hipotézist megfogalmaztunk, amelyek során az emberkereskedelem deliktumát és a jelenséget megkülönböztettük:

- feltételeztük, hogy válaszadóink közül az emberkereskedelem jelenségéről azoknak van pontosabb véleményük, akik már találkoztak ilyen ügyekkel.
- A Btk. 192.§-ban szabályozott tényállás az utóbbi időben középpontba került a nemzetközi elvárások és az ezt követő hazai reakciók miatt, ennek mértékét mégsem tartják eltúlzottnak a jogalkalmazók.
- Az áldozathibáztatás a válaszadó jogalkalmazók között nem jellemző.
- A saját megyéjét mindenki jobbnak ítéli, illetve az, aki már találkozott ilyen ügygel, realisabban fogalmazza meg a jelenség megyei elterjedtséget.
- A válaszokban feltehetően szignifikáns különbség mutatkozik a rendőrök és az ügyészek, bírák attitűdje között: a sértett megítélése, a segítségkérése és az önkéntessége tekintetében. Az attitűdöt befolyásolja az is, hogy volt-e már ügye a jogalkalmazónak.

Az attitűdvizsgálati kérdőív 13 kérdésből állt. Az elején a kérdező nemét, hivatásrendjét, a foglalkoztatás idejét tartalmazta. Ez alapján az említett szemléletformáló tréningeken 53 férfi (58,9%) és 37 nő (41%) válaszolt a kérdéseinkre önként.

⁴⁵ Ennek fontosságáról lásd: Kondorosi Ferenc dr.- Visegrády Antal: *A jog társadalmi küldetése az európai integráció és a globalizáció korában*, Budapest, Complex Kiadó, 2012 és Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*, Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2011.

⁴⁶ Például a Győri Fellebbviteli Főügyészség Bf.161/2015 számú ügyben született határozatokat.

⁴⁷ Dobos Csilla: *Jogi pragmatika. A tárgyalótermi kommunikáció pragmatikai szempontú vizsgálata*, in: *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban* (szerk.: Szabó Miklós), Miskolc, Bíbor Kiadó, 29-63. o.

A hivatásrendek megoszlása alapján 25 rendőr (27,8%), 30 ügyész (33,3%) és 35 bíró (38,9%) töltötte ki a kérdőívet. Bár a jogalkalmazók szempontjából a nemek szerinti különbségnek nem szabadna megmutatkoznia, a válaszadóink szempontjából említés szintjén jelezzük, hogy míg a rendőr és bíró válaszadók többsége férfi, az ügyészek esetében inkább nők, itt a nemek aránya kiegyenlítettebb volt (14 nő, 16 férfi).

A válaszadók jelentős része, 67 fő (74%) 15 évnél régebb óta dolgozik szervezetüknél. 19 fő (21,1%) 10 éve, azaz a válaszadók jelentős része (95%) 10 évnél régebb óta rendőr, ügyész, bíró. Az emberkereskedelem bűncselekményének ismerete, a tapasztalat okán emiatt talán elvárhatóbb. A szakmai továbbfejlődés viszont pozitívum. A résztvevőket az OBH, a Legfőbb Ügyészség és az ORFK jelölte ki az éppen aktuális megyéből a kéréseknek megfelelően. (A 2019-es tréning előtt nem készült kérdőív, csak egy évvel később, annak eredményeit itt most nem ismertetjük. Emiatt a három leginkább fertőzött megye: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod- Abaúj-Zemplén és Heves megye rendőrei, ügyészei és bírái kimaradtak.) Ezen túl az ország további összes megyéje képviseltette magát: a legtöbben, 7-7 jogalkalmazó Hajdú-Bihar és Zala megyéből, a legkevesebben 3-3 fő Tolna és Veszprém megyékből.

Ezt követően kérdeztük, hogy a válaszadónak volt-e már korábban emberkereskedelmes ügye: 53-uknak (59%) volt, 37 főnek (41%) nem volt.

A 2020. július elsejét megelőző időszakban az emberkereskedelem és a kényszermunka külön tényállások voltak⁴⁸, emiatt a kényszermunkával kapcsolatos korábbi tapasztalatokra is kérdeztünk. A kényszermunka bűncselekményével sokkal kevesebben találkoztak, csupán 26 fő (29%) jelezte, hogy volt már ilyen ügye.⁴⁹

Az attitűdvizsgálat lényege az volt, hogy megismerjük a tréningen részt vevőnek kijelölt jogalkalmazók (rendőrök, ügyészek, bírák) véleményét összesen öt, emberkereskedelemmel összefüggő, szándékosan provokatív állítással kapcsolatban. Az állításokkal kapcsolatos véleményüket egy hatfokú Likert-skála segítségével jelölhették meg.

Az alábbi kijelentéseket kellett a válaszadóknak megítélniük:

1. *Magyarországon az emberkereskedelem nem elterjedt jelenség.*
2. *Az emberkereskedelmes ügyek esetében nagyon magas a látencia.*
3. *A Btk. 192. § egy feleslegesen túlértékelt tényállás.*
4. *Az emberkereskedelem sértettjei általában nem tesznek meg mindent azért, hogy kikerüljenek a rossz helyzetükből.*
5. *A sértettek a legtöbb esetben önként végzik a tevékenységüket.*
6. *Mit gondol, az Ön megyéjében mennyire jellemző az emberkereskedelem jelensége?*

⁴⁸ 2013. július elsejétől 2020. június 30-áig Btk. 192. § emberkereskedelem, 193. § a kényszermunka, 2020. július elsejétől a Btk. 192. § emberkereskedelem és kényszermunka tényállás.

⁴⁹ 64-en (71%)

Az egyik általános álláspont az emberkereskedelemmel kapcsolatban hazánkban, hogy ez a jelenség nem jellemző, nem a hétköznapi magyar valóság része. Ezt a bűncselekményt, bár hazánkból kiindulva, csupán külföldön valósítják meg.⁵⁰

A nemzetközi köztudatban éppen ellenkezője él: sok magyar áldozat (főleg prostituált) van, jelentős szerepet töltenek be a magyar bűnelkövetői körök. A szemléletformáló tréning egyik fő célkitűzése volt, hogy a hazai jogalkalmazók számára is egyértelművé váljon, hogy ez a jelenség a határainkon belüli is jelen van, sőt a nemzetközi „megjelenést” jellemzően hazai próbálkozások előzik meg. Az alábbi állításról kérdeztük elsőként a válaszadókat: *Magyarországon az emberkereskedelem nem elterjedt jelenség.*

A válaszadók 76,7%-a (60 fő) elutasította ezt az állítást, azaz véleményük szerint Magyarországon az emberkereskedelem elterjedt jelenség.⁵¹ A 60 főből 22 fő (24%) hezitált csupán. Csupán 16 fő (17%) értett egyet azzal, hogy az emberkereskedelem nem elterjedt jelenség hazánkban.

Sem nemek, sem megyék szerinti összefüggés nem mutatkozott a válaszok alapján. Ezzel a kijelentéssel 4 válaszadó értett teljes mértékben egyet: nekik nem volt még korábban emberkereskedelmes ügyük (Somogy, Baranya, Vas és Veszprém megyei ügyészek). Akinek volt korábban emberkereskedelmes ügye inkább elutasította ezt a kijelentést, mint az, aki nem találkozott még ilyennel.

Az emberkereskedelmes ügyek esetében nagyon magas a látencia. – kijelentéssel a válaszadók közül csupán hatan nem értettek egyet, a látencia jelenlétét rajtuk kívül senki sem vitatta (89%).⁵²

Ezzel az állítással 3 fő kevésbé értett egyet, 9 inkább nem értett egyet. A többség szerint ez az állítás igaz (közel 80%). A válaszadók nem adtak szignifikánsan különböző válaszokat nemük alapján.

A 2020 őszi, csupán ügyészi megkérdezés során is ugyanez az eredmény született⁵³: Magyarországon az emberkereskedelem elterjedt jelenség, és a válaszadók szerint nagyon magas a látencia. Ez akkor is így volt, amikor a válaszadó szerint az emberkereskedelem jelensége nem elterjedt Magyarországon, a magas látencia ennek ellenére kapcsolódik ehhez. Az más kérdés, hogy a magas látenciának milyen okai vannak, az ellen a válaszadók hogyan tudnának a saját munkájukkal tenni.

A Btk. 192. § egy feleslegesen túlértékelt tényállás. - állítást azért fogalmaztuk meg, mert érkezett már olyan visszajelzés, hogy az emberkereskedelem az utóbbi időben „felkapott” téma lett, noha annak semmi indoka nincsen. A válaszadóink ezzel az állásponttal nem értenek egyet. (43% egyáltalán nem, 26 % nem értett, 18% inkább nem értett ezzel egyet.) A válaszadók csupán 12%-a (11 fő) írta azt, hogy ezzel az állítással egyet értenek.⁵⁴

⁵⁰ Sharapov, K.: 'Public Understanding of Trafficking in Human Beings in Great Britain, Hungary and Ukraine', *Anti-Trafficking Review*, issue 13 (2019), 30-49. o., <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/405/338> és Kubisch Károly: Az emberkereskedelem tárgyi súlyának társadalmi megítélése. *Magyar Rendészet*, 16 (2016) 1., 77–95. o.

⁵¹ Mean: 2,93. Medián: 3,00, Std. Deviation:1,498.

⁵² Mean:5,14, medián:5,00, Std. Deviation: 1,259

⁵³ vö. Windt: Az ügyészek véleménye az emberkereskedelemről i.m. ????. o.

⁵⁴ Mean:2,02, medián: 2,00, Std. Deviation: 1,208

A tréningen részt vevők kevésbé elutasítók ezzel az állítással, mint a csak ügyészi vizsgálatban válaszolók. A férfiak inkább egyet értettek, mint a női válaszadók. Hivatásrend szerint a rendőrök inkább egyet értenek ezzel, mint az ügyészek és a bírák. Aki szerint nagyon magas az emberkereskedelem esetében a látencia, az jellemzően elutasította a Btk. 192. § túlértékeltségét.

Ezt követően sértettekkel kapcsolatos kijelentések következtek. Az emberkereskedelmes ügyekben különösen fontos a sértettek szerepe. A szexuális és a munka célú kizsákmányolás cselekményeit magában foglaló büntetőeljárások „bizonyítékszegények”, a személyi bizonyítékok, azon belül is sok esetben csupán a sértetti vallomások állnak rendelkezésre. A sértett ezekben az ügyekben (is) különösen fontos szereplő: sok információval rendelkezhet, amelyek a nyomozó hatóság és az ügyészség munkáját segítheti a büntetőjogi felelősség megállapításában, akár további bizonyítékok beszerzésében. Az együttműködő, megbízható sértett tanú a hatóságok munkáját segítik. Azonban az iratelemzésekből⁵⁵ is egyértelműen kitűnt, mind az emberkereskedelmes, mind a gyermekprostitúció kihasználásával kapcsolatos ügyek esetében, hogy a sértettek egy része rendkívül alacsony intellektussal rendelkezik, így nem csupán a hozzáállásuk miatt, de egyszerűen képtelenek egybefüggő, koherens vallomást tenni. A sértett fizikai és mentális állapota az elszenvedett cselekmények következtében még inkább megnehezítik azt, hogy egy összefüggő, mindenre kiterjedő tanúvallomást tegyen.

Bár a sértett köteles az egyes eljárási cselekményeken részt venni, sok ügy elhúzódságának oka, hogy a sértett tartózkodási helye ismeretlen, annak megváltozását nem közölte az eljáró hatóságokkal. Ez mindhárom hivatásrend számára nehézséget okoz, a sértettek együttműködésének hiánya az eljárás elhúzódságához, annak sikertelenségéhez: értsd a büntetőjogi felelősség megállapításának elmaradásához, esetleg enyhébb büncselekmény miatti felelősség megállapításához vezethet, enyhébb büntetéssel.⁵⁶

A két állítás válaszai alapján a válaszadó jogalkalmazók: rendőrök, ügyészek, bírák attitűdje *nem mutat egyértelmű áldozathibáztatásra* utaló jeleket: mindkét esetben a skála közepe felé, a kijelentéseket inkább elutasító válaszokat jelölték meg. Annyiban árnyaltabb a kép, hogy *Az emberkereskedelem sértettjei általában nem tesznek meg mindent azért, hogy kikerüljenek a rossz helyzetükből.*- állítással a válaszadók fele nem ért egyet (55%).⁵⁷

A válaszadók közül az ügyészek jellemzően elutasították ezt az állítást, a rendőrök és bírák között azonban többen egyet értettek ezzel az állítással. Bár nem mutat

⁵⁵Windt Szandra: Az emberkereskedelem jelensége a Btk. 192. § alapján, *Ügyészek Lapja*, 2020/6. szám pp. 35-44.

⁵⁶vö. a norvég helyzettel: A Brunovskis and M L Skilbrei, 'Two Birds with One Stone? Implications of conditional assistance in victim protection and prosecution of traffickers', *Anti-Trafficking Review*, 10(2016) 6, 13-30. o., www.antitraffickingreview.org és vö. Farrel, Amy- Kane, Brianne: Criminal Justice System Responses to Human Trafficking, in: *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*, (eds): Winterdyk, J.- Jones, J., Palgrave Macmillan, 2020., 641-657. o.

⁵⁷A matematikai statisztika 3,51 meant, míg a sértett önkéntességét 2,74-es meant mutat.

statisztikai összefüggést, mégis emlékeztetni kell arra, hogy ezen két hivatásrend válaszadói inkább férfiak voltak.

Akinek a tréninget megelőzően már volt emberkereskedelemmel kapcsolatos tapasztalata, inkább egyet értettek ezen állítással, bár szintén nem mutatható ki szignifikáns összefüggés.

A sértettek segítségkérésének elmulasztását sem a válaszadó neme, sem hivatásrendje nem befolyásolta.

A sértettek önkéntessége szintén egy fontos szempont az emberkereskedelmes ügyekben, amiatt fogalmaztuk meg ezt az állítást: *A sértettek a legtöbb esetben önként végzik a tevékenységüket.*

A válaszok ismertetése előtt kiemelendő, hogy a sértett nem adhat érvényes beleegyezést az emberi méltóságát, személyi szabadságát sértő bűncselekmény elkövetéséhez (pl. ugyan beleegyeznek a sértett prostitúciós tevékenység végzésébe, de amikor őt egy bezárt helyiségben eladják másnak, hogy ilyen munkát végezzen, ez már nyilvánvalóan nem áll fenn). Nem a prostitúciós tevékenység vagy egyéb, más jellegű munkavégzés az, ami sérti az adott személy emberi méltóságát, hanem az, hogy ezen törvényi tényállásban rögzített elkövetési magatartások tanúsításával és az ott meghatározott célból ki is használja, kizsákmányolja, emberi méltóságát ezáltal csorbítja.⁵⁸

A válaszadóink közel 4/5-e szerint nem igaz az az állítás, hogy a sértettek a legtöbb esetben önként végzik a tevékenységüket. Csupán 18 fő értett egyet ezzel (közülük 10-en kevésbé határozottan).

Az emberkereskedelem elterjedtsége a válaszadó megyéjében kérdésre adott válaszok megoszlása alapján az inkább 'kevésbé a mi megyénk problémája' mentalitás körvonalazódik.⁵⁹ A válaszadók 57%-a szerint az emberkereskedelem a saját megyéjükben nem jellemző, csupán 43%-uk, - közülük is 6 fő mondta határozottan-, hogy a vizsgált jelenség náluk elterjedt. A saját megyéjében az elterjedtségre adott érték okaira csupán 72 válasz érkezett (4/5-e a válaszadóknak). A legmeghatározóbbak a társadalmi okok voltak (44%; a szegénység, a kirekesztettség, szociális problémák), ezeket főleg a válaszadó nők és azok fogalmazták meg, akiknek volt már korábban emberkereskedelmes ügye. A bírák inkább a földrajzi helyzetkedéssel magyarázták az elterjedtséget vagy annak hiányát a saját megyéjükben. Míg az ügyészek a felderítés nehézségeit, a magas látenciát fogalmazták meg. Akiknek nem volt korábban ilyen ügye, azok a megyéjükben kevésbé tartották jelentősnek az emberkereskedelmet, ennek egyrészt a jobb életszínvonalban látták az okát, másrészt nem tudták megfogalmazni, hogy ez miért lehet.

5. Záró gondolatok

Egy jogalkalmazótól a jogszabályokban lefektetettek ismerete, a büntetőjog és a büntető eljárásjog és az egyes hivatásrendek saját belső szabályozóinak, utasításoknak, iránymutatásoknak betartása a társadalom által elvárt szakmai tudás.

⁵⁸ Huszár Julianna – Windt Szandra: i.m. 62.o.

⁵⁹ Mean:3,44, medián: 3,00, Std. Deviation: 1,264

Ugyanakkor a jogalkalmazók is emberek, akiknek szakmai munkájában, döntéseikben saját személyiségük is jelen van, amelyek a szervezetük egészének megítélésére is hatással van munkájukon keresztül. Mi itt most nem általában vizsgáltuk a jogalkalmazók attitűdjét, csupán egy társadalmi jelenséggel kapcsolatban tettünk fel kérdéseket a Belügyminisztérium által szervezett közös emberkereskedelmi tematikájú képzés előtt. Ugyanakkor fontosnak tartjuk további, hasonló kutatások lefolytatását, az egyes hivatásrendek szervezetei számára, akár csak belső használatra is, hiszen ezek számos értékes eredményekre vezethetnek. Ezen eredmények hasznosak lehetnek mind a szervezet belső, mind a külső megítélése tekintetében: hiszen az esetlegesen kiegészített, motiválatlan kollégák munkája, áldozathibáztató attitűdje egyik hivatásrend számára sem szerencsés, ezek felismerése, mérése alapot adhat további képzések számára, amelyek a jogszabályok ismertetésén túlmutatnak. Sőt a jogászképzésben is szót kell ejteni arról, hogy a jogalkalmazó is ember és sokszor a paragrafusokon túl, a saját érzései, benyomásai, tapasztalatai befolyásol(hat)ják a munkáját. Erre fel is kell készülniük. Nem feledhetjük el azonban a már jogalkalmazóként dolgozókat sem, az ő számukra időnként – esetleg közös, hivatásrendek közötti – ilyen jellegű tréningek megtartására is sort kell(ene) keríteni, a kiegészítés megelőzése, de a hatékonyság növelése érdekében is.

Sem a 2020 őszen, kizárólag ügyészekkel végzett vizsgálat⁶⁰ alapján, sem a fent bemutatott válaszok alapján a válaszadók többségénél egyértelmű áldozathibáztatás nem rajzolódott ki.

A fent bemutatott vizsgálat során a hipotéziseink részben igazolódtak. Az emberkereskedelem jelenségéről azoknak van pontosabb véleményük, akik már találkoztak ilyen ügyekkel. A Btk. 192. § (emberkereskedelem és kényszermunka) az utóbbi időben középpontba került a nemzetközi elvárások és az ezt követő hazai reakciók miatt, amelyet a válaszadók többsége szükségszerűnek és korántsem túlértékeltésnek tekint (a rendőrök esetében ez némileg árnyaltabb volt). Az áldozathibáztatás a válaszadó jogalkalmazók között nem jellemző, a provokatív állításokkal szemben inkább elutasítóan nyilatkoztak. A saját meggyését mindenki jobbnak ítéli, illetve az, aki már találkozott ilyen ügygel, realisabban fogalmazza meg a jelenség megyei elterjedtséget.

Nem mutatkozott ugyanakkor szignifikáns különbség a rendőrök és az ügyészek, bírák attitűdje között: a sértett megítélése, a segítségkérése és az önkéntessége tekintetében. Bár kétségtelen, hogy válaszaikat befolyásolta, hogy volt-e már ügye a jogalkalmazónak.

A válaszadók nyilvánvalóan őszintén, de megfelelően az „elvárásoknak” válaszoltak, ennek ellenére megfogalmazható: ha a szemléletformáló tréningeket megelőzően, a bemeneti oldalon kevésbé áldozathibáztató jogalkalmazók vettek részt, akkor a tréninget követően ez remélhetőleg még erősödött és egy termékeny talajra hullottak az ott elhangzottak. Azaz az emberkereskedelmes (de nyilvánvalóan nemcsak ezen) ügyekben eljáró, képzett rendőrök, ügyészek és bírák az áldozat szempontjait, nehézségeit, és általában a jelenség összetettségét *is* szem előtt tartja.

⁶⁰ Windt: Az ügyészek véleménye az emberkereskedelemről... i.m.

Az országot lefedő, összesen hét (az első 2019-es pilot tréninget követően módosult tatalommal) szemléletformáló tréning újdonság volt a hivatásrendek együttműködése, de az emberkereskedelem elleni fellépés tekintetében is. Külön köszönet illeti a szervezőket (és természetesen a válaszadó résztvevőket is), hogy a bemutatott vizsgálatot lefolytathattuk. Remélhetőleg mind a tréningeknek, mind a hasonló kutatásoknak lesz folytatása.

Irodalomjegyzék

- Balogh Krisztina – Huszár Julianna – Windt Szandra: Büntetés helyett védelem – egy emberkereskedelmes ügy alapján, *Ügyészek Lapja*, 28 (2020) 4., 19–34. o.
- Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*, Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2011.
- Bencze Mátyás – Vinnai Edina: *Jogszociológiai előadások*. Egyetemi jegyzet, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- Data collection on trafficking in human beings in the EU, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_data_collection_on_trafficking_in_human_beings_in_the_eu.pdf, p. 9.
- European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, *Data collection on trafficking in human beings in the EU*, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2837/45442>
- Gordon Allport: *Az előítélet*, Budapest, Gondolat, 1977.
- Gordon Allport: Az attitűdök, in: *Szociálpszichológia szöveggyűjtemény III. (A szociális interakció – Attitűd – Dinamika)*, szerk.: Pataki Ferenc – Solymosi Zsuzsanna, Budapest, Tankönyvkiadó, 1972, 179–198. o.
- Gozdzia Elzbieta M.: Empirical Vacuum: In Search of Research on Human Trafficking. In: Gartner Rosemary- McCarthy Bill (eds.): *The Oxford Handbook of Gender, Sex and Crime*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199838707.013.0031, 2014.
- Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásainak kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- Huszár Julianna: Emberkereskedelem újragondolva – a 2020. július 1. napján hatályba lépett rendelkezések hatékonysága ügyési szemmel. *Belügyi Szemle* 70 (2022) 2., 305-325. o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.5>
- Huszár Julianna – Windt Szandra: Szemléletformáló tréning, avagy a rendőr, az ügyész, a bíró és öt emberkereskedelmes ügy, *Ügyészek Lapja*, 28 (2020) 1., 57–65. o.
- Ignác György – Lancsár Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról. A kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet értelmezése, *JEMA, Jogesetek Magyarázata*, 2020. 1-2, pp. 31-38. <https://jema.hu/article.php?c=555>
- Kazarján Annie – Kirs Eszter: *A romákat érő diszkrimináció a magyar büntető igazságszolgáltatásban*. Magyar Helsinki Bizottság, 2020. <https://helsinki.hu/wp->

- content/uploads/
A_romákat_érő_diszkrimináció_a_magyar_büntető_igazságszolgáltatásban.pdf
- Somogyi Gábor: Az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat, *Forum Sententiarum Curiae*, 5(2020) 1., pp. 10-11. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/drsomogyi.pdf
 - Somogyi Gábor: Betekintés a Kúria joggyakorlat-elemző munkacsoportjának munkájába, *Belügyi Szemle* 70 (2022) 2., 345-362. o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.7>
 - Tatár Erika – De Coll Ágnes: Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon, 2020. http://www.baptistasegely.hu/adat/projekt/10/fajlok/az-emberkereskedelem-jelenlegi-helyzete-magyarorszagon_tanulmany.pdf
 - Trafficking in Person Report 2021. <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/> (Utolsó elérés: 2022.02.11.)
 - Ronald Weitzer: New Directions in Research on Human Trafficking. *Annals of the American Academy of Political & Social Science*, March 2014. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0002716214521562>
 - Winterdyk, J.- Jones, J. (eds): The Palgrave International Handbook of Human Trafficking, Palgrave Macmillan, 2020. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8>
 - *Working together to address trafficking in human beings: Key concepts in a nutshell* (Együttműködés az emberkereskedelem elleni küzdelem érdekében: fő elképzelések dióhéjban). European Committee, 2018, p. 5. https://ec.europa.eu/antitrafficking/sites/antitrafficking/files/key_concepts_in_a_nutshell.pdf
-
-

Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata a szerb és a magyar büntetőeljárás kezdeti szakaszában

Vári Vince*

A tanulmány a szerb és a magyar büntetőeljárás nyomozati szakaszában vizsgálja az ügyész és a rendőrség kapcsolatrendszerét. Az ügyészség alkotmányos helyzete mellett bemutatásra kerül a szerb büntetőeljárásjogban az ügyész irányító szerepe a nyomozás megelőző eljárási szakaszban. Ismertetésre kerülnek Magyarországon azok a tényleges ügyészi jogkörök, amelyek az előkészítő eljárásban, a felderítésben és a vizsgálatban jelölik ki az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolatának alapjait. Külön kiemelésre kerül a nyomozás megindításával és feljelentéssel kapcsolatos döntések csoportja. Az összegzés az összehasonlító elemzés következtetéseit tartalmazza.

Kulcsszavak: ügyész, nyomozó hatóság, nyomozás, feljelentés, előkészítő eljárás

Relation between the prosecution and the investigating authority in the initial stages of Serbian and Hungarian criminal proceedings

The study examines the relationship between the prosecutor and the police during the investigative phase of Serbian and Hungarian criminal proceedings. In addition to the constitutional status of the prosecutor's office, the leading role of the prosecutor in Serbian criminal procedure in the pre-trial phase of the investigation is presented. In Hungary, the actual powers of the prosecutor, which determine the basis of the relationship between the prosecutor's office and the investigating authority in the preliminary proceedings, the investigation, and the exploration, are described. The group of decisions to open an investigation and denunciation are highlighted. The summary contains the conclusions of the comparative analysis.

Keywords: prosecutor, investigating authority, investigation, report, preparatory procedure

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1942>

1. Bevezetés

Közismert, hogy a nyomozati tevékenységek zöme alapvetően kriminalisztikai és nem eljárásjogi irányultságúak, ebből következően a felderítő tevékenység elsősorban bűnügyi terepmunkával, és a bizonyítási tevékenységet támogató

* Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Büntető-eljárásjogi tanszék, ORCID: 0000-0001-6416-1645

szakmai aktivitás fokozásával javítható. Az ügyészség és a nyomozó hatóság nem megfelelő kapcsolatából eredő hatékonysági problémákat éppen a működés (mint szervezet) és a tevékenység (mint a nyomozati feladatok ellátása) ellentmondása okozza, hiszen amíg a rendőrség nyomozó hatóságainak működését a rendőrség vezetése, addig ugyanennek a szervezetnek a konkrét nyomozati tevékenységét az ügyészség felügyeli és irányítja.

A 2011. évi 72. számú szerb büntetőeljárás törvény (továbbiakban: CPC.) már hatályba lépése előtt számos módosításon esett át. Az elhúzódó jogalkotási folyamatban végül 2013. október 1-én lépett hatályba. A megelőző módosítások egyik kiemelt indoka a hatóságok megváltozott szerepköre, azon belül is az ügyész hatáskörének kiterjesztése volt a nyomozási szakaszban.¹ A magyar büntetőeljárás törvény ennél rövidebb ideje van csak hatályban², melyet megelőző időszak jogalkotási folyamatában a szakma ugyancsak felismerte a téma fontosságát, ennek okán számos előremutató javaslatot tett az ügyészség és nyomozó hatóság kapcsolatrendszerének átalakítására és fejlesztésére. Ezekből törvényi szinten jelentős reform megoldások kerültek be a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvénybe (továbbiakban: Be.), ennek ellenére – a korábbi törvény hatályának időszakához képest – vajmi keveset változott a nyomozások gyakorlata. Különös tekintettel arra, hogy a normatív módosítások mellett szervezeti átalakítás nem érintette a büntetőeljárás eme két hatósági résztvevőjét. A büntetőeljárás szerepkörök hatásköri tartalma mellett döntő jelentőségű az ügyészség és a rendőrség mindenkori alkotmányos helyzete az adott országban, ezért a téma komplexebb értelmezése érdekében megkerülhetetlen e területet érintő kitérő. Ez az összehasonlító tanulmány arra reflektál, hogy az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolatának szigorúbb vagy enyhébb törvényi szabályozása ellenére sem feltétlenül teljesül a gyakorlatban a hatékony büntetőeljárás objektív követelményrendszere. Mindezek fényében a vizsgálat az azonos jogintézmények általános és részletszabályainak bemutatásával ütközteti a két ország ügyészi és nyomozó hatósági kapcsolatának sajátos vonásait a nyomozást megelőző eljárásban, illetve a nyomozási szakaszban.

2. Az ügyészség alkotmányos helyzete

Hazánkban az ügyészség az állami közvádoló hatóság, melynek legfontosabb feladata a bűncselekmények üldözése és a bűncselekmények elkövetőinek vádolása a bíróság előtt. Ezen feladatok mellett a büntetés végrehajtás feletti felügyeletet is ellátja.³ Az ügyészség tehát a vádról dönt, de a vád előkészítésének feladatait teljes egészében a nyomozó hatóság látja el. Ez a tevékenységi kör általános megnevezése a

¹ Ilić Goran: Position of the Public Prosecutor according to the new CPC. In: *Current Issues of the Criminal Legislation (normative and practical aspect)*. Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2012, 160–165. o.

² 2018. július 1-én lépett hatályba

³ Varga Zs. András: Ügyészség, in: *Bevezetés az alkotmányjogba* (szerk. Trócsányi László – Schanda Balázs), HVG-ORAC Lap-és Könyv Publisher Kft., Budapest, 2016, 337. o.

nyomozás. Ennek során kerül felderítésre az elkövető személye, a történeti tényállás legfontosabb elemei, illetve összegyűjtésre és biztosításra kerülnek a bizonyítás eszközei.⁴ A Be. egyik „újítása”, hogy az ügyész helyett az ügyészséget használja, kivéve azokat a szabályokat, ahol az adott ügyben eljáró ügyésztől rendelkeznek. E változást a törvény azzal indokolja, hogy a hazai szervezeti megoldás szerint minden ügyész az ügyészség nevében jár el, amelynek során ügyészi jogokat gyakorol.⁵ Az ügyészség függetlensége Magyarországon jelenleg mindenekelőtt azt jelenti, hogy sem az ügyészség, sem a legfőbb ügyész nincsen alárendelve más államhatalmi tényezőnek.⁶ Az ügyészség „olyan integritással rendelkező szerv, ahol a függetlenség csak a testületet illeti meg. Belső függetlenségről nem beszélhetünk.”⁷ Maga a szervezet az alá-fölérendeltségre épül, és így a hierarchizált modellnek megfelelően működő intézmény⁸ A legfőbb ügyész sem közvetlenül, sem közvetve nem utasítható valamely meghatározott tartalmú egyedi döntés meghozatalára vagy megváltoztatására.⁹ Az ügyészi tevékenységgel összefüggésben az ügyész jogait és kötelességeit csak törvény állapíthatja meg. A szerb büntetőeljárás törvényével szemben a magyar eljárásjogi rendszerben az ügyészi szervezet sajátos jellege nyújtja a garanciát arra, hogy az egyes ügyészek felelősségi kérdése szakmai alapon ne merülhessen fel, hiszen minden jelentős kérdésben a felettes dönt. Miközben alapvetően független a törvényeknek alárendelt szervezetről beszélünk. A fő különbség, hogy Magyarországon egy olyan ügyészi rendszer épült ki, amely szigorú alá-fölérendeltség jellemez, miközben a szervezet csúcsán álló egyszemélyi vezető törvényhozás előtti felelőssége, és számonkérhetősége rendkívül korlátozott. Az ügyészség függetlenségének sztenderdjait a Velencei Bizottság foglalta egybe a 2010-ben született állásfoglalásában.¹⁰ Az ügyészi szervezetet a legfőbb ügyész vezeti és irányítja, kinevezi az ügyészeket. A legfőbb ügyész kivételével az ügyész szolgálati jogviszonya az általános öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig állhat fenn. A legfőbb ügyészt az ügyészek közül a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja kilenc évre. A legfőbb ügyész megválasztásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. Emellett a legfőbb ügyész évente beszámol tevékenységéről az Országgyűlésnek. Az Alaptörvény rögzíti az összeférhetetlenség szabályait is, ebből következően az ügyészek nem lehetnek tagjai pártoknak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.¹¹ És kijelöli a

⁴ Balláné Füstzer Erzsébet. - Borszéki Győző - Lakatos János: *Kriminálmétodológia*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000, 60. o.

⁵ Nyíri Sándor: A nyomozó hatóságok és az ügyészség kapcsolata a büntetőeljárásról szóló törvényben. *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 6., 6.o.

⁶ Ligeti Miklós: Az ügyészség mint a büntetőpolitika szereplője In: A büntető hatalom korlátainak megtartása : A büntetés mint végső eszköz : Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére (szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerezi Klára; Lévy Miklós, Podoletz Léna), Budapest, Magyarország, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 329. o.

⁷ Pólt Péter – Varga Zs. András (szerk.): *Az ügyészek nagy kézikönyve*, Budapest, Complex kiadó, 2013, 32.o.

⁸ 2011. évi CLXIII. törvény (Ütv.) 3. § (1) bekezdés

⁹ Hack Péter, Viták az ügyészségről. *Beszélő*, 8(2003)12., 4.o.

¹⁰ CDL-AD (2010) 040. (megtekinthető:

<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282010%29040-e>)

¹¹ Nemes Nikolett: Az ügyészi függetlenség összehasonlító vizsgálata. *Comparative Law Working Papers*,

szabályozási szintet is, amikor úgy rendelkezik, hogy az ügyészség szervezetének és működésének, a legfőbb ügyész és az ügyészek jogállásának részletes szabályait, valamint javadalmazásukat sarkalatos (vagyis kétharmados) törvény határozza meg. Magyarországon tehát az ügyészség független a végrehajtó hatalomtól, kizárólag a törvényeknek van alárendelve, addig a rendőrség a végrehajtó hatalom része.¹² A korábban hivatkozott Velencei Bizottság azon álláspontja, hogy a legfőbb ügyész jelölésének folyamatában „a jelölt szakmai rátermettségéről be kell szerezni a jogi szakma (beleértve az ügyészek) és a civil szervezetek véleményét.”¹³ Ezen előírás a magyar jelölési folyamatban végül nem szerepel. A legfőbb ügyész megválasztásának hatályos szabályai még azt sem zárják ki azt, hogy az országgyűlés olyan személyt válasszon, aki mögött sem politikai, sem szakmai konszenzus nincsen.

A kontinentális Európa modern ügyészségeinek kialakulása – és máig tartó változásai – alapján kimondható, hogy az ügyészség közjogi státuszának, az állami szervek rendszerében elfoglalt helyének, különösen pedig a kormányzathoz való viszonyának még a francia megoldás széles körben kifejtett hatása ellenére sincs egy egységes európai modellje.¹⁴ A bűnüldözési és vádhatósági jogkörökkel bíró proszekutor típusú ügyészség jellemzően a végrehajtó hatalomnak alárendelten működik, míg a büntetőjogi területen kívül is szélesebb – közérdekvédelmi – jogkörrel rendelkező prokuratúra típusú ügyészség jellemzően a kormányzattól független, és legfeljebb a népszuverenitást megtestesítő parlamentnek vagy az uralkodónak van alárendelve.¹⁵ Az egyes európai mintákat megvizsgálva megállapítható, hogy nem szükségszerű feltétel a parlamentnek alárendelt ügyészség.¹⁶ Az ügyészség alkotmányos helyzetéből adódik, hogy a legfőbb ügyész és az Országgyűlés kapcsolatának alapvető szabályait az Alaptörvény tartalmazza, de az alkotmányos szabályozás nem teljes körű.¹⁷ A legfőbb ügyész kiválasztásába szakmai alapokon nyugvó és mindenfajta politikai beállítottságtól mentes szakértelmet kell bevonni. Ez azonban elég megosztó kérdés, mert az ügyészség olyan jelentőségteljes feladatokban jár el (pl. vádemelések), amelyek befolyással vannak Magyarország működésére, ezért mindenképpen fontos, hogy a kormányzatnak legalább minimális ráhatása legyen a legfőbb ügyész megválasztására. Már ebben a kontextusban is megjelenik a kormánynek alárendelt ügyészség gondolata.¹⁸ Az ügyészség kormányzati alárendeltségének hiánya eszköztelenné teszi a mindenkori kormányt a büntetőpolitika alakításában. A parlamenttel való szorosabb kapcsolat túlpolitizálná az ügyészséget, míg a kormány alá rendelés megszüntetné ennek a veszélyét.¹⁹ Máskülönben a teljesen független

1(2019)4–5. 23. o.

¹² Hack: i.m. 2.o.

¹³ CDL-AD(2010)040. XIII. Conclusion. 87. 1. 16.

¹⁴ Kiss Anna - László Balázs: A modern ügyészség kialakulása és típusai a kontinentális Európában. *Ügyészek Lapja*, 28 (2021) 3.65-74.o.

¹⁵ Polt Péter – Varga Zs. András (szerk.): i.m. 21. o.

¹⁶ Bócz Endre: Az ügyészség alkotmányos helyzetéről. *Ügyészségi Értesítő* (1994) 3., 4. o.

¹⁷ Alaptörvény 29.cikk.

¹⁸ Hack Péter: *Az ügyészség*. MTA TK Jogtudományi Intézet, 2014. 483-484.o.

¹⁹ Hack Péter: Az ügyészség alkotmányos helyzete és az új büntetőeljárási törvény. *Magyar Jog*. (1998)

ügyészség gondolata távol áll a magyar jogi hagyományoktól.²⁰ A szocializmust megelőző időszakban a kormány alá volt rendelve az ügyészség, azaz Magyarországon közjogi hagyományok is emellett szólnak. Olyannyira, hogy a végső szavazásnál csak igen szoros arányban (111:94) sikerült elfogadtatni az ügyészség igazságügy miniszter alá rendelését.²¹ Másik oldalról a büntetőeljárás legalitás elvének érvényesülését veszélyezteti a kormánynak és igazságügyminiszternek alárendelten működő ügyészség azáltal, hogy a végrehajtó hatalmat nem köti a legalitás elve és így az igazságügyminiszter a legalitás elvével ellentétesen is utasíthatja az ügyészt arra, hogy a törvényi feltételek fennállása ellenére ne (se) emeljen vádat.²²

A Szerb Köztársaság ügyészsége a végrehajtó hatalomtól nem teljesen független intézmény, mivel a Köztársasági Ügyészt és az ügyészeket is a kormány javaslatára választja a törvényhozó szerv, a Nemzetgyűlés.²³ Az ügyészek egyéni felelősséggel osztottan a köztársasági ügyésznek és a Nemzetgyűlésnek tartoznak.²⁴ Azonban a szerb ügyészség a magyar megoldáshoz hasonlóan mégsem vegytisztán az alárendelt ügyészségi modellbe tagozódik. Alárendelt ügyészségi modellben ugyanis az ügyészség a végrehajtó hatalomnak alárendelten működik, azaz a szervezetet a kormány az igazságügyi miniszteren keresztül irányítja. A végrehajtó hatalomnak alárendelten működő ügyészségi modellre találunk példát Ausztriában és Németországban. Ausztriában az ügyészségre vonatkozó törvény értelmében az igazságügyminiszter egyedi ügy eldöntésére nézve írásban adhat indokolt utasítást a szövetségi főállamügyésznek. Az irányítás azonban csak általános, konkrét hatáskörelvonást nem jelenthet. Jellegeből kifolyólag itt az ügyészség hatásköre a közigazgatás törvényességének felügyeletére nem terjedhet ki.²⁵

Ahogy a fentiekből nyilvánvaló a szerb ügyészek a magyar büntetőeljárástól eltérően egy kevésbé szigorú szervezeti rendszerbe tagozódnak be, ahol bár a politikai összeférhetetlenség alapkövetelmény, mégis a kormány javaslata lesz a döntő az egyes ügyészek kinevezésénél. Ebből következik, hogy az ügyészség szervezetét tekintve a kormány, így a végrehajtó hatalomtól nagymértékben függő szerv. Nyilvánvaló, hogy az egyes ügyek befolyásolásra nézve, a politikailag megbízható kontroll a büntetőeljárás döntő folyamatai felett erős pozícióval biztosítható. A büntetőeljárásokra gyakorolt „politikai természetű” hatóképesség a büntetőeljárás hatóságok, és különösen az ügyészség és a rendőrség szervezetrendszerével (kinevezés, centralizált vagy decentralizált irányítási modell, felelősségi rendszer) vagy a büntetőeljárásban gyakorolt hatáskörök szabályozásával

6., 335. o.

²⁰ Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest 2011. 159.o.

²¹ Lőrinczi György: A magyar jogállamiság egyik feltétele: a kormánytól független ügyészség? *Magyar Jog*, 1991. november, 665-672.o.

²² Finkey Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1916, 107.o.

²³ Szerb Köztársaság Alkotmánya, Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 98/2006, 158-159. §.

²⁴ Szerb Köztársaság Alkotmánya, i.m. 160.§.

²⁵ StAG. 29a. §. A hivatkozott szabályt ismerteti az osztrák szövetségi Igazságügy-minisztérium honlapja is, kiemelve a miniszteriális utasítás adásának feltételeit, (megtekinthető: <http://www.justiz.gv.at/internet/html/default/8ab4a8a422985de30122a92877dc6347.de.html>)

garantálható. Magyarországon a nyomozó hatósági feladatokat ellátására egységes, központi irányítású rendőrség és a Nemzeti Adó és Vámhivatal működik, addig a Szerb Köztársaságban vegyesen, centrális és decantralizált rendőrség lát el nyomozati jogköröket. Így a végrehajtó hatalom konkrét nyomozásokra irányuló befolyásának gyakorlása a rendőrség szervezetén keresztül nagyobb kihívást jelent a Szerb Köztársaságban, mint akár Magyarországon. Következésképpen a jogalkotó a büntetőeljárás döntő korai szakasza felett a vezető eljárási pozíciót, a politikai értelemben „lojálisabb”, és a rendőrségre képest központosítottabb miniszteriális irányítás alatt álló ügyészségre delegálta.

3. Az ügyész és nyomozó hatóság kapcsolatrendszere a szerb és a magyar büntetőeljárásban

A szerb büntetőeljárás reform tízéves folyamata és az új büntetőeljárás törvénykönyv 2011-es hatályba lépése szempontjából megfigyelhető, hogy a tudományos és szakmai közvélemény még mindig kritikusan szemléli a törvény által alkalmazott egyes eljárási megoldásokat. Különösen a jogi, politikai és eljárásjogi célok teljesülésének gyakorlati aspektusait érinti negatívan a szakmai diskurzus. Az egyik ilyen vitatott kérdés a nyomozást megelőző eljárás normatív kidolgozása, annak a nyomozási szakasztól való megkülönböztetése, ezáltal a büntetőeljárás hatékonyságának elvi teljesülése.²⁶ A szerb büntetőeljárás ugyanis három szakaszból áll, és ezek külön is rész szakaszból állnak. A szakaszok a következők: előkészítő szakasz, fő szakasz és a jogorvoslati szakasz. Az előkészítő szakasz három szakaszból áll: nyomozás előtti szakasz, nyomozás és vádemelés. A főszakasz a főtárgyalás előkészítésének szakaszaiból, a főtárgyalásból és az elsőfokú határozat kihirdetéséből és közzétételéből áll.

Az ügyész pozíciója, illetve a nyomozást megelőző eljárásban betöltött vezető szerepe szempontjából vizsgálva két olyan szakasz van, amely különös figyelmet igényel.²⁷ Ennek megfelelően a büntetőeljárás előkészítő szakasza a vádiratig az eljárás ügyészi részének, míg a nyomozás előtti eljárás a nyomozati szakasz elemének minősül. A nyomozást megelőző eljárás, amelyet a korábbi eljárási törvény szerint előzetes bűnügyi nyomozásnak neveztek, megtartotta a kevésbé formális eljárási szabályokhoz kötött jellegét, ahol viszont az ügyész már vezető szerepet kapott.²⁸ A nyomozást ugyanis a nyomozás lefolytatásáról szóló határozat meghozatalával indítják meg az ügyész és a rendőrség által a nyomozást megelőző eljárás során tett első bizonyítási cselekmény előtt vagy közvetlenül azt követően, és legkésőbb attól a naptól számított 30 napon belül, amikor az ügyészt tájékoztatták

²⁶ Bejatović Stanko: *Reform of Criminal Procedural Legislation of Serbia and International Legal Standards*, Journal of Criminology and Criminal Law, Belgrade, Serbia, 2016.

²⁷ Čvorović Dragana: *The Public Prosecutor as a Powerful Figure of the Modern Criminal Procedural Legislation*, *Crime and Society of Serbia*. Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, 2015, 80- 95. o.

²⁸ Škuljić Milan: *Bases of Criminal Investigation*, *Journal of Criminology and Criminal Law*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 2011. 103. o.

a rendőrség által tett első bizonyítási cselekményről.²⁹ Ennek megfelelően, bár a jogalkotó kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a nyomozás a büntetőeljárás első szakasza, a nyomozás lefolytatásáról szóló határozat csak formálisan választja el a nyomozást megelőző eljárást és a nyomozási szakaszt, miközben a kulcsfontosságú fogalmakat, mint például az elkövető személyét érintő lényegi bizonyítás és az ügy vizsgálatának hangsúlyát már a nyomozásra helyezi át.³⁰

A szerb büntetőeljárásban a nyomozás és a nyomozást megelőző eljárás azonos gyanúsint megalapozottsága mellett indul, és mindkét fázis szakasz kezdődhet ismert vagy ismeretlen elkövető ellen. Azonban, ha konkrét személy ellen indul, akkor ugyanazon gyanúsint szükséges mindkét szakaszban, ezzel a két eljárás párhuzamosságának aggályait és ezzel az eljárás hatékonysági problémáit veti fel.³¹ A nyomozást megelőző eljárásra akkor kerül sor, amikor megalapozott a gyanúja annak, hogy bűncselekményt követtek el, amely ellen hivatalból indulhat büntetőeljárás. Ilyen esetben a rendőrség köteles megtenni a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a bűncselekmény elkövetőjét megállapítsák, illetve megakadályozni, hogy a bűncselekménnyel gyanúsítható személy megszökjön, vagy elrejtőzön.³² Ezen túlmenően megtalálni és biztosítani a bűncselekmény nyomait és a bizonyítékként szolgáló tárgyi bizonyítási eszközöket, valamint rögzíteni minden olyan lehetséges személyi bizonyítási eszközből származó információt, amely hasznos lehet a büntetőeljárás sikeres lefolytatásához. Ehhez segítségül szolgálhat az úgynevezett e-nyomozás (raszter nyomozás), amely a kriminalisztika új kutatási területének tekinthető.³³

Ezért nincs szükség formális eljárási döntésre az előzetes nyomozati eljárás megindítására. Elegendő csupán az objektív feltételek megléte, amelyek a gyanú alapjául szolgálnak, arra hogy olyan bűncselekményt követtek el, amely miatt hivatalból büntetőeljárás indulhat. Szükséges azonban kiemelni, hogy tartalmát tekintve a megelőző eljárás megindítása és lefolytatása többnyire informális jellegű.³⁴ Ami azt jelenti, hogy e szakaszon belül elsősorban olyan bűnügyi, operatív cselekményekre kerül sor, amelyeknek nincs közvetlen bizonyító ereje. A nyomozást megelőző eljárásban tehát olyan bizonyítási cselekményekre kerül sor, amelyek bár a törvényi előírásoknak megfelelően történnek, és a későbbi büntetőeljárásban

²⁹ CPC. 296. §. (2) bekezdés

³⁰ Banović Božidar: Police and "Parapolice" Powers and Criminal Prosecution, in: *Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and the situation in Serbia) - Criminal legal aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice*, (szerk: Bejatović Stanko),, Belgrade, 2018, 150-165. o.

³¹ Mijalković Saša - Čvorović Dragana - Turanjanin Veljko : Efficiency as an International Standard in Criminal Procedural Legislation of the Republic of Serbia-Toward European Union. in: *Towards a better future: Democracy, EU Integration and Criminal Justice. Faculty of Law, „St. Kliment Ohridski” University- Bitola, Republic of North Macedonia* (szerk: Ilik Goran), 2019. 134-147.o.

³² Čvorović Dragana: Police as a Subject of the Concept of Prosecutorial Investigation according to the Working Version of the Criminal Procedure Code from 2010. in: *New solutions in criminal procedure legislation - theoretical and practical aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice* (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2014, 187-199. o.

³³ Nyitrai Endre: Az interoperabilitási e-nyomozás alapjai, *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 10., 113–114. o.

³⁴ Dragana Čvorović, Vári Vince: Az ügyészség és a rendőrség viszonyának reformja a szerb büntetőeljárás törvényben, *Ügyészek Lapja*, 27(2020) 2-3., 100.o.

bizonyító erővel bírhatnak, de nem feltétlenül lesznek ténylegesen is bizonyítékok, mivel azok formális vagyis eljárási garanciák melletti megismétléséről és felvételéről az ügyész dönt.³⁵ Le kell szögezni, hogy a nyomozást megelőző eljárás vezetője az ügyész, aki kötelező utasításokat ad a rendőrségnek bizonyos cselekmények elvégzésére.³⁶ Máskülönben, ha önállóan jár el, úgy a rendőrség is köteles haladéktalanul tájékoztatni az ügyészt a megtett intézkedésekről. A nyomozást megelőző eljárásban a rendőrség az ügyész irányítása és nem felügyelete alatt áll. Az ügyész számára a nyomozást megelőző eljárásban a rendőrséggel szemben erősebb eljárási és jogi cselekvési mechanizmusok állnak rendelkezésére, mint a korábbi előzetes büntetőeljárás során. Ennek megfelelően jogosan merül fel a tisztességes eljáráshoz fűződő alapelv megvalósulása a szerb büntetőeljárásban, ha két olyan fázis van, amelyek csak a formális döntésben, azaz a nyomozás elrendelésében különböznek egymástól, és ha az előzetes nyomozati eljárásban bemutatott bizonyítékok az ítélet ténybeli alapját képezhetik, és arra bírósági döntés is alapozható. Az ügyész kétségtelenül meghatározó szerepet tölt be a nyomozást megelőző eljárásban, de irányító szerepe önmagában nem lehet garancia arra, hogy a nyomozást megkerülve, vagy amellett jusson el az ügyészi szervezet a vádemelés feltételeinek tisztázáshoz.³⁷ Példának okául a gyanú megállapítása és a bizonyítás szempontjából a rendőrség feladata az információgyűjtés olyan személyektől, akik érintkezésbe kerültek a bűncselekménnyel, annak sértettjei vagy tanúi lehetnek. Személyük kiindulópontként szolgálhat az ügyész számára a további tevékenységek megtervezéséhez, így ahhoz, hogy kiből legyenek tanúk vagy szerepeljenek szaktanácsadóként az előzetes szakaszban mindezeket a rendőrség méri fel.³⁸ Azonban, hogy ezekből a személyekből, ténylegesen tanúk legyenek a formális nyomozati szakaszban teljességgel ügyészi kompetencia. Lényegében a két eljárási szakasz azonos eljárási céllal, egyszerre van jelen a szerb büntetőeljárási törvényben.

A magyar eljárási megoldásban a gyanúsintek egymást követik és feltételezik. Egymás mellett lévő azonos büntetőeljárási valószínűség mellett folyó eljárási szakaszok nem léteznek. A Be. elődeitől eltérően önálló részben (kilencedik rész) és kilenc szakaszban (339-347. §) szabályozza a büntetőeljárás önálló részeként az előkészítő eljárást. Az előkészítő eljárás része, ha úgy tetszik, önálló szakasza a büntetőeljárásnak, de nem része a nyomozásnak.³⁹ A nyomozás elrendelése előtt, de már a büntetőeljárás jogi keretein belül a Be. rendelkezései lehetővé teszik a rövid ideig tartó előzetes nyomozást, miközben mind a nyílt, mind a leplezett

³⁵ Čvorović, Dragana – Turanjanin Veljko: Reformed Criminal Procedural Legislation and Legitimacy of Serbian Police in Europe (Doctrine, statistics and consistency), In: *Thematic Conference Proceedings of International Significance. Academy of Criminalistic and Police Studies* (szerk: Đorđević D.),, Belgrade, 2016, 35-50. o.

³⁶ Škuljić Milan: *Criminal procedural law*. Belgrade, Faculty of Law, 2014. 67. o.

³⁷ Čvorović Dragana: Reform of the criminal procedure legislation of the Republic of Serbia- new challenges, *Міжнародної науково-практичної конференції до дня науки «молодіжний науковий юридичний форум» том 1 16-17 травня, міністерство освіти і науки україни національний авіаційний університет навчально-науковий юридичний інститут*, Кіів, 2019а, 234- 238, o.

³⁸ A kódex kifejezetten megtiltja a rendőrség számára az információgyűjtés során az állampolgárok kihallgatását akár tanúként vagy szaktanácsadóként [CPC.. 288. § (2) bek.].

³⁹ Nyiri Sándor: i.m. 8.o.

büntetőeljárásjogi intézkedések alkalmazhatók a gyanú megállapítása vagy megszüntetése érdekében.⁴⁰ Az előkészítő eljárás tehát csak akkor folytatható, ha a rendelkezésre álló adatok bűncselekmény gyanújának megállapítására nem elegendők, és megalapozottan feltételezhető, hogy az előkészítő eljárás lefolytatása alapján el lehet dönteni, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e.⁴¹ Az ügyész eljárási pozíciója bár erősebb az előkészítő eljárásban, mint az ezt követő felderítésben, de nem olyan erős, mint a vizsgálatban. Utóbbira lehet példa az ügyész szerepe a kábítószer fogyasztók esetében alkalmazandó elterelés alkalmazásában.

4243

3.1. Az ügyész szerepe a nyomozás megelőző eljárásban Szerbiában. Az ügyész vezető szerepének az eljárás ezen szakaszában hagyománya van a szerb büntetőeljárás jogban. A korábbi CPC-ben szintén az ügyész volt az előzetes büntetőeljárás vezetője.⁴⁴ Azonban az ügyész vezető szerepe a büntetőeljárás előtti nyomozásban a gyakorlatban gyakran nem járt együtt olyan reális aktusokkal, amelyek lehetővé tették volna annak tényleges gyakorlását.⁴⁵ Így az ügyész a legtöbbször olyan szereplő volt, amelyet a rendőrség kisebb-nagyobb mértékben csak tájékoztatott az elvégzett tevékenységekről, esetleges konzultációval a további lépések irányairól. Éppen ezért is merül fel a kérdés, hogy az ügyész ténylegesen képes-e betölteni vezető szerepét. Számos olyan körülmény mutat arra, amely sokkal inkább korlátozza az ügyész vezető szerepének érvényesülését. Például a rendőrségnek saját tevékenység irányítási körében lehetősége van arra, hogy saját hatáskörén belül, az ügyészségtől teljesen függetlenül döntsön arról, hogy miként használja fel személyi és egyéb erőforrásait, és meghatározza a bűnözés elleni küzdelem fókuszpontjait. Ily módon a rendőrség jelentős befolyással bír arra nézve, hogy az ügyész vezető szerepe általánosságban érvényesülni tudjon a bűnözés azon területein is, amit esetlegesen a rendőrség nem tekint prioritásnak.⁴⁶ Tehát a szerb büntetőeljárásban lényegében ki van szolgáltatva az ügyészség a rendőrség tényleges bűnüldözési erőforrásainak és kapacitásainak. Az adatok gyűjtése és feldolgozása az operatív rendőri tevékenységen belül befolyásolja az ügyészség és a rendőrség közötti erőviszonyokat. A terepen szerzett humánhírszerzéssel kapcsolatban felmerült adatok rendőrség által birtoklása és hozzáférése az egyik fő

⁴⁰ Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. *Belügyi Szemle*, 66(2018)3., 61. o.

⁴¹ Polt Péter: A büntetőeljárás törvény újításainak várható hatásai. *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 9., 37.o.

⁴² Sivadó, Máté: Pozitív tendenciák az új pszichoaktív szerek ügyében?! In: *Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*, Pécs, Magyarország : Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2017, 69-174. o.

⁴³ Sivadó Máté: Kábítószer-bűnözés In: *Barabás, A. Tünde (szerk.) Alkalmazott kriminológia* Budapest, Magyarország, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020, 475-492. o.

⁴⁴ Čvorović Dragana: Public prosecutor as a subject for the protection of fundamental rights and freedoms in the criminal procedural legislation of the Republic of Serbia, In: *IX Міжнародної науково-практичної конференції «юриспруденція в сучасному інформаційному просторі»*, міністерство освіти і науки України національний авіаційний університет, Том 1 1 березня, Київ, 2019/b 270-273. o.

⁴⁵ Lásd a 2001. évi CPC. 46. §. (2) bekezdés 1. pontját

⁴⁶ Banović Božidar: Police and "Parapolice" Powers and Criminal Prosecution, in: *Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and the situation in Serbia) - Criminal legal aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice* (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2018, 150-165.o.

oka annak, hogy a rendőrség információs előnyben van az ügyészséggel szemben. Másik oldalról nézve a bűncselekményekkel kapcsolatos feljelentéseket többnyire a rendőrséghez nyújtják be, vagy a rendőrség a leplezett eszközök által jut az elkövetett bűncselekményre vonatkozó kezdeti gyanúhoz.⁴⁷ Ahogy a magyar ügy a szerb büntetőeljárásban az ügyészek a legtöbb esetben nem rendelkeznek megfelelő általános kriminalisztikai, forenzikus és bűnügyi operatív ismeretekkel, amelyek fejlesztése egyébiránt indokolt lenne.⁴⁸ Mindemellett ezek az ismeretek elengedhetetlenül fontosak a vagyon-visszaszerzési eljárás lefolytatáshoz is.⁴⁹ Az ügyészség lényegében a rendőrségtől kapott eredmények hitelességének ellenőrzésére, azaz a rendőrség nyomozati tevékenységének ellenőrzésére szorítkozott, ami igazából nem felelt meg vezetői szerepének. A vezetői funkció azonban kezdeményezést feltételez, nem csupán ellenőrzést, ami a szerbiai gyakorlatban korábban nem nyilvánult meg. Mindezeket szem előtt tartva megállapítható, hogy a rendőrségnek az ügyészségtől való funkcionális függése csak elméleti jellegű volt, mivel a rendőrség az előzetes eljárásban de facto valódi autonómiát élvezett a döntései tekintetében.⁵⁰ A büntetőeljárásban részt vevő szervek közötti hagyományos munkamegosztás, ahol az ügyész a vádhatóság, a rendőrség pedig a bűnügyi nyomozó szerv, ezzel az új koncepcióval veszített jelentőségéből. Mind a bűncselekmények, mind az elkövetők felderítésének területén a kódex kifejezetten szabályozta az ügyész bizonyos jogosítványait, amelyek lehetővé tették, hogy de facto és ne csak de jure legyen az eljárás vezetője. Így például az ügyész utasíthatja a rendőrséget bizonyos intézkedések megtételére a bűncselekmények felderítése és a gyanúsítottak felkutatása érdekében, a rendőrség pedig köteles végrehajtani az ügyész utasítását, és rendszeresen tájékoztatni őt a megtett intézkedésekről.⁵¹

A jogalkotó a korábbiaknál szigorúbban és pontosabban szankcionálja az ügyészi utasítás be nem tartását. A rendőrségnek az ügyészséghez képest vett viszonylagos alkotmányos függetlenségére utal, hogy amennyiben a rendőrség vagy más állami szerv nem jár el, vagy nem úgy jár el az ügyész felszólítására, az ügyész haladéktalanul tájékoztatja a hatóság vezetőjét, és szükség esetén tájékoztathatja az illetékes minisztert, a kormányt vagy az Országgyűlés illetékes munkaszervezetét. Ha a rendőrség vagy más állami szerv az értesítés kézhezvételétől számított 24 órán belül nem tesz eleget az ügyész kérésének, az ügyész fegyelmi eljárás megindítását

⁴⁷ Vári Vince: A nyomozás változó szerepe az új Be.-i törvényben. In: *II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: Tanulmánykötet Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz* (szerk.: Kiglics, Norbert), 2017, 136.o.

⁴⁸ Gárdonyi Gergely - Hautzinger Zoltán: A kriminalisztikai kutatások fejlesztésének lehetősége. *Belügyi Szemle*, 69 (2021)10., 1725-1740. o.

⁴⁹ Frigyer László et al: A vagyon-visszaszerzési eljárás és annak szabályozása Magyarországon, *Kritische Zeiten: Zeitschrift für Humanwissenschaften*, (2016)7., 117-127. o.; Máttyás Szabolcs et al: Regulations of asset recovery in the light of criminal cases in Hungary, *Kritische Zeiten: Zeitschrift für Humanwissenschaften*, (2016)7., 34-47. o.

⁵⁰ Bejatović Stanko: The Concept of Investigation and the New CPC., in: *New solutions in the criminal legislation of Serbia and their practical application. Serbian Association for Criminal Law and Practice*, (szerk.: Bejatović Stanko), Belgrade, 2013, 139.o.

⁵¹ CPC. 285.§. (3) bek.

kérheti az általa felelősnek tartott személy ellen, aki nem tett eleget a kérésének.⁵² Az ügyész ilyen hatásköre irányulhat a rendőrség bevonására egy adott ügyben, amelyet az ügyész egy adott időpontban kiemelt fontosságúnak ítél. Elsődlegesen annak megállapítására, hogy vannak-e bűncselekmény elemei, vagy egy már felderített bűncselekmény elkövetőinek felkutatására. Ezen kívül az ügyész utasíthatja a rendőrséget bizonyos konkrét, a bűncselekmény vagy az elkövetők felderítését célzó intézkedések megtételére (olyan operatív és taktikai intézkedések, amelyekre a rendőrség egyébként jogosult, és amelyeket ügyészi utasítás nélkül is elvégezhetne). Az ügyészi utasítás alapján történő fellépés során a rendőrség nem jogosult értékelni az előírt intézkedések megtételének célszerűségét, de tájékoztathatja az ügyészt az utasítás végrehajtása során felmerülő esetleges problémákról. Az ügyészi utasítás alapján történő eljárás kötelezettsége nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a rendőrség az ügyésznek egy bizonyos cselekvési módot javasoljon, amely a ténylegesen tapasztalt helyzetet figyelembe véve a legmegfelelőbbnek bizonyul. A fentiekben túlmenően az ügyész vezető szerepe az eljárás ezen szakaszában más módon is megerősödött. Az ügyész jogosult arra, hogy a nyomozást megelőző eljárás során a rendőrségtől átvegye annak az intézkedésnek a végrehajtását, amelyet a rendőrség a törvény értelmében saját maga vállalt.⁵³ Ebben az eljárásban a rendőrség által a bűncselekmények és azok elkövetőinek felderítése érdekében tett bármely intézkedésről van szó.

3.2. Az ügyész szerepe Magyarországon a nyomozásban és az előkészítő eljárásban. Magyarországon a két hatóság közötti kapcsolatrendszer másként fest. Az Alaptörvény értelmében a nyomozó hatóság önálló nyomozását az ügyész felügyeli. Miután a Be.-ben a felderítési és vizsgálati szakasz külön vált a nyomozáson belül, úgy ez a rendelkezés indokoltta tette, az ügyészi szerepkörök e kettősség mentén történő elválasztását is. A büntető eljárásjog-tudomány a tényállás, illetve az elkövető kilétének megállapítását és a bizonyítékok összegyűjtését tekinti felderítésnek.⁵⁴ Ebből következő módon a felügyelet kifejezés értelmezése az eltérő nyomozati tevékenységeket igénylő eljárási szakaszokra külön bontva végezhető el. A nyomozó hatóság az előkészítő eljárás és a felderítés során önállóan, a vizsgálat során az ügyészség irányításával jár el.⁵⁵ A felügyelet és irányítás ügyészségi körbe utalásának kimunkált jogelméleti alapjai vannak a magyar büntetőeljárásjogban, az nem a korábbi szocialista modell integrálta a jogalkalmazásba.⁵⁶ Az önállóság tartalmát az ügyészség irányítása mellett folytatott vizsgálati szakaszra nézve úgy határozza meg⁵⁷, hogy az önállóan elvégzett eljárási cselekményekről a nyomozó hatóság köteles *utólag* beszámolni az ügyészségnek. Az utólagos beszámolási kötelezettségből az következik, hogy az önálló eljárás során elvégzett nyomozási

⁵² CPC. 44.§. (2) és (3) bek.

⁵³ CPC. 282.§. (4) bek.

⁵⁴ Balláné: i.m. 48.o.

⁵⁵ Be. 31.§. (2) bekezdés

⁵⁶ Bócz Endre *Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Sikerek, zátonyok és vargabetűk*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 71.o.

⁵⁷ Be. 392. §. (5) bek.

cselekményekről az ügyészség fő szabály szerint előzetesen nem értesül.⁵⁸ Az ügyészség a bűncselekmény gyanújának megállapítása érdekében a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott esetekben előkészítő eljárást folytat, illetve felügyeli más szerv előkészítő eljárásának törvényességét. Az ügyészség a vádemelés feltételeinek megállapítása érdekében a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott módon felügyeli a felderítés törvényességét⁵⁹, irányítja a vizsgálatot, bizonyos esetekben ügyészségi nyomozást végez, vagy nyomozást végeztet a nyomozó hatósággal.⁶⁰ A vizsgálat során az ügyészség a büntetőeljárás hatékony és a lehető leggyorsabb lefolytatása érdekében rendelkezik az ügyről, a nyomozás során elvégzendő feladatokról.⁶¹ Az előkészítő eljárás és a nyomozás során az ügyészség a jogszabályban meghatározott jogai gyakorlásával minden szükséges intézkedést megtesz annak érdekében, hogy az előkészítő eljárást folytató szerv, illetve a nyomozó hatóság tevékenységét törvényesen, az emberi jogok tiszteletben tartásával, a bűncselekmény gyanújának megállapítása, illetve a vádemelés kérdésében történő döntésre alkalmas módon teljesítse. Az előkészítő eljárásra és a nyomozásra vonatkozó intézkedéseikért, az általa elvégzett eljárási cselekmények, az általa tett intézkedések és meghozott határozatok megalapozottságáért, jogszerűségéért az ügyészség felelős. Az ügyészség elbírálja a nyomozás során előterjesztett, a feladatkörébe tartozó jogorvoslati kérelmeket. Az ügyészség gondoskodik arról, hogy a nyomozás során a büntetőeljárásban részt vevő személyek jogai érvényesüljenek. Az ügyészség tevékenysége tehát a nyomozás egész spektrumára kiterjed, egészen az ügy megindításától a fogvatartás törvényességének felügyeletéig.⁶² A fogva levő terhelt esetében, mint rendelkezési jogkör gyakorlója is eljár.⁶³ A Be. az ügyészség diszkrecionális jogkörét a nagyobb döntési szabadság biztosításával és az ügyészség feladatainak növelésével kibővítette a vádemelés alternatív jogintézményeinél, így az opportunitás egyre jobban teret hódít.⁶⁴ A törvény az opportunus intézkedések kivételével, ha megvannak a bírósági eljárás ténybeli és jogi feltételei, az ügyészt vádemelésre szólítja fel; a vádemelés alól nem adnak felmentést.⁶⁵ A törvényes vád a bíróság igazságszolgáltatási tevékenységének előfeltétele, és egyszersmind meghatározza annak tartalmát, azaz törvényes kereteit is.⁶⁶ Közvádlokként tehát az ügyészség dönt

⁵⁸ Terrorizmus és Pénzmosás és Katonai Ügyek Főosztálya, 4582/2018/1. sz. intézkedés 2. bekezdése (a gyanúsíthatóság tárgyában történő, előzetes ügyészi állásfoglalással kapcsolatos iránymutatás tervezetének véleményezése)

⁵⁹ Ami a nyomozás feletti felügyelet. Lásd.: Ütv., 2.§ (1) bek. a) pont

⁶⁰ Ütv. 17. § (1) bekezdés a) pont

⁶¹ Fantoly Zsanett: On the Peculiarities of the New Hungarian Criminal Procedure Act, *ZBORNIK RADOVA PRAVNI FAKULTET (NOVI SAD)* 55 (2021)4., 1275.o.

⁶² Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 2006. 412.o.

⁶³ Czenczer Orsolya: A büntetés-végrehajtási intézetek történetisége: a büntetések végrehajtásának egyes módzatai és intézményei a kezdetektől a rendszerváltásig (1989). *COLLEGA: Szakmai folyóirat* (1417-8079): 10 (2006)2-3 84-93. o.

⁶⁴ Horgos Livia: A ius puniendi jogállami tartalmának kiteljesedése. In *Szabó Cs. & Molnár D. (Szerk.), Studia Doctorandorum Alumnae, Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból. II. kötet*, Budapest, 2021. 159. o.

⁶⁵ Bárd Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1987, 84-85.o.

⁶⁶ Czédli-Deák Andrea: A vád törvényessége az elmélet és a gyakorlat tükrében, *Büntetőjogi Szemle*,

a vádemelésről, vagy az eljárás más, a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott módon történő befejezéséről.

3.3. A nyomozás megindítása és a feljelentések kezelése Szerbiában és Magyarországon. A büntető feljelentésekről való döntés az illetékes ügyész kizárólagos kompetenciájába tartozik Szerbiában. A feljelentést írásban, szóban vagy más módon tehetik meg. Ha a feljelentést szóban nyújtják be, erről jegyzőkönyv készül, és a feljelentőt figyelmeztetik a hamis bejelentés következményeire. Ha a feljelentést telefonon vagy más távközlési eszközzel közlik, hivatalos feljegyzés készül, ha pedig a feljelentést e-mailben nyújtják be, azt a hatóságok megfelelő adathordozóra mentik és kinyomtatják. Amennyiben a feljelentést a rendőrséghez (ami általános gyakorlat), az ügyészséghez vagy az ügyben nem illetékes bírósághoz nyújtják be, a feljelentést átveszik, és haladéktalanul továbbítják az illetékes ügyészségnek.⁶⁷

Az ügyésznek a feljelentésekkel kapcsolatos intézkedése elsősorban a feljelentések tartalmától és a feljelentésekhez csatolt esetleges mellékletek tartalmától függ. E kritérium alapján, ha az ügyész a feljelentés alapján nem tudja pontosan megítélni a feljelentésben foglalt állítások valóságtartalmát, ahogy azt sem tudja eldönteni, hogy a feljelentésben szereplő adatok elegendő alapot a nyomozás lefolytatására vonatkozó döntéséhez, abban az esetben a következő módokon járhat el:

- maga gyűjti össze a szükséges adatokat;
- felkéri a feljelentőt további információ, adat rendelkezésre bocsátásra;
- felkérést nyújt be az állami és egyéb szervekhez és jogi személyekhez, hogy bocsássák rendelkezésére a szükséges adatokat, akik az ügyész kérésére kötelesek eljárni.

Az ügyész kérésének nem teljesítése esetén a felelős személy rendbírsággal sújtható, és ha továbbra is megtagadja a szükséges információk átadását, ismét ugyanilyen büntetéssel sújtható. A pénzbírságról az ügyész dönt. A pénzbírságot kiszabó határozat elleni fellebbezésről az eljáró bíró dönt, feltéve, hogy a fellebbezés nem késlelteti a határozat végrehajtását.⁶⁸

Az ügyész leggyakrabban úgy szokott eljárni a gyakorlatban, hogy olyan helyzetekben, amikor ő maga nem tudja megtenni a szükséges intézkedéseket, a rendőrséget kéri fel a releváns információk összegyűjtésére és egyéb intézkedések megtételére a bűncselekmény és az elkövető felderítése érdekében. A rendőrség köteles az ügyész kérésének eleget tenni, és legkésőbb a kérés kézhezvételétől számított 30 napon belül tájékoztatni őt a megtett intézkedésekről és cselekményekről. Az ügyészi kérés teljesítésének elmulasztása esetén az ügyésznek lehetősége nyílik, hogy fegyelmi eljárást kezdeményezzen az utasítást mulasztó rendőrökkel szemben. Az ügyész kötelessége, hogy az információgyűjtés, azaz az adatszolgáltatás során körültekintően járjon el, ügyelve arra, hogy ne sérüljön annak

(2016) 1–2, 4.o.

⁶⁷ CPC. 281. §.

⁶⁸ CPC. 282. §. (1), (2), (3) bek.

a személynek a becsülete és jó hírneve, akit az adatkérés érint.⁶⁹

Az ügyész a büntető feljelentést határozattal elutasítja, ha a feljelentésből az következik, hogy:

- a bejelentett cselekmény nem olyan bűncselekmény, amely miatt hivatalból büntetőeljárás indul;
- a bűncselekmény elévült, vagy a bűncselekmény amnesztia vagy kegyelem hatálya alá tartozik,
- vagy egyéb olyan körülmények állnak fenn, amelyek tartósan ellehetetlenítik a büntetőeljárást;
- nincs alapos gyanú arra, hogy olyan bűncselekményt követtek el, amely miatt hivatalból büntetőeljárás indul.

Az ügyész nyolc napon belül tájékoztatja a sértettet a feljelentés elutasításáról, valamint annak indokairól, és tájékoztatja az őt ilyen esetben megillető jogokról. Ha a feljelentést a rendőri szerv tette, tájékoztatja a szervet az elutasításról.⁷⁰ A feljelentés elutasítása nem jelenti automatikusan az adott ügygel kapcsolatos további munka megszüntetését. Ellenkezőleg, amennyiben a feljelentés elutasítását követően az ügyész olyan adatokkal találkozik, amelyek a törvényesség és a hivatalból való eljárás elve alapján az erre előírt intézkedések megtételének indokoltsága mellett szólnak⁷¹, a feljelentés átvételére általánosságban előírt módon jár el.⁷²

Az ügyek zöme itthon is feljelentés vagy a hivatali hatáskörben való tudomásra jutás alapján a nyomozó hatóság saját kezdeményezése alapján indul el. A nyomozó hatóság a felderítés során különösen a bűncselekmény tárgyi és alanyi oldalához tartozó tényeket, az elkövető kilétének és tartózkodási helyének megállapításához szükséges tényeket, valamint a joghátrány alkalmazása szempontjából különös jelentőséggel bíró tényeket vizsgálja.⁷³ A nyomozó hatóságnál tett feljelentést az ügyészség általánosságban csak akkor bírálja el, ha a döntésre a nyomozó hatóság nem jogosult. Ilyen eset, amikor a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetve más büntetőügy felderítéséhez, bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy büntetőjogi felelősségre vonásához fűződő érdek.⁷⁴ Minden más esetben a nyomozó hatóság önálló hatáskörben elbírált és elutasított feljelentése ellen benyújtott panaszt alapján bírálja el az ügyészség a nyomozó hatóság határozatát, amely során már jogorvoslati jogkörét gyakorolja. Az ügyészség tehát akkor jár el helyesen, ha a nála tett feljelentést közvetlenül az elbírálására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságnak küldi meg, azzal, hogy a nyomozó hatóság az elbírálás eredményéről tájékoztassa az arra jogosultakat.⁷⁵ Dönthet úgy, hogy a feljelentés

⁶⁹ CPC. 282.§. (4) bek.

⁷⁰ CPC. 284. §. (1) bek.

⁷¹ CPC. 284. §. (2) bek.

⁷² Bejatović Stanko: *Criminal procedure law*. Belgrade: Official Gazette, 2014.

⁷³ NYER 133.§.

⁷⁴ Be. 382.§.

⁷⁵ Be. 375. § (3) bek., illetve a 381. § (2) bek.

kiegészítésére szorul, ilyenkor az erről készült feljegyzés,⁷⁶ a feljelentés kiegészítéséről történt rendelkezést, a teljesítéssel megbízott megjelölését és a teljesítés határidejét tartalmazza. Továbbá a nyomozás elrendeléséről készült feljegyzésben az ügyészség megjelöli azt a bűncselekményt, melynek a gyanúja álláspontja szerint megállapítható. Ha a feljelentés kiegészítése mellett dönt, akkor elvégzendő feladatok célját, tartalmát és az ahhoz igénybe vehető eszközöket a nyomozó hatóság számára külön átiratban meg kell jelölni.⁷⁷ Az ügyészség az általa megválasztott módon ellenőrzi azt, hogy a nyomozó hatóság a nyomozásról, illetve a feljelentés elutasításáról törvényesen rendelkezett-e.

A nyomozó hatóság még a felderítésben sem áll erős ügyészi kontroll alatt. Amit jól szemléltet, hogy csupán hat havonta köteles az ügyész felé beszámolni a nyomozás állásáról. A nyomozó hatóság nyomozási tervet csak abban az esetben készít, amennyiben bonyolult ténybeli és jogi megítélésű az ügy, továbbá közös nyomozócsoport létrehozása esetén, illetve ha a nyomozó hatóság arra felhatalmazott vezetője erről külön rendelkezik. Ilyenkor ennek megküldésével teljesíti a beszámolási kötelezettségét az ügyészség felé. Ennek hiányában a beszámolásnak tartalmaznia kell a nyomozás tárgyát képező bűncselekmény történeti tényállásának a bűncselekmény törvényi tényállási elemeihez igazodó rövid leírását, és a bűncselekmény büntető törvénykönyv szerinti minősítését, továbbá annak leírását, hogy milyen körben, összefüggésben és részletességgel kell tisztázni a bizonyítandó tényeket. Amelyek sajátos vonása a bizonyító erő. A bizonyító erő a bizonyítási eszköz azon tulajdonsága, melynek folytán az ügyész, vagy a bíróság meggyőződésének befolyásolására alkalmas.⁷⁸

Magyarországon ügyészi oldalról a feljelentés elutasításának van jelentősége, mivel csak az az eset fogadható el az előkészítő eljárás indokául, ha a gyanú hiányát állapítja meg a nyomozó hatóság és ezért nem rendeli el a nyomozást. Ha például a bűncselekmény hiánya, vagy más büntethetőséget kizáró ok áll fenn, az semmiképpen sem jelenthet alapot az előkészítő eljárás megindítására. A nyomozó hatóság előkészítő eljárás elrendeléséről tájékoztatja az ügyészséget, tisztázni kell, hogy azt megelőzte-e feljelentés elutasítása, és be kell szerezni a feljelentés iratait.⁷⁹ Amennyiben a feljelentés elutasításának törvényes jogcíme nem a gyanú hiánya volt,⁸⁰ úgy az adatkérésre, illetve a lepezett eszköz alkalmazására irányuló engedélyt, indítványtételt meg kell tagadni, és intézkedni kell az előkészítő eljárás megszüntetése iránt. Mivel a feljelentés elutasítása esetén a feljelentést elutasító szerv már nyomban dönt az előkészítő eljárás feljelentésben foglalt információ alapján történő elrendeléséről, az előkészítő eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkezik.⁸¹ Az előkészítő eljárás megindításának és folytatásának

⁷⁶ Be. 361. § (2) bek.

⁷⁷ Be. 380. § (2) bek.

⁷⁸ Móra Mihály: A bizonyítás fogalma, tárgya és a bizonyítékok mérlegelése a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, (1960) 12., 664.o.

⁷⁹ 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás az ügyésznek az előkészítő eljárásokról, a nyomozás és a jogerős intézkedések felügyeletéről, irányításáról szóló feladatairól, 35.§. (1) bek.

⁸⁰ Be. 381. § (1) bek. b) pont

⁸¹ NYER. 95.§. (2) bek. alapján

nem akadály a feljelentés elutasítása ellen panasszal éltek. Így amennyiben az ügyészség nem avatkozik be időben, akkor nem törvényes az előkészítő eljárás elrendelése. Másik oldalról az ügyésznek ki kell szűrni azokat az ügyeket, melyek anyagi vagy eljárásjogi okból nem alkalmasak a büntetőeljárásra, illetve amelyekben nem szükséges a bíróság előtti felelősségre vonás.⁸²

4. Összegzés

Ahogy a CPC, úgy a Be. is számos újítást hozott a büntetőeljárás kezdeti szakaszába. A tanulmány két fontos kérdést vett górcső alá. Az első a főbb büntetőeljárás alanyok – különösen az ügyész – jelentősen megváltozott szerepére és hatáskörének átalakítása. A másik újdonság a nyomozati szakasz átalakítása mindkét ország büntetőeljárásában. A büntetőeljárás alanyok eljárási helyzetének és az eljárás jellegének megváltozása annak a jogalkotói szándéknak az eredménye, hogy a jogalkotó meg kívánta teremteni a hatékonyabb büntetőeljárás egészének normatív alapját. Ami a nyomozást megelőző eljárást illeti Szerbiában, az új döntési lehetőségeivel az ügyész nemcsak az előzetes eljárás teljesen domináns alanyává vált, hanem olyan hatósági szereplővé, amely aktívan és közvetlenül felügyeli és ellenőrzi az eljárás ezen szakaszában elsősorban a rendőrség, de más állami szervek által végzett valamennyi cselekményt. Az elemzett kérdések közül vitathatatlan, hogy a CPC jelenlegi formájában mégsem nyújt megfelelő normatív alapot a kívánt hatékonyság eléréséhez. Kiváltképpen azért, mert a nyomozás kezdetéhez kapcsolódó párhuzamos eljárási szakaszokat nem szüntette meg. Ugyanis az ügyész által szigorúan irányított előzetes nyomozati eljárásban azonos gyanúsítási fokozattal kezdeményezhető „*in personam*”, konkrét személlyel szemben megindított olyan eljárási szakasz, amely lényegében nem különbözik a rendőrség által lefolytatott általános nyomozástól. Ezért az említett két eljárási szakasz nem egymásra épül, hanem egymással verseng, méghozzá az ügyész eltérő hatásköri szerepével. A szerb büntetőeljárás törvény egy olyan megoldást választott, amely az ügyészre és nem a rendőrségre bízta az „előzetes ügyselektációs” mechanizmust működtetését, ezért a büntető eljárás sarokpontját jelentő eljárás megindításához kapcsolódó legfontosabb döntési pozíciókat az ügyészre ruházta. Ezt annak árán tette meg, hogy ezzel a rendőrség nyomozati hatásköreivel átfedés keletkezett, illetve tevékenységben inkonzisztenssé vált a büntetőeljárás kezdeti nyomozati szakasza. Olybá tűnik, hogy a hivatalból való eljárás elve miatt a szerb büntetőeljárásokban is esszenciális jelentőséggel bír az ügyészi dominancia és kontroll feltételeinek biztosítása és működtetése az esetlegesen „kényes” ügyekkel kapcsolatos büntetőeljárások „nem kívánatos” kimenetelére tekintettel. Erre egy sajátos eljárási eszközrendszert, a megduplázott, és a hagyományos rendőri nyomozásokkal érdemben konkuráló eljáráskezdeti szakaszt vezette be, ahol viszont egyértelműen az ügyészi eljárási pozíció lett a meghatározó, minden jelentős döntési kérdésben. Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás nem szolgálja egy hatékony büntetőeljárással

⁸² Jármay Tibor: Gondolatok a bizonyítás egyes kérdéseiről, in: *Ad Futuram Memoriam, Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére* (szerk: Nagy Ferenc), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007., 57.o.

szemben megfogalmazható általános elveket, még akkor sem, ha a rendőrség és az ügyészség közötti informális együttműködés egyébként megfelelő szintű.

A hazai rendszerben az eljárás megindításáról szóló döntés zömében a rendőrség kompetenciájába tartozik, ahogy a bűncselekmény gyanújához szükséges gyanú megállapítása is. Habár az előkészítő eljárásban az ügyész a későbbi, felderítési szakaszhoz képest erősebb felügyeleti eszközöket kapott. Ebből következően, ha az előkészítő eljárást nem az ügyészség végzi, a szerv az előkészítő eljárás elrendelését követő 24 órán belül tájékoztatja az ügyészséget az előkészítő eljárás szükségességét megalapozó adatokról, az alkalmazni kívánt leplezett eszközökről és a tervezett eljárási cselekményekről legalább kéthavonta tájékoztatja az ügyészséget.⁸³ Addig a felderítési szakaszban csupán fél éves időközökkel írja elő a törvény a kötelező beszámolót a nyomozás állásáról.⁸⁴ Magyarországon az ügyész a nyomozás vizsgálati része feletti irányítási jogkörrel korlátlan lehetőséggel bír arra nézve, hogy az ügyet bíróságon folytassa, vagy esetleg megszüntesse. Ennek kézzel fogható gyakorlati következménye a Be. hatályba lépését követően a vizsgálati szakaszban lévő határidők hosszabbodása, vagyis a nyomozati szakasz elhúzódása lett.⁸⁵ Itthon a jellemzően az előkészítő eljárásban végzett leplezett eszközök engedélyezésének jelentősebb hányada bírósági hatáskörbe van utalva. Így bármennyire is az ügyész dönt az ügyek kimeneteléről, könnyen előfordulhat olyan eset, amikor egy már folyamatban lévő pl. lehallgatás során merül fel olyan bizonyíték, amely személyre irányuló megalapozott gyanút dokumentált formában tartalmaz. Amiből következően az eljárás megindítása a már említett *officialitás elv* alapján kötelező szabályként jelenik meg, melyre ráhatása már az ügyésznek sem lehet. Ezzel szemben a szerb büntetőeljárásban ez a szakasz szoros ügyészi felügyelet alatt áll, vagyis hasonló esetben az ügyészi szerep lesz a döntő. Az összehasonlítás alapján mindkét ország büntetőeljárása tartalmaz a büntetőeljárás kezdeti szakaszára nézve olyan megoldást, amely nem segíti elő a büntetőeljárás gyorsítását és a hatékonyság követelményeinek teljesülését. Úgy vélem, hogy a büntetőeljárás hatékonyságának javítása legkevesebb sem valósítható meg csupán gyorsítással, egyszerűsítéssel, az átfedésben lévő eljárási szakaszok felszámolásával, esetlegesen egyes eljárási szakaszok kiiktatásával. Ezekkel párhuzamosan éppen az eljárási un. procedurális igazságosság szempontjainak⁸⁶ és az igazságszolgáltatás ellenőrző szerepének növelésére, illetve kiterjesztésére van szükség.

⁸³ Fantoly Zsanett - Budaházi Árpád: Introduction to the New Hungarian Criminal Procedure (Part II), *Jogelméleti Szemle*, 21 (2021) 2., 74-102. o., 82-84. o.

⁸⁴ NYER. 133. §.

⁸⁵ Vári Vince: Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban In: *III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: tanulmánykötet* (szerk. Marton Zsolt, Németh Krisztián, Péter Eszter), Nagykanizsa, Magyarország, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2019, 52-61.o. 59.o.

⁸⁶ Vári Vince: Az eljárási (procedurális) igazság jelentősége a rendőri munkában In: *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére : Navigare necesse est*, (szerk.: Barabás, Andrea Tünde; Christián, László.) Budapest, Magyarország, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 509-518. o. 510.o.

Irodalomjegyzék

- Balláné Füsztér Erzsébet. - Borszéki Győző - Lakatos János: *Kriminálmetodológia*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000.
- Banović Božidar: Police and "Parapolice" Powers and Criminal Prosecution, in: *Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and the situation in Serbia) - Criminal legal aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice*, (szerk: Bejatović Stanko),, Belgrade, 2018, 150-165. o.
- Banović Božidar: Police and "Parapolice" Powers and Criminal Prosecution, in: *Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and the situation in Serbia) - Criminal legal aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice* (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2018, 150-165.o.
- Bárd Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bejatović Stanko: *Criminal procedure law*. Belgrade: Official Gazette, 2014.
- Bejatović Stanko: *Reform of Criminal Procedural Legislation of Serbia and International Legal Standards*, Journal of Criminology and Criminal Law. Belgrade, Serbia. 2016.
- Bejatović Stanko: The Concept of Investigation and the New CPC., in: *New solutions in the criminal legislation of Serbia and their practical application. Serbian Association for Criminal Law and Practice*, (szerk.: Bejatović Stanko), Belgrade, 2013.
- Bócz Endre: Az ügyészség alkotmányos helyzetéről. *Ügyészségi Értesítő*, (1994) 3.
- Bócz Endre: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Sikerek, zátonyok és vargabetűk*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006.
- CDL-AD(2010)040. (megtekinthető: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282010%29040-e>)
- Czenczer Orsolya: A büntetés-végrehajtási intézetek történetisége: a büntetések végrehajtásának egyes módozatai és intézményei a kezdetektől a rendszerváltásig (1989). *COLLEGA*, 10 (2006)2-3., 84-93. o.
- Čvorović Dragana – Turanjanin Veljko: Reformed Criminal Procedural Legislation and Legitimacy of Serbian Police in Europe (Doctrine, statistics and consistency), In: *Thematic Conference Proceedings of International Significance. Academy of Criminalistic and Police Studies* (szerk: Đorđević D.),, Belgrade, 2016, 35-50. o.
- Čvorović Dragana, Vári Vince: Az ügyészség és a rendőrség viszonyának reformja a szerb büntetőeljárás törvényben, *Ügyészek Lapja*, 27(2020) 2-3., 97-109.o.
- Čvorović Dragana: Police as a Subject of the Concept of Prosecutorial Investigation according to the Working Version of the Criminal Procedure Code from 2010. in: *New solutions in criminal procedure legislation - theoretical and*

- practical aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice* (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2014, 187-199. o.
- Čvorović Dragana: Public prosecutor as a subject for the protection of fundamental rights and freedoms in the criminal procedural legislation of the Republic of Serbia, *In: IX Міжнародної науково-практичної конференції «юриспруденція в сучасному інформаційному просторі», міністерство освіти і науки україни національний авіаційний університет, Том I 1 березня, Київ, 2019/b., 270-273. o.*
 - Čvorović Dragana: Reform of the criminal procedure legislation of the Republic of Serbia- new challenges, *Міжнародної науково-практичної конференції до дня науки «молодіжний науковий юридичний форум» том і 16-17 травня, міністерство освіти і науки україни національний авіаційний університет навчально-науковий юридичний інститут, Київ, 2019a, 234-238. o.*
 - Čvorović Dragana: The Public Prosecutor as a Powerful Figure of the Modern Criminal Procedural Legislation, *Crime and Society of Serbia. Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, 2015, 80- 95. o.*
 - Czédli-Deák Andrea: A vád törvényessége az elmélet és a gyakorlat tükrében, *Büntetőjogi Szemle, (2016)1–2, 3–22. o.*
 - Fantoly Zsanett - Budaházi Árpád: Introduction to the New Hungarian Criminal Procedure (Part II)., *Jogelméleti Szemle, 21 (2021) 2., 74-102. o.*
 - Fantoly Zsanett: On the Peculiarities of the New Hungarian Criminal Procedure Act, *ZBORNIK RADOVA PRAVNI FAKULTET (NOVI SAD), 55 (2021) 4., 1267-1283. o.*
 - Finkey Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1916.
 - Gárdonyi Gergely - Hautzinger Zoltán: A kriminalisztikai kutatások fejlesztésének lehetősége. *Belügyi Szemle, 69 (2021)10., 1725-1740. o.* <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.3>
 - Hack Péter, Viták az ügyészségről. *Beszélő, 8 (2003)12.*
 - Hack Péter: Az ügyészség alkotmányos helyzete és az új büntetőeljárás törvény. *Magyar Jog. (1998) 6., 335-339.o.*
 - Hack Péter: *Az ügyészség.* MTA TK Jogtudományi Intézet, 2014.
 - Horgos Livia: A ius puniendi jogállami tartalmának kiteljesedése. In *Szabó Cs. & Molnár D. (Szerk.), Studia Doctorandorum Alumnae, Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból. II. kötet, Budapest, 2021.*
 - Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Budapest, 2011.
 - Ilić Goran: Position of the Public Prosecutor according to the new CPC. In: *Current Issues of the Criminal Legislation (normative and practical aspect).* Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice (szerk: Bejatović Stanko), Belgrade, 2012, 160–165. o.
 - Jármái Tibor: Gondolatok a bizonyítás egyes kérdéseiről, in. *Ad Futuram Memoriam, Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére* (szerk: Nagy Ferenc), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007.

- Kiss Anna - László Balázs: A modern ügyészség kialakulása és típusai a kontinentális Európában. *Ügyészek Lapja*, 28 (2021) 3, 65-74.o.
- Ligeti Miklós: Az ügyészség mint a büntetőpolitika szereplője In: A büntető hatalom korlátainak megtartása : A büntetés mint végső eszköz : Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére (szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerezi Klára, Lévy Miklós, Podoletz Léna), Budapest, Magyarország, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.,327-339. o.
- Lőrinczi György: A magyar jogállamiság egyik feltétele: a kormánytól független ügyészség? *Magyar Jog*, 1991. november, 665-672.o.
- Mijalković Saša - Čvorović Dragana - Turanjanin Veljko : Efficiency as an International Standard in Criminal Procedural Legislation of the Republic of Serbia-Toward European Union. in: *Towards a better future: Democracy, EU Integration and Criminal Justice. Faculty of Law, „St. Kliment Ohridski” University- Bitola, Republic of North Macedonia (szerk: Ilík Goran)*, 2019. 134-147.o.
- Móra Mihály: A bizonyítás fogalma, tárgya és a bizonyítékok mérlegelése a büntetőeljárásban, *Jogtudományi Közlöny*, (1960) 12.
- Nemes Nikolett: Az ügyészi függetlenség összehasonlító vizsgálata. *Comparative Law Working Papers*, 1(2019)4–5.
- Nyiri Sándor: A nyomozó hatóságok és az ügyészség kapcsolata a büntetőeljárásról szóló törvényben. *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 6., 5-16. o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.6.1>.
- Frigyer László, Mátyás Szabolcs, Nyitrai, Endre, Bezsenyi Tamás: A vagyonszerezési eljárás és annak szabályozása Magyarországon, *Kritische Zeiten: Zeitschrift fur Humanwissenschaften*, (2016) 7., 117-127. o.
- Mátyás Szabolcs, Frigyer László, Bezsenyi, Tamás, Nyitrai Endre: Regulations of asset recovery in the light of criminal cases in Hungary, *Kritische Zeiten: Zeitschrift fur Humanwissenschaften*, (2016)7., 34-47. o.
- Nyitrai Endre (2018): Az interoperabilitási e-nyomozás alapjai, *Belügyi Szemle*, 66 (2018)10. 113–114.o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.10.7>
- Polt Péter – Varga Zs. András (szerk.): *Az ügyészek nagy kézikönyve*, Budapest, Complex kiadó, 2013.
- Polt Péter: A büntetőeljárás törvény újításainak várható hatásai. *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 9., 29-38. o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.9.2>
- Sivadó, Máté: Pozitív tendenciák az új pszichoaktív szerek ügyében?! in: *Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2017, 69-174. o.
- Sivadó Máté: Kábítószer-bűnözés In: *Barabás, A. Tünde (szerk.) Alkalmazott kriminológia*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020, 475-492. o.
- Škulic Milan: *Bases of Criminal Investigation, Journal of Criminology and Criminal Law*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 2011.
- Škulic Milan: *Criminal procedural law*. Belgrade, Faculty of Law, 2014.
- Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. *Belügyi Szemle*, 66 (2018) 3., 55-71.o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.3.4>.

-
- Varga Zs. András: Ügyészség, in: *Bevezetés az alkotmányjogba* (szerk. Trócsányi László – Schanda Balázs), HVG-ORAC Lap-és Könyv Publisher Kft., Budapest, 2016.
 - Vári Vince: A nyomozás változó szerepe az új Be.-i törvényben. *In: II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: Tanulmánykötet Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz* (szerk.: Kiglics, Norbert), 2017, 128-136. o.
 - Vári Vince: Az eljárási (procedurális) igazság jelentősége a rendőri munkában *In: Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére : Navigare necesse est*, (szerk.: Barabás, Andrea Tünde; Christián, László.) Budapest, Magyarország, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 509-518. o.
 - Vári Vince: Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban *In: III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: tanulmánykötet* (szerk. Marton Zsolt, Németh Krisztián, Péter Eszter), Nagykanizsa, Magyarország, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2019, 52-61.o.
 - Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 2006.
-
-

Az unikornis nyomában? A Covid-19 elleni védőoltások globális hozzáférhetősége a TRIPS-mentesség, az egészséghez való jog és a fejlődéshez való jog háromszögében

Béres Nóra*

Jelen tanulmány a Covid-19 elleni vakcinák globális hozzáférhetőségének nemzetközi jogi elemzésére vállalkozik a TRIPS Megállapodásban található rendkívüli szabadalommentesség, valamint az egészséghez való jog és a fejlődéshez való jog tükrében. Ennek keretében vizsgálat alá kerül, hogy vajon azon WTO-tagoknak, akik az egészséghez való jogot és a fejlődéshez való jogot garantáló nemzetközi instrumentumok részesei, van-e emberi jogi szempontú kötelezettsége a vakcinaszabadalom felfüggesztésére? És ha van, akkor vajon ez a kötelezettség jogilag mennyire kikényszeríthető? És ha van és ki is kényszeríthető, akkor vajon mennyire célravezető? Vagy csupán az unikornis nyomába eredünk?

Kulcsszavak: Covid-19, GSZKJNE, méltányos vakcinaelosztás, vakcinákhoz való globális hozzáférés, WTO, TRIPS-mentesség, egészséghez való jog, fejlődéshez való jog.

Finding the Unicorn? Global Access to COVID-19 Vaccines in Terms of the TRIPS Waiver, the Right to Health and the Right to Development

This paper seeks to provide an analysis on global access to COVID-19 vaccines from the aspects of international law, in terms of the TRIPS waiver of patents as well as the right to health and the right to development. In this vein, it is discussed if WTO member states parties to international instruments declaring the right to health or the right to development have any obligations under international human rights law to wave patents of coronavirus jabs? If so, is it enforceable in a legal way? And if this obligation does exist, and it is enforceable, is it effective for real? Or are we only trying to find the unicorn?

Keywords: COVID-19, equitable distribution of vaccines, global access to vaccines, ICESCR, TRIPS waiver, right to health, right to development, WTO.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1943>

1. Problémafelvetés

Ezen tanulmány ötletét egy, a The Economist által 2021. januárban közzétett [1] jelentés adta, ami bemutatta, hogy az egyes országok mikorra fogják elérni a

* Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, Nemzetközi Jogi és Összehasonlító-jogi Intézeti Tanszék; kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Közjogi Kutatási Főosztály.

Covid-19 elleni teljes átoltottságot. A kutatás szerint erre 37 országban (köztük az Európai Unió tagállamaiban, az Egyesült Királyságban¹ és az Amerikai Egyesült Államokban²) már 2021 végén sor kerülhet, 30 országban (így Ausztráliában, Brazíliában, Kanadában, Japánban, Mexikóban vagy Oroszországban) 2022 közepén, 37 országban (például Indiában vagy Kínában) 2022 végén, míg 84 országban (úgy mint Ukrajnában, valamint számos afrikai, közép- és délkelet-ázsiai, illetve dél-amerikai országban) legkorábban csak 2023 elején – ha egyáltalán valaha.³ A fenti számokat támasztják alá az Our World in Data 2021. novemberi adatai is: bár a Föld népességének 49,9%-a már megkapta a koronavírus elleni védőoltás legalább egyik adagját (ami e sorok írásakor 7,15 milliárd dózist jelent összesen és 27,19 milliót naponta), a fejlődő országok lakosságára vetítve ez az arány csupán 3,9%.⁴

Ahhoz, hogy a Covid-19 világjárvány véget érjen, a Föld népességének nagy részét immunizálni kell a betegség ellen, ami a legbiztonságosabban és a leggyorsabban csak védőoltással érhető el. Kevesebb mint 12 hónappal a pandémia kitörése után számos kutatócsoport ki is fejlesztette a SARS-CoV-2 vírus elleni vakcináját, és napjainkban az igazi kihívást már nem a védőoltások előállítására, hanem a vakcinák méltányos hozzáférhetősége képezi, azaz, hogy ne csak a fejlett, hanem a fejlődő országok lakossága is védetté váljon.

A globális átoltottság kitolódása ellenben komoly aggodalomra adhat okot, hiszen az – mint ahogyan azt az Egyesült Nemzetek Szervezetének (a továbbiakban: ENSZ) Főtitkára, António Guterres⁵ és az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, a továbbiakban: WHO) Főigazgatója, Tedros Adhanom Ghebreyesus⁶ többször hangsúlyozták – nemcsak morális értelemben aggályos, hanem a védőoltások egyenlőtlen hozzáférhetősége a járvány elhúzódásához és újabb vírusmutációk kialakulásához, végső soron pedig további korlátozó intézkedésekhez, és súlyos emberi, illetve gazdasági veszteségekhez vezethet.

¹ Az egészségügyi veszélyhelyzetről és koronavírus-járvány kezeléséről az Egyesült Királyságban lásd bővebben Domaniczky Endre: A különleges jogrend az Egyesült Királyságban, in: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila), Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 252–276. o.

² Az Egyesült Államok kezdeti járványkezeléséről lásd bővebben Béres Nóra: Ahol a különleges jogrend egyáltalán nem is különleges: az amerikai modell, in: Nagy – Horváth i.m. 563–591. o.

³ The Economist, Vaccine Nationalism Means That Poor Countries Will Be Left Behind, <https://www.economist.com/graphic-detail/2021/01/28/vaccine-nationalism-means-that-poor-countries-will-be-left-behind> (letöltve: 2021. 10. 22.); Economist Intelligence, More Than 85 Poor Countries Will Not Have Widespread Access to Coronavirus Vaccines before 2023, <https://www.eiu.com/n/85-poor-countries-will-not-have-access-to-coronavirus-vaccines/> (letöltve: 2021. 10. 22.)

⁴ Our World in Data, Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations> (letöltve: 2021. 11. 04.)

⁵ United Nations, Secretary General, Statements and Messages, SG/SM/20998, 1 November 2021, As COVID-19 Claims Record 5 Million Lives, Secretary-General Calls on Leaders to Ensure Vaccine Equity, Warning 'We Cannot Let Our Guard Down', <https://www.un.org/press/en/2021/sgsm20998.doc.htm> (letöltve: 2021. 11. 02.)

⁶ WHO, Vaccine Equity Declaration, Call to Action: Vaccine Equity, <https://www.who.int/campaigns/vaccine-equity/vaccine-equity-declaration> (letöltve: 2021. 11. 02.)

Nem meglepő tehát, hogy a WHO járványkezelési stratégiájának⁷ egyik alappillére a koronavírus elleni védőoltások méltányos elosztása képezi, melyet a COVAX elnevezésű program⁸ hivatott megvalósítani.⁹ „*Senki sincs biztonságban, ameddig nincs mindenki biztonságban*” hangsúlyozza a COVAX jelmondatát újra és újra a WHO Főigazgatója, egyetértésben számos élvonalbeli tudományos állásponttal. Így például legutóbb 2021. október 6-án látott napvilágot a *Science Translational Medicine* című orvosi szakfolyóiratban az Oxfordi Egyetem professzorának, Sarah Gilbertnek és a CEPI vezérigazgatójának, Richard Hatchettnek közös publikációja, amiben ismét a méltányos vakcinaelosztás jelentőségére és a védőoltások optimális felhasználására hívják fel a figyelmet.¹⁰

Noha a méltányos vakcinahozzáférhetőség és a koronavírus elleni védőoltásokat védő szabadalmak alóli ideiglenes mentességek erkölcsi, gazdasági és járványügyi szempontból teljes mértékben védhetők, érdemes lehet azt is megvizsgálni, hogy az ötlet emberi jogi szempontból mennyire megalapozható, illetve azt is, hogy a nemzetközi jog alanyai rendelkeznek-e olyan elidegeníthetetlen jogokkal, melyek alapján a méltányos vakcinahozzáférhetőség kikényszeríthető. Utóbbi kérdés megválaszolásához jelen tanulmány az egészséghez való jogot és a fejlődéshez való jogot hívja segítségül.

2. A TRIPS-mentesség mint könnyítés a méltányos vakcinahozzáférhetőséghez

A Covid-19 elleni védőoltások méltányos hozzáférhetőségének problémái mögött komplex okok húzódnak meg, átfogva az infrastrukturális, a technikai, a kereskedelmi és a jogi akadályokat.¹¹ Az infrastrukturális és a technikai természetűek közül az egyik legkézenfekvőbb, hogy számos (fejlődő) ország gyógyszeripara nem képes koronavírus elleni vakcina kifejlesztésére és gyártására, míg a kereskedelmi jellegűek közül az exporttilalmak és a potenciális tárgyalási kapacitás hiánya szab gátat a vakcinák elérhetőségének.¹² Ami a jogi akadályokat illeti, közülük jelenleg az oltóanyagokat védő szabadalmak kérdése áll leginkább a politikai diskurzusok és a

⁷ WHO, A year without precedent: WHO's COVID-19 response, <https://www.who.int/news-room/spotlight/a-year-without-precedent-who-s-covid-19-response> (letöltve: 2021. 10. 22.)

⁸ WHO, COVAX, Working for global equitable access to COVID-19 vaccines, <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/covax> (letöltve: 2021. 10. 22.)

⁹ A COVAX megvalósításában a WHO mellett a CEPI, a Gavi és a UNICEF is részt vesz. Lásd COVAX: CEPI's Response to COVID-19, <https://cepi.net/covax/> (letöltve: 2021. 10. 22.); Gavi, What is COVAX? <https://www.gavi.org/covax-facility> (letöltve: 2021. 10. 22.); UNICEF, COVAX: Ensuring Global Equitable Access to COVID-19 Vaccines, <https://www.unicef.org/supply/covax-ensuring-global-equitable-access-covid-19-vaccines> (letöltve: 2021. 10. 22.)

¹⁰ Sarah Gilbert – Richard Hatchett: No one is safe until we are all safe, *Science Translational Medicine*, 13 (2021), <https://www.science.org/doi/10.1126/scitranslmed.abl9900> (letöltve: 2021. 10. 10.)

¹¹ Maria Camila Gutierrez – Maria Jose Oliveros: Some Thoughts about Barriers to Access to a Possible Vaccine against the COVID-19, *Revista De Derecho Y Economía*, 55 (2021), 113–121. o.

¹² Els Torreele – Joseph J. Amon: Equitable COVID-19 Vaccine Access, *Health and Human Rights Journal*, 23 (2021), 273–288. o.

jogi szakirodalom vitáinak keresztüzében,¹³ így a továbbiakban a tanulmány is ezzel foglalkozik.¹⁴

A Covid-19 elleni védőoltások előállításának élvonalai a Pfizer/BioNTech, a Moderna, az Oxford/AstraZeneca és a Novavax amerikai, angol és német gyógyszeripari vállalatok voltak, akik az elsők között kezdték meg a leghatékonyabb vakcinák tömeges előállítását. Hozzájuk csatlakozott az orosz Szputnyik V, illetve a kínai Sinopharm és Sinovac, majd később az amerikai Johnson & Johnson egydózisú koronavírus elleni védőoltásával. Tekintve, hogy olcsóbbak, valamint tárolásuk és adagolásuk is egyszerűbb, a Szputnyik V és kínai oltóanyagokból nagy mennyiségben értékesítettek a fejlődő országoknak, akik nem tudták megvásárolni a drágább és egyben hatékonyabb nyugati vakcinákat. Noha az egyetemes vakcináció jelenlegi állása a tudományos innováció globális hiányosságainak, valamint a gazdasági és technológiai különbségeknek az elkerülhetetlen hozadéka, egyszersmind a vakcinanacionalizmus következménye is, mely különösen az Amerikai Egyesült Államokra és Európára jellemző. Utóbbi lényege abban áll, hogy a védőoltások beszerzése és elosztása során a fejlett országok saját lakosságukat előtérbe helyezték, illetve helyezik más államok lakosságával, különösen a fejlődő országok egészségügyi szempontból kiszolgáltatottabb betegeivel szemben.

A fenti helyzet javításának érdekében a Dél-afrikai Köztársaság és India¹⁵ azzal az ötlettel állt elő, hogy a Kereskedelmi Világszervezetnél (World Trade Organization, a továbbiakban: WTO) A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, a továbbiakban: TRIPS Megállapodás)¹⁶ szerinti szellemi tulajdonvédelem szokásos garanciái alól megpróbálták mentességet szerezni – hasonlóan az alapvető gyógyszerek TRIPS-mentességéhez.

A TRIPS Megállapodás 31. cikk b) pontja¹⁷ ugyanis rögzíti, hogy országos szükséghelyzet, egyéb rendkívüli sürgősségi körülmény vagy közhasznú, nem

¹³ Ana Santos Rutschman: The COVID-19 Vaccine Race: Intellectual Property, Collaboration(s), Nationalism and Misinformation, *Washington University Journal of Law & Policy*, 64 (2021), 177–183. o.

¹⁴ Diane Desierto: Equitable COVID Vaccine Distribution and Access: Enforcing International Legal Obligations under Economic, Social, and Cultural Rights and the Right to Development, *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2 February 2021, <https://www.ejiltalk.org/equitable-covid-vaccine-distribution-and-access-enforcing-international-legal-obligations-under-economic-social-and-cultural-rights-and-the-right-to-development/> (letöltve: 2021. 10. 24.)

¹⁵ WTO Council for Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Waiver from Certain Provisions of the TRIPS Agreement for the Prevention, Containment and Treatment of COVID-19. Communication from India and South Africa, 2 October 2020, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/IP/C/W669.pdf&Open=True> (letöltve: 2021. 10. 23.)

¹⁶ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

¹⁷ TRIPS Megállapodás 31. cikk b) „Ha a Tagok jogszabályai lehetővé teszik a szabadsalom tárgyának a jogosult engedélye nélkül történő egyéb hasznosítását, beleértve a kormány által vagy a kormány által feljogosított harmadik fél által történő hasznosítást is, a következő rendelkezések az irányadók: [...] az ilyen hasznosítás csak akkor engedélyezhető, ha a hasznosítás előtt a javasolt hasznosító megkísérelte, hogy méltányos kereskedelmi feltételek mellett engedélyt szerezzen a jogosulttól, de erre vonatkozó erőfeszítései elfogadható időn belül nem jártak eredménnyel. E követelményhez egyik Tagnak sem kell ragaszkodnia országos szükséghelyzet, egyéb rendkívüli sürgősségi körülmény vagy közhasznú, nem

kereskedelmi hasznosítás esetén lehetséges a szabadalom tárgyának a jogosult engedélye nélkül történő egyéb hasznosítása (beleértve a kormány által vagy a kormány által feljogosított harmadik fél által történő hasznosítását) akkor is, ha a hasznosítás előtt a javasolt hasznosító nem kísérelte meg, hogy a jogosulttól méltányos kereskedelmi feltételek mellett engedélyt szerezzen. Mindazonáltal országos sürgőshelyzet vagy egyéb rendkívüli sürgősségi körülmény esetén a jogosultat észszerű időn belül értesíteni kell.

A WTO Miniszteri Konferenciája a TRIPS Megállapodás fenti rendelkezését 2001-ben, a Dohai Nyilatkozatban¹⁸ értelmezte, melynek 4. pontja hangsúlyozza, hogy a TRIPS Megállapodás nem gátolja, illetve gátolhatja a tagállamokat a közegészség védelmében. Ezzel összhangban, miközben a Miniszteri Konferencia megismételte a TRIPS Megállapodás iránti elkötelezettségét, megerősítette, hogy a megállapodást úgy kell értelmezni és végrehajtani, hogy az elősegítse a WTO-tagokat a közegészség védelmében, így különösen a gyógyszerekhez való hozzáférés mindenki számára történő biztosításában.

A TRIPS Megállapodás idézett cikkét a WTO tagjai később, 2005. december 6-án módosították:¹⁹ a 31bis cikk²⁰ lehetővé teszi a 31. cikk f) pontja²¹ alóli mentességet a hazai gyártási kapacitással nem rendelkező államok számára, azaz, hogy más államokban előállított olcsóbb generikus gyógyszereket importáljanak, összhangban a WTO 2003. augusztus 30-i, a Dohai Nyilatkozat 6. pontjának végrehajtásáról szóló határozatával.²²

A fentieket szem előtt tartva, a Dél-afrikai Köztársaság és India a már fentebb is említett első közös javaslatukat 2020. októberben terjesztették elő, melyet 2021 elejéig félretettek azzal, hogy nincs arra bizonyíték, hogy a szellemi tulajdonjog képezi a valódi akadályt a Covid-19-cel kapcsolatos technológiák és gyógyszerek globális hozzáférhetőségének.²³ Időközben azonban a javaslatot felülvizsgálták,

kereskedelmi hasznosítás esetén. Országos sürgőshelyzet vagy egyéb rendkívüli sürgősségi körülmény esetén mindazonáltal a jogosultat az észszerűen lehetséges időn belül értesíteni kell. Közhasznú, nem kereskedelmi hasznosítás esetén, ha az állam vagy a vállalkozó szabadalomkutatás nélkül tudja, vagy kézenfekvő okból tudnia kell, hogy a kormány által vagy annak javára érvényes szabadalmat hasznosítanak vagy fognak hasznosítani, a jogosultat azonnal értesíteni kell."

¹⁸ A Dohai Nyilatkozatról bővebben lásd a WTO honlapját, https://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dohaexplained_e.htm (letöltve: 2021. 10. 22.)

¹⁹ WTO General Council WT/L/641, 8 December 2005, https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/wtl641_e.htm#fnt-3 (letöltve: 2021. 10. 23.)

²⁰ A TRIPS Megállapodás ezen módosítása 2017. január 23-án lépett hatályba. Lásd WTO, Intellectual Property: TRIPS and Public Health, Amendment of the TRIPS Agreement, https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/amendment_e.htm (letöltve: 2021. 10. 23.)

²¹ TRIPS Megállapodás 31. cikk f) „Ha a Tagok jogszabályai lehetővé teszik a szabadalom tárgyának a jogosult engedélye nélkül történő egyéb hasznosítását, beleértve a kormány által vagy a kormány által feljogosított harmadik fél által történő hasznosítást is, a következő rendelkezések az irányadók: az ilyen hasznosítást elsősorban a hasznosítást engedélyező Tag belső piacának kielégítésére kell engedélyezni.”

²² WTO General Council WT/L/540 and Corr. 1, 1 September 2003, https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/implement_para6_e.htm (letöltve: 2021. 10. 23.)

²³ James Bacchus: An Unnecessary Proposal: WTO Waiver of Intellectual Property Rights for COVID-19 Vaccines, *Free Trade Bulletin*, 78 (2020), <https://www.cato.org/free-trade-bulletin/unnecessary-proposal-wto-waiver-intellectual-property-rights-covid-19-vaccines> (letöltve: 2021. 10. 23.)

amelyhez azóta még több fejlődő ország csatlakozott,²⁴ és az Amerikai Egyesült Államok kormánya is támogatását fejezte ki az ideiglenes TRIPS-mentességet illetően.²⁵ A felülvizsgált javaslat vonatkozik a diagnosztikára, terápiára, vakcinákra, orvostechnikai eszközökre és az egyéni védőfelszerelésekre egyaránt, elfogadása esetén pedig legalább három évig maradna hatályban (az éves felülvizsgálat kötelezettsége mellett).

Az Európai Unió²⁶ – mely szintén részes fél a TRIPS Megállapodásban – egyelőre megosztott a mentesség kérdésében,²⁷ mindazonáltal egy alternatív javaslat²⁸ kidolgozása jelenleg is folyamatban van, fókuszban az exportkorlátozások csökkentésével, a kényszerengedéllyel, illetve a TRIPS Megállapodásban garantált egyéb rugalmas megoldások kiaknázásával.²⁹ Az Európai Bizottság 2021. június 4-i, WTO-hoz intézett közleményében³⁰ értékelt az alternatív javaslatot, a Tanács pedig 2021. június 18-i következtetéseiben³¹ összefoglalta álláspontját a szellemi tulajdon szerepéről a Covid-19 elleni küzdelemben. Ami az Európai

²⁴ WTO Council for Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Waiver from Certain Provisions of the TRIPS Agreement for the Prevention, Containment and Treatment of COVID-19, Revised Decision Text. Communication from the African Group, the Plurinational State of Bolivia, Egypt, Eswatini, Fiji, India, Indonesia, Kenya, the LDC group, Maldives, Mozambique, Mongolia, Namibia, Pakistan, South Africa, Vanuatu, the Bolivarian Republic of Venezuela and Zimbabwe, 25 May 2021, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/IP/C/W669R1.pdf&Open=True> (letöltve: 2021. 11. 02.)

²⁵ Office of the United States Trade Representative, Executive Office of the President, Statement from Ambassador Katherine Tai on the COVID-19 TRIPS Waiver, 5 May 2021, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2021/may/statement-ambassador-katherine-tai-covid-19-trips-waiver> (letöltve: 2021. 11. 02.)

²⁶ A koronavírus-járvány uniós szintű kezeléséről lásd bővebben Marinkás György: A Covid-járvány uniós szintű kezelése – A hatáskörök hálójának elmélete, in: Nagy – Horváth: i.m. 52–76. o.; Marinkás György: A Covid-19 járvány Európai Uniói kezelése a „hatáskörök hálója”, avagy a rejtett hatáskörök révén, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 39 (2021) 1., 138–166. o.

²⁷ A mentesség vonatkozásában Belgium, Észtország, Németország és Portugália inkább tartózkodónak, Franciaország, Görögország és Olaszország pedig támogatónak mondható. Lásd Reuters, EU Sceptical on Vaccine Waiver, but Ready to Discuss Proposal, 8 May 2021, <https://www.reuters.com/world/europe/eu-sceptical-vaccine-waiver-ready-discuss-proposal-2021-05-08/> (letöltve: 2021. 11. 02.); France24, France Expands Vaccine Rollout as Macron Voices Support for Patent Waiver, 6 May 2021, <https://www.france24.com/en/france/20210506-france-expands-vaccine-program-as-macron-voices-support-for-patent-waiver> (letöltve: 2021. 11. 02.); Human Rights Watch, European Commission Increasingly Isolated on COVID Patent Waivers, 11 June 2021, <https://www.hrw.org/news/2021/06/11/european-commission-increasingly-isolated-covid-patent-waivers> (letöltve: 2021. 11. 02.); DW, EU Leaders Call on US to Present 'Concrete' Plan for Vaccine Waivers, 8 May 2021, <https://www.dw.com/en/eu-leaders-call-on-us-to-present-concrete-plan-for-vaccine-waivers/a-57471697> (letöltve: 2021. 11. 02.)

²⁸ European Commission, EU Proposes a Strong Multilateral Trade Response to the COVID-19 Pandemic, 4 June 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_2801 (letöltve: 2021. 11. 02.)

²⁹ European Parliament, World Trade Organization TRIPS Waiver to Tackle Coronavirus, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690649/EPRS_ATA\(2021\)690649_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690649/EPRS_ATA(2021)690649_EN.pdf) (letöltve: 2021. 11. 02.)

³⁰ Communication from the European Union to the WTO General Council, Urgent Trade Policy Responses to the Covid-19 Crisis, Brussels, 4 June 2021, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/june/tradoc_159605.pdf (letöltve: 2021. 11. 02.)

³¹ Council of the European Union, Council Conclusions on Intellectual Property Policy, 18 June 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/50529/st-9932-2021-init.pdf> (letöltve: 2021. 11. 02.)

Parlamentet illeti, a júniusi első plenáris ülésen elfogadtak egy állásfoglalást³² a Covid-19-cel kapcsolatos kihívásokról, és a TRIPS Megállapodás szerinti ideiglenes mentességről szóló szövegalapú tárgyalások támogatására szólítottak fel a járványkezeléshez kapcsolódó gyógyászati eszközök globális hozzáférhetőségének javítása érdekében. Ugyanezen plenáris ülésen az Európai Parlament állásfoglalást³³ fogadott el a Covid-19 kereskedelemmel kapcsolatos hatásairól és következményeiről, sürgetve az Európai Bizottságot a szellemi tulajdonjog globális keretszabályozásának felülvizsgálatára, és a TRIPS-mentességről való konstruktív párbeszéd megkezdésére annak érdekében, hogy az államokat a világjárvány idején ne érje hátrány a Covid-19-hez kapcsolódó esetleges szabadalomsértések miatt.

A kérdés egyelőre döntésre vár, és a WTO következő Miniszteri Konferenciáján fog újra napirendre kerülni, melyet 2021. november 29-én tartanak majd Genfben.³⁴

3. A méltányos vakcinahozzáférhetőség az egészséghez való jog és a fejlődéshez való jog tükrében

A TRIPS Megállapodás szerinti mentesség vitathatatlan emberi jogi vonatkozásokkal is bír, így a továbbiakban a tanulmány azt járja körbe, hogy a méltányos vakcinahozzáférhetőségről szóló vitákban sokat hangoztatott egészséghez való jog és fejlődéshez való milyen egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeket ró a WTO tagállamaira. Utóbbihoz három egyetemes instrumentumot hív segítségül: a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (a továbbiakban: GSZKJNE vagy Egyezségokmány),³⁵ a Fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozatot,³⁶ valamint a Fejlődéshez való jogról szóló egyezmény tervezetét.³⁷

3.1. A koronavírus elleni vakcinához való méltányos hozzáférés és az egészséghez való jog. E cím alatt a TRIPS-mentesség és az egészséghez való jog összefüggéseit vesszük górcső alá, azaz, hogy a TRIPS Megállapodás részes feleit

³² Európai Parlament, P9_TA(2021)0283. A Covid-19-járvány globális kihívásának kezelése: a WTO TRIPS Megállapodás alóli mentesség hatásai a Covid-19-oltóanyagokra, a kezelésekre, a berendezésekre és a gyártási kapacitásra a fejlődő országokban. Az Európai Parlament 2021. június 10-i állásfoglalása a Covid-19 jelentette globális kihívással való szembenézésről: a WTO TRIPS Megállapodás alóli mentesség hatásai a Covid-19-oltóanyagokra, a kezelésekre, a berendezésekre és a termelés és a gyártási kapacitás növelésére a fejlődő országokban (2021/2692(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0283_HU.pdf (letöltve: 2021. 11. 02.)

³³ Európai Parlament, P9_TA(2021)0328. A Covid19-járvány kereskedelmi vonatkozásai és következményei. Az Európai Parlament 2021. július 7-i állásfoglalása a Covid19 kereskedelmi vonatkozásairól és következményeiről (2020/2117(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0328_HU.pdf (letöltve: 2021. 11. 02.)

³⁴ WTO Twelfth Ministerial Conference to Take Place in Geneva in Late 2021, https://www.wto.org/english/news_e/news21_e/minis_01mar21_e.htm (letöltve: 2021. 11. 02.)

³⁵ 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

³⁶ Declaration on the Right to Development adopted by General Assembly resolution 41/128 of 4 December 1986.

³⁷ Draft Convention on the Right to Development, United Nations General Assembly A/HRC/WG.2/21/2, 17 January 2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/011/04/PDF/G2001104.pdf?OpenElement> (letöltve: 2021. 11. 01.)

milyen egyéb nemzetközi kötelezettségek terhelik a GSZKJNE fényében. Az Egyezségokmánynak jelenleg 171 részes állama van,³⁸ köztük az Európai Unió tagállamaival, és bár az Amerikai Egyesült Államok a GSZKJNE-t nem ratifikálta, aláírásával kötelezettséget vállalt arra, hogy tartózkodik a szerződés tárgyának és céljának hatályba lépés előtti meghiúsításától (1969. évi Bécsi Egyezmény 18. cikk³⁹). Így amikor értékeljük az egyes államok TRIPS-mentességről alkotott álláspontját, érdemes azt is figyelembe venni, hogy mindeközben az Egyezségokmányban részes felekről van szó.

A GSZKJNE 2. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy *„az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy – különösen gazdasági és technikai téren – mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján a rendelkezésére álló valamennyi erőforrás igénybevételevel, minden megfelelő eszközzel, ideértve különösen a jogszabályi intézkedéseket, fokozatosan biztosítja az Egyezségokmányban elismert jogok teljes gyakorlását.”* Utóbbi magában foglalja az 1. cikk (2) bekezdésében kimondott azon egyértelmű kötelezettséget is, miszerint *„[...] semmilyen körülmények között sem fosztható meg valamely nép a létfenntartásához szükséges eszközeitől.”* Mint ahogyan azt az ENSZ elemzései⁴⁰ alátámasztják, a Covid-19 világjárvány már így is extrém szegénységbe taszított számos fejlődő országot (ez a Világbank becslései alapján 2021 végéig mintegy 143–163 millió embert jelent),⁴¹ és a hatékony védőoltásokhoz való hozzáférés ellehetetlenítése ezt a folyamatot csak még tovább súlyosbítja, lefedve a létfenntartáshoz szükséges eszközöktől való megfosztást is. Fontos azonban emlékeznünk rá, hogy az Egyezségokmány részes államai gazdasági fejlettségükre való tekintet nélkül kötelesek mindenki számára garantálni a létminimumot, segíteni a sérülékeny és hátrányos helyzetű csoportokat, valamint kötelesek minden emberi jogot az egyenlő hozzáférés elve alapján biztosítani.⁴²

Az egészséghez való jogról a GSZKJNE 12. cikke rendelkezik, mely szerint *„(1) Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát arra, hogy a testi*

³⁸ A GSZKJNE ratifikációs státuszáról lásd bővebben az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának honlapját: <https://indicators.ohchr.org> (letöltve: 2021. 10. 10.)

³⁹ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről, 18. cikk *„Az állam tartózkodni köteles azoktól a cselekményektől, amelyek meghiúsítanák a szerződés tárgyát és célját, midőn*
a) megerősítés, elfogadás vagy jóváhagyás fenntartásával írta alá a szerződést vagy cserélte ki a szerződést létrehozó okiratokat, mindaddig, amíg nem válik nyilvánvalóvá az a szándéka, hogy a szerződésnek nem válik részesévé, vagy
b) kifejezte azt, hogy a szerződés reá nézve kötelező hatályát elismeri, mindaddig, amíg a szerződés hatályba nem lép, és feltéve, hogy e hatályba lépést indokolatlanul nem késleltetik.”

⁴⁰ World Bank Blogs, Updated Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty: Looking Back at 2020 and the Outlook for 2021, <https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty-looking-back-2020-and-outlook-2021> (letöltve: 2021. 10. 22.)

⁴¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Economic Analysis, UN/DESA Policy Brief #86: The long-term impact of COVID-19 on poverty, 15 October 2020, <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/un-desa-policy-brief-86-the-long-term-impact-of-covid-19-on-poverty/> (letöltve: 2021. 10. 22.)

⁴² Kaponyi Erzsébet: A gazdasági, szociális és kulturális jogok értelmezésének sajátos vonásai, in: Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulójára (szerk.: Csapó Zsuzsanna), Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 101. o.

és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze. (2) Az Egyezségokmányban részes államok által a jog teljes megvalósítása érdekében teendő intézkedéseknek különösen az alábbiakra kell kiterjedniük: [...] c) a járványos, helyileg rendszeresen előforduló járványos és foglalkozási, valamint más megbetegedések megelőzése, gyógyítása és ellenőrzése; d) olyan feltételek megteremtése, amelyek megbetegedés esetén mindenki számára biztosítják az orvosi ellátást és kezelést.” A 2. cikk (1) bekezdésében foglalt együttműködési kötelezettség a 12. cikkel való együttes olvasatában tehát akként értelmezhető, hogy az Egyezségokmányban részes államok kötelesek a Covid-19 világjárvány megelőzésére, gyógyítására és ellenőrzésére, továbbá a koronavírusos betegek orvosi ellátása és kezelése feltételeinek a megteremtésére.

E helyütt a GSZKJNE 23. cikkéről is okvetlenül szólnunk kell, mely szerint „az Egyezségokmányban részes államok egyetértenek abban, hogy az Egyezségokmányban elismert jogok megvalósításához szükséges nemzetközi intézkedések magukban foglalják egyezmények kötését, ajánlások elfogadását, technikai segítségnyújtást és az érdekelt kormányokkal együttesen tanácskozások és tanulmányozás céljából szervezett regionális ülések és technikai összejövetelek tartását.” A TRIPS-mentességről szóló javaslat elfogadása az Egyezségokmányban elismert jogok megvalósításához szükséges technikai segítségnyújtásként értelmezhető az 1. cikk (2) bekezdés és a 2. cikk (1) bekezdése alatti rendelkezések, azaz valamely nép létfenntartásához szükséges eszközeitől való megfosztásának a tilalma és az együttműködési kötelezettség tükrében.

Az egészséghez való jog és a hozzáférhetőség közös keresztmetszetéről a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának az Egyezségokmány 12. cikkéhez fűzött 14. számú általános kommentárjából (a továbbiakban: Kommentár)⁴³ tudhatunk meg többet.⁴⁴ A Kommentár a részes államok gyakorlatát szintetizálva a hozzáférhetőséget multidimenziós problémaként írja le, amely felöleli a hátrányos megkülönböztetés tilalmát (azaz, hogy az egészségügyi létesítményeknek, áruknak és szolgáltatásoknak mindenki számára egyenlő mértékben hozzáférhetőnek kell lenni, különös tekintettel a sérülékeny csoportokra), a fizikai és gazdasági értelemben vett hozzáférhetőséget, valamint az információkhoz való hozzáférhetőséget is – így a Kommentárt értelmezve a Covid-19 elleni vakcinák méltányos hozzáférhetőségének akadályoztatása további komoly aggályokat vet fel.

Ezzel párhuzamosan megjegyzendő, hogy az egészséghez való jog más kardinális jelentőségű nemzetközi instrumentumokban is testet ölt. Így például szerepel az ENSZ számos emberi jogi egyezményében: (i) a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményben;⁴⁵ (ii) a nőkkal szembeni

⁴³ Office of the High Commissioner for Human Rights, CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), Adopted at the Twenty-Second Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, on 11 August 2000 (Contained in Document E/C.12/2000/4), <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf> (letöltve: 2021. 10. 29.)

⁴⁴ Az egészséghez való jog értelmezése egyéb ENSZ emberi jogi egyezmények kommentárjaiban is megjelenik. Lásd Dósa Ágnes: Egészséghez való jog, in: *Emberi Jogi Enciklopédia* (szerk.: Lamm Vanda), Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 91–92. o.

⁴⁵ 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről, 5. cikk „A részes

megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezményben;⁴⁶ illetve (iii) a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezményben.⁴⁷ A listát tovább bővíti az Egészségügyi Világszervezet Alkotmánya,⁴⁸ melynek Preambuluma deklarálja, hogy „az elérhető legjobb egészségi állapot élvezete minden emberi lény alapvető jogainak egyikét alkotja, bármilyen legyen is faja, vallása, politikai nézete, gazdasági vagy társadalmi helyzete. A világbéke és a biztonság alapvető feltétele valamennyi nép egészsége; ez pedig az egyének és államok legszorosabb együttműködésétől függ. Az eredmények, amelyeket minden egyes állam az egészség megjavítása és védelme terén elér, valamennyi számára értékesek. Az egyenlőtlenség, amely a különböző államok között az egészség megjavítása és a betegségek, különösen az átvihető betegségek elleni küzdelem tekintetében fennállhat, valamennyi számára veszélyt jelent.” A fentiek is kitűnően szemléltetik, hogy az egészséghez való jogból eredő állami kötelezettségek gyökerei igen szerteágazók, és jelentőségteljes jogforrásokból sarjadnak.

3.2. A koronavírus elleni vakcinákhoz való méltányos hozzáférés és a fejlődéshez való jog. „Az újonnan függetlenné vált nemzetek közös törekvéseiből eredően, a Fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozat a fejlődést minden egyént és népet megillető joggá emelte, beleértve az e folyamatban való tevékeny, szabad és jelentőségteljes részvételt, valamint az ebből járó előnyök igazságos elosztását is – mind helyileg és globálisan, mind a jelen és a jövő generációi számára”⁴⁹ – hangsúlyozta 2020 őszén Michelle Bachelet, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa. Mivel a fejlődéshez való újra és újra a felszínre kerül a Covid-19 elleni vakcinák hozzáférhetőségéről szóló politikai diskurzusokban, így célszerű azt is megvizsgálni,

államok a 2. Cikkben lefektetett alapvető kötelezettségeknek megfelelően vállalják, hogy a faji megkülönböztetés valamennyi formáját eltiltják és kiküszöbölik, továbbá a fajra, színre, illetve nemzetiségi vagy etnikai származásra való különbség nélkül mindenki számára biztosítják a jogot a törvény előtti egyenlőséghez, nevezetesen a következő jogok élvezetében: [...] v) egészségügyi ellátáshoz, orvosi kezeléshez, társadalombiztosításhoz és szociális szolgáltatásokhoz való jog.”

⁴⁶ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, 12. cikk (1) bekezdés „A Részes Államok kötelesek megtenni minden megfelelő intézkedést a nőekkel szemben az egészségügyi ellátás területén alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölésére, abból a célból, hogy a férfiak és a nők egyenlőségének alapján biztosítsák a nők számára az egészségügyi ellátás szolgáltatásainak igénybe vételét, ideértve a családtervezéssel kapcsolatos szolgáltatásokat is.”

⁴⁷ 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről, 25. cikk „A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossgal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra a fogyatékossgal alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy a fogyatékossgal élő személyek hozzáférjenek a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatásokhoz, beleértve az egészséghez kapcsolódó rehabilitációt.”

⁴⁸ 1948. évi XII. törvény az Egészségügyi Világszervezet Alkotmányának becikkelyezéséről.

⁴⁹ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, COVID-19 and the Right to Development: We Are All in This Together, 45th session of the Human Rights Council Biennial Panel Discussion on the Right to Development, Statement by United Nations High Commissioner for Human Rights, Michelle Bachelet, 17 September 2020, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=26254&LangID=E> (letöltve: 2021. 11. 03.)

hogy milyen kötelezettségekkel terheli az államokat a világhátrány elleni küzdelemben.

Bár a fejlődéshez való jog kialakulása – a harmadik generációs emberi jogok egyik klasszikus példajaként – az 1970-es évek második felére tehető,⁵⁰ előképei már az Egyesült Nemzetek Alapokmányában,⁵¹ az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában,⁵² a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában,⁵³ valamint a már többször említett GSZKJNE-ban is felsejlenek. A fejlődéshez való jog első kifejezett deklarálására ugyanakkor csak 1986-ban került sor,⁵⁴ amikor is az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozatot, kimondva, hogy a gazdasági, szociális, kulturális és politikai fejlődésben mindenki jogosult részt venni, ahhoz hozzájárulni és azt élvezni, valamint, hogy az egyéb emberi jogok és alapszabadságok teljes érvényesülése csak a fejlődéshez való jog relációjában lehetséges.⁵⁵ A nyilatkozat értelmében a fejlődéshez való jognak hat fő eleme van,

⁵⁰ Stephen Marks: The Human Right to Development: Between Rhetoric and Reality, *Harvard Human Rights Journal*, 17 (2004), 138–140. o.

⁵¹ 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

Preambulum „*Mi, az Egyesült Nemzetek népei, elhatározván azt [...], hogy előmozdítjuk a szociális haladást és a nagyobb szabadság mellett az életfeltételek javítását.*”

1. cikk (3) bekezdés „*Az Egyesült Nemzetek célja, hogy gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen.*”

55. cikk „*Abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek, az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani:*

a) az életszínvonal emelését, a teljes foglalkoztatást, valamint a gazdasági és szociális haladás és fejlődés feltételeit;

b) a gazdasági, szociális, egészségügyi téren fennálló és ezzel kapcsolatos nemzetközi feladatok megoldását, valamint a kulturális és nevelésügyi téren a nemzetközi együttműködést;

c) az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.”

⁵² Universal Declaration on Human Rights adopted by General Assembly resolution 217 A of 10 December 1948.

22. cikk „*Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.*”

28. cikk „*Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszerben uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.*”

⁵³ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről. 1. cikk (1) bekezdés „*Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket.*”

⁵⁴ Karin Arts – Atabongawung Tamo: The Right to Development in International Law: Momentum Thirty Years Down the Line? *Netherlands International Law Review*, 63 (2016), 221–249. o.

⁵⁵ A Fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozat elfogadásában nagy szerepet játszott Raúl Prebisch, Latin-Amerika és a Karibi-térség Gazdasági Bizottságának akkori vezetője, aki rámutatott a fejlődő országokat a nemzetközi párbeszédben sújtó strukturális hátrányokra. Lásd Felix Kirchmeier: The Right to

így (i) a humán-központú fejlődés (2. cikk), miszerint e jog alanya, résztvevője és kedvezményezettje is az egyén; (ii) az emberi jogi megközelítés (1. cikk), azaz, hogy az emberi jogok és alapszabadságok teljes érvényesülése csak e jog érvényesülésével párhuzamosan lehetséges; (iii) a részvétel (2. cikk), mely előírja az egyének és a lakosság tevékeny, szabad és jelentőségteljes részvételét a fejlődésben; (iv) a méltányosság (2. cikk), amely felhívja a figyelmet a javak tisztességes elosztására; (v) a diszkrimináció tilalma (6. cikk) a faj, a nem, a nyelv és a vallás tekintetében; valamint (vi) az önrendelkezés (1. cikk), mely megköveteli a népek önrendelkezésének teljes érvényesülését, beleértve természeti kincseiket és erőforrásaikat.⁵⁶

Mindazonáltal a fejlődéshez való jog konszenzusos meghatározásáig még néhány évet várni kellett, egészen pontosan 1993-ig, amikor az Emberi Jogi Világkonferencián 171 ENSZ tagállam egyhangún elfogadta a Bécsi Nyilatkozat és Akcióprogram című dokumentumot,⁵⁷ ami tartalmazza a fejlődéshez való jog definícióját, és kifejezetten utal az emberi jogokkal való kölcsönös függőségére és szétválaszthatatlanságára. A Bécsi Nyilatkozat és Akcióprogram megerősíti a Fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozatban foglalt definíciót, melynek értelmében *„a fejlődéshez való jog olyan elidegeníthetetlen emberi jog, melyből adódóan minden ember és nép jogosult a gazdasági, szociális, kulturális és politikai fejlődésben részt venni, ahhoz hozzájárulni, valamint azt élvezni, és amelyben valamennyi emberi jog és alapvető szabadságjog teljes mértékben meg tud valósulni.”* A korszak neves független szakértője, Arjun Sengupta e fogalom három elemét tartotta hangsúlyosnak: egyrészt, hogy (i) elidegeníthetetlen emberi jogról van szó; másrészt, hogy (ii) az emberi jogok és alapvető szabadságok csak a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai fejlődés közegében teljeshedhetnek ki; harmadrészt pedig, hogy (iii) a fejlődésben minden ember és nép jogosult részt venni, ahhoz hozzájárulni, és azt élvezni.⁵⁸ Később a fejlődéshez való jog számos fontos ENSZ-dokumentumba bekerült, így például a Milleniumi Nyilatkozatba, amelyben a Közgyűlés kimondta: *„elköteleztettek vagyunk amellett, hogy a fejlődéshez való jog mindenki számára realitássá váljon, és hogy az emberiséget a nélkülözéstől megszabadítsuk.”*⁵⁹ A fejlődéshez való jog a 2015-ben elfogadott Fenntartható

Development – Where Do We Stand? *Dialogue on Globalization, Occasional Papers Geneva, Friedrich Ebert Stiftung*, 23 (2006), <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50288.pdf> (letöltve: 2021. 10. 24.)

⁵⁶ A fejlődéshez való jogra regionális dokumentumok is utalnak, így megjelenik az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmányában (32–33. cikk), az Emberi Jogok Amerikai Egyezményében (26. cikk), az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartájában (22. cikk), az Emberi Jogok Arab Chartájában (37. cikk), a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének Emberi Jogi Nyilatkozatában (35–37. cikk), illetőleg az Iszlám Konferencia Szervezetének Abu Dhabi Nyilatkozatában is.

⁵⁷ Vienna Declaration and Programme of Action Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993.

⁵⁸ United Nations General Assembly, UN Doc. A/55/306, Fifty-Fifth Session, Item 116 (b) of the Provisional Agenda, Human Rights Questions: Human Rights Questions, Including Alternative Approaches for Improving the Effective Enjoyment of Human Rights and Fundamental Freedoms, Right to development, Note by the Secretary-General, 17 August 2000, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/612/82/PDF/N0061282.pdf?OpenElement> (letöltve: 2021. 10. 27.)

⁵⁹ United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/55/2, Fifty-Fifth Session, Agenda item 60 (b), Resolution Adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/55/L.2)], 55/2.

Fejlesztési Célok⁶⁰ között szintén *expressis verbis* kimondásra került, ami azért is tekinthető jelentős mérföldkönek, mert e célokat valamennyi ENSZ tagállam egyhangúan adoptálta.⁶¹

Ezzel párhuzamosan azonban nem mehetünk el szó nélkül a fejlődéshez való jog erősen átpolitizált jellege mellett sem, amelynek legfőbb oka e jog dualisztikus természetében keresendő. Jóllehet a fejlődéshez való jognak az egyén ugyanúgy kedvezményezettje, mint minden más emberi jognak, itt már a nép is megjelenik kollektív jogalanyként, ami a jelenlegi nemzetközi jogrendben államok által történő jogérvényesítéshez vezethet, a kötelezetti oldalon pedig nemcsak egy másik állam, hanem az egész nemzetközi közösség felbukkanhat.⁶² E mindent magában foglaló, ellenben mégis valamelyest 'semmitmondó' jogi fogalom a fejlett országokban így komoly aggodalmat keltett, mivel ezen államok attól tartottak, hogy a nemzetközi közösség a fejlődéshez való jogra hamarosan a 'mindenhez való jogként' vagy a 'fejlődéshez nyújtandó segítséghez való jogként' fog tekinteni. Ami a kötelezetti oldalt illeti, érdekes kérdésként jelentkezik, hogy a fejlődéshez való jog érvényesülése milyen kötelezettségeket kíván meg? Az államok vélelmezhetően kötelesek a források belső elosztásának ellenőrzésére és a jó kormányzás gyakorlására, valamint a fejlett országok lehetőségeikhez mérten kötelesek a fejlődő országok támogatására. A fejlődéshez való jog továbbá megjelenhet a nemzetközi kereskedelemben lévő egyenlőtlenségek elleni küzdelemben, az állampolgárok korrupciós államoktól való védelmében, illetve a fejlődést előmozdító tevékenységek és programok finanszírozásában.

A fejlődéshez való jog és a Covid-19 világválság közös keresztszétét illetően, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa kulcsfontosságúnak véli, hogy *(i)* a koronavírus elleni védőoltásokat globális közjavaként kezeljük; hogy *(ii)* a pandémia olyan globális egészségügyi veszélyhelyzet, ami világméretű, összehangolt fellépést igényel; hogy *(iii)* a vakcinák méltánytalan elosztása figyelmen kívül hagyja a nemzetközi jogi normákat, és aláássa a Fenntartható Fejlesztési Célokat; hogy *(iv)* a Covid-19 elleni oltásokat diszkrimináció nélkül elérhetővé kell tenni mindenkinek; hogy *(v)* a vakcinák elosztásának rangsorolását átlátható, az emberi jogokat tiszteletben tartó protokollok és eljárásrendek alapján kell elvégezni; hogy *(vi)* a közegészséget a privát profit elé kell helyezni; hogy *(vii)* az egészségügyi információkhoz való diszkriminációmentes hozzáférés alapvető jelentőségű; valamint, hogy *(viii)* a gyógyszeripari vállalatoknak – mint minden más vállalatnak – az emberi jogokat tiszteletben kell tartani.⁶³

United Nations Millennium Declaration, 18 September 2000, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement> (letöltve: 2021. 10. 27.)

⁶⁰ United Nations General Assembly, UN Doc. A/RES/70/1, Seventieth Session, Agenda Items 15 and 116, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [without reference to a Main Committee (A/70/L.1)], 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (letöltve: 2021. 10. 27.)

⁶¹ Ez a Fenntartható Fejlesztési Célok elfogadásakor és jelen sorok írásakor 193 államot jelent.

⁶² Kardos Gábor: Fejlődéshez való jog, in: Lamm i.m. 295. o.

⁶³ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, COVID-19 Response, Human Rights and Access to COVID-19 Vaccines, 17 December 2020,

A nemzetközi közösség, az államok és a gyógyszeripari vállalatok fejlődéshez való jogból eredő, a világjárványban tanúsítandó kötelezettségei a fentiek alapján határozottan kirajzolódnak, ám nemzetközi jogi normákról lévén szó, adja magát a kérdés, hogy e kötelezettségek ki is kényszeríthetők?⁶⁴ Hiszen a politikai kötelezettségvállalások nem (szükségszerűen) egyenlők a nemzetközi jogi kötelezettségvállalásokkal. A fejlődéshez való jog forrásait számba véve megállapíthatjuk, hogy e harmadik generációs emberi jog jelenleg státusa szerint nem tartozik a 'hard law' kategóriájába, hanem egyelőre megmaradt a 'soft law' szintjén (csakúgy, mint például a békéhez való jog vagy az egészséges környezethez való jog). A fejlődéshez való jog természetéből, absztrakt és relatív homályos tartalmából, valamint politikai értelemben érzékeny jellegéből az is következik, hogy egy jogilag kötelező nemzetközi szerződés megkötése és egy kontrollmechanizmus kialakítása rendkívül nehézkes, és kérdéses, hogy egy tárgyi nemzetközi szerződés elfogadására sor fog-e kerülni valaha, ám a Fejlődéshez való jogról szóló egyezmény kodifikációjának előrehaladását⁶⁵ mindenképpen (halvány) reményt keltő jelnek vehetjük.⁶⁶

4. Záró gondolatok: retorika vagy realitás?

Jelen tanulmány a koronavírus elleni vakcinák méltányos hozzáférhetőségét vizsgálta meg nemzetközi jogi szempontból, és abból indult ki, hogy bár e védőoltások méltányos hozzáférhetőségének kérdése erkölcsi, gazdasági és járványügyi szempontból teljes mértékben tartható, azon is érdemes elgondolkodni, hogy az ötlet az emberi jogok oldaláról megközelítve mennyire védhető, továbbá, hogy a nemzetközi jog alanyai – értve ez alatt az egész nemzetközi közösséget, az államokat és a gyógyszeripari vállalatokat – rendelkeznek-e olyan elidegeníthetetlen jogokkal, illetve kötelezettségekkel, melyek alapján a méltányos vakcinahozzáférhetőség a fejlődő országok lakossága számára akár kikényszeríthetővé is válhat. Utóbbi levezetését az egészséghez való jogot és a fejlődéshez való jogot segítségül hívva kíséreltük meg.

A fentiekkel kapcsolatban elsőként az a megállapítás fogalmazható meg, hogy a védőoltások egyenlőtlen elérhetőségének okai meglehetősen komplexek – infrastrukturális, technikai, kereskedelmi és jogi természetűek –, ám utóbbiak kategóriájából a tudományos szakirodalom és a politikai diskurzusok közrehatásainak köszönhetően a vakcinaszabadalmak kérdésköre emelkedik ki. A szabadalmak

https://www.ohchr.org/Documents/Events/COVID-19_AccessVaccines_Guidance.pdf (letöltve: 2021. 11. 04.)

⁶⁴ A nemzetközi jog szankciórendszerének dilemmáiról és összetettségéről lásd Kecskés Gábor: Négy évtized múltán vajon létezik szankciója a nemzetközi jognak? Valki László 1979-es munkájának olvasata, in: *A Nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére* (szerk.: Kajtár Gábor – Sonnevend Pál), Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021, 245–255. o.

⁶⁵ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, The Twenty-First Session of the Working Group on the Right to Development, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Development/Pages/21stSession.aspx> (letöltve: 2021. 11. 04.)

⁶⁶ Nico Schrijver: A New Convention on the Human Right to Development: Putting the Cart Before the Horse? *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 38 (2020), 84–93. o.

problémájára megoldást keresve a Dél-afrikai Köztársaság és India azzal a javaslattal állt elő, hogy a TRIPS Megállapodás 31. cikk b) pontja alapján mentességet kér a WTO-tól a Covid-19 elleni védőoltások méltányos hozzáférhetősége érdekében. Utóbbiról egyelőre nem született döntés, ám annyi bizonyos, hogy megosztja a fejlett országokat, különösen az Európai Unió tagállamait.

Másodsorban azt a következtetést vonhatjuk le az egészséghez való jog és a fejlődéshez való jog elemzése alapján, hogy a Covid-19 elleni vakcinákhoz mint globális közjavakhoz való méltányos hozzáférés az univerzális és elidegeníthetetlen emberi jogokból levezethető, mindazonáltal az egészséghez való jogot rögzítő szerződések kontrollmechanizmusainak gyengeségei (tudniillik, hogy az ENSZ emberi jogi egyezményeinek végrehajtásáért nem bíróságok, hanem bizottságok felelnek),⁶⁷ illetve a fejlődéshez való jogot garantáló instrumentumok 'soft law' jellege miatt önmagukban nem elégségesek ahhoz, hogy cselekvésre készítsék az államokat. Arról már nem is beszélve, hogy ha az ENSZ emberi jogi egyezményeiből fakadó kötelezettségek, így például az egészséghez való jogból eredők a WTO-tagságból következő kötelezettségekkel kerülnek kollízióba, akkor sokkal valószínűbb, hogy a kötelezett utóbbiak javára dönt, tekintve, hogy a WTO vitarendező mechanizmusának lezárásaképpen kötelező erejű gazdasági szankciók kiszabására kerülhet sor.⁶⁸

Erősen kérdéses továbbá, hogy a szabadalmak alóli mentesség mennyit segítene ténylegesen a fejlődő országok vakcinaszűkösségén, tekintve, hogy nem tudná pótolni a gyártási kapacitás és a 'know-how' hiányát. Sokat sejtet a Moderna amerikai gyógyszeripari vállalat példája is, amelynek koronavírus elleni védőoltása már jelenleg is szabadalom alóli mentességet élvez.⁶⁹ A szabadalommentesség helyett praktikusabb megoldást kínálhatna az érintett országok gyógyszeriparának és gyártási kapacitásának támogatása esetleges licenciamegállapodások megkötésének kíséretében.

Azon a kérdésen is érdemes elgondolkodnunk, hogy mennyire megalapozottan vádolhatók a fejlett országok vakcinanacionalizmussal – azaz, hogy a saját lakosságukat előtérbe helyezték más államok lakosságával, különösen a fejlődő országok egészségügyi szempontból kiszolgáltatottabb betegeivel szemben – egy olyan nemzetközi aggodalomra okot adó közegészségi veszélyhelyzetben,⁷⁰ amikor a védőoltások hiánya miatt a saját lakosságuk tekintetében is szigorú szempontok szerinti prioritási sorrendet kellett felállítaniuk? Ne feledjük, hogy az egészséghez való jognak az is organikus eleme, hogy az államok – teljesítőképességükhöz mérten – saját lakosaik számára kötelesek garantálni azt...

⁶⁷ Egy univerzális emberi jogi bíróság felállításának nehézségeiről lásd Csapó Zsuzsanna: Univerzális emberi jogi bíróság: illuzórikus utópia vagy megvalósítható, megvalósítandó realitás? in: Csapó: i.m. 69–92. o.

⁶⁸ Szabó Gábor: A gazdasági, szociális és kulturális emberi jogok érvényesíthetősége – Az államok és nem állami szereplők nemzetközi jogi felelőssége, in: Csapó: i.m. 225. o.

⁶⁹ Moderna, Patents, <https://www.modernatx.com/patents> (letöltve: 2021. 11. 01.)

⁷⁰ A WHO hivatalos minősítése. Lásd World Health Organization, COVID-19 Public Health Emergency of International Concern (PHEIC) Global Research and Innovation Forum, [https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-public-health-emergency-of-international-concern-\(pheic\)-global-research-and-innovation-forum](https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-public-health-emergency-of-international-concern-(pheic)-global-research-and-innovation-forum) (letöltve: 2021. 11. 05.)

Így amikor a koronavírus elleni vakcinák globális hozzáférhetőségét, illetve annak esetleges kikényszeríthetőségét próbáljuk jogi érvekkel alátámasztani, valójában nem az unikornis nyomába eredünk

Irodalomjegyzék

- Arts, Karin – Tamo, Atabongawung: The Right to Development in International Law: Momentum Thirty Years Down the Line? *Netherlands International Law Review*, 63 (2016), 221–249. o. <https://doi.org/10.1007/s40802-016-0066-x>.
- Bacchus, James: An Unnecessary Proposal: WTO Waiver of Intellectual Property Rights for COVID-19 Vaccines, *Free Trade Bulletin*, 78 (2020), <https://www.cato.org/free-trade-bulletin/unnecessary-proposal-wto-waiver-intellectual-property-rights-covid-19-vaccines>
- Béres Nóra: Ahol a különleges jogrend egyáltalán nem is különleges: az amerikai modell, in: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila), Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 563–591. o. https://doi.org/10.47079/2021.nzha.kulon.4_26.
- Csapó Zsuzsanna: Univerzális emberi jogi bíróság: illuzórikus utópia vagy megvalósítható, megvalósítandó realitás? in: Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulójára (szerk.: Csapó Zsuzsanna), Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 69–92. o.
- Desierto, Diane: Equitable COVID Vaccine Distribution and Access: Enforcing International Legal Obligations under Economic, Social, and Cultural Rights and the Right to Development, *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2 February 2021, <https://www.ejiltalk.org/equitable-covid-vaccine-distribution-and-access-enforcing-international-legal-obligations-under-economic-social-and-cultural-rights-and-the-right-to-development/>
- Domaniczky Endre: A különleges jogrend az Egyesült Királyságban, in: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila), Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 252–276. o. https://doi.org/10.47079/2021.nzha.kulon.4_11.
- Dósa Ágnes: Egészséghez való jog, in: *Emberi Jogi Enciklopédia* (szerk.: Lamm Vanda), Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 89–94. o.
- Gilbert, Sarah – Hatchett, Richard: No one is safe until we are all safe, *Science Translational Medicine*, 13 (2021), <https://doi.org/10.1126/scitranslmed.abl9900>
- Gutierrez, Maria Camila – Oliveros, Maria Jose: Some Thoughts about Barriers to Access to a Possible Vaccine against the COVID-19, *Revista De Derecho Y Economía*, 55 (2021), 113–121. o. <https://doi.org/10.18601/01236458.n55.10>
- Kaponyi Erzsébet: A gazdasági, szociális és kulturális jogok értelmezésének sajátos vonásai, in: Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulójára (szerk.: Csapó Zsuzsanna), Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 95–109. o.
- Kardos Gábor: Fejlődéshez való jog, in: *Emberi Jogi Enciklopédia* (szerk.: Lamm Vanda), Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 294–297. o.

-
- Kecskés Gábor: Négy évtized múltán vajon létezik szankciója a nemzetközi jognak? Valki László 1979-es munkájának olvasata, in: *A Nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére* (szerk.: Kajtár Gábor – Sonnevend Pál), Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021, 245–255. o.
 - Kirchmeier, Felix: The Right to Development – Where Do We Stand? *Dialogue on Globalization, Occasional Papers Geneva, Friedrich Ebert Stiftung*, 23 (2006), <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50288.pdf>
 - Marinkás György: A Covid-járvány uniós szintű kezelése – A hatáskörök hálójának elmélete, in: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila), Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 52–76. o. https://doi.org/10.47079/2021.nzha.kulon.4_3.
 - Marinkás György: A Covid-19 járvány Európai Uniói kezelése a „hatáskörök hálója”, avagy a rejtett hatáskörök révén, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 39 (2021) 1., 138–166. o.
 - Marks, Stephen: The Human Right to Development: Between Rhetoric and Reality, *Harvard Human Rights Journal*, 17 (2004), 138–140. o.
 - Rutschman, Ana Santos: The COVID-19 Vaccine Race: Intellectual Property, Collaboration(s), Nationalism and Misinformation, *Washington University Journal of Law & Policy*, 64 (2021), 177–183. o.
 - Schrijver, Nico: A New Convention on the Human Right to Development: Putting the Cart Before the Horse? *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 38 (2020), 84–93. o. <https://doi.org/10.1177/0924051920924547>.
 - Szabó Gábor: A gazdasági, szociális és kulturális emberi jogok érvényesíthetősége – Az államok és nem állami szereplők nemzetközi jogi felelőssége, in: Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulójára (szerk.: Csapó Zsuzsanna), Budapest, Dialóg Campus, Wolters Kluwer, 2019, 223–239. o.
 - Torreele, Els – Amon, Joseph J.: Equitable COVID-19 Vaccine Access, *Health and Human Rights Journal*, 23 (2021), 273–288. o.
-
-

A bizonyítékok értékelése a bíróság vádemelés előtti eljárásában

Matusik Tamás*

A jogirodalom régóta foglalkozik a kérdéssel, hogy a bűncselekmény megalapozott gyanújának vizsgálata során milyen mozgástérrel rendelkezik a nyomozási bíró, értékelheti-e a bizonyítékokat. A tanulmány arra vállalkozik, hogy a törvény indokolásából és rendszertani értelmezésből kiindulva gyakorlati érvekkel támassza alá a bizonyítékértékelés lehetőségét és szükségyszerűségét, továbbá, hogy néhány aktuális jogeseten keresztül bemutassa a szemléletváltásnak a bírói gyakorlatban való megjelenését. Levezeti, hogy a határozatoknak a prejudikálás látszatát is kerülő indokolásával a bizonyítékok értékelése nem jár semmilyen kockázattal az eljárás későbbi szakaszára nézve.

Kulcsszavak: nyomozási bíró, bizonyítékok értékelése, letartóztatás, megalapozott gyanú

Assessing evidence in the pre-trial proceedings of the Court

The academic legal literature has long addressed the issue that how broad discretion does the investigative judge have, whether they may evaluate the evidence during the investigation of the well-founded suspicion of a criminal offense. The study undertakes to support the possibility and necessity of assessing evidence with practical arguments, based on the justification and systematic interpretation of the law and also to illustrate the emergence of a change of perspective in the judicial practice through some current case-law examples. The study concludes that the assessment of evidence does not pose any risk to the later stage of the proceedings by a well-formulated justification of the decision, avoiding even the appearance of a preliminary ruling.

Keywords: investigative judge, assessment of evidence, pre-trial detention, well-founded suspicion

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1944>

1. Bevezetés

A jogirodalom régóta foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a bűncselekmény megalapozott gyanújának mint a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés általános feltételének vizsgálata során milyen mozgástérrel rendelkezik a vádemelés előtt eljáró bíróság, értékelheti-e ebben a körben a bizonyítékokat. A két markánsan szembenálló álláspont közül az egyik a nyomozási

* Csoportvezető bíró, Budai Központi Kerületi Bíróság.

bíró számára stoptáblát állít, a másik szabadjelzést ad. A téma felvetés aktualitását adja, hogy Stál József nyíregyházi törvényszéki bíró kollégám a letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés dilemmáinak a közelmúltban tudományos kutatást szentelt. Doktori értekezésében¹ és az azon alapuló tanulmányában² levezette, hogy a nyomozási bíró eljárásában nemhogy nem kizárt, de szükségszerű is a bizonyítékok értékelése, az ezzel ellentétes álláspont sem a hazai jogszabályokból, sem külföldi példákából, sem az európai emberi jogi esetjogból nem eredeztethető, önmagára hivatkozó önkorlátozás. Kutatása szerint a probléma a Legfelsőbb Bíróság 1989-ben kiadott 122. számú állásfoglalásán alapuló jogalkalmazásra vezethető vissza, amely állásfoglalást a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma a 2007. április 16-án kelt 2/2007. számú BK véleményével már nem tartott fenn, ennek ellenére az abban foglaltakra hivatkozó BH-kra, kommentárookra és a korábban ezek talaján kialakult bírói gyakorlatra a mai napig szívesen támaszkodnak egyes bíróságok. Mindamellett, hogy a szerző logikai hibáktól mentes következtetése elvi támogatásra nem szorul, helyes levezetése – annak részletekbe menő megisméltése nélkül – további, gyakorlati szempontokkal és új megközelítésű érveléssel gazdagítható, míg a bírói gyakorlatról formált képe aktuális példákkal árnyalható. Ebben a tanulmányban ezeket igyekszem kibontani.

2. Több szem többet lát

Azon vélemény, hogy a nyomozási bíró eljárásában a megalapozott gyanú vizsgálata során a bizonyítékok értékelésére egyáltalán nem kerülhet sor, számos bírósági határozatban megjelent már, és a kommentárok sem bátorítják ezt a tevékenységet. Mégsem nevezném egyértelműen uralkodónak az értékelési tilalom gyakorlatát, hiszen erről országos kutatás nem készült, ennek hiányában pedig mindenki nyilvánvalóan a saját maga által behatóbban ismert földrajzi terület empirikus tapasztalataiból indul ki. Nem jelenthető ki tehát, hogy e tekintetben a jelenlegi bírósági gyakorlat egységes lenne, ahogy az sem, hogy az aktív nyomozási bírói szerepfelfogás támogatásának ne lett volna előzménye a hazai tudományos életben. Már egy 2004-es bírósági tanulmány is meghaladta az akkoriban csakugyan elterjedt általános értékelési tilalmat, amikor azt rögzítette, hogy a nyomozási bírók „*a bizonyítékok bizonyító erejét nem értékelik, de nem mellőzik azok összevetését annak érdekében, hogy a gyanú megalapozott-e.*”³ Egy 2012-ben publikált jogirodalmi álláspont szerint a megalapozott gyanú vizsgálatok a rendelkezésre álló bizonyítékoknak a nem a bűnösség kérdésében való állásfoglalásra irányuló *előzetes*

¹ Stál József: *A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés a joggyakorlatban*, témavezető: Prof. Dr. Elek Balázs, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020., https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/302226/PhD_ertekezes_nyilvanos_Stal_Jozsef.pdf.

² Stál József: *A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés dilemmái*, Magyar Jog, 2021. évi 4. szám.

³ Máziné Szepesi Erzsébet – Horváth Zsolt: *A nyomozási bíró eljárásának vizsgálata a másodfokú határozatokra is figyelemmel*, Fővárosi Bíróság Büntető Kollégium, 2004.El.IV.C.1.

értékelése, azaz az eljárási forma sajátosságaihoz igazított, egyfajta *korlátozott bizonyítás* gyakorlati szempontból elkerülhetetlen, és ehhez a teljes nyomozati irat alapvető ismerete is szükséges.⁴ Utóbb ez a gondolat – hasonló szóhasználattal – nagy jelentőségű alkotmánybíróági határozatokban is megjelent.⁵

Azóta az évek során a fővárosban és feltehetőleg vidéken is számos olyan nyomozási bírói határozat született, amelyekben a megalapozott gyanú megállapítása vagy éppen elvetése ilyen, indokolásban is rögzített értékelő tevékenység eredményeként történhetett meg, ez napi rutinná vált több nyomozási bíró gyakorlatában, amire jelen tanulmányban gyakorlati példákat is be fogok mutatni.

Stál József többségében 5-10 évvel ezelőtti jogeseteket vonultatott fel annak igazolására, hogy az uralkodó gyakorlat az értékelés elvetése irányába mutat. Tény, hogy manapság is előfordulnak ilyen szellemben meghozott elsőfokú határozatok, illetve az is létező jelenség még, amikor az elsőfokon elvégzett értékelés körében tett megállapítást a másodfokú bíróság utóbb kifejezetten mellőzi a végzés indokolásából, mert az „*a bizonyítékok értékelése körébe tartozó olyan állásfoglalás, mely meghaladja a nyomozási bírói eljárás kereteit*”, avagy egyenesen fel is rója, hogy „*az elsőfokú bíróság gyakorlatilag elvégezte a bizonyítékok értékelését*”.⁶ Valójában egyik esetben sem történt prejudikálás elsőfokon, csupán annyi, hogy tartalmuk szerint is értékelték a bizonyítékokat, de messze nem ítéleti alapossággal és végkövetkeztetéssel.⁷ Ki kell azonban emelni, hogy ezzel szemben sok esetben születik egyetértő, helybenhagyó döntés a nyomozási bíró értékelő tevékenységét követően⁸, ahogy arra is akad példa, amikor a másodfokú bíróság másképp értékeli a bizonyítékokat, mint a nyomozási bíró, és az elsőfokú döntéssel szemben úgy látja megállapíthatónak a megalapozott gyanút, hogy részletes indokát is adja ennek, mely a saját értékelő tevékenysége eredménye.⁹

3. Gyakorlati megközelítés az Alaptörvény szerinti értelmezés alapján

Stál József tanulmányaiban rendkívül alapos összehasonlító jogelemzést, nemzetközi és jogtörténeti áttekintést végzett. A kérdés megközelítésénél az általa kifejtetteken túl álláspontom szerint alapvető jelentőségű a hatályos jogi környezetnek az Alaptörvényben rögzített jogértelmezést segítségül hívó, egyben gyakorlati megoldást kínáló további aspektusa is.

⁴ Matusik Tamás: *A személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések a nyomozási bíró eljárásában*, Belügyi Szemle, 2012/4., 16. és 19. o.

⁵ A 34/2013. (XI.22.) AB határozat 51. pontja „korlátozott értékelésről”, a 21/2016. (XI.30.) AB határozat 43. pontja „előzetes értékelésről” ír.

⁶ Fővárosi Törvényszék Bnyf.11.661/2021/3., Bnyf.9186/2021/3.

⁷ Felmerül a lehetőség, hogy a hatáskörön túlterjeszkedésre történő másodfokú utalás esetenként akkor történik, amikor a fellebbviteli tanács nem ért egyet az elsőfokú levezetéssel, de annak meggyőző cáfolata helyett inkább az értékelés tilalmára hivatkozik.

⁸ A tanulmány 7. pontjában több ilyen is bemutatott.

⁹ Fővárosi Törvényszék Bnyf.11.386/2020/2.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) jogalkotói indokolása szerint: „*Sem joggyakorlati igény, sem a nemzetközi gyakorlat nem indokolja a kényszerintézkedés általános okainak megváltoztatását. Ennek ellenére a Javaslat a joggyakorlatnak megfelelően egyértelművé teszi azt a követelményt, hogy a vádemelést megelőzően a kényszerintézkedés elrendelésének feltétele a személyre szabott megalapozott gyanú fennállása, amelyet az eljáró bíróságnak vizsgálnia kell*”.¹⁰ Mi is következik ebből? Egyrészt az, hogy a jogalkotó szerint már 2017-ben is nyilvánvalóan a joggyakorlat része volt a megalapozott gyanú vizsgálata (ezzel ellentétes rendelkezés a korábbi eljárási törvényben sem volt megtalálható). Másrészt az is, hogy a jogalkotó a „nemzetközi gyakorlatra” is figyelemmel volt, ez pedig – ahogy az indokolás egyéb részeiből kiderül¹¹ – nem lehet más, mint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga, amely a megalapozott gyanú vizsgálatának teljes elhárítását egyezményesértőnek tartja.¹²

Innen egy további kérdés vetődik fel: ha kötelező a gyanú megalapozottságának vizsgálata, akkor ez vajon mi alapján történhet? Nyilvánvalóan nem a csillagok állásából vagy más, jogon kívüli szempontok szerint, hanem csakis a törvényes bizonyítékok talaján. A nyomozási bíró a nyomozás ügyirataiból, az ülésen tett gyanúsítottai vallomásból és az ott átadott iratokból tud dolgozni: ezek bizonyítási eszközök. Bizonyítékokból bármilyen következtetést levonni pedig nyelvtani és jogi értelemben is csak azok tartalmának értékeléséből, nem pedig a megnevezésükből lehet.

Itt nyer valódi értelmet a nyomozási bíró ügyiratismerete. A hatályos Be. ugyanis már egyértelművé teszi, hogy a nyomozási bíró részére az ügyiratokat legkésőbb az indítvánnyal együtt át kell adni, az pedig szintén a jogalkotói indokolásból derül ki, hogy ez „*valamennyi, addig rendelkezésre álló ügyiratra*” vonatkozik¹³, nem pedig az ügyészség által válogatott szemelvényekre. Mi szükség is volna az ügyiratok átadására, ha azok tartalmi értékelése kizárt lenne? Másik oldalról megközelítve mindezt: abban, hogy a nyomozási bírók egyre bátrabban nyúlnak a bizonyítékok tényleges értékeléséhez, nagy szerepe van annak, hogy a 2012/13/EU EU irányelv 7. Cikkének 2014-ben történt átültetése óta főszabályként a védelem is hozzáfér a releváns bizonyítékokhoz az ülés, illetve a döntés előtt. Így adott esetben már ebben

¹⁰ T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról, <https://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf>, 415. oldal, indokolás a 276-279. §-hoz.

¹¹ *Uo.*, 419. oldal, indokolás a 296-300. §-hoz.

¹² A *Stepuleac kontra Moldova* (8207/06. sz. kérelem) ügy ítéletében az Emberi Jogok Európai Bírósága a megalapozott gyanú („észszerű gyanú”) definíciójának felidézése után felröpta, hogy az ügyben a letartóztatás iránti indítványt vizsgáló bíróságok egyike sem foglalkozott azzal a kérdéssel, fennáll-e a megalapozott gyanú a kérelmező vonatkozásában a bűncselekmény elkövetésére, annak ellenére, hogy a kérelmező ártatlannak vallotta magát. A nyomozó hatóságok a tényeket és a sértett szavahihetőségét nem ellenőrizték annak megállapítása érdekében, hogy tisztázzák: fennáll-e a bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja. Az így rendelkezésre álló bizonyítékok nem elégségesek az objektív megfigyelő számára annak alátámasztására, hogy az érintett elkövetette a bűncselekményt. Az *Akgün kontra Törökország* (19699/18. sz. kérelem) ügy ítéletében pedig azt fejtette ki a Bíróság, hogy az iratanyagban szereplő bizonyítékokra való homályos és általános hivatkozások nem tekinthetők elegendőnek az őrizetbe vételt elrendelő határozat alapjául szolgáló gyanú „észszerűségének” igazolására az aktában szereplő egyes bizonyítékok konkrét értékelése, vagy bármely olyan információ vagy ellenőrizhető anyag hiányában, amely igazolhatta a kérelmezővel szembeni gyanút.

¹³ T/13972. számú törvényjavaslat, 473. oldal, indokolás a 468-473. §-hoz.

az eljárási szakaszban is érdemi védekezést tud a bíróságon kifejtetni, amire a bírónak reagálnia kell.¹⁴ Ugyanazon bizonyítékok alapján, amivel mindannyian rendelkeznek.¹⁵

Az Alaptörvény 28. Cikke szerint a jogszabály megalkotására irányuló javaslat indokolását figyelembe kell venni a jogszabályok céljának megállapítása során. A fenti törvényi rendelkezések a jogalkotói indokolással és a józan észnek megfelelő értelmezéssel együtt jelen esetben egyértelműen a bizonyítékok értékelésének tilalma ellen mutatnak.

4. Észszerű kételyek

Ha rendszertanilag értelmezzük a törvényt, akkor sem juthatunk a fentiekől eltérő következtetésre, amivel egy újabb érvet lehet felvonultatni a bizonyítékértékelés megengedhetősége mellett. A Be. 465. § (1) bekezdése szerint a bíróság vádemelés előtti eljárására a bírósági eljárás szabályait az e Részben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Az „e Részben” található rendelkezések annyiban tartalmaznak speciális eljárási szabályokat, hogy a bíróság megvizsgálja: az indítvány és az ülés megtartásának törvényi előfeltételei fennállnak-e, nincs-e akadálya a büntetőeljárásnak, és az indítvány megalapozottsága iránt nem támaszthatók-e észszerű kételyek.¹⁶ Amennyiben fennállna a bizonyítékok értékelésének általános tilalma a nyomozási bíró eljárásában, akkor meg kellene tudnunk válaszolni a kérdést, hogy az indítvány megalapozottsága iránti észszerű kételyek mi másból is fakadhatnának, mint a bizonyítékok tartalmából. Hozzáteve, hogy valamely bizonyíték (például egy szükségesnek tűnő szakértői vélemény) hiányát is értékelő tevékenység alapján lehet észlelni. Mindez igaz a büntetőeljárási akadályok vizsgálatára is.

A speciális szabályok tehát semmilyen módon nem írják felül a bizonyítékok értékelésének Be. 167. §-ban rögzített általános szabályait, amelyek egyébként nemcsak a bíróságra, hanem a nyomozó hatóságra és az ügyészségre is vonatkoznak. Miért éppen a nyomozási bíró, azaz a vádemelés előtt eljáró bíróság lenne elzárva ettől a lehetőségtől? Hiszen ugyanazt kell vizsgálnia, mint például a gyanúsítás közléséről döntő nyomozó hatóságnak vagy a gyanúsítás elleni panaszt elbíráló ügyészségnek: a gyanú személyre szóló megalapozottságát. Ráadásul a hatályos Be. már nem is a „nyomozási bíró eljárásáról” szól, hanem a bíróság eljárásáról a vádemelés előtt, ezzel is egyértelművé téve, hogy nem valami különálló entitás, hanem maga a bíróság jár el ilyenkor is, amelynek az általános szabályok szerint, nem pedig másként kell értékelnie a bizonyítékokat a saját hatásköre gyakorlása során.

¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság 2011-ben megjelent 93. BK véleménye „minden letartóztatási okkal kapcsolatban” a védő ténybeli és jogi érvelésére való, a végzés indokolásában rögzített bírói állásfoglalás szükségességét szorgalmazta az eljárás kontradiktórius jellegéből fakadóan. Nyilvánvalónak gondolom, hogy a védelem bizonyítékismeretének 2014-es megteremtése óta ez a „reagálási kötelezettség” szükségszerűen kiterjed a gyanú megalapozottságával kapcsolatos védői érvekre is, hiszen a kontradiktórius jelleg ezáltal csak erősödött.

¹⁵ A gyanúsított terhére természetesen csak a védelem által is megismerhető iratok hivatkozhatók.

¹⁶ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 475. § (3) bekezdés és 476. § (3) bekezdés.

Ezért is juthatunk Stál Józseffel egyező következtetésre azzal kapcsolatban is, hogy a bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárás jogainak lényeges sérelmével megszerzett bizonyítékot a nyomozási bíró nem veheti figyelembe, saját döntése során kirekesztheti. Azaz az általános szabályokat kell ilyenkor is alkalmaznia, csak nem végleges jelleggel, hanem a saját feladatkörében való döntésére szorítkozva. Erre van is példa a gyakorlatban: amikor az őrizetbe vett terhelttárs rendőrségi kihallgatását megelőzően a védője értesítése nem történt meg a 8/2013. (III. 1.) AB határozatban írtaknak megfelelő időben, a nyomozási bíró nem látta figyelembe vehetőnek ezt a vallomást az ügy előtte álló másik gyanúsítottja terhére, akit így más felhasználható bizonyíték hiányában szabadlábra is helyezett¹⁷, érvelését a másodfokú bíróság is osztotta.¹⁸

Meg kell még jegyezni, hogy a törvényi előírás szerint az észszerű kételyek meglétét minden indítvány esetén vizsgálni kell, tehát nemcsak a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelésekor, hanem meghosszabbításaikor is, akár ülésen, akár azon kívül születik a döntés. Ha a bizonyítékokat értékelés nélkül kellene alapul venni, és pusztán a tartalmuktól függetlenül lenne elegendő a megalapozott gyanúhoz, az példának okáért azt is jelentené, a letartóztatás elrendelésekor „rögzülne” ez az általános feltétel a későbbi döntések esetére is az ügyben, hiszen keletkezhetne később bármely más bizonyíték, tartalmi összevetés hiányában nem tudná megdönteni a megalapozott gyanút. Ennek a felvetésnek az abszurditása elsőre is szembeűnő.

Ugyancsak nem volna értelme kihallgatni az ülésen a gyanúsítottat azon a nyilatkozatán túlmenően, hogy beismeri-e a bűncselekmény elkövetését, hiszen értékelési tilalom esetén a vallomása tartalma nem indíthatná el a bíróságot az észszerű kételyek észleléséig. Ezzel szemben a gyakorlati tapasztalatok szerint a terhelt ülésen tett vallomásának sokszor van meghatározó jelentősége az általános feltétel vizsgálata során.

5. A kettős mérce kérdése

Azt még az „értékelési tilalom” koncepciójának követői sem szokták vitatni, hogy a kényszerintézkedés ún. különös indokai tekintetében a bírónak értékelnie kell a bizonyítékokat, hiszen akár a kedvező vagy kedvezőtlen személyi körülményeket, akár az ezekből levonható következtetéseket csakis bizonyítékok (vallomások, lakcímnnyilvántartás, bűnügyi nyilvántartás adatai, nyomozó hatóság által beszerzett vagy a védelem által csatolt okiratok stb.) tartalma alapján lehet megállapítani. Ismét csak nem a pusztán a létük, hanem értékelésük folytán. A bizonyítás megnehezítése, az ún. kollúzió veszélyének mérlegelése még ennél is többet kíván meg: itt kifejezetten foglalkozni kell a bizonyítás állásával és lehetséges irányaival, tehát ennek a vizsgálatnak színtisztán a bizonyítékok értékeléséről kell szólnia. Ha a rendelkezésre álló bizonyítékokat egyáltalán nem szabadna értékelni, akkor hogyan volna lehetséges megalapozott feltételezést vonni arra, hogy van-e még olyan lehetséges és szükséges eljárási cselekmény, melyet a gyanúsított akadályozni vagy nehezíteni

¹⁷ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.3482/2019/2.

¹⁸ Fővárosi Törvényszék Bnyf.11.669/2019/4.

tudna, illetve hogy általában a bizonyítás eredményességét veszélyeztetni kívánja? Semmilyen hatályos szabályozásban nem lehet fellelni a nyomát annak a különbségtételnek, hogy a kényszerintézkedési különös célok és indokok vizsgálatánál megengedett tevékenység mitől válna az általános feltétel kapcsán tilalmazottá.

Ha pedig kitekintünk a kényszerintézkedések köréből, ott is van mit értékelnie a bíróságnak a vádemelés előtt! Csakis a bizonyítékok tartalmi értékelése alapján lehet eljutni addig a következtetésig (ami törvényi feltétel), hogy a leplezett eszköz engedélyezése folytán megszerezni kívánt bizonyíték más módon nem szerezhető meg a büntetőeljárás céljának eléréséhez¹⁹. Ugyanez, azaz a mással nem pótolhatóság az egyik feltétele a tanú különösen védetté nyilvánításának²⁰ és a sajtóinformátor kilétének felfedésére kötelezésnek is²¹. Ugyancsak a bizonyítékok tartalmi értékeléséből és összevetéséből lehet eljutni arra a döntésre, hogy szükséges-e kizárni érdekellentét miatt a védőt a büntetőeljárásból²², hiszen – ahogy egy közzétett bírósági határozat fogalmaz²³ – az, hogy a terhelték érdekei ellentétesek-e, kizárólag a védekezésüknek, illetve a vallomásuknak a tartalma alapján dönthető el. Ezek a döntési helyzetek mind komoly mérlegelést igénylő feladatként jelentkeznek.²⁴ És bár ez csak néhány példa volt, a teljes felsorolásban²⁵ sem igen lehetne olyan nyomozási bírói feladatkört találni, ahol valamilyen mértékben ne volna szükség a bizonyítékok értékelésére az adott törvényi feltételek vizsgálatakor, vagy amely esetében a határozat indokolásában írt megállapítások nem az egyes bizonyítékokból fakadnának. Ugyanaz a kérdés, mint az előzőekben: miért éppen a megalapozott gyanú ellenőrzése lenne az, amit tartalmi értékelés nélkül kellene elvégezni?

6. Kockázatok és mellékhatások?

Amennyiben tehát a bíróság a vádemelés előtt a feladatait teljesítve bizonyítékokat értékel, akkor nem kell tartania attól, hogy túlterjeszkedik a hatáskörén, még akkor sem, ha akár terjedelmes bizonyítékértékelésbe is bocsátkozik – amennyiben maga az ügy megkívánja. Senki által sem vitatott helyzetekben elégséges lehet az értékelés megtörténtét a bizonyítékokra történő felsorolásszerű utalással feltüntetni az

¹⁹ Be. 214. § (2) bekezdés.

²⁰ Be. 90. § (1) bekezdés.

²¹ Be. 174. § (1) bekezdés.

²² Be. 43. § (1) és (2) bekezdés.

²³ BH.2009.200.

²⁴ Ezen törvényi feltételek vizsgálatának dilemmáiról ld. például Kardos Tímea Kata: *A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés alapjogi követelményei és gyakorlati dilemmái, kitekintéssel a leplezett eszközök témakörére*, Acta Universitatis Szegediensis: forum: publicationes discipulorum iurisprudentiae, (1). pp. 149-209., 2018.; Szabó Krisztián: *Javaslatok az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi szabályaihoz*, Büntetőjogi Szemle 5 (1-2), 71-77, 2016.; Matusik Tamás – Csépany Kristóf: *A újságírói forrásvédelem határa a büntetőeljárásban – Jogalkalmazói szempontok az európai alapjogi elvárások tükrében*, Eljárásjogi Szemle, 2017/1.; Háger Tamás: *Az érdekellentétben megnyilvánuló védői kizárási ok a büntetőeljárásban*, Ügyvédek Lapja, 2013/2. szám.

²⁵ Be. 464. §.

indokolásban.²⁶ Ebben a megközelítésben nem szabad szem elől téveszteni, hogy a megalapozott gyanú nem bizonyítottság, hanem egy objektív szemlélő általi, a bizonyítékokon alapuló valószínűség.²⁷ E tekintetben „ég és föld” tehát a különbség a kettő között: sokkal kevesebb is elegendő lehet a gyanú megalapozottságához, mint a bűnösség megállapításához. A valószínűség mégis több pusztán eshetőségnél vagy egy kisebb mértékben lehetséges verziónál. Ha a bizonyítékok értékelése folytán ez a valószínűségi szint sem érhető el, akkor a megalapozott gyanút érintő észszerű kételyek jelentkeznek, ami a kényszerintézkedés általános feltételének hiányát jelentheti. Ha azonban a valószínűségi szint egyes apróbb ellentmondások észlelése mellett is elérhető, akkor nem kell és nem is lehet az ellentmondások okát a kétséget kizáró bizonyítottság (vagy annak hiánya) szintjéig feltárni, hiszen ez már a tárgyaló bíróság ítéleti feladata lesz.

A megalapozott gyanúról való bírósági megállapítás nem köti a nyomozó hatóságot és az ügyészséget, ahogy magától értetődően a vádemelés után tárgyaló bíróságot sem. Amióta a vádemelés előtt eljárta valamennyi bíró ki van zárva a konkrét ügy vádemelés utáni elintézéséből, a legtávolabbi integritási kritika sem merülhet fel a fent vázolt állásponttal kapcsolatban.²⁸ Azt se feledjük, hogy az Alkotmánybíróság egyik érve éppen az volt a vádemelés során eljáró valamennyi bíró kizárása mellett, hogy mindannyiuknak előzetesen állást kell foglalniuk a megalapozott gyanúról²⁹ – ehhez a bizonyítékok értékelésére van szükség, éppen ez keletkeztette a kizárási okot.³⁰

Az, hogy a nyomozási bíró nem folytat le teljes bizonyítást, nem foszthatja meg az értékelésnek a nyomozó hatóság és ügyészség számára is törvény által biztosított lehetőségétől. Evidenciának tűnhet, de azért talán érdemes itt felidézni, hogy vádemelést követően a bíróság büntetővégzés meghozatala esetén bizonyítás lefolytatása nélkül állapít meg tényállást, pusztán az ügyiratokból, azok tartalmából dolgozva. Mégsem merül fel, hogy értékelő tevékenységre itt ne kerülne, ne kerülhetne sor. Ezzel a kissé távolabbi kitekintéssel csupán arra kívántam rávilágítani, hogy eljárásjogunkban az értékelés mint tevékenység nem feltétlenül áll egyenes összefüggésben azzal, hogy a bíróság maga folytat-e le bizonyítási eljárást és azt milyen terjedelemben teszi.

Szükségesnek tartom kiemelni, hogy a megalapozott gyanút érintő bizonyítékértékelést álláspontom szerint is változatlanul egy dolog korlátozza: a prejudikálás, azaz a bűnösnek vagy nem bűnösnek nyilvánítás tilalma, valamint az ehhez kapcsolódó – akár az egyes bizonyítékokra vonatkozó – végérvényes jellegű

²⁶ Stál József a bizonyítékok tartalmának említése nélküli pusztán felsorolását nem tekinti elegendő értékelő tevékenységnek, azonban az én álláspontom az, hogy amennyiben még hivatkozás szintjén sem merül fel semmilyen észszerű kétely az ügyben, akkor a „megalapozott gyanút (...) támasztja alá” fordulattal az indokolásban megnevezésük szerint felsorolt bizonyítékok értékelési körbe kerülnek külön tartalomismertetés nélkül is.

²⁷ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a *Fox, Campbell and Hartley kontra Egyesült Királyság* (12244/86; 12245/86; 12383/86 számú egyesített kérelmek) ügy ítéletében kifejtett, majd a későbbi esetjogban is gyökeret vert definíció.

²⁸ Be. 14. § (3) bekezdés a) pontja.

²⁹ 34/2013. (XI. 22.) AB határozat 53. pont.

³⁰ 21/2016. (XI. 30.) AB határozat 43. pont.

kijelentések. Nem az értékelés módszere és terjedelme, hanem a célja (megalapozott gyanú, illetve bűnösség kérdése) és a meggyőződés szintje (valószínűség és észszerű kételyek, illetve bizonyítottság és bizonyítottság hiánya) különbözteti meg e tekintetben a két eljárási szakaszt egymástól. Álláspontom szerint is helyes, ha ebben az értelemben a „korlátozott értékelés” fogalmát használjuk erre.

Fontos, hogy a vádemelés előtti szakaszban eljáró bíróként mindvégig törekedjünk a szakmailag korrekt megfogalmazásra, a törvényi szóhasználattal (észszerű kételyek) való operálásra, az ítéletinek tűnő ténymegállapítások helyett a „megalapozott gyanú szerint” distinkció következetes használatára. A megalapozott gyanú és a különös célok megállapítása mögött ugyanis egyaránt egyfajta valószínűség áll (amit az utóbbiak esetében megalapozott feltételezhetőségnek nevez a törvény), nem pedig egy kétséget kizáró meggyőződés. Azért is *érdemes kerülni a kategorikus megfogalmazásokat* a nyomozási bírói végzésekben, mert az eljárás folyamán még megannyi dolog változhat minden irányban, a történet sosem itt ér véget.

7. Szemléletváltást tükröző jogesetek

Ebben a részben bemutatok néhány olyan jogesetet, amelyekben a nyomozási bírók fentiek szerint korlátozott értékelő tevékenysége a másodfok próbáját is kiállta, még ha alkalmanként kerülték is e tevékenység néven nevezését. Különböző első- és másodfokú tanácsok által meghozott, felülbírált és véglegessé vált határozatokról lesz tehát szó.

7.1. Felfegyverkezve, csoportosan elkövetett rablás büntette. Az egyik ügyben három fiatalkorút gyanúsítottak meg felfegyverkezve, csoportosan elkövetett rablás büntetével. A nyomozási bíró végzése indokolásában felidézte az egyszerű és a megalapozott gyanú közötti különbséget, majd *„anélkül, hogy a bizonyítékokat mérlegelné, azok vizsgálata alapján”* egy teljes oldalon keresztül elemezte az egyes bizonyítékok közti ellentmondásokat (összevetette a gyanúsítottak kamerafelvételek alapján követhető mozgását az elkövetés időpontjával, valamint rögzítette a sértett által megadott személyleírások jelentős eltérését a kamerafelvételeken látható gyanúsítottak kinézetétől és a közvetlenség által tapasztaltaktól), végül pedig megállapította, hogy észszerű kételyei folytán a bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja mindhárom gyanúsított vonatkozásában hiányzik.³¹ Az ügyészség letartóztatást célzó fellebbezése alapján eljáró másodfokú bíróság a végzést azzal hagyta helyben, hogy valóban felmerült az észszerű kétely, és a megalapozott gyanú a gyanúsítottak vonatkozásában *„meg nem ismételve az elsőfokú bíróság határozatában írtakat, a rendelkezésre álló bizonyítékok érdemi értékelése nélkül is kétséges”*.³²

7.2. Súlyos testi sértés büntette. A nyomozási bíró elutasította azon két személy letartóztatásának elrendelésére irányuló indítványt, akiket súlyos testi sértés

³¹ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.4284/2020/2.

³² Fővárosi Törvényszék Bnyf.11.309/2020/3.

elkövetésével gyanúsítottak. A bíróság minden magyarázkodás nélkül közölte, hogy a bizonyítékok tartalma alapján „számos észszerű kétely észlelhető és megfogalmazható”, majd ezeket pontokba szedve értékelte. Felvetette, hogy a sértett már korábban megsérülhetett, közvetlen tanú nem volt, a sértettet érthetetlen okból elmulasztották kihallgatni, a rendőri feljegyzésbe foglalt nyilatkozata tanúvallomásként nem értékelhető, a közvetett tanú vallomása nem terhelő jellegű, az eszköz nem került elő, az egyik gyanúsított kezén korábban meglévő kötésekre a részben kézzel történt „véres” bántalmazás ellenére szennyeződés nem került, a látássérült sértett a hangjuk alapján vélte felismerni támadóit, de ezt is csak rendőri feljegyzés tartalmazza. Így arra jutott, hogy „a beszerzett adatok összességükben sem elégségesek ahhoz, hogy akár a közölt tényállás szerinti bűncselekmény elkövetésére, akár arra lehessen alappal következtetni, hogy azt valószínűsíthetően a gyanúsítottak követték el”.³³ A fellebbezés folytán eljáró törvényszék az elsőfokú végzést helyben hagyta, indokolását semmilyen kritikával nem illette, és a bizonyítékok értékelését rövidebben megismételve úgy foglalt állást, hogy „a kerületi bíróság megalapozott gyanút érintően felmerült kétségeit helyesen rögzítette.”³⁴

7.3. Jelentős értékre elkövetett lopás büntette. A bíróság két, lopással gyanúsított személy közül az egyiknek elrendelte a letartóztatását, a másikat pedig az általános feltétel hiánya miatt szabadlábra helyezte. Utóbbi terhelt esetében „egyetértett a védő azon érvelésével, hogy a jelenleg rendelkezésre álló bizonyítékok nem elegendőek ahhoz, hogy a gyanút az ő tekintetében megalapozottá tegyék”: a telefontanú bejelentése közvetett és távoli bizonyíték, a kamerafelvétel elemzése nem hozott eredményt, a sértett nem ismerte fel őt.³⁵ A törvényszék is meggyőzőnek találta ezt az érvelést: helyben hagyó döntésében egyetértett azzal, hogy az elsőfokú bíróság a megalapozott gyanú kérdését eltérően ítélte meg a két terhelt tekintetében, majd további megállapításokkal erősítette meg az elsőfokú következtetést: „Az a körülmény, hogy a bűncselekmény elkövetéséhez használt gépjármű egyértelműen köthető a családjához, illetve hogy két névtelen bejelentés is az eseményhez kapcsolta, még nem alkalmas önmagában arra, hogy valószínűsítse azt, hogy az elkövetésben neki is szerepe volt.”³⁶

7.4. Szexuális erőszak büntette. A közölt gyanú szerint a gyanúsított egy alkalommal szexuális erőszakot követett el élettársa sérelmére. A nyomozási bíró rögzítette, hogy a két személy vallomása szöges ellentétben áll a beleegyezés kérdésében, az ügyészség indítványa mindenben a sértett elmondásán alapszik. A megelőző távoltartásos eljárásban tartott személyes meghallgatása alkalmával a sértett zavaros nyilatkozatot tett, bizonytalan volt, beszámolt saját elkövetéskori ittasságáról azzal együtt, hogy nyugtatót is szed. A vallomásán kívül semmi más terhelő bizonyítékot nem tártak a bíróság elé. Az orvosi dokumentáció nem mutatott releváns sérülést, az ökölrel arcon való bántalmazásnak nyoma sincs. Mindezek

³³ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.696/2021/2.

³⁴ Fővárosi Törvényszék Bnyf.6412/2021/3.

³⁵ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.304/2020/4.

³⁶ Fővárosi Törvényszék Bnyf.5969/2020/3.

összességében „a közölt gyanú megalapozottságát kétségessé teszik.” Utalt azonban arra, hogy a tényállás teljeskörű felderítése, az ellentmondások feloldása a nyomozás további feladata.³⁷ A másodfokú bíróság indokolásában a következőket írta erről: az elsőfokú bíróság „helyesen jutott arra a következtetésre, hogy a megelőző távollartás során megtartott személyes meghallgatáson a sértett által előadottak a megalapozott gyanút oly mértékben gyengítették, hogy a kényszerintézkedés elrendelésének Be. 276. § (1) bekezdés a) pontja szerinti feltétele nem teljesült”, ekként a határozatot helybenhagyta.³⁸

7.5. Súlyos testi sértés büntette és zaklatás büntette. Egy további ügyben is élettársak álltak gyanúsított és sértett pozícióban. Az elsőfokú végzés az észszerű kételyek ismertetését azzal kezdte, hogy a közölt gyanúsítást „a gyanúsítottnak a bíróság megítélése szerint sok tekintetben életszerű védekezését figyelmen kívül hagyva” alapították kizárólag a sértett vallomására. Az orvosi dokumentáció hiányos és több héttel a cselekmény utáni, a terhelt védekezését nem kísérelték meg ellenőrizni, a sértettnek is elmulasztottak lényegi kérdéseket feltenni. Így „nem áll még rendelkezésre elegendő bizonyíték, illetve a rendelkezésre állók olyan fragmentáltak, hogy azok a gyanúsított cselekménye által keltett gyanút még nem teszik megalapozottá.”³⁹ A másodfokú bíróság a döntést ülésen helybenhagyta, indokolásában egy hosszú bekezdést szentelve a bizonyítékok értékelése tilalmának, felhívva két közzétett bírósági határozatot.⁴⁰ Mégis méltatta az elsőfokú végzést, amely „mérlegelési tevékenység nélkül iratszerűen és részletesen indokát adta” az észszerű kételyeknek, majd az elsőfokú érvek rövid összefoglalását követően ismét kiemelte, hogy „az elsőfokú bíróságnak ebben a körben kifejtett indokolása teljeskörű, jól felépített, mentes a mérlegelési tevékenységtől, ezzel együtt okszerű.”⁴¹

7.6. Pénzmosás büntette. A hazánkba néhány napra utazó uniós állampolgárt azzal gyanúsították, hogy egy külföldi székhelyű betétgyűjtő vállalkozás pénzügyi vezetőjeként egy uniós tagállamban elkövetett csalásból befolyt összeget az ügyvezetése alatt álló magyarországi cég magyar bankban vezetett bankszámlájáról kívánta egy másik számlájára átutaltatni, és ezzel pénzmosást követett el. A letartóztatása elutasításáról döntő nyomozási bíró észszerű kételyeinek lényege az volt, hogy az alpbűncselekmény létezésére utaló egyetlen adat hitelt érdemlőségét nem ellenőrizték, az arról szóló nyilatkozatot visszavonták, amiatt külföldön sem indult nyomozás, a cégek legális működését okiratok és egy tanúvallomás valószínűsítette, az átutalást pedig maga a bank kérte az ügyféltől. Mindezeket rögzítve a bíróság úgy ítélte meg, hogy több minden szól „jelenleg a pénzmosás megalapozott gyanúja ellen, mint amellet, nem vitatva, hogy (...) az ellentmondások tisztázása érdekében további nyomozás indokolt.”⁴² A másodfokú bíróság

³⁷ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.1697/2020/2.

³⁸ Fővárosi Törvényszék Bnyf.7976/2020/3.

³⁹ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.3973/2019/6.

⁴⁰ BH.2002.88. és BH.1994.17.

⁴¹ Fővárosi Törvényszék Bnf.12.523/2019/10.

⁴² Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.3807/2019/4.

helybenhagyta a döntést, kifejtve, hogy a bíróság „*az eljárás e szakaszában a bizonyítékokat nem mérlegelheti, azonban azok összességét kell vizsgálnia abból a szempontból, hogy azok a gyanút alátámasztják-e, (...) e kötelezettségének – a törvény adta lehetőségeken túl nem lépve – maradéktalanul eleget tett*”.⁴³

7.8. Új pszichoaktív anyaggal visszaélés büntette. A gyanúsítás szerint a terhelt nagyobb mennyiségű új pszichoaktív anyagot rendelt külföldről, ezek tárolására helyiségeket is bérelt. A terhelt tagadta a bűncselekmény elkövetését, állítva, hogy a tárolót az általa személyesen nem ismert megbízója kérésére bérelte ki. Az ügyészség letartóztatást, a védő elsődlegesen szabadlábra helyezést indítványozott. A bíróság a bizonyítékok számbavétele után külön kifejtette, hogy a postai küldemény kézbesítéséhez kapcsolódó telefonkészülék általa sem vitatottan köthető a gyanúsítotthoz, a tárolóban utóbb a megrendelthez hasonló szert leltek fel, a terhelt DNS-ét is kimutatták az ott talált borítékokon. „*Az eljárás kezdeti szakaszában e bizonyítékok még elégségesek a bíróság álláspontja szerint a gyanú megalapozottságához*”, és mivel az egyéb törvényi feltételeket is fennállni látta, a letartóztatást elrendelte.⁴⁴ A másodfokú bíróság helybenhagyta a végzést, a kényszerintézkedés általános feltételéről azt állapítva meg, hogy „*az eljárás tárgyát képező bűncselekmény megalapozott gyanúját az elsőfokú végzésben részletezett bizonyítékok alátámasztják*”.⁴⁵

8. Nyomozási bíró: jogvédelmi bíró

A fenti, kiragadott ügyeken túl bőven lehet még a megalapozott gyanút, illetve annak meg nem állapíthatóságát hasonló részletességgel indokoló végzésekkel találkozni. Nem tudni, a közvetlenség érvényesülésének mekkora jelentősége volt a bemutatott elsőfokú döntések kialakítása során, de az ülésen tapasztaltak sokat adhatnak az ügyiratok pusztá ismeretéhez. Ezért adott esetben másodfokú felülbírálat során is megfontolható a kötelező eseteken kívül is ülés kitűzése tanácsülés helyett. Ezt *de lege ferenda* a másodfokú ülés tartásának lehetőségéről szóló Be. 481. § (4) bekezdésének egyértelműbb szabályozásával is ösztönözni lehetne.

A fentiekben elsőként ismertetett jogesettel kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy amennyiben abban az ügyben a bíróság elhárította volna a bizonyítékok összevetésével és korlátozott értékelésével történő vizsgálat felelősségét, akkor később ártatlannak bizonyult fiatalok személyi szabadságának korlátozására kerülhetett volna sor. Hónapokkal a bírósági döntés után, további nyomozást követően ugyanis a rendőrség is arra jutott, hogy hiányzik a személyre szabott megalapozott gyanú mindhárom fiatalok gyanúsított esetében, ezért a nyomozást megszüntették velük szemben, erről a média is hírt

⁴³ Fővárosi Törvényszék Bnyf.12.144/2019/4.

⁴⁴ Budai Központi Kerületi Bíróság Bny.4215/2021/4.

⁴⁵ Fővárosi Törvényszék Bnyf.11.208/2021/3.

adott⁴⁶, a rendőrség végül nyilvánosan kért bocsánatot a fiataloktól.⁴⁷ Az természetesen nem a nyomozási bíró felelőssége, ha kényszerintézkedés elrendelését követően a bizonyítás további eredménye folytán a korábbi valószínűség utóbb nem jut el a bizonyítottság szintjéig, és megszüntetéssel vagy felmentéssel zárul az ügy. Az azonban problémát jelent, ha már a gyanú megalapozottsága sem volt igazolható, és ennek észlelését elmulasztotta a saját eljárásában. Az általános feltétel vizsgálata a kényszerintézkedés elrendeléséről és meghosszabbításairól való döntés során is elengedhetetlen.

Stál Józseffel egészen más kiinduló pontból és részben eltérő megközelítéssel jutottunk el ugyanarra a következtetésre: a joggyakorlatnak a fent vázolt értékelés irányába kellene tovább változnia, hiszen összességében még vegyes kép rajzolódik ki. Bizakodásra ad okot, hogy a szemléletváltozást a bírói gyakorlatban számos jogeset tükrözi. Mindazonáltal az is látható, hogy a teljesen sallangmentes, a „tilalmi elv” még csak nem is utaló megoldások mellett több, egyébként előremutató határozat indokolásában is megjelenik a Stál József egy másik írásában⁴⁸ szereplő jogesetből⁴⁹ már ismert „mentegetőzés”. Nem nehéz azonban belátni, hogy a „szómágia” mögött valójában ilyenkor is a bizonyítékok tartalmi értékelése és összevetése történik. Érdemes ismét leszögezni: ezt semmilyen törvény nem tiltja. Eleve kevésbé tűnik célszerűnek rögtön a korlátok felől megközelíteni egy bizonyos tennivalót, mint ha magára az elvégzendő feladatra koncentrálunk. A bemutatott jogesetek azt igazolják, hogy a nívós indokolás egy mégoly szofisztikáltan megfogalmazott „önkorlátozó klauzula” nélkül is tökéletesen megállja a helyét. Így az energiát a lényegi döntés alapos kialakítására és színvonalas megszövegezésére lehet fordítani a régi gyakorlatnak címzett „tiszteletkörök” helyett.

A vádemelés előtt eljáró bíróság feladata nem könnyű, felelőssége óriási. Igen rövid, sokszor néhány órában mérhető a döntés meghozatalára rendelkezésre álló idő, ami alatt az eljárási cselekményt is le kell folytatni, meg kell hozni és ki kell hirdetni a határozatot, melynek indokolását is ezzel egyidejűleg kell írásba foglalni. Az indokolásnak olyan részletességűnek kell lennie, hogy a hazai értelemben vett megalapozottság mellett adott esetben az Emberi Jogok Európai Bíróságának próbáját is kiállja, hiszen bármely ilyen határozat strasbourgi kérelem tárgyává válhat. A bűncselekmény megalapozott gyanúja mint kényszerintézkedési általános feltétel körében a nyomozási bíró nem maga állapít meg tényállást, hanem a gyanúsításban foglaltakat veszi górcső alá, döntése során észszerű kételyeket vizsgál, alapjogi bíraskodást folytat.⁵⁰ (Ennek igen kifejező formája az osztrák

⁴⁶ Ballai Vince: *Roszkor voltak rossz helyen Békásmegyeren, a Gyorskocsi utcában kötöttek ki a tinik*, Hvg.hu, 2021. május 9., https://hvg.hu/itthon/20210509_rablasi_ugy_megalapozatlan_gyanusitas_fiatalok_orizetben_bekasme_gyer_3_keruleti_rendorkapitanysag.

⁴⁷ Budapesti Rendőr-főkapitányság: *Hibáztunk*, police.hu, 2022. június 22., <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/szervezeti-hirek/hibasztunk>.

⁴⁸ Stál József: *A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelésről*, Ügyvédek Lapja, 2021/5. szám.

⁴⁹ Pécsi Törvényszék Bnyf.161/2021/3.

⁵⁰ A 166/2011. (XII. 20.) AB határozat felidézi, hogy a nyomozási bíró intézményének hazai bevezetésekor a jogalkotó nem az angolszász megoldást (ahol a nyomozási bíró tulajdonképpen a nyomozásban is résztvevő intézmény), hanem a hazai jogi hagyományoknak megfelelően a kontinentális megoldást

eljárásjogban az, hogy a nyomozási bíró megnevezése *Haft- und Rechtsschutzrichter*, azaz „fogvatartási és jogvédelmi bíró”.⁵¹⁾ A bemutatott jogesetek igazolják, hogy ez a komoly kihívást jelentő felelősségteljes feladat a kényszerintézkedés általános feltételének lelkiismeretes vizsgálatát érintően is teljesíthető.

Az élő jogot mindig a gyakorlat alakítja. A letartóztatás gyakorlatát érő szakmai és tudományos kritikák⁵² mellett a jogirodalom is elismer egyes pozitív tendenciákat⁵³; az alapjogi szemlélet elterjedése a nyomozási bíráskodásban folyamatos⁵⁴, de nem zökkenőmentes.⁵⁵ E tekintetben a jogtudomány képviselőinek munkája⁵⁶ és a „terepen dolgozó” szakemberek napi tevékenysége csakis inspirálólólag hathat egymásra. Már nem csupán elméletben, hanem a gyakorlatban is létezik olyan irányvonal, amely az alapjogi bíráskodás feltételének tekinti a bizonyítékok értékelését. Enélkül sem az eljárási törvény által szabott, garanciális jellegű feladatnak, sem az európai emberi jogi elvárásoknak nem lehet maradéktalanul megfelelni.

Irodalomjegyzék

- Ballai Vince: Rosszkor voltak rossz helyen Békásmegyeren, a Gyorskocsi utcában kötöttek ki a tinik, Hvg.hu, 2021. május 9., https://hvg.hu/itthon/20210509_rablasi_ugy_megalapozatlan_gyanusitas_fiatalkor_orizetben_bekasmegyer_3_keruleti_rendorkapitanysag.
- Bauer, Christoph: Der Sachverständige im Strafprozess, „Sachverständige” – Inhaltsverzeichnis Heft 3/2017, <https://widab.gerichts-sv.at/website2016/wp-content/uploads/2018/05/sach-2017-142-149-bauer.pdf>.
- Budapesti Rendőr-főkapitányság: Hibáztunk, police.hu, 2022. június 22., <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/szervezeti-hirek/hibaztunk>.
- Elek Balázs: Az előzetes letartóztatás indokolása az Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében, Büntetőjogi Szemle, 2015/3. szám.

(ahol a nyomozási bíró fő funkciója az eljárási garanciák érvényre juttatása és ennek keretében az alapjogvédelem) tette magáévá.

⁵¹ Christoph Bauer: Der Sachverständige im Strafprozess, „Sachverständige” - Inhaltsverzeichnis Heft 3/2017, <https://widab.gerichts-sv.at/website2016/wp-content/uploads/2018/05/sach-2017-142-149-bauer.pdf>.

⁵² Pl. Kadlót Erzsébet: *Az illúziók vége – „ásatag” gyakorlatok továbbélése a kényszerintézkedések kapcsán*, Miskolci Jogi Szemle 14. évfolyam (2019) 2. különszám 1. kötet.

⁵³ Például Róth Erika: *Az egyezménykonform letartóztatáshoz vezető út*, Állam- és Jogtudomány, LVIII. évfolyam, 2017. 4. szám, 68-70. o.

⁵⁴ Matusik Tamás: *Máig hatnak 2006 őszének téves letartóztatásai – bírósági szemléletváltás a szétvert tüntetések nyomán*, Válasz Online, 2021. november 11., <https://www.valaszonline.hu/2021/11/11/matusik-tamas2006-velemeny/>.

⁵⁵ Lőrík József – Herke Csongor: *Letartóztatás / az Ügyvéd Podcast 5. adása*, <https://ujbtk.hu/letartoztat-as-ugyved-podcast-5-adasa/>.

⁵⁶ Pl. Elek Balázs: *Az előzetes letartóztatás indokolása az Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében*, Büntetőjogi Szemle, 2015/3. szám.

-
- Háger Tamás: Az érdekelletétben megnyilvánuló védői kizárási ok a büntetőeljárásban, *Ügyvédek Lapja*, 2013/2. szám.
 - Kadlót Erzsébet: Az illúziók vége – „ásatag” gyakorlatok továbbélése a kényszerintézkedések kapcsán, *Miskolci Jogi Szemle* 14. évfolyam (2019) 2. különszám 1. kötet.
 - Kardos Tímea Kata: A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés alapjogi követelményei és gyakorlati dilemmái, kitekintéssel a leplezett eszközök témakörére, *Acta Universitatis Szegediensis: forum: publicationes discipulorum iurisprudentiae*, 2018.
 - Lőrík József – Herke Csongor: Letartóztatás /az Ügyvéd Podcast 5. adása, <https://ujbtk.hu/letartoztatás-az-ugyved-podcast-5-adasa/>.
 - Matusik Tamás – Csépany Kristóf: Az újságírói forrásvédelem határa a büntetőeljárásban – Jogalkalmazói szempontok az európai alapjogi elvárások tükrében, *Eljárásjogi Szemle*, 2017/1.
 - Matusik Tamás: A személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések a nyomozási bíró eljárásában, *Belügyi Szemle*, 2012/4.
 - Matusik Tamás: Máig hatnak 2006 őszének téves letartóztatásai – bírósági szemléletváltás a szétvert tüntetések nyomán, *Válasz Online*, 2021. november 11., <https://www.valaszonline.hu/2021/11/11/matusik-tamas2006-velemenyl/>.
 - Máziné Szepesi Erzsébet – Horváth Zsolt: A nyomozási bíró eljárásának vizsgálata a másodfokú határozatokra is figyelemmel, *Fővárosi Bíróság Büntető Kollégium*, 2004.El.IV.C.1.
 - Róth Erika: Az egyezménykonform letartóztatáshoz vezető út, *Állam- és Jogtudomány*, LVIII. évfolyam, 2017. 4. szám.
 - Stál József: A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés a joggyakorlatban, témavezető: Prof. Dr. Elek Balázs, *Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola*, 2020.,
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/302226/PhD_ertekezes_nyilvanos_Stal_Jozsef.pdf.
 - Stál József: A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés dilemmái, *Magyar Jog*, 2021. évi 4. szám.
 - Stál József: A letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelésről, *Ügyvédek Lapja*, 2021/5. szám.
 - Szabó Krisztián: Javaslatok az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi szabályaihoz, *Büntetőjogi Szemle* 5 (1-2), 2016.
-
-

A közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök büntetőjogi szabályozásának lehetőségei: két elvetélt törvényjavaslat nyomában

Minkó-Miskovics Mariann*

A közbiztonságra veszélyes és a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök – bár több jogterület határán helyezkednek el – sosem rendelkeztek kiemelt jelentőséggel a magyar jogban, szabályozásukra is viszonylag későn került sor. Ugyanakkor a vonatkozó általános szabályozás 2003-as elfogadását követően egyre jobban felgyorsulni látszik a jogalkotás ezen a területen és az említett szabályozás elfogadása óta két törvényjavaslat keretében is megkísérelte a jogalkotó ezen eszközök kriminalizálását – sikertelenül. A tanulmány a jelenleg hatályos büntetőjogi és szabálysértési jogi rendelkezésekkel foglalkozik, ideértve a két el nem fogadott, a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök kriminalizálását tervező törvényjavaslatot is.

Kulcsszavak: közbiztonságra különösen veszélyes eszköz, közbiztonságra veszélyes eszköz, büntetőjog, szabálysértési jog, törvényjavaslat

The criminal regulation of tools (particularly) dangerous for public safety

The tools dangerous for public safety and particularly dangerous for public safety – even though being in the border of several areas of law – have never had such a great relevance in Hungarian law; their regulation was created rather lately. However, since accepting the general regulations on this area in 2003, the legislation seems to gather pace and since then already two proposals have been made on criminalizing these areas - unsuccessfully. The article aims to present the current legislation in the areas of criminal law and misdemeanour law, including the already mentioned not accepted proposals.

Keywords: tools dangerous for public safety, tools particularly dangerous for public safety, criminal law, law of administrative offences, bill

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1945>

1. Bevezetés

A közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök szabályozása mindig is több jogterület határán helyezkedett el; a téma közigazgatási jogi, alkotmányjogi-alapjogi, büntetőjogi és szabálysértési jogi relevanciával is rendelkezik, ugyanakkor

* Ügyvéd

büntetőjogi feldolgozására és elemzésre még nem került sor. A jogalkotó ugyanakkor csak viszonylag későn kezdett el foglalkozni ezzel a kérdéssel, így a szabályozás hosszabb ideig kiforratlan volt és az egyes jogterületeken történő megjelenése sem egységes formában történt. A vonatkozó, a közbiztonságra különös eszközökkel foglalkozó 2003-as jogszabály megalkotását követően a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközökre vonatkozóan is felgyorsult a jogalkotási folyamat, és a kapcsolódó joggyakorlat kialakulása is megkezdődött. Ennek eredményeként nemrég zárult le egy újabb törvényjavaslat vizsgálata, amely a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök egyes cselekvéseinek típusait kriminalizálta volna.

Az egyes, jelenleg hatályos jogszabályokat és a továbbiakban bemutatásra kerülő két törvényjavaslatot megvizsgálva azonban továbbra sem egyértelmű, pontosan mely eszközök tekinthetők közbiztonságra veszélyes, illetve közbiztonságra különösen veszélyes eszköznek, és milyen objektív körülmények alapján állapítható meg a veszélyesség. Emellett legfőképpen annak tisztázása szükséges, hogyan is jelennek meg a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök a szabálysértési jogban és a büntetőjogban.

2. A közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök szabályozása

A közbiztonságra veszélyes eszközök esetében alapvetően két eszközcsoport különíthető el egymástól, ami a szabályozás tekintetében is megjelenik. Ezen csoportok alapján kerülhet sor adott esetben a különböző közigazgatási jogi, szabálysértési jogi, illetve büntetőjogi szankciók alkalmazására.¹

A két eszközcsoport részletesebb vizsgálata előtt azonban mindenképp érdemes röviden foglalkozni a közbiztonság fogalmával is, amely alapvetően meghatározza, hogy milyen típusú eszközökről lehet szó, illetve ennek alapján milyen eszközök lehetnek veszélyesek a közbiztonságra. A „közbiztonság” büntetőjogi fogalmát² külön jogszabály nem határozza meg, kizárólag a jogirodalom foglalkozott ezzel a kérdéskörrel, azonban nem került sor olyan általános fogalom megalkotására a közbiztonság vonatkozásában, amely minden esetben alkalmazható lenne a büntetőjogban.

¹ Jelen tanulmány keretében kizárólag a büntetőjogi-szabálysértési aspektusok vizsgálatára kerül sor, tehát az alkotmányjogi-közjogi kérdésekkel nem foglalkozom. Ezek vizsgálatára lásd például: Hajas Barnabás: „Eszközhaszználó” gyülekezők. In Gerencsér Balázs - Takács Péter (szerk.): *Ratio Legis - Ratio Iuris*. Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2011.

² A közbiztonság fogalmának büntetőjogi, kriminológiai meghatározásával kapcsolatosan lásd például: Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2012., 74. sz., 365-375.; Budavári Árpád: A közbiztonság kövelese; *Belügyi Szemle*, 2012., 11. sz. 70-98.; Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam, *Jog, állam, politika*, 2009., 3. sz. 173-196.; Podoletz Léna: A közrend és a közbiztonság fogalmának értelmezése Concha Győzőnél, *Jogi tanulmányok*, 2014., 1. sz., 394-401.; Irk Ferenc: A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője, *Kriminológiai Tanulmányok*, 2003., 40. kötet, 160-178.; Balla Zoltán: Rendészet, rendőrség, belső rend, közbiztonság, *Jogtudományi Közöny*, 2000., 10. sz., 419-422.; Korinek László: A társadalom emésztési zavara, avagy a közbiztonság és bűnügyi helyzet Magyarországon, *Magyarország politikai évkönyve*, 1998., 292-301.

2.1. Közbiztonságra veszélyes eszköz kontra közbiztonságra különösen veszélyes eszköz. A jogszabályokat megvizsgálva megállapítható, hogy a „közbiztonságra veszélyes eszköz”³ fogalma a rendőrségi igazgatási jogszabályok között került meghatározásra. A vonatkozó jogszabály (a továbbiakban: Rtv.) szerint közbiztonságra veszélyes anyagnak és eszköznek minősül – taxatív felsorolva – a nukleáris, a radioaktív anyag, az ionizáló sugárzást létrehozó berendezés, a kábítószer, a pszichotróp anyag, az új pszichoaktív anyag, a kábítószer-prekurzor, a polgári felhasználású robbanóanyag, a pirotechnikai termék, a közbiztonságra különösen veszélyes eszköz.⁴ A jogszabályi fogalmat vizsgálva megállapítható, hogy az egységesen tartalmazza a közbiztonságra veszélyes eszközök és anyagok körét, emellett egy utaló rendelkezést – közbiztonságra különösen veszélyes eszköz – is tartalmaz. A közbiztonságra veszélyes anyagok és eszközök felsorolását áttekintve kijelenthető, hogy közbiztonságra veszélyes eszköznek gyakorlatilag csak az ionizáló sugárzást létrehozó berendezés, a polgári felhasználású robbanóanyag, a pirotechnikai termék és a közbiztonságra különösen veszélyes eszköz minősül.⁵

A „közbiztonságra különösen veszélyes eszköz” fogalma – szemben a „közbiztonságra veszélyes eszköz” fogalmával – alapvetően szűkebbnek tekinthető. A közbiztonságra különösen veszélyes eszközökről szóló jogszabály⁶ (a továbbiakban: Kkvekr.)⁷ is alapvetően egy rendkívül részletes, taxatív felsorolást tartalmaz ezen eszközök körét⁸ tekintve, emellett meghatározza az ilyen eszközök forgalmazásának és birtoklásának speciális szabályait is.

³ Megjegyzendő, hogy a veszélyes eszköz fogalmát jogszabály és a joggyakorlat egyáltalán nem határozza meg.

⁴ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 91/Q. § (1) bekezdés a) pont

⁵ Tekintettel arra, hogy jelen tanulmány célja a közbiztonságra veszélyes és a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök szabályozásának és gyakorlatának vizsgálata, illetve a vizsgálat eredményeinek bemutatása, így a továbbiakban kizárólag ezzel a két eszközcsoporttal foglalkozom, tehát nem vizsgálom a közbiztonságra veszélyes anyagokat, illetve az áruszállítással kapcsolatos ezen anyagokhoz hasonló veszélyes árukat sem.

⁶ A közbiztonságra különösen veszélyes eszközökről szóló 175/2003. (X. 28.) Korm. rendelet

⁷ A Kkvekr. előtt is foglalkozott már a jogalkotó a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök szabályozásával: a Kkvekr. közvetlen előzménye volt a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökről szóló 124/1993. (IX. 22.) Korm. rendelet. Ez a jogszabály részletesebben szabályozta a közbiztonságra veszélyes eszközökkel kapcsolatos tilalmi szabályokat, ugyanakkor az eszközök terén szűkebb, illetve más irányú rendelkezéseket tartalmazott, mint a Kkvekr. (például a Kkvekr. gázspray esetében a támadásra képtelen állapot előidézését említi, míg előzménye a védekezésre képtelen állapot előidézéséről rendelkezik; a gáz- és riasztófegyvereket lőfegyverutáratként kezeli, emellett több olyan eszközzel rendelkezik (melléklet 7-9. pontok), amelyek a jelenleg hatályos szabályozás szerint lőszerelemnek minősülnek).

⁸ Közbiztonságra különösen veszélyes eszközök az alábbiak: az olyan szúró- vagy vágóeszköz, amelynek szúróhosszúsága vagy vágóéle a 8 cm-t meghaladja, továbbá a szúróhosszúság vagy a vágóél méretétől függetlenül a dobócsillag, a rugóskés és a szúró-, vágóeszközt vagy testi sérülés okozására alkalmas egyéb tárgyat kilövő készülék (különösen: felajzott íj, számszerj, francia kés, szigonypuska, paritty, csúzl); a jellegzetesen ütés céljára használható és az ütés erejét, hatását növelő eszköz (különösen: ólmosbot, boxer); a lánccal vagy egyéb hajlékony anyaggal összekapcsolt botok, nehezekek; az olyan eszköz, melyből a szem és a nyálkahártyák, illetve a bőrfelület ingerlésével támadásra képtelen állapotot előidéző anyag permetezhető ki (gázspray); az olyan eszköz, amely az utánzás jellege és méretarányos kivitelezése miatt megtévesztésre alkalmas módon hasonlít a lőfegyverre (lőfegyverutárat); az olyan eszköz, amely elektromos feszültség útján védekezésre képtelen állapot előidézésére alkalmas

Az egyes, ezen két eszközcsoportba tartozó eszközök az alábbiak szerint⁹ tekinthetők át:

Közbiztonságra veszélyes eszköz		
Ionizáló sugárzást létrehozó berendezés		
Polgári felhasználású robbanóanyag		
Pirotechnikai termék		
Közbiztonságra veszélyes eszköz	különösen	<p>Szűrőeszköz 8cm < szűrőhosszúság</p> <p>Vágóeszköz 8 cm < vágóél¹⁰</p> <p>Dobócsillag</p> <p>Rugóskés</p> <p>Szűrőeszközt, vágóeszközt, testi sérülés okozására alkalmas egyéb tárgyat kilövő készülék</p> <p>Felajzott íj, számszerj, francia kés, szigonypuska, parittyá, csúzli</p> <p>Ütés céljára szolgáló eszköz, amely annak erejét, hatását növeli</p> <p>Ólmosbot</p> <p>Boxer</p> <p>Lánccal vagy egyéb hajlékony anyaggal összekapcsolt bot, nehezek</p> <p>Gázspray</p> <p>Lőfegyverutánszat</p> <p>Elektromos sokkoló</p> <p>Zárszerkezetek illegális kinyitására vagy feltörésére szolgáló eszköz</p> <p>Álkulcs</p> <p>Mechanikus vagy elektromos elven működő zárnyitó szerkezet</p>

(elektromos sokkoló); az olyan eszköz, amely a zárszerkezetek illegális kinyitására vagy feltörésére szolgál (különösen: álkulcsok, mechanikus vagy elektromos elven működő zárnyitó szerkezetek).

⁹ A táblázat a jogszabályok alapján történő saját adatgyűjtés és feldolgozás eredménye.

¹⁰ Megjegyzendő, hogy a szűrőhosszúság és a vágóél tekintetében a Kkvekr-ben szereplő szabályozás nem tekinthető megfelelően pontosnak és félreértésekre adhat okot, hiszen a szűrőhosszúság és a vágóél eltérnek egymástól. A szűrőhosszúság ugyanis a szűrő- vagy vágó-eszköz hegyétől markolatáig mért hosszúsága; a vágóél ezzel szemben a szűrő- vagy vágóeszköz kifejezetten vágáshoz használt része. Székely István: *A közbiztonságra különösen veszélyes eszköz, Nimród: vadászujság*, 2010. (98. évf.), 11. sz., 36.

A joggyakorlatban is megjelenik a két hosszúság együttes kezelése. Lásd például: Fővárosi Ítéltábla Bf.234/2016/7. sz., Fővárosi Ítéltábla Bf.283/2011/19. sz., Fővárosi Ítéltábla Bf.243/2011/13. sz., Fővárosi Ítéltábla Bf.128/2009/7. sz., Szegedi Ítéltábla Bf.78/2019/7. sz., Szegedi Ítéltábla Bf.123/2018/6. sz., Szegedi Ítéltábla Fkf.247/2010/6. sz. határozatokban.

Megjegyzendő, hogy a joggyakorlatban (lásd említett határozatok) inkább a „*pengehosszúság*” kifejezést alkalmazzák, nem pedig a Kkvekr. által is használt kifejezéseket. A pengehosszúság jelentése azonban nem került meghatározásra, gyakorlatilag a két Kkvekr. által használt kifejezés egybeolvasztásáról lehet szó.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök a közbiztonságra veszélyes eszközök egy kisebb csoportját alkotják, amelyek ugyanakkor egyes esetekben átfedésbe kerülhetnek egyes, a jelenleg hatályos Btk-ban szabályozott minősítő körülményekkel, így a „*fegyveresen*” és „*felfegyverkezve*” minősítésekkel.¹¹ A jelenleg hatályos Btk-ban foglaltak szerint ugyanis fegyveresen kerül sor a bűncselekmény elkövetésére, ha az elkövető működőképes lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál vagy a bűncselekményt ezen eszközök utánzatával követi el.¹² Ezzel szemben a felfegyverkezve minősítés esetében a jogalkotó feltételként írja elő az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszköz elkövetőnél történő tartását.¹³ Megvizsgálva az említett fogalmakat, megállapítható, hogy a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök köre és a két minősítő körülmény keretében meghatározott eszközök körében átfedések találhatók meg. Ez pedig arra utal, hogy a jogalkotó külön, a büntetőjogtól elkülönülten kívánja kezelni a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközöket. Ennek alapján ugyanakkor felmerülhet a kérdés – különösen a két említett, jelen tanulmány későbbi részében bemutatásra kerülő törvényjavaslat tükrében – hogy mennyire lenne célszerű a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök körébe tartozó eszközöket és a hozzájuk kapcsolódóan kifejtendő magatartásokat kriminalizálni.

2.2. A közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök megjelenése a szabálysértési jogban – jogszabályi anomáliák értelmezése. A büntetőjogi szabályozás bemutatása előtt mindenképp érdemes foglalkozni a – már létező és hatályos – szabálysértési tényállással, a közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel kapcsolatos szabálysértéssel is. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a jogalkotó a közbiztonságra veszélyes eszközökkel egyáltalán nem foglalkozott.

Az említett szabálysértés ugyanakkor meglehetősen szűkszavúnak tekinthető: a birtoklásra, szállításra és forgalmazásra vonatkozó szabályok megszegése minősül szabálysértésnek,¹⁴ amelynek eredményeként az eszköz elkobzására¹⁵ kerül sor.¹⁶

A közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel kapcsolatos szabálysértés vonatkozásában megjegyzendő, hogy az nem teljes mértékben egyezik meg a Kkvekr-ben foglaltakkal, tekintettel arra, hogy az kizárólag a forgalmazás fogalmát határozza meg, emellett megemlíti a birtoklást, de a szállításról– figyelemmel a kivételekre – kifejezetten kizárólag csak a gázspray-k esetében rendelkezik. A forgalmazás fogalmát a jogalkotó külön meghatározta, amellyel kapcsolatban

¹¹ Ennek részletesebb kifejtését lásd jelen tanulmány 3. pontjában kifejtve, illetve Hajas Barnabás: „Eszközhasználó” gyűlékezők. In Gerencsér Balázs - Takács Péter (szerk.): Ratio Legis - Ratio Iuris. Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2011.

¹² 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdés 5. pont

¹³ 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdés 6. pont

¹⁴ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabstv.) 198. §

¹⁵ Az elkobzásra vonatkozó rendelkezések részletes kifejtését lásd a következő pontban kifejtve.

¹⁶ 2012. évi II. törvény 18. § (1) bekezdés b) pont

mindenképp kiemelendő, hogy a forgalmazás a közbiztonságra veszélyes eszköz (!) továbbadására irányul,¹⁷ ideértve a kereskedelmi tevékenységet. Tehát, bár a Kkvekr. kifejezetten a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökről rendelkezik, amelyek típusainak felsorolása taxatívnak tekinthető, mégis a közbiztonságra veszélyes eszközökre is kiterjeszti a szabályozást, amely gyakorlatilag a Kkvekr. hatályának meghatározásával ellentétes¹⁸ („E rendelet hatálya a mellékletben felsorolt közbiztonságra különösen veszélyes eszközökre [...] terjed ki.”).¹⁹ Ezzel szemben a birtoklás és a szállítás fogalmai nem kerültek kifejezetten meghatározásra, bár ott is felmerül egy jogszabályi anomália: a szállítás vonatkozásában a jogalkotó visszautal a jármű fogalmára, amely a Kkvekr. szerint a közúti közlekedés szabályairól szóló 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendeletben (a továbbiakban: „KRESZ”) meghatározott közúti szállító vagy *vontató* eszköz.²⁰ Ennek megfelelően elméletben lehetne „szállítani” közbiztonságra különösen veszélyes eszközt vontatón, ugyanakkor figyelemmel KRESZ vonatkozó rendelkezését, amely szerint a vontató is járműnek tekinthető,²¹ nem lehetséges. Viszont így felmerülhet a kérdés, hogy a jogalkotó miért szabályozta külön ezt a két – a vonatkozó szabályozás szerint ugyanabba a csoportba tartozó – járműtípust, amelynek ugyanakkor gyakorlati jelentősége nincsen.

2.3. A két eszköztípus megjelenése a büntetőjogban – új bűncselekmény?

A jelenleg²² hatályos Büntető Törvénykönyvben (a továbbiakban: Btk.) nem szerepel olyan különös részi tényállás, amely kifejezetten²³ a közbiztonságra veszélyes vagy a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök magánál tartását, használatát vagy egyéb cselekvőségét tilalmazná. Ezzel szemben a Btk. Általános Részében a jogalkotó az intézkedések között foglalkozott ezen eszközökkel, amely rendelkezés szerint el kell kobozni azt a dolgot (!), amelynek birtoklása a közbiztonságot

¹⁷ 175/2003. (X. 28.) Korm. rendelet § 2. pont

¹⁸ Megjegyzendő, hogy ez az eltérés a korábbi szabálysértési jogszabály vonatkozó rendelkezésében nem szerepelt, ott a jogalkotó kifejezetten a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökre vonatkozóan alkotta meg a keretdiszpozíciót. Az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet 10. § (1) bekezdés

A tényállás elemzését lásd részletesen Madai Sándor: *Kommentár az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelethez*, Budapest, Opten Kiadó, 2011.

¹⁹ 175/2003. (X. 28.) Korm. rendelet 1. §

²⁰ 175/2003. (X. 28.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdés és 2. § 3. pont

²¹ A közúti közlekedés szabályairól szóló 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelet 1. számú függelék II pont a) alpont

²² 2022. február 17. napja

²³ Áttételesen ugyanakkor szerepel a Btk-ban egy bűncselekmény, amely a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökkel kapcsolatba hozható: az egyesülési és a gyűlekezési szabadság megsértésének bűncselekménye. A gyűlés békés jellegét biztosító korlátozások megsértése esetén – súlyosabb bűncselekmény megvalósulásának hiányában – vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az elkövető. 2012. évi C. törvény 217/B. § (1) bekezdés

Ebben az esetben ugyanis a jogalkotó nem a „közbiztonságra különösen veszélyes eszköz” kifejezéseket használja, hanem veszélyes anyagot, az élet kioltására, személyi sérülés vagy súlyos anyagi kár okozására alkalmas dolgot említ. A gyűlekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény 9. § (1) bekezdés a) és b) pontok Ezek az eszközök megfeleltethetők a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök körének, még akkor is, ha eltér a szóhasználat. Ennek részletes kifejtését lásd: Minkó-Miskovics Mariann: *Eszközhasználat az új gyűlekezési törvényben*, *Közjogi Szemle*, 2020., 3. sz., 50-56.

veszélyezteteti vagy jogszabályba ütközik.²⁴ Ezen rendelkezés vonatkozásában kiemelendő, hogy a jogalkotó a büntetőjog területén „dolog” elkobzásáról rendelkezik, ezzel szemben az inkább közigazgatási jogi szabályozási körbe tartozó közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök esetében kifejezetten „eszközökről” rendelkezik, amelyek ebben az esetben megfeleltethetők egymásnak. Ez az egyenlőség ugyanakkor nem tekinthető általános értelműnek, hiszen – bár a Btk. sem a dolog, sem az eszköz fogalmát nem határozza meg – a felfegyverkezve minősítés esetében is eszközről rendelkezik. Az egyenlőség, illetve a kisebb mértékű eltérés a két eszközcsoport tekintetében vélelmezhetően a polgári jogi²⁵ „dolog” fogalomból származik, amely minden birtokba vehető testi tárgyat magában foglal, így szükségszerűen az „eszköz” fogalmát is.

Az említett eszközökkel kapcsolatos bűncselekmények Btk.-ban való szerepelésének hiánya nem jelenti azt, hogy a joggyakorlat ne foglalkozott volna a kérdéssel. A Legfelsőbb Bíróság egy korábbi, elkobzással kapcsolatos határozatában megállapította, hogy a bűncselekmény (emberölés büntetetének kísérlete helyett életveszélyt okozó testi sértés) eszközéül fel nem használt eszköz elkobzásának akkor sincs törvényes alapja, ha annak birtoklása a közbiztonságot veszélyeztet. Ebben az esetben ugyanis a közbiztonságra különösen veszélyes eszköz (baseballütő) az ügyben nem kapcsolódott az elkövetői magatartáshoz és mivel a bűncselekmény eszközéül nem használták fel, elkobzásnak nincs helye.²⁶

Egy másik határozatban kimondásra került – a Kkvekr-t megelőző jogszabály rendelkezései alapján – hogy közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel kapcsolatos szabálysértés valósul meg, ha a közúton közlekedő gépjárműben sebességmérő készüléket jelző vagy zavaró eszköz található.²⁷

Kiemelendő továbbá a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény büntetést befolyásoló tárgyi körülményei közé sorolta súlyosító körülményként az élet és a testi épség elleni bűncselekményeknél az elkövetéshez használt eszköz különös veszélyességét, kivéve, ha a bíróság erre is tekintettel minősítette súlyosabban a cselekményt.²⁸

Megvizsgálva a jelenleg hatályos Btk-t, megállapítható, hogy az nem tartalmaz különös részi rendelkezéseket a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközökre vonatkozóan. Ezen kívánt változtatni a jogalkotó több alkalommal is, így 2013-ban és 2020-ban.

2013-ban került benyújtásra egy törvényjavaslat (a továbbiakban Javaslat 1), amely a Btk-t és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényt (a

²⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 72. § (1) bekezdés d) pont

²⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:14. § (1) bekezdés

²⁶ Legf. Bír. Bf. IV. 2408/1998. sz. határozat

Ez a határozat később több, hasonló határozatnak is alapjául szolgált, mint például a Fővárosi Ítéltábla Bf.207/2017/8. sz., Pécsi Ítéltábla Bf.55/2009/6. sz. határozatainak.

²⁷ KGD1995. 158. (ORFK. 3-766/1995.)

Megjegyzendő, hogy a Kkvekr. jelenleg hatályos rendelkezései alapján már nem minősülne közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel kapcsolatos szabálysértésnek az ilyen eszköz gépjárműben történő tartása, helyette közúti közlekedési igazgatási szabályok megszegésének szabálysértése merülhetne fel.

²⁸ 56. BK vélemény a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről III. pont 2. alpontjának második és harmadik bekezdései

továbbiakban: régi Btk.) is kiegészítette volna a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökre vonatkozó visszaélés bűncselekményével.²⁹ A Javaslat 1-ben foglalt tényállás gyakorlatilag a Kkvekr-ben foglalt tilalmakat kriminalizálta volna oly módon, hogy a büntett (!) akkor valósulna meg, ha a birtoklás szabályait személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény elkövetéséért jogerősen elítélt személy szegi meg. Minősítő körülményként a jogalkotó a csoportos elkövetést jelölte meg, illetve felsorolásra kerültek a személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmények értelmező rendelkezésként.³⁰ A Javaslat 1 tekintetében mindenképp kiemelendő annak általános indokolása: az abban foglaltak szerint a módosításra azért van szükség, mert „...a közterületen fegyvert tartanak maguknál...”, illetve „... azokat a fegyverként használható eszközöket...”, továbbá „E felfegyverkezett csapatok jelenlétét a rendőrség képtelen kezelni...”.³¹ Ezekből az indokokból megállapítható, hogy a Javaslat 1 esetében annak benyújtói együtt kezelik a fegyvereket és a közbiztonságra különösen veszélyes eszközöket, ugyanakkor a közbiztonságra veszélyes eszközökkel nem foglalkoznak. A Javaslat 1 révén említett tényállás célja a „közbiztonság valódi megteremtése” lenne, a kriminalizáció indoka kizárólag a közbiztonság lett volna ebben az esetleg. A Javaslat 1 ugyanakkor nem került elfogadásra, tekintettel arra, hogy annak tárgysorozatba vételét az Országgyűlés Alkotmányügyi Bizottsága elutasította, és ennek alapján az Országgyűlés nem is tárgyalta.³²

Ezen sikertelen kriminalizálási kísérletet követően 2020 augusztusában került benyújtásra egy újabb, a Btk-t módosítani tervezett törvényjavaslat (a továbbiakban: Javaslat 2),³³ amely a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök kriminalizálását végezte volna el. A Javaslat 2-ben foglaltak szerint a Btk. kiegészülne egy új, közbiztonság elleni bűncselekménnyel, a visszaélés közbiztonságra különösen veszélyes eszköz bűncselekményével. Az új bűncselekmény vétségnek (!) minősülne és visszautalna a Kkvekr-re; az abban foglalt eszközök birtoklására, szállítására, forgalmazására vonatkozó szabályok megsértését büntetné.³⁴ Ugyanakkor Javaslat 2 Általános indokolásának első bekezdése, különösen a „*felfegyverkezve elkövetett erőszakos bűncselekmények elszaporodottsága*” kitétel mutat rá arra, hogy a

²⁹ Jelen tanulmány keretében kizárólag a Btk-t érintő tervezett módosításokat mutatom be, tehát nem foglalkozom a régi Btk-t érintő tervezett bűncselekménnyel.

³⁰ T/9709. számú törvényjavaslat az egyes büntető törvények módosításáról szóló 2013. évi ... törvény 2. §

³¹ T/9709. számú törvényjavaslat Általános indokolás második bekezdés

³² Forrás: https://www.parlament.hu/web/guest/iromanyok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_p_id=hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_auth=5PLLkbqT&_hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D39%26p_izon%3D9709 (Letöltés dátuma: 2021. január 12.)

³³ T/12091. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény módosításáról

³⁴ A teljes tényállás: „*Visszaélés közbiztonságra különösen veszélyes eszközzel 339/A. § Az a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt elítélt és a büntetett előlélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól nem mentesült személy, aki a külön jogszabályban meghatározott, a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök birtoklására, szállítására, forgalmazására vonatkozó szabályokat megszegi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” T/12091. számú törvényjavaslat 1. §

Javaslat benyújtója a „*felfegyverkezve*” minősítés körébe tartozó eszközöket és a közbiztonságra különösen veszélyes eszközöket viszonylag egyformán kezeli, nem egyértelműek a különbségek számára.

A Javaslát 1-2 indoklásait megvizsgálva megállapítható, hogy a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök kriminalizálását a jogalkotó mindkét esetben a közbiztonság megteremtése érdekében végezte volna el, az ilyen eszközöket fegyverként kezelte és emiatt látta szükségét a régi Btk., illetve a Btk. kiegészítésének. A Javaslát 1 ugyanakkor általánosságban rendelkezett a közbiztonságra különösen veszélyes eszközökről, míg a Javaslát 2 kifejezetten rögzíti, hogy a vagyon elleni erőszak bűncselekmények elkövetése révén növekedett a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök körébe tartozó eszközök száma és a Szabstv-ben foglalt szabálysértéshez kapcsolódó pénzbírság mértéke nem rendelkezik elegendő visszatartó erővel.³⁵

Összehasonlítva a két törvényjavaslatot a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök kriminalizálása vonatkozásában, az alábbi³⁶ hasonlóságok, illetve eltérések emelhetők ki, figyelemmel a törvényi tényállás egyes elemeire:

	Javaslat 1	Javaslat 2
Jogi tárgy	Közbiztonság	Közbiztonság
Elkövetési tárgy	Közbiztonságra különösen veszélyes eszköz	Közbiztonságra különösen veszélyes eszköz
Passzív alany	-	-
Elkövetési magatartás	Tevés: - birtoklás	Tevés: - birtoklás; - szállítás; - forgalmazás
Szituációs elemek	-	-
Ok-okozati összefüggés	-	-
Eredmény	-	-
Alany	Speciális: - személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetője; - közveszélyt okozó bűncselekmény elkövetője; - fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény elkövetője	Speciális: - szándékos bűncselekmény miatt elítélt elkövető

³⁵ T/12091. számú törvényjavaslat Általános indokolás második, harmadik és negyedik bekezdés

³⁶ A táblázat a jogszabályok alapján saját adatgyűjtés- és feldolgozás eredménye.

Bűnösség	Szándékos	Szándékos
Motívum, célzat	-	-

A táblázatban foglaltak alapján megállapítható, hogy az eltérés a Javaslat 1-ben és a Javaslat 2-ben foglalt bűncselekmények törvényi tényállása között az elkövetési magatartás és az alany körében jelentkezik. A Javaslat 1 esetében az elkövetési magatartás ugyanakkor csak a birtoklást foglalja magában, míg a Javaslat 2 ennél bővebb, és a szállítást, illetve a forgalmazást is magába foglalja. Az alanyokat vizsgálva megállapítható, hogy mindkét esetben speciális alanyokról lehet beszélni. Emellett a Javaslat 2 bővebbnek tekinthető, hiszen minden szándékos bűncselekmény jogerősen elítélt elkövetője esetében lehetőséget ad büntetés kiszabására; a Javaslat 1 esetében ugyanakkor két, személy elleni erőszakos bűncselekmény (emberölés és testi sértés) esetében a gondatlan elkövetés sem zárható ki.

Az egyes törvényjavaslatokban említett büntetési tételeket megvizsgálva megállapítható, hogy a Javaslat 1 büntettként minősítette a bűncselekményt és három évig terjedő szabadságvesztés kiszabását is lehetővé tette volna; ugyanakkor a Javaslat 2 vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés kiszabását tartaná megfelelőnek. Ugyancsak eltérésként jelenik meg a két törvényjavaslat között a minősítő körülmények megléte, hiszen Javaslat 1 csoportos elkövetés esetén büntetési tételként három évtől öt évig terjedő szabadságvesztést határozott meg. Javaslat 1 nem tartalmaz minősített esetet.

Érdekességként emelhető ki, hogy a Javaslat 1 esetében meghatározásra került, hogy mely bűncselekmények minősülnek az újonnan beiktatandó bűncselekmény alapját meghatározó személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekménynek, ugyanakkor egyáltalán nem foglalkozott a „*fegyveresen*” minősítő körülménnyel, és úgy határozta meg az egyes fegyverrel kapcsolatos bűncselekményeket, hogy egyes esetekben az adott bűncselekmény elkövethető fegyveresen (az emberrablás, a személyi szabadság megsértése, a hivatalos személy elleni erőszak és kapcsolódó bűncselekmények, a közérdekű üzem működésének megzavarása, a rablás és az önbírászkodás bűncselekménye)³⁷, míg a többi esetben nem, bár egyes esetekben akkor is megállapítható a kapcsolat a fegyverrel.

Így a fegyverrel való kapcsolat fennállása megállapíthatónak tekinthető a „visszaéléses” bűncselekmények esetében, függetlenül attól, hogy a Btk. alapvetően a műszaki fegyverfogalmat használja, nem pedig egyszerre a műszaki és nem műszaki fegyverfogalmat.³⁸

³⁷ A jelenleg – 2022. február 17. napján – hatályos Btk-ban foglaltak szerint összesen tizenkilenc bűncselekmény követhető el fegyveresen, amelyből kettő (határozás bűncselekmények) nem szerepeltek még a Javaslat 1 benyújtása idején a Btk.-ban. Tehát a tizenhét bűncselekményből összesen nyolc fegyverrel elkövethető bűncselekmény szerepelt törvényjavaslatban, mint fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény.

³⁸ A műszaki és nem műszaki értelemben vett fegyverek megkülönböztetése alapvetően a német és az osztrák büntetőjogban rendelkezik kiemelt jelentőséggel, amikor a minősítő körülményként megjelölt „*fegyverrel*” elkövetés esetében el kell különíteni az egyes fegyvertípusokat, mivel a német és az osztrák büntetőjog a vonatkozó büntető törvénykönyvekben nem határozza meg külön a fegyverek típusait.

Lényegesen megnehezítette volna ezen két törvényjavaslat valamelyikének hatályba lépése a jogalkalmazó munkáját, figyelemmel az értelmezési kérdésekre a felfegyverkezve minősítés vonatkozásában, az egyes eszközcsoportokban megjelenő áttekintéseket is vizsgálva. Ezen átfedések miatt esetlegesen felmerülő ellentmondásokat alapvetően a két jogintézmény eltérő természete oldotta volna fel, hiszen a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök kriminalizálása egy új tényállást eredményezett volna, viszonylag jól meghatározott eszközcsoporttal, míg a jelenleg is létező felfegyverkezve minősítés továbbra is „csupán” egy minősítő körülmény maradt volna, amely többletelemként nem jelent volna meg az új tényállásban, attól továbbra is teljesen független maradt volna. Figyelemmel a minősítés jogszabályi fogalmára, felmerülhet kérdésként, hogy ténylegesen milyen okból válhat szükségessé ezen új bűncselekmény Btk-ba iktatása, illetve alkalmazása. Ennek véleményem szerint több oka is lehet: egyfelől a felfegyverkezve elkövethető bűncselekmények köre egyértelműen meghatározásra került a Btk.-ban, így azokban az esetekben a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök birtoklása (magánál tartás) megvalósul. Az új bűncselekményt a „*felfegyverkezve*” minősítéstől alapvetően az különbözteti meg, hogy az új tényállás kizárólag a birtoklásra, szállításra és forgalmazásra vonatkozó szabályok megszegését szankcionálja, tehát nem tartalmaz célt, míg a minősítés esetében a közbiztonságra különösen veszélyes eszköz magánál tartására az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében kerül sor.

Ennek alapján megállapítható, hogy a jogalkotó célja alapvetően a lőfegyverrel vagy lőszerral visszaélés bűncselekményének mintájára egy új tényállás Btk-ba iktatása lett volna, amelynek elméleti háttere megalapozottnak tekinthető, gyakorlati érvényesülése ugyanakkor mindenképp akadályokba fog ütközni. Egyrészt azért, mert rendkívül nehéz lesz ellenőrizni a különösen veszélyes eszközökre vonatkozó magatartási szabályok megszegését,³⁹ másrészt pedig a speciális alany miatt megállapított szándékossági előfeltétel minden esetben nehezítő tényezőként jelenik meg. A Javaslat 2 ugyanakkor nem került elfogadásra, 2021. március elején történt meg a tárgysorozatba vétel, azonban a Javaslat 2 elfogadására nem került sor, az

A jelenlegi német álláspont szerint a műszaki értelemben vett fegyverek közé tartozik minden szűrő- és vágófegyver, ütőfegyver, továbbá a lőfegyver is; tehát minden testi, mozdítható eszköz, amelyek kialakítása és objektív jellege miatt támadásra vagy védekezésre felhasználása során súlyos sérüléseket képes okozni, és amely műszakilag meghatározott és rendeltetésszerű használatra alkalmas. Ezzel szemben a nem műszaki értelemben vett fegyverek közé azok a fegyverek tartoznak, amelyek testi mozdítható eszközök és amelyek felhasználási módjait tekintve az egyes esetekben a támadásra vagy védekezésre felhasználás során az embernek komoly sérüléseket képesek okozni, azonban felhasználásukra nem minden esetben rendeltetésszerűen kerül sor.

Stock Kurt: Die Waffe im Deutschen Reichsstrafgesetzbuch (Begriff und Bedeutung als Strafschärfungsgrund), Doktori értekezés, Würzburg, 1929., 14., 20-21.

³⁹ Erre vonatkozóan egy viszonylag abszurd példa említhető a vadászat területéről: a gépjárművéhez visszatérő vadászt ellenőrzi a rendőr, aki a gépjárműben nem megfelelően tárolt zsigerelelkést vagy bozótvágót talál és mivel a vadász nem megfelelően, a Kkvekr. rendelkezéseivel összhangban tárolta az eszközöket, elkobozza azokat, pénzbírságot szab ki, továbbá a fegyvertartási engedély elvételére is sor kerül. Szép Viktor: A közbiztonságra különösen veszélyes! *Nimród: vadászújság*, 2009. (97. évf.), 7. sz., 15. Megjegyzendő azonban, hogy az idézett példa bekövetkezésének valószínűsége meglehetősen kicsinek tekinthető, főleg vadászterületeken.

Igazságügyi Bizottság a tárgysorozatba vételt elutasította és ennek eredményeként az Országgyűlés sem tárgyalta a Javaslat 2-öt.

Így viszont a jogalkotó továbbra is adós maradt a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök Btk-ba történő beemelésével és ezen eszközökhöz kapcsolódó egyes magatartások kriminalizálásával. Ez ugyanakkor nem feltétlenül tekinthető hátránynak, hiszen – a már említettek szerint – a közbiztonságra (különösen) veszélyes eszközök jelentős része megjelenik a Btk-ban valamilyen tényállási formában vagy minősítő körülményként, így érdemben nem feltétlenül jelentett volna többletelemet a Btk-ba egy újabb „visszaélés”, nehezen érvényesíthető tényállás beiktatása.

3. Összefoglalás

A fentiek alapján megállapítható, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazó nem foglalkozott a közbiztonságra veszélyes eszközök részletes szabályozásával és értelmezésével, kizárólag egy áttekintő felsorolást adott róluk egy ágazati jogszabályban, amelynek eredményeként ezek az eszközök egyáltalán nem jelennek meg érdemi módon a joggyakorlatban.

Ezzel szemben a közbiztonságra különösen veszélyes eszközök már lényegesen nagyobb jelentőséggel rendelkeznek ágazati szinten és büntetőjogi-szabálysértési szinten is, még akkor is, ha a szabálysértési jogban már létező tényállás a gyakorlatban nem tekinthető különösebben relevánsnak. A jogalkotó a korábbi szabálysértés tényállásának kriminalizálásával igyekezne szabályozni az elterjedtnek tekinthető különösen veszélyes eszközök mindennapi használatát, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az újonnan beiktatandó tényállás alkalmazási nehézségeit és érvényesülésének kihívásait.

Tekintettel a már létező és többé-kevésbé hatékonyan alkalmazható „visszaélés” tényállásokra, érdemi kérdésként merülhet fel, hogy ténylegesen szükség van-e egy ilyen, nem megfelelően megalkotott és gyakorlati nehézségekkel szembenező bűncselekmény megalkotására vagy célszerűbb inkább a már létező szabálysértést olyan formában módosítani, hogy az hatékonyabb jogvédelmet tudjon biztosítani. Figyelemmel a jelen tanulmány keretei között bemutatott jogszabályokra és joggyakorlatra, a kielégítő mértékű jogvédelem elérése érdekében célszerűbb lenne inkább a Szabstv. megfelelő módosítása ezen a területen, és a Btk. módosítás elutasítása.

Irodalomjegyzék

- Korinek László: A társadalom emésztési zavara, avagy a közbiztonság és bűnügyi helyzet Magyarországon, *Magyarország politikai évkönyve*, 1998.
- Madai Sándor: *Kommentár az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelethez*, Budapest, Opten Kiadó, 2011.
- Minkó-Miskovics Mariann: Eszközhasználat az új gyűlekezési törvényben, *Közjogi Szemle*, 2020., 3. sz., 50-56.

-
- Podoletz Léna: A közrend és a közbiztonság fogalmának értelmezése Concha Győzőnél, *Jogi tanulmányok*, 2014., 1. sz., 394-401.
 - Németh Zsolt: A közbiztonság kriminológiai aspektusai, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2012., 74. sz., 365-375.
 - Budavári Árpád: A közbiztonság köleveése, *Belügyi Szemle*, 2012., 11. sz. 70-98.
 - Hajas Barnabás: „Eszközhasználó” gyülekezők. In Gerencsér Balázs - Takács Péter (szerk.): *Ratio Legis - Ratio Iuris. Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szent István Társulat, Budapest, 2011. Székely István: A közbiztonságra különösen veszélyes eszköz, *Nimród: vadászújság*, 2010., 11. sz., 36.
 - Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam, *Jog, állam, politika*, 2009., 3. sz. 173-196.;
 - Szép Viktor: A közbiztonságra különösen veszélyes! *Nimród: vadászújság*, 2009., 7. sz., 15.
 - Irk Ferenc: A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője, *Kriminológiai Tanulmányok*, 2003., 40. kötet, 160-178.
 - Balla Zoltán: Rendészet, rendőrség, belső rend, közbiztonság, *Jogtudományi Közöny*, 2000., 10. sz., 419-422.
 - Dr. Minkó-Miskovics Mariann: A „fegyveresen” és „felfegyverkezve” minősítő körülmények megjelenése a magyar, a német és az osztrák büntetőjogban, Doktori értekezés, Debrecen, 2018.
 - Stock Kurt: *Die Waffe im Deutschen Reichsstrafgesetzbuch (Begriff und Bedeutung als Strafschärfungsgrund)*, Doktori értekezés, Würzburg, 1929.
-
-

A vagyoni elégtétel lehetséges jogalkalmazási kérdései és válaszlehetőségei

Boda Zoltán*

Jelen tanulmányomban leginkább a 2022. január 1. napján hatályba lépő, a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. (Pevtv.) törvény azon rendelkezéseit igyekszem számba venni (és azokra lehetséges válaszokat adni), amelyek megítélése a törvény mindennapos alkalmazása előtt már előre nehézkesnek tűnhet. A konkrét jogalkalmazási gyakorlat hiányában egyelőre mondhatni vitaindító jelleggel teszem fel kérdéseim és fogalmazom meg néhány pontom a saját véleményemet, hangsúlyozva, hogy az bizonyosan túri a szakmai vitát. Ezen új kártérítési jellegű jogorvoslati jogintézmény kitüntetett figyelemre számíthat a jogkereső állampolgárok felől is, hiszen érzékeny maga a téma is, amikor arról beszélünk, hogy a bíróságok rendeltetésükkel ellentétes módon jogellenes magatartást tanúsítanak és felróhatóan kárt okoznak azáltal, hogy egyes eljárások ésszerűtlen ideig húzódnak.

Kulcsszavak: vagyoni elégtétel, eljárások elhúzódása, polgári per, alapjog, időtartam, bíróság

The possible law enforcement questions and answers of the property compensation

In my study I analyze the Pevtv., which enters to force on 1st of January 2022 and I try to give answers of those questions, which will give birth to controversy in the daily judicial exercise. I formulate my opinion in the deficit of the case law, and I emphasize that it tolerates the professional conversation. I think that this new compensation expects attention from the citizens, because it is a sensitive topic, when we talk about that courts make damages against their function with long proceedings.

Key words: property compensation, protracted, civil procedure, fundamental right, period, court

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1946>

1. Bevezetés

Bár az ilyen tárgyú kérelmek még nem árasztották el az elbírálásukra kijelölt két (Debreceni és Pécsi) Törvényszéket, azonban úgy vélem, hogy talán indokolt lehet számba venni a jogszabály azon rendelkezéseit, amelyek jó eséllyel a jövőbeni

* Phd-hallgató (Debreceni Egyetem Márton Géza Doktori Iskola), bírósági titkár (Debreceni Törvényszék).

jogalkalmazási gyakorlatot kihívás elé állíthatják.

A Pevtv. csupán – a törvény tárgyi hatálya alól kivéve a közigazgatási pereket és a büntetőeljárásokat – a polgári peres eljárás észszerű határidőn belül történő befejezéséhez fűződő alapvető jogot helyezi speciális jogvédelem alá, szabályozza az alapjogsérelem vagyoni (pénzbeli) elégtétellel történő kompenzálását, illetve az ennek érvényesítését lehetővé tevő eljárást.

Vagyoni elégtétel néven új jogkövetkezményt határoz meg az alapjogi sérelem kompenzálására, ezzel elhatárolja ezt a vagyoni kompenzációt a kártalanítás, kártérítés, sérelemdíj jogintézményeitől. A jogalkotót kezét valóban nem köthették meg az eddigi jogintézmények, tehát nem volt muszáj feltétlenül ezek közül választania.¹

Az új jogkövetkezmény meghatározását az a cél is vezérelte, hogy a bírósági eljárás észszerű határidőn belül történő befejezéséhez fűződő alapvető jog sérelme olyan feltétlen helytállási kötelezettséget teremtsen, amely alól nem lehet mentesülni a Ptk. kártérítésre irányadó szabályai szerint. Ez egybevág az EJEB gyakorlatával, amely nem a kompenzáció elvét, hanem a sérelem-büntetés arányosságának elvét vallja².

Mivel a Ptk.-ban a sérelemdíj és a kártalanítás utaló normái több ponton visszautalnak - előbbi a felelősség megállapításával és a sérelemdíj összegszerűségével, utóbbi a kártalanítás módjával és mértékével kapcsolatban - az alkalmazott kártérítési jogra, ezért a jogalkotó szerint dogmatikailag helytállóbb e jogintézményektől eltérő terminológiát használni az alapjog megsértéséhez fűződő jogkövetkezmény elnevezésére. Az új sui generis jogintézmény bevezetésével kívánják különválasztani ezt az alapjogvédelmet a személyiségi jogi védelemtől is, elismerve ezzel a jogirodalomban és a bírósági joggyakorlatban uralkodó felfogást.³ Leszögezte ugyanakkor a jogalkotó, hogy nem valamely kár okozása vagy személyiségi jog megsértése - hanem meghatározott alapjog megsértése - a vagyoni elégtétel megítélésének az alapja, ezért a vagyoni elégtétel igénylése nem érinti a félnek azt a jogát, hogy a Ptk.-nak a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősségre vonatkozó szabálya [Ptk. 6:549. § (1) bek.], illetve a Ptk. 2:52. §-a szerinti sérelemdíj érvényesítésére vonatkozó szabálya szerint pert indítson a bírósági eljárás elhúzódásával összefüggésben őt ért kár, illetve nemvagyoni sérelem orvoslása érdekében.⁴

A vagyoni elégtétel alapjául szolgáló bírósági eljárásban elsőfokon eljáró bírósággal szemben érvényesíthető igény akként, hogy mindig a jogi személy bírósággal szemben kell fellépni, amelynek elnöke az elhúzódó ügyben eljáró bíróság bírái tekintetében a munkáltatói jogokat gyakorolja.⁵ E körben talán szerencsésebb

¹ Lásd: 3157/2019. (VII. 3.) AB végzés, Indokolás [20]

² Egy korábbi határozatában még a Kúria is ezen álláspontot tette magáévá, hiszen úgy érvelt, hogy ha az alapjogi sérelem megtörtént, akkor a kompenzálendő hátrány is bekövetkezik. (Kúria Pfv.20.678/2011/3.)

³ Pedig ezzel kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy a személyiségvédelem szubjektív eszköze, a nem vagyoni kártérítés (sérelemdíj) erkölcsi károkat hivatott orvosolni és az alapjogi sérelem is erkölcsi károkat okoz.

⁴ Általános indokolás 10-11. old.

⁵ Ha tehát elsőfokon járásbíróság járt el, akkor az a jogi személy törvényszék lesz az eljárásban a

lett volna az EJEB gyakorlatának megfelelően az *állammal szembeni* igényérvényesítés rögzítése vagy legalábbis külön rögzíteni, hogy a vagyoni elégtétel megfizetésére az állam köteles.⁶

2. A részletszabályokról

2.1. A figyelembe veendő bírósági eljárás időtartamának és az ésszerűnek minősülő időtartamnak a számítására. A 2-6.§-ban kerülnek rögzítésre a figyelembe veendő bírósági eljárás időtartamának és az ésszerűnek minősülő időtartamnak a számítására vonatkozó részletszabályok. Általánosságban, főszabályként rögzíti a bírósági eljárás időtartamát, amelyhez az eljárás elhúzódságának kompenzálását szolgáló vagyoni elégtétel összegszerűsége igazodik [2.§ (1), (2) bek.].

A 6.§ kiemelten fontos szabályokat fektet le, meghatározza azokat *az ésszerűnek tekinthető időtartamokat*, amelyeknek feltétlenül elégségesnek kell lenniük ahhoz, hogy a bíróság az adott ügyben a megalapozott döntéséhez szükséges eljárási cselekményeket lefolytassa, vagy lefolytathassa. Ezen időtartamok túllépése az, amit a jogalkotó a bírósági eljárás tekintetében objektív szempontból olyannak tekint, amely alkalmas az alapvető jog megsértésére.

Az általánosan elégségesnek minősített időtartam főszabálya alóli kivételként azonban, ha az egyedi ügy körülményei indokolják, a kompenzációt elbíráló bíróság – bírói mérlegelés alapján – rövidebb időtartamban is meghatározhatja az adott eljárás vagy eljárási szakasz lefolytatásához szükséges ésszerű időtartamot. Ugyanakkor hosszabb időtartamban is meghatározhatja, ha perújítási eljárást is hozzá kell számítani az alapul szolgáló bírósági eljárás időtartamához és az egyedi ügy összes körülményének értékelése alapján erre a következtetésre jut [6.§ (5)-(6) bek.].

A Pevtv. ugyanakkor annak ellenére határoz meg objektív időtartamot, hogy az ésszerű időn belüli eljárás időtartamára vonatkozóan az eljárásoktól teljesen független meghatározás nem létezik, ez mindig a konkrét eljárás komplexitásához mérten relatív időtényezőt jelent, melynek meghatározására irányuló folyamatban csak „iránytűt” adhat az EJEB vonatkozó joggyakorlata. Ki kell emelni azt is, hogy az EJEB szerint az eljárás egésze a kiindulási pont, ezért álláspontom szerint azon hazai szabályozás, amely ráadásul eljárási szakaszokra bontja le a vizsgálandó időtartamot, jelentősen túlmutat az EJEB elvárásain és gyakorlatán.

Meg kell jegyezni tehát, hogy ezen hazai megoldás összességében is és részleteiben is ellentétes a strasbourgi gyakorlattal, amely szerint az ilyen ügyek

kérelmezett, amelyek illetékességi területén az elsőfokon eljáró bíróság található [9.§ (1) bek.].

⁶ *Mint a Bv.tv. szerinti alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanításnál (Bv.tv. 75/B.§ (3) bek.)*

⁷ Annak eldöntése, hogy az ésszerű határidőt túllépték-e, nem egyszerűen a szóban forgó időszak számításba vételétől függ. (Szabó Győző – Nagy Gábor (szerk.): *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjogról*. Budapest, HVG-ORAC, 1999, 112. o.)

elbírálásának alapja soha nem az eljárás objektív időtartama^{8,9}. Tehát önmagában az eljárás hosszú időtartama még nem jelenti azt, hogy az eljárás elhúzódott és a bíróságok egyezményesértést követtek el, ugyanis az EJEE 6. cikk. 1. bekezdése valóban megköveteli, hogy az eljárás jó ütemben haladjon előre, de az EJEB szerint ez nem mehet a megfelelő szintű igazságszolgáltatási tevékenység biztosításának a rovására¹⁰ és a tagállamok feladata az említett két alapvető szempont közötti megfelelő egyensúly megtalálása.¹¹

A Pevtv. pedig egzakt időtartamokat határoz meg ezzel szemben, amelyek túllépését a jogalkotó a bírósági eljárás tekintetében olyannak tekint, amely „önmagában” alkalmas az alapvető jog megsértésére.¹²

Ki kell emelni, hogy *a folyamatban lévő¹³ és befejezett ügy* kapcsolatban is érvényesíthető a vagyoni elégtétel iránti igény, *akár a teljes bírósági eljárás időtartama, akár annak valamely eljárási szakasza* meghaladja a meghatározott észszerű időtartamot.

A Pevtv. 21.§-ában foglaltak azonban álláspontom szerint akár eltérő véleményeket is szülhetnek, amikor arra a kérdésre keressük a választ, hogy érvényesíthető -e igény 2022-ben olyan eljárásokkal összefüggésben, amelyek a törvény hatálybalépésnek napján folyamatban lévőnek minősülnek. A Pevtv. 21.§ (3) bekezdése ugyanis – legalábbis számomra – nem egyértelmű abban a tekintetben, hogy az nem szűkíti azt, hogy ha az eljárás 2021. december 31-én folyamatban lévőnek minősül, és 2022-ben jogerősen befejeződött, lehessen helye bármilyen igényérvényesítésnek vagy éppen ellenkezőleg: ha az egyes részzszakaszok (elsőfok, másodfok) már befejeződtek, a 21.§ (3) bekezdés kizárja az igényérvényesítést és 2022-ben önmagában egyes eljárási szakaszok elhúzódása miatt nem lehet kérelmet előterjeszteni. Erre a kérdésre később, a Záró rendelkezések körében még visszatérek, előzetesen azonban megfogalmaznám a saját véleményemet, amely szerint a vagyoni elégtétel iránti igénynek a 2022. évben kizárólag jogerősen

⁸ Grád András: *A Strasbourgi Emberi Jogi Bíraskodás Kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2005, 785. o.

⁹ Lásd még pl.: 3027/2018. (II. 6.) AB határozat, Indokolás [55]

¹⁰ EJEB Grujovic kontra Szerbia, (25381/12), 2015. július 21. ítélet, 65–66. pontok

¹¹ EJEB Gankin és mások kontra Oroszország, (2430/06, 1454/08, 11670/10, 12938/12), 2016. május 31. ítélet, 26. pont

¹² Ezen időtartam ugyanakkor árnyalódik a részletszabályok szintjén (lásd később pl. 6.§ (5)-(6) bek. és a 15.§ (3), (4), (5) bek.).

¹³ Folyamatban lévő ügy esetén azonban az igényérvényesítés feltétele, hogy az észszerűnek minősített időtartamot a pertartam vagy az adott eljárási szakasz tartama meghaladja. Érvényesül azonban egyfajta korlátozás azzal, hogy egy meghatározott időszakra vonatkozó kompenzáció megítélésétől számított legalább egy év elteltével lehet ugyanazon folyamatban lévő ügygel összefüggésben újabb időszakra vonatkozó kérelmet előterjeszteni [11.§ (2)-(4) bek.].

Érdekes ugyanakkor az, hogy vajon a Pevtv. 11. § (6) bekezdése szerinti határidőt hogyan befolyásolja az, hogy a jogvesztő határidőn belül még nem járt le a perújítási kérelem előterjesztésének hathónapos határideje, illetve nem ismert a felülvizsgálati kérelem előterjesztése esetén a felülvizsgálati eljárás eredménye? Mivel 2022. december 31-ig folyamatban lévő ügyben nem lehet igényt érvényesíteni, a kérelmet vissza kell utasítani, illetve az eljárást meg kell szüntetni a Pp. 176.§ (1) bekezdés f) pontja és a Pp.241.§ (1) bekezdése a) pontja alapján. 2023. január 1. napjától azonban az egyes eljárási szakaszok tekintetében külön is érvényesíthető igény, ha azok meghaladták az észszerű időtartamot, ezért az igényt el kell bírálni, a többletigények a későbbiek során – a Pevtv. 8.§ (3) bekezdése alapján – külön érvényesíthetők.

befejezett bírósági eljárással összefüggő érvényesíthetősége alól a (3) bekezdés kivételt alapoz meg: ha 2022. január 1-jéig az elhúzóadás miatti kérelmet az EJB nyilvántartásba vette, úgy négyhónapos jogvesztő határidőn belül a vagyoni elégtétel iránti igény akkor is érvényesíthető, ha az eljárás folyamatban van.

A bírósági eljárás vagy eljárási szakasz időtartamának számítása kapcsán speciális részletszabályokat fektet le ugyanakkor a törvény *a megismételt eljárás, a közbenső ítélet és a perújítási eljárás* esetén [Pevtv. 3.§ (4)-(5) bekezdés, 4.§, 5.§ (1), (3) bekezdés] és számba kell venni a *felülvizsgálati eljárással*, valamint a *jogegységi panasz eljárással* kapcsolatos egyéb szabályokat is.

A bírósági eljárás időtartamához hozzá kell számítani a *megismételt eljárás* (vagy megismételt eljárási szakasz) időtartamát és a jogerős közbenső ítélet meghozatalát követő eljárás időtartamát. Ennek kapcsán érdemes hangsúlyozni, hogy bármilyen eljárás eredményeképpen kerül is sor a bírósági eljárás meghatározott szakaszának megisméltlésére, azt a bírósági eljárás időtartamához hozzá kell számítani, mégpedig ahhoz az eljárási szakaszhoz, amelynek megisméltlésére vonatkozik.

A jogerős *közbenső ítélet* meghozatalát követően pedig értelemszerűen a követelés összezszerúségének megállapítására irányuló elsőfokú eljárás időtartamát is hozzá kell számítani a közbenső ítélet meghozatala érdekében korábban lefolytatott elsőfokú eljárás időtartamához. Ez lehet irányadó a másodfokú eljárásokra is. Álláspontom szerint a megismételt elsőfokú eljárás ugyanakkor nem minősül a bírósági eljárást megkezdő elsőfokú eljárásnak, hiszen ekkor már a bírósági eljárás folyamatban van, ezért annak kezdőnapja a folyamatban lévő eljárás időtartamába számít be.

A szabályozás a *perújítás* esetén a bíróság által megengedett perújítási eljárás időtartamát engedi beszámítani a bírósági eljárás összeszámítható időtartamába. A bírósági eljárás e törvény szerint számított időtartamába ugyanakkor nem számítandó bele az eljárást befejező jogerős határozat közlése és a perújítási kérelem előterjesztésének napja közötti időtartam, tekintettel arra, hogy a perújítási eljárás olyan rendkívüli - nem fellebbeviteli jellegű - perorvoslat, amely esetlegesen, sajátos okok fennállása esetén, akár a jogerős határozat meghozatalát követő hosszabb idő (például 5 év) elteltével kerül megindításra, nem a korábbi ítélet jogi tévedéseinek kiküszöbölésére szolgál. Ugyancsak nem indokolt - a fellebbezési eljáráshoz hasonlóan - lehetőséget biztosítani az alaptalan perújítási kérelem alapján lefolytatott eljárás időtartamának beszámítására, amely esetben nem kerül sor a kérelem érdemi vizsgálatára. E szabályozás indoka a visszaélések elkerülése, annak megakadályozása, hogy az igényérvényesítést ne alapozhassa meg alaptalan eljárásiindítás. A perújítási eljárás eljárási szakaszai (például elsőfokú vagy másodfokú eljárás) a törvény alapján önálló eljárási szakaszoknak minősülnek, vagyis azokat - a megisméltelt eljárásra vonatkozó szabályoktól eltérően - nem kell a perújítás alapjául szolgáló eljárás eljárási szakaszainak (elsőfokú, másodfokú, felülvizsgálati eljárás) időtartamához hozzászámítani.

A perújítási eljárás esetén – ha a bíróság a perújítást megengedi – a teljes bírósági eljárás számított időtartama az alapeljárás számított időtartamának (keresetlevél benyújtást követő naptól a jogerős határozat közléséig terjedő időszak) és a perújítási eljárás számított időtartamának (a perújítási kérelem benyújtásától a

jogerős határozat közléséig terjedő időszak) összege. A perújítási eljárás időtartama csak a teljes eljárás számított időtartamát növeli meg, de az alapeljárás eljárási szakaszainak időtartamát nem. A perújítási eljárás egyes eljárási szakaszainak elhúzódása önállóan alapot ad vagyoni elégtételre.

A fellebbezési és perújítási eljárás időtartamának szabályozásához igazodó szabályok kerülnek meghatározásra a *felülvizsgálati eljárás* időtartamának számításával összefüggésben is: érdemi vizsgálat esetén a felülvizsgálati eljárás időtartama hozzászámítódik az alapeljárás teljes időtartamához, beleértve az alapeljárás befejezésétől a felülvizsgálat kezdeményezéséig tartó időszakot is (alaptalan eljárásindítás esetén ugyanakkor nem kerül sor a felülvizsgálati eljárás időtartamának beszámítására). A szabályozás indoka itt is a visszaélések elkerülése lehet, vagyis annak megakadályozása, hogy az igényérvényesítést ne alapozhassa meg alaptalan eljárásindítás.

Rögzítésre került továbbá, hogy ha a jogerősen befejeződött alapeljárással összefüggésben felülvizsgálati eljárás indul, és annak következményeként a Kúria új eljárás lefolytatásának szükségességéről dönt, a felülvizsgálat, illetve az annak alapján folytatott új eljárás idejét is hozzá kell számítani az alapeljárás Pevtv. szerint számított időtartamához. Ez esetben az alapeljárást megindító irat benyújtásától a felülvizsgálati eljárás befejezéséig, illetve új eljárás lefolytatása esetén az annak során meghozott eljárást befejező jogerős határozat közléséig terjedő időintervallumot kell figyelembe venni.

A törvény meghatározza a *jogegységi panasz eljárás* alapján lefolytatott felülvizsgálati eljárás vagy megismételt eljárási szakaszok időtartamának beszámítására vonatkozó szabályokat is. A jogegységi panasz eljárás ugyanis vezethet a korábbi felülvizsgálati eljárás újbóli lefolytatásához, valamint a megtagadott felülvizsgálat tényleges lefolytatásához is. Ha a megismételt vagy lefolytatott felülvizsgálati eljárás alapján a korábban lefolytatott bírósági eljárás valamely szakaszának vagy szakaszainak megismétlésére is sor kerül, ezeknek időtartama értelemszerűen hozzászámít az e törvény szerint vizsgálandó időtartamhoz.

2.2. A kérelem. A 12.§-ban foglaltakkal összefüggésben egyebekben felmerülnek a pertárgyérték meghatározásán túl a perköltségviselésnek a szabályai a „részleges pernyertesség” (részben eredményes kérelem) esetére. A nemperes eljárást megindító kérelemnek a törvény 12. § (1) bekezdés g) pontja értelmében tartalmaznia kell a kérelmező által követelt összeget (a kérelmező által számított vagyoni elégtétel összegét), ez tekinthető az érvényesített követelés összegének és egyben a *pertárgy értékének* is, hiszen a pertárgy értéke a Pp. 121. § (1) bekezdése értelmében a keresettel (nemperes eljárásban kérelemmel) érvényesített követelés vagy más jog értéke.

A második kérdés lényege a *Pp. 83. § (3) bekezdésének* alkalmazhatósága. A nemperes eljárásban fennáll a bíróság „mérlegelési” jogköre, amire a Pevtv. 6. § (6) bekezdése és 15. § (5) bekezdése biztosít lehetőséget, ekképp a Pp. 83. § (3) bekezdésének alkalmazása sem tűnik aggályosnak.

A 12.§ a Pp. 114. §-ában foglaltakkal összhangban, és a nemperes eljárás sajátosságaira figyelemmel rögzíti a nemperes eljárás megindításához szükséges

kérelem kötelező tartalmi elemeit. Az EJEB előtti és a hazai eljárások párhuzamosságának elkerülése érdekében a fél számára közlési kötelezettséget ír elő azzal összefüggésben, hogy a kérelemben megjelölt bírósági eljárás elhúzódásával kapcsolatban általa kezdeményezett eljárás az EJEB előtt van-e, vagy volt-e folyamatban. Ha a fél igenlően nyilatkozik, akkor a kérelemben nyilatkoznia kell az EJEB-eljárás ügyszámáról, valamint, ha az EJEB a vizsgált eljárással kapcsolatban már meghozta az eljárást befejező határozatát, akkor e határozatot is csatolni kell a kérelemhez.

A törvény egyebekben nem ismétli meg a kérelem visszautasításának Pp. 176. § szerinti eseteit, tekintettel arra, hogy e rendelkezések mögöttesen irányadók a nemperes eljárásban is.

Az *érvényesíteni kíván jog* nem lehet más, mint a vagyoni elégtétel iránti igény [Pevtv. 7.§], a kérelem tárgya, vagyis a petitum pedig a meghatározott pénzösszeg megfizetésére kötelezés iránti kérelem.

Kérdésként merülhet fel, hogy mi a kérelem alapjául szolgáló *elégséges tényállítás*, mi a követendő eljárás, ha a fél számítása hibás? A kérelem alapjául szolgáló elégséges tényállítás álláspontom szerint nem lehet más, mint hivatkozás arra a bírósági eljárásra, vagy a bírósági eljárás eljárési szakaszára, amellyel kapcsolatban igényt kíván érvényesíteni az igényérvényesítő fél, valamint a bírósági eljárás fél szerint számított időtartama, kezdő, befejező időponttal, vagy években, hónapokban, napokban megjelölve. Ha pedig a fél tévesen számítja ki az időtartamot, ez véleményem szerint nem ok hiánypótlásra és nem vet fel anyagi pervezetési kötelezettséget sem, a bíróságnak az érdemi határozatban kell levezetnie a helyes számítást.

A Pp. szerint kötelezően csatolandó mellékleteken kívül az EJEB eljárás esetén a határozatot, egyéb bizonyítékot a kérelmezőnek nem kell csatolnia, a hivatkozott ügy iratait a Pevtv. 13.§ (2) bekezdése alapján a bíróság hivatalból szerzi be. Ha a fél nem hivatkozik EJEB eljárásra, erről nem nyilatkozik, a bíróságnak több intézkedési lehetősége is lehetséges: a Pevtv. 13.§ (2) bekezdése szerinti hivatalbóli vizsgálat folytán:

- 1) a kérelmezőt hiánypótlás keretében nyilatkozattételre kell felhívni, vagy
- 2) minden esetben meg kell keresni az államot képviselő minisztert¹⁴, vagy
- 3) a kérelmezőt hiánypótlás keretében nyilatkozattételre kell felhívni, de az államot képviselő miniszter megkeresése csak akkor szükséges, ha a fél nyilatkozata szerint volt ilyen eljárás, és a kérelmező által becsatolt határozat nem tartalmaz elegendő tény, adatot, amely szükséges a 8.§ (1) és (2) bekezdés szerinti döntéshez.

2.3. Az ellenirat. Az ellenirat kapcsán kérdésként az merülhet fel, hogy milyen tájékoztatással kell kiadni a kérelmet a kérelmezettnek. A Pevtv. 14.§ (1) és (2) bekezdésében írtakat tartalmazó tájékoztatással, vagy azon túl, illetve azzal együtt a Pp. 203.§ (2) bekezdése megfelelő alkalmazására utalással, vagyis azzal a tájékoztatással, hogy ha nem nyilatkozik, a bíróság úgy tekinti, hogy a kérelmet, az

¹⁴ Ugyanis nem eljárási szabálysértés az, ha a Pevtv. 13.§ (3) bekezdése szerinti hivatalbóli vizsgálat folytán minden esetben megkeresi a bíróság az államot képviselő minisztert.

abban foglalt tényállításokat nem vitatja, és a 14.§ (2) bekezdés f) -h) pontokban írtakra hivatkozni nem kíván? Álláspontom szerint utóbbi megoldás helytálló.

Az ellenirattal összefüggésben továbbá felmerül még annak a kérdésnek a megválaszolási igénye is, hogy azt ki kell-e adni a kérelmezőnek? A Pp. 110.§ (2) bekezdése¹⁵ értelmében ugyanis a bíróságnak minden esetben kézbesíteni kell az ellenkérelmet (válaszirat, viszontválaszt is), határidőt biztosítva a nyilatkozattételre (válaszirat, viszontválasz előterjesztésére). Felvetődhet azonban az is, hogy jelen esetben a Pp. általános és a Pevtv. speciális rendelkezései szerint kell eljárni: a beadványokat az ellenérdekű fél részére a Pp. 110.§ (2) bekezdése szerint ki kell adni, a Pevtv. 15. § (1) bekezdése szerint azonban a feleket további nyilatkozattételre – az ellenirat (válaszirat) tartalmától függően – csak akkor kell felhívni, ha az a döntéshez szükséges. Ez esetben a felhívásban meg kell jelölni – a Pp. 198.§ megfelelő alkalmazásával –, hogy mely nyilatkozatot kell a félnek előterjesztenie és figyelmeztetni kell a Pp. 203.§ (2) bekezdésében írtakra is¹⁶.

Minden esetre azt fontos megjegyezni, hogy fentiekől függetlenül attól, hogy szükséges volt-e további perfelvételi irat előterjesztése, az eljárást befejező határozatot minden esetben az ellenirat beérkezésétől számított 3 hónapon belül meg kell hozni [Pevtv.15.§ (2) bekezdése].

2.4. Mérlegelés. A 15.§ szerinti – a 6.§-ban részletezett szabályok kiegészítéseként –, a bíróság érdemi döntésének meghozatalával kapcsolatos különös szabályok *további szempontok mérlegelését* engedik meg, *melyek hatást gyakorolhatnak az alapul fekvő bírósági eljárás figyelembe vehető időtartamára*, ez által a vagyoni elégtétel mértékére. Az általánosan vizsgálandó szempont az, hogy az alapul szolgáló bírósági eljárásban félnek minősülő kérelmező, valamint a bírósági eljárást lefolytató bíróság eljárási cselekménye, illetve mulasztása mennyiben járult hozzá az eljárás elhúzódsához. Azt vizsgálja a bíróság – a kérelem és az ellenirat korlátai között –, hogy volt-e olyan időszak, amely akár a kérelmező, akár a vizsgált bírósági eljárásban eljáró bíróság érdekkörében felmerülő, elhárítható ok miatt szükségtelenül telt el:

- a kérelmező érdekkörébe tartozó ilyen tétlenségi időszakot le kell vonnia a bírósági eljárás időtartamából,¹⁷
- a bíróság érdekkörében felmerült szükségtelen időszakot pedig akkor kell levonni, ha a kérelmező jogszabály által biztosított lehetősége ellenére nem nyújtott be kifogást az eljárás elhúzódsága miatt [15.§ (4) bek.].

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ezzel az a fontos szempont is érvényre

¹⁵ A bíróság köteles lehetővé tenni, hogy a felek minden, az eljárás során előterjesztett kérelmet, a bírósághoz benyújtott okiratot, bizonyítékot megismerhessenek, és azokra nyilatkozhassanak.

¹⁶ Például, ha a kérelmezett szerint a számított időtartam eltér a kérelmező által megjelölt számított időtartamtól, ha a kérelmezett hivatkozik levonandó időszakokra és a figyelembe vehető időtartam ezért eltér a számított időtartamtól, a kérelmezőt nyilatkozattételre erre vonatkozóan kell felhívni. Ha azonban a kérelmezett a kérelemben írtakkal egyezően nyilatkozik a számított időtartamról, nem hivatkozik levonandó időtartamra, a kérelmező további nyilatkozattételre felhívása szükségtelen, a döntés véleményem szerint meghozható.

¹⁷ Például, ha az ellenérdekű felek a vizsgált eljárás szünetelését közösen kérték, azaz saját akaratukból nem haladt előre a folyamatban lévő eljárás. Továbbá ilyen lehet az is, amikor a keresetlevél többszöri visszautasítására (annak érdemi vizsgálatát megelőzően) azért került sor, mert a fél a bíróság hiánypótlási felhívása ellenére nem pótolta kérelme hiányosságait. (15.§-hoz fűzött részletes indokolás)

juthat, amit a Kúria követelt meg, vagyis, hogy a per ésszerű időn belül történő befejezéshez való alapjog sérelmére kapcsán a fél a bíróság köteleességszegéséből eredő elhúzóadás miatt akkor érvényesíthet igényt, ha a fél és a bíróság magatartása miatt bekövetkezett elhúzóadás tartama egymástól elkülöníthető. Ha ugyanis ez az elkülönítés nem lehetséges ugyanis (vagyis a fél és a bíróság magatartása miatti elhúzóadás tartama nem választható szét egymástól), akkor a per elhúzóadását okozó fél nem kérheti számon a bíróságon az eljárás késedelmes voltát.¹⁸

Utalni szükséges e körben arra, hogy a „*kérelem korlátai között*” a kérelemhez kötöttség elvének rögzítését jelenti, vagyis: a bíróság a fél által megjelölt, általa számított időtartamnál hosszabb időtartamra nem állapíthat meg vagyoni elégtételt. Másképp fogalmazva ez azt jelenti, hogy a Pevtv. 12.§ f) és g) pontja szerint a kérelmezőnek a számított időtartamot és ebből kiszámítva az elégtétel összegét is meg kell jelölnie. Ebből az következik, hogy a figyelembe vehető időtartam¹⁹ (a számított időtartam 15.§ (3)-(5)²⁰ bekezdése szerinti levonásokkal csökkentett tartama) nem haladhatja meg a kérelemben írt, vagyoni elégtétel számítás alapjaként figyelembe vett, számított időtartamot.

Ugyanide köthetően szükséges kitérni arra is, hogy mit jelent az „*ellenirat korlátai között*” kitétel. Álláspontom szerint két megállapítást tehetünk:

- a bíróság a kérelmezett által elismert összegű vagyoni elégtételnél alacsonyabb (kevesebb napra, időtartamra számított) összegben nem állapíthatja meg a vagyoni elégtétel összegét és
- csak azoknak az időszakoknak a levonhatóságát kell vizsgálni, melyekre az elleniratban a kérelmezett hivatkozik, a bíróság a számított időtartamból levonható időszakok (napok száma) tekintetében is kötvé van az ellenirathoz²¹.

2.5. Az eljárás elhúzóadása miatti kifogás. A Pp. 157. § (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti kifogás tekintetében nem merül fel komolyabb jogalkalmazási nehézség, azonban a c) pontos kifogás kapcsán, annak előterjesztésének szempontjait a nemperes eljárás kialakuló jogalkalmazásának meg kell határoznia az EJEB gyakorlatára figyelemmel.

A Pevtv. hatálybalépésével „népszerűvé” válhat a jogintézmény, ezt fémjelzi az is, hogy a törvényszöveg egyértelmű, vagyis a kifogás előterjesztésének kötelezettsége független mindentől, attól is, hogy a Pevtv. hatályba lépése előtti időszakra érvényesíti-e valaki a vagyoni elégtétel iránti igényét (még ha a kérelmező a Pevtv.

¹⁸ BH2021. 42.

¹⁹ A bíróságnak akkor is a helyes adatból kell kiindulnia, ha a kérelmező fél a számított időtartamot tévesen jelöli meg.

²⁰ A (3) és a (4) bekezdés szerint az ott meghatározott okból van helye levonásnak, ezen felül az (5) bekezdés alapján a bíróság további levonási lehetőséggel élhet a (3) és (4) bekezdésben nem említett okból, ha erre a kérelmezett hivatkozik. Tehát a kérelmezett hivatkozhat a (3) és (4) bekezdésben írtakon kívüli olyan körülményekre is – mint például a fél vagy a bíróság érdekkörében, vagy mindkettő érdekkörén kívül felmerült, de elháríthatatlan ok miatt bekövetkezett elhúzóadás – amelyek miatt egyes időszakokat figyelmen kívül kell hagyni.

²¹ A kérelmezettnek a figyelembe vehető időtartamot kell megjelölnie, és meg kell jelölnie a fél eljárási cselekményeit vagy mulasztásait, amelyek miatt a levonásnak helye van. Ezzel összefüggésben kell a kérelmezettnek az érdekkörében felmerült ok elháríthatatlan voltára hivatkoznia és azt bizonyítania.

hatályba lépése előtti időszakra is érvényesíti a vagyoni elégtétel iránti igényét, az eljárás elhúzódása miatti kifogás előterjesztésének elmulasztását a terhére kell figyelembe venni).

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a kérelmező szempontjából annak nincs jelentősége, ha a bíróság mulasztása miatt a kérelmező nem, de a perbeli ellenfele terjeszt elő kifogást az eljárás elhúzódása miatt (és azt esetleg a perbíróság alaposnak találja)²².

A Pevtv. 15.§ (4) bekezdésében írt megfogalmazás egyes feleket (későbbi potenciális kérelmezőket) arra sarkallhat, hogy – későbbi vagyoni elégtétel iránti kérelme kedvezőbb elbírálása okán – az eljárás elhúzódása miatti kifogást ugyan terjesszen elő, de azt annak érdemi elbírálása előtt vonja vissza. Álláspontom szerint a jogalkalmazás során érvényre kell juttatni azt, hogy a Pevtv. vélhetően nem a „formális” előterjesztést, hanem a sérelem orvoslására alkalmas kérelem előterjesztését támogatja. Abban az esetben tehát, ha a kérelmező kifogást nyújtott be az eljárás elhúzódása miatt, és utóbb azt visszavonta, akkor a kérelmező érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt, szükségtelenül eltelt időtartamot a figyelembe vehető időtartamból le kell vonni (kivéve, ha a visszavonás oka az volt, hogy a sérelmezett elmulasztott cselekményt a bíróság elvégezte). A formális előterjesztés másik példája lehet az is, ha a fél ugyan terjeszt elő eljárás elhúzódása miatti kifogást, de kvázi érdemi elbírálásra alkalmatlan, mert annyira hiányos. Ebben az esetben a Pp. 115. § (6) bekezdés a) pontját lehet alkalmazni és az eredménytelen felhívást követően is hiányos tartalmú kifogást visszautasítani, és azt a Pevtv. alkalmazása szempontjából úgy tekinteni, mintha a kérelmező nem is terjesztett volna elő eljárás elhúzódása miatti kifogást.

A kifogás előterjesztésének teljes vagy formális hiánya mellett előfordulhat egyéb értékelésre szoruló körülmény is ennek kapcsán. Például, hogy miként kell figyelembe venni azt, ha a kérelmező ugyan terjesztett elő eljárás elhúzódása miatti kifogást, de azt csak a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt eltelt időtartamot követő jelentős késedelemmel teszi? A kérdés nyilván arra az esetre vonatkozik, ha a mulasztás még fennáll, mert annak megszűnését követően benyújtott kifogásnak már nincs relevanciája. A Pp. 157.§ (1) és (2) bekezdésében írt határidő, illetve a (3) bekezdés szerinti észszerű határidő leteltét követő általánosságban elvárható időn belülséget kell mérlegelni annak eldöntésekor, hogy a kifogás előterjesztésére jelentős késedelem nélkül került -e sor. Nemleges válasz esetén úgy vélem, hogy a mulasztásnak a kifogás benyújtásáig eltelt ideje levonható, feltéve, hogy a fél a kifogás előterjesztéséhez szükséges információk birtokában volt, vagy ez elvárható lett volna tőle.

A kifogás előterjesztésével összefüggésben még szükséges a Pevtv. 15.§ (4) bekezdése szerinti „habár arra jogszabályban biztosított lehetősége volt” kitétel is értelmezni. Ugyanis ebből kifolyólag nem automatikus „kötelezettségről” beszélünk,

²² Ugyanis a Pevtv. 15. § (4) bekezdése egyértelműen úgy rendelkezik, hogy a beszámítást az zárja ki, ha a kérelmező nem nyújtott be kifogást az eljárás elhúzódása miatt. Ha a perbeli ellenfele előterjesztette a sérelmezett mulasztás miatt a kifogást, a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt, szükségtelenül eltelt időtartamot le kell vonni a vagyoni elégtétel szempontjából figyelembe vehető időtartamból.

hiszen léteznek olyan késedelmek (esetek) – pl.: ítélet írásba foglalási vagy másodfokú elbírálásra történő felterjesztési késedelem –, amikor nincs jogszabályi lehetőség kifogás előterjesztésére, ugyanakkor a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt szükségtelenül telik el az eljárás előrehaladását nem szolgáló időtartam.

2.6. Összezszerűség. Kérdésként merülhet fel, hogy pontosan mit takar a 372/2021. (VI.30.) Korm.rendelet szerinti „figyelembe vehető” időtartam. Másképp fogalmazva: *milyen módon történik a bírósági eljárás időtartamának számítása, illetve az ésszerű időtartam meghatározása? Az alapeljárás egészét figyelembe kell-e venni, vagy csak a Pevtv.-ben meghatározott időtartamon felüli időszakot kell vizsgálni?*

Ugyebár a Pevtv. 15.§ (3)-(5) bekezdése szerinti döntés során a bíróságnak az eljárás teljes időtartamát vizsgálnia kell, és a teljes időszakból levonva a (3) - (4) bekezdés szerint levonható időszakokat kell meghatározni az eljárás „figyelembe vehető” időtartamát. Ezt követően pedig véleményem szerint a rendelkezési elvből, a kérelemben és az elleniratban előadottakból kell kiindulni annak a kérdésnek a megválaszolásakor, hogy hogyan kell a figyelembe vehető időtartamot meghatározni, és ezen belül a Pevtv. 15. § (3) és (4) bekezdése alapján be nem számítható időtartamokat levonni. Az ezt követő lépésnél alakulhat ki vita, amikor arra kell választ adni, hogy milyen módon történik a számítás, azaz, a vagyoni elégtétel alapjául szolgáló napok számát hogyan kell kiszámítani.

A problémát a törvény 17.§-ának nyelvtani értelmezése eredményezheti, ugyanis ez alapján arra lehet jutni, hogy a 15.§ szerint megállapított, „figyelembe vehető” időszak minden napjára jár a napi tételnek megfelelő összeg, azaz, ha a figyelembe vehető időszak 5 év és 1 nap, akkor 5 év és 1 nap alapján kell kiszámítani az elégtétel összegét. Továbbá figyelemmel a Pevtv. 7. § (1) és (2) bekezdésére, valamint a törvényjavaslat ide vonatkozó indokolására, a törvény címére és preambulumára is, mindkét értelmezés — mind csak az ésszerű időtartamot meghaladó időszakra, mind az eljárás egészére járó elégtétel — levezethető a törvényből.

Az a megoldás, amely szerint a 15.§ szerint megállapított, „figyelembe vehető” időszak minden napjára jár a napi tételnek megfelelő összeg, azonban amellet, hogy ésszerűtlen – és megítélésem szerint a jogalkotónak sem állhatott szándékában abból kifolyólag, hogy nagyon nagy anyagi terhet jelentene a költségvetésnek, ha a teljes időszak alapján kellene kiszámítani a vagyoni elégtétel összegét –, méltánytalan is, mivel a Pevtv. szerint az 5 év alatti eljárás nem minősül elhúzódónak, és fenti értelmezés mellett teljesen elmosódna a különbség például az 5 év és 1 nap és például 7 év között, ami éppen nem a „méltányos elégtétel” felé mutat.

Véleményem szerint a törvény azon ésszerű időtartam megállapításáról – 6.§ és 15.§ – rendelkezik, amit feltétlenül elégségesnek kell tekinteni a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz befejezéséhez, másrészt kimondja, hogy ennek az időtartamnak a meghaladása az, amely a vagyoni elégtétel érvényesítését megalapozza. Ebből pedig számomra az tűnik logikusnak, hogy az ésszerűnek minősülő időtartamot meghaladó részt kell alapul venni a megítélhető összeg kiszámítása során, hiszen az ésszerű időtartam túllépése az, amely alkalmas lehet az alapvető jog megsértésére: tehát a számítás alapja a törvényben meghatározott, a figyelembe vehető és az ésszerűnek

minősülő időszak különbözete kell, hogy legyen.

Ugyanakkor például ellenkező álláspontra jutottak a Debreceni Ítéltábla Polgári Kollégiumának 2021. november 26. napján megtartott ülésén²³, ahol a kollégium tagjainak többsége úgy foglalt állást, hogy a polgári eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel összegének számítása során a vizsgált eljárás teljes időtartamát kell figyelembe venni.

Ezt az értelmezést kétségtelenül alátámasztja az EJEB gyakorlata, amely a teljes időtartamot veszi alapul. Másfelől pedig a 7.§ (2) bekezdése is azt rögzíti, hogy ha a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz 15. § szerint figyelembe vehető időtartama meghaladja az észszerűnek minősülő időtartamot, a fél a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz *figyelembe vehető időtartamához igazodó, kormányrendeletben meghatározott mértékű pénzbeli igényt érvényesíthet* vagyoni elégtételként.

Ugyanakkor továbbra is úgy vélem, hogy az a megközelítése a törvényalkotónak, hogy a vagyoni elégtétel alapja önmagában az a tény, hogy ez az eljárás akár egy nappal is túllépte az észszerű időtartamot. Ennek gyakorlatilag csak a számítási módját tartalmazza a törvény 7. § (2) bekezdése, azonban az az értelmezés, amely szerint az észszerű időtartam túllépése esetén nem csak a különbözetre, hanem a vizsgált eljárás teljes időtartamára vonatkozik a vagyoni elégtétel fizetési kötelezettség alapja, nem méltányos, és aránytalan is, ha például csak egy nappal történik az észszerű időtartam túllépése.

2.7. Záró rendelkezések. Bár jelentéktelennek tűnhet a záró rendelkezéseket górcső alá venni, azonban ezek olyan, egyfelől a törvény hatályával és az EJEB eljárásával is kapcsolatos lehetséges kérdéseket rejtenek, amelyekre a gyakorlatban mindenképp megnyugtató válaszokat kell adni.

A záró rendelkezések között a Pevtv. 21. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy e törvényt a hatálybalépésekor folyamatban lévő, valamint az azt követően indult bírósági eljárásokkal kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igényekre kell alkalmazni.

Ezen rendelkezéssel összefüggésben azonban felmerül a kérdés, hogy ennek alkalmazásában *mely eljárás minősül „folyamatban lévő” bírósági eljárásnak?*

A Pevtv. két fogalmat használ: a bírósági eljárás időtartama, valamint az egyes eljárási szakaszok időtartama fogalmat²⁴, ezek észszerű határidőn belüli befejezésének hiányát tekintti vagyoni elégtételre alapot adó ténynek. A Pevtv. fogalomrendszerében tehát a bírósági eljárás szakaszokból áll, elsőfokú eljárási szakasz, másodfokú eljárási szakasz és felülvizsgálati szakasz. Ezek együttes időtartamát nevezi a törvény bírósági eljárás időtartamának. Ezzel van összhangban a Pevtv. 2. § (1) bekezdésének értelmező rendelkezése is. Ugyanakkor a Pevtv. 2. § (4) bekezdésének rendelkezése e törvény alkalmazásában csak a bírósági eljárás időtartamának számítására vonatkozik. Azonban részletszabályait a (2) és (3) bekezdés tartalmazza, ezért az (1) bekezdés a (2) bekezdéssel – és a törvény

²³ Debreceni Ítéltábla Polgári Kollégiumának Kollégiumvezetője által készített 2021.EI.II.F.11/19. számú jegyzőkönyv 17-18. o.

²⁴ Mondhatnánk azt is egyebekben, hogy a törvény háromféle időtartam-fogalmát is használ: az eljárás számított időtartama mellett ugyanis definiálja a törvény a Pevtv. alapján figyelembe vehető időtartamot, valamint az eljárás észszerű időtartamát is.

egészével – együtt értelmezendő, és alkalmazandó annak a ténynek a megállapításánál is, hogy a bírósági eljárás e törvény szerint folyamatban van-e.

Ennek megfelelően véleményem szerint folyamatban lévő bírósági eljárás alatt azokat az eljárásokat kell érteni, amelyek a törvény 2. § (4) bekezdése szerint nem fejeződtek be: tehát abban az esetben, ha az elsőfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, és az a törvény hatályba lépését megelőzően jogerőre emelkedett, akkor ezzel az eljárással kapcsolatban igényt álláspontra szerint nem lehet érvényesíteni. Ha az elsőfokú határozatot meghozták a törvény hatályba lépését megelőzően, a fellebbezési határidő azonban a törvény hatályba lépéséig nem telt le, és a fellebbezést a törvény hatályba lépését követően benyújtották, azaz a másodfokú eljárásra sor kerül, ebben az esetben ezt a bírósági eljárást folyamatban lévő eljárásnak kell tekinteni. Hasonló a helyzet akkor is, ha a másodfokú (jogerős) határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a felülvizsgálati határidő a törvény hatályba lépéséig nem telt le, feltéve, hogy a hatályba lépést követően, határidőn belül felülvizsgálati kérelem benyújtásra kerül.

A Pevtv. 21. § (1) bekezdése alapján az a bírósági eljárás minősülhet folyamatban lévőnek²⁵, amelyben

- az elsőfokú eljárás a törvény hatályba lépésének napján folyamatban van, azaz amelyben a hatályba lépést megelőző napig eljárást befejező határozatot nem hoztak (a félbeszakadt, szünetelő, illetőleg felfüggesztett – nem befejezett, csak befejezettként kezelendő – perket folyamatban lévő pernek kell tekinteni²⁶);
- amelyben az elsőfokú, eljárást befejező határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, a törvény hatályba lépését megelőzően a fellebbezést is benyújtották, és azt a bíróság nem utasította el/vissza (közömbös, hogy az iratok felterjesztése a hatályba lépést megelőzően megtörtént-e);
- az elsőfokú, eljárást befejező határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a fellebbezési határidő a törvény hatályba lépését megelőző napig nem telt le, feltéve, hogy a fellebbezési határidő lejártát megelőzően a fellebbezést benyújtották, és azt a bíróság nem utasította

²⁵ Külön kérdés lehet az is, hogy folyamatban lévő bírósági eljárásnak minősül-e az az eljárás, amely fizetési meghagyásos eljárással indul, és a fizetési meghagyásos eljárás perré alakulása következtében 2022. december 31-én az eljárás folyamatban van? Ezzel összefüggően kérdéses lehet az is, hogy vajon függ-e a törvény hatályba lépését követően az ügy befejezési módjától az, hogy a törvény hatályba lépésének napján az ügy folyamatban lévőnek minősül-e vagy sem?

Megítélésem szerint a törvény hatályba lépésének napján folyamatban lévő ügynek minősül az az ügy is, amely fizetési meghagyással indult és ellentmondás folytán perré alakult át, és a peres eljárás a törvény hatályba lépésének napján folyamatban van. A törvény 21. § (1) bekezdése szempontjából pedig nincs jelentősége annak a körülménynek, hogy a későbbiek során az ügy milyen határozattal, milyen módon fejeződik be.

²⁶ Bár felmerül a kérdés, hogy folyamatban lévőnek minősül-e a bírósági eljárás, ha bármelyik szinten az eljárás szünetel, félbeszakadt, vagy az eljárást felfüggesztették, azonban ezek az ügyek folyamatban lévő, csak befejezettként kezelt ügynek minősülnek a Büsz. 39. § (2) bekezdése szerint (BDT2021.4396).

el/vissza (ez következik a Pevtv. 3. § (2) bekezdéséből, mert csak ez esetben tekinthető a másodfokú eljárás megindult eljárásnak);

- a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, a törvény hatályba lépését megelőzően a felülvizsgálati kérelmet is benyújtották, és azt a Kúria nem utasította el/vissza;
- a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a felülvizsgálati eljárásra nyitva álló határidő a törvény hatályba lépéséig nem telt le, és a felülvizsgálati kérelmet ezt követően, határidőn belül benyújtották, feltéve, hogy azt a Kúria nem utasította el/vissza (ez következik a Pevtv. 5. § (2) bekezdéséből, mert csak ez esetben tekinthető a felülvizsgálati eljárás megindult eljárásnak).

A bírósági eljárás „folyamatban léte” szempontjából az eljárást befejező határozat jogerőre emelkedése időpontjának érdemi jelentősége nincsen²⁷, pusztán annyi, hogy amennyiben az elsőfokú határozat elleni fellebbezési határidő még nem járt le, és a fellebbezést a törvény hatályba lépése után benyújtják - azaz az elsőfokú határozat nem emelkedik jogerőre -, úgy az eljárást folyamatban lévő bírósági eljárásnak kell minősíteni.

A fentiek értelmezését követően arra a megállapításra lehet jutni, hogy *nem érvényesíthető vagyoni elégtétel iránti igény akkor, ha*

- az elsőfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták és a másodfokú bíróság a fellebbezést 2021. december 31-ét követően visszautasítja, és ezáltal az elsőfokú határozat lesz az eljárást jogerősen – a törvény hatályba lépését megelőzően – befejező határozat, valamint, ha
- a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, és a Kúria a felülvizsgálati kérelmet 2021. december 31-ét követően visszautasítja, és ezáltal a másodfokú határozat lesz az eljárást jogerősen befejező határozat.

Amennyiben a nemperes ügyben eljáró bíróság azt állapítja meg, hogy a fél olyan eljárással kapcsolatban érvényesít vagyoni elégtétel iránti igényt, amely nem tartozik a 21. § (1) bekezdésének hatálya alá, vagy amely nem felel meg a Pevtv. 21. § (2) bekezdése feltételének, ebben az esetben álláspontom szerint a kérelmet a Pp. 176. § (1) bekezdés f) pontja alapján vissza kell utasítani²⁸.

Abban az esetben tehát, ha a vagyoni elégtétel iránti igényt olyan eljárással kapcsolatban terjesztik elő, amely a törvény hatálybalépésekor nincsen folyamatban, illetőleg, amely jogerősen nincs befejezve, célszerű ezt olyan okként kezelni, mint amilyenek a Pp. szerinti érdemi vizsgálat nélküli, hivatalból történő visszautasítást megalapozó okok. Ebben az esetben a kérelmet nem kellene kiadni a kérelmezettnek, és az eljárás illetékmentes maradna, míg ha ezekben az esetekben a bíróság érdemben döntene, akkor a felperesnek nem lenne illetékkedvezménye.

Ugyanakkor véleményem szerint a Pp. 176. §-ának tökéletesen megfelelő megoldásra ebben az esetben nem igazán lehet eljutni, bár kétségtelen, hogy a Pp.

²⁷ A másodfokú határozatnál a jogerő kérdése fel sem merül.

²⁸ Érdemesnek tartom azonban felvetni, hogy akár az elutasítás és visszautasítás fogalmának pontosítása is szükséges lehet, hiszen előfordulhat olyan eset, amikor a régi Pp. fogalomrendszerében is gondolkodni kell a jogalkalmazás során.

176. § (1) bekezdésének f) pontja látszik leginkább alkalmazhatónak: az ugyanis, hogy az igény bírósági úton nem érvényesíthető, hasonlóan bizonyítást nem igénylő, objektív tényeken alapul, és hivatalból vizsgálandó, ugyanúgy, mint az, hogy a Pevtv. szerinti igényt olyan eljárással kapcsolatban terjesztik-e elő, amely a törvény hatálybalépésekor folyamatban van, vagy nincs.

A Pp. 176.§ (1) bekezdés f) pontjának alkalmazása mellett szólhat – és jómagam is ezt a megközelítést támogatnám – a PK 171. számú állásfoglalás is, amely rögzíti, hogy a (régi) Pp. 130. §-a (1) bekezdésének f) pontja alapján kell a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani - a követelés időelőltiségén túlmenően, de az elévülés esetét ide nem értve - minden olyan esetben, amikor az állapítható meg, hogy a követelés érvényesítése bírósági hatáskörbe tartoznék ugyan, az adott követelés azonban jogszabály értelmében bírósági úton nem érvényesíthető.²⁹ Ugyanakkor érdekes, hogy éppen a PK 171. sz. állásfoglalásra utaló Pp. kommentár szerint e visszautasítási ok akkor érvényesül, ha a követelés érvényesítése bírósági hatáskörbe tartozna ugyan, ám annak a bíróság előtt történő érvényesítését jogszabály kizárja. A Pevtv. 21. §-ának (1) és (2) bekezdése azonban nem szól arról, hogy ezekben az esetekben a bíróság előtt történő igényérvényesítés „kizárt” volna és illet jelenthet az az eset is, amikor a törvény által az igényérvényesítés feltételül szabott körülmény nem áll fenn. Ebből az utóbbi megközelítésből pedig az vezethető le inkább, hogy a Pevtv. 21. § (1) és (2) bekezdésében foglaltakról hozandó döntésre csak érdemi elutasítás keretében van lehetőség.

Szintén a hatállyal kapcsolatos problémakör egyik pontja az, hogyan kell értelmezni a Pevtv. 21. § (2) bekezdését, amely kimondja, hogy e törvény rendelkezéseit – a (3) bekezdés szerinti kivétellel – 2022. december 31. napjáig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy vagyoni elégtétel iránti igény csak jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban érvényesíthető.³⁰

Ennek kapcsán a törvény hatályba lépésének napján folyamatban lévő eljárással kapcsolatban akkor érvényesíthető igény, ha:

- az elsőfokú határozat fellebbezés hiányában 2022. december 31-ét megelőzően jogerőre emelkedik, vagy
- fellebbezés esetén a másodfokú határozatot (azaz a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerinti, eljárást befejező jogerős határozatot) 2022. december 31-ét megelőzően hozzák, és ezzel az eljárást a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerint jogerősen befejezik, vagy
- az eljárás felülvizsgálati határozattal fejeződik be, és a felülvizsgálati határozatot (azaz a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerinti, eljárást befejező jogerős határozatot) 2022. december 31-ét megelőzően hozzák.

Előfordulhat olyan eset is, amikor véleményem szerint *nem állapítható meg, hogy az eljárás a Pevtv. hatálya alá tartozik-e*. Ez szerintem akkor merülhet fel, ha egy ügyben

²⁹ A Pevtv. 13. §-ához fűzött indokolás szerint a kérelem visszautasításának Pp. 176. § szerinti esetei a Pevtv. rendelkezése értelmében mögöttesen irányadók a nemperes eljárásban is, ugyanakkor meghatároz egy további visszautasítási okot.

³⁰ Tehát a 2022. december 31-ig érvényesíthető igények körének lényeges szűkítése került szabályozásra, amiből kifolyólag ebben az időszakban (különösen az év első felében) lényegesen kevesebb ügy várható, mint a következő években.

a fellebbezési határidő még nem járt le (és a fellebbezés benyújtására még nem került sor), vagy a másodfokú határozattal szemben előterjeszhető felülvizsgálati kérelem határideje nem telt le (és a felülvizsgálati kérelmet a felek még nem nyújtották be), azonban a fél a vagyoni elégtétel iránti nemperes eljárást megindító beadványát ilyen bírósági eljárással kapcsolatban benyújtja. Ilyen esetben szerintem a döntéssel – hogy a bírósági eljárás folyamatban lévő eljárásnak minősül-e – mindenképp meg kell várni a fellebbezési, felülvizsgálati kérelem előterjesztése határidejének lejártát:

- ha a fellebbezés, felülvizsgálati kérelem benyújtására nem került sor, a kérelmet azért kell visszautasítani, mert az ügy nem minősül „a törvény hatálybalépésekor folyamatban lévő” bírósági eljárásnak;
- ha pedig a fellebbezést vagy felülvizsgálati kérelmet benyújtják³¹, azért kell visszautasítani, mert az eljárás jogerősen nem fejeződött be.

Tehát mindaddig nem dönt a bíróság, amíg a következő eljárási szakaszt megindító beadványát a fél be nem nyújtja, és akár benyújtja azt, akár nem, a visszautasítás indoka mindkét esetben a Pp. 176. § (1) bekezdésének b) pontja lesz azzal a különbséggel, hogy a jogorvoslat benyújtása esetén az eljárás Pevtv. szerinti jogerős befejezésére nem került sor [Pevtv. 21. § (2) bek.], a jogorvoslat be nem nyújtása esetén viszont az eljárás nincs folyamatban [Pevtv. 21. § (1) bek.].

A folyamatban lét vizsgálatával összefüggésben az is értelmezésre szorulhat szerintem, hogy az ún. eljárási szakaszok körében miként merül fel a perújítási eljárás (*ha a Pevtv. hatályba lépésekor perújítási eljárás van folyamatban*). Véleményem szerint a megengedett perújításnak kell folyamatban lennie - vagyis ha már döntés született a megengedhetőségről -, a perújítás iránti kérelem pusztán benyújtása nem lehetne elegendő.

Szintén a Záró rendelkezések között szerepel a Pevtv. 21.§ (3) bekezdése, amely szerint e törvény hatálybalépését követő négy hónapos jogvesztő határidőn belül a bírósági polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igény e törvény szerinti érvényesítésére az a fél is jogosult, akinek a bírósági eljárás elhúzódása miatt az EJEH-hez benyújtott kérelmét az EJEH e törvény hatálybalépésének napjáig nyilvántartásba vette, de még nem bírálta el, kivéve, ha a kérelem EJEH-hez történő benyújtásakor az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó határidő már eltelt.

Felmerül a kérdés, hogy a *21. § (3) bekezdésében írt, négyhónapos jogvesztő határidőt mikortól kell számítani, van-e jelentősége a határidő szempontjából az EJEH-hez benyújtott kérelem nyilvántartásba vételének vagy befogadásának?* A

³¹ A felülvizsgálati határidő esetén – a Pevtv. rövid határidőire figyelemmel – ugyanakkor akár sor kerülhet az eljárás felfüggesztésére a Pp. 123. § (2) bekezdése alapján, hiszen teljesül a Pp. egyik felfüggesztési követelménye, az eljárás „folyamatban léte”, a Pevtv. szerint pedig a felülvizsgálati eljárás folyamatban lévő eljárás, valamint a jogszabály (Pevtv.) sem tiltja az eljárás felfüggesztését. Véleményem szerint azonban a Pp. 123. § (2) bekezdése megfelelő alkalmazási lehetőségének hiánya áll fenn azon okból kifolyólag, hogy nem valósul meg a Pp. szerinti követelmény, mely szerint az „ügy eldöntése” függ a másik eljárástól, ugyanis a Pevtv. szerinti esetben nem az ügy eldöntése függ ettől.

jogvesztő határidő³² a törvény hatályba lépésétől számít, feltétele pedig a törvény egyértelmű rendelkezése értelmében az EJEB-hez benyújtott kérelem nyilvántartásba vétele. Meglátásom szerint nem okozhat különösebb gyakorlati nehézséget az a tény, hogy ettől elkülönül a befogadhatóság vizsgálata, mivel amennyiben az EJEE 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó végleges határozat meghozatalától számított határidő már eltelt, akkor a Pevtv. 21. § (3) bekezdése második fordulata miatt a kérelmet el kell utasítani, egyéb esetben pedig az eljárásra a Pevtv. 17. § (2) bekezdése irányadó.

Ha a kérelmező a négyhónapos jogvesztő határidőn túl nyújtja be a kérelmet, akkor pedig azt a szabályt kell alkalmazni, amely alapján a Pevtv. 21. § (3) bekezdésében a keresetindításra meghatározott jogvesztő határidő túllépése az eljárás megindítására jogszabályban megállapított határidő elmulasztása, a 9. § (4) bekezdés utaló szabálya szerint ilyenkor a Pp. 176. § (1) bekezdés i) pontja alapján a kérelmet vissza kell utasítani.

A Pevtv. 21. § (2) bekezdésével összevetve külön felmerül, hogy az ott írt esetben is alkalmazandó-e a 21. § (3) bekezdése, azaz, hogy EJEB-eljárás esetén is csak jogerősen befejezett eljárással kapcsolatban érvényesíthető igény? A (3) bekezdés kivételt alapoz meg a vagyoni elégtétel iránti igénynek a 2022. évben kizárólag a jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban érvényesíthetősége alól. Ebből következően pedig amennyiben 2022. január 1-jéig a bírósági eljárás elhúzódása miatti kérelmet az EJEB nyilvántartásba vette, úgy négyhónapos jogvesztő határidőn belül a bírósági polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igény akkor is érvényesíthető, ha az eljárás folyamatban van.

Az EJEB előtti eljárásban olyan nemzeti eljárás miatt is kérhető kompenzáció, amely még jogerősen nem fejeződött ugyan be, de már olyan régóta folyamatban van, hogy a jogsérelem megállapítható. Ebben az esetben az eljárás igényérvényesítésig terjedő, jogerősen le nem zárt szakaszának értékelése is kérelmezhető az EJEB előtt.

A Pevtv. 17. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a bíróság a nemperes eljárás folyamán megállapítja, hogy az EJEB előtt a bírósági eljárás vizsgált szakaszának elhúzódásával kapcsolatban a kérelmező által kezdeményezett eljárás van folyamatban, az EJEB eljárásának befejezéséig - a (2) bekezdésben foglalt kivételekkel - a nemperes eljárást felfüggeszti. Ennek kapcsán újabb kérdés adódik: *folyamatban lévőnek kell-e tekinteni az EJEB-eljárást a 17. § (1) bekezdés alkalmazásában, ha az EJEB a kérelmet csupán nyilvántartásba vette?* Erre a kérdésre azonban véleményem szerint egyértelmű válasz adható, ugyanis a (2) bekezdés rendelkezéseiből, valamint a 21. § (2) bekezdéséből is az következik, hogy folyamatban lévőnek tekintendő az EJEB-eljárás, ha a kérelmező kérelmét az EJEB nyilvántartásba vette. Úgy vélem, hogy azért nem okozhat különösebb gyakorlati nehézséget az, hogy a nyilvántartásba vétel tényétől elkülönül a befogadhatóság vizsgálata, mivel amennyiben az EJEE 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó, a végleges határozat meghozatalától számított határidő

³² Ez a jogvesztő határidő anyagi jogi igényérvényesítési határidő (emiatt alkalmazandó a 4/2003 Polgári jogegységi határozat), a határidő utolsó napja pedig a Ptk. 8. § (3) bekezdése értelmében 2022. május 2. napja.

már eltelt, akkor a Pevtv. 21. § (3) bekezdése második fordulata miatt a kérelmet el kell utasítani, egyéb esetben pedig az eljárásra a Pevtv. 17. § (2) bekezdése lehet irányadó.

A 17.§ (1) bekezdésével összefüggésben szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy elméletileg akár az a nagyon érdekes eset is előfordulhat, hogy a nemperes eljárásban eljáró bíróság az eljárást a Pevtv. 17. § (1) bekezdése alapján felfüggeszti, majd az EJEB is felfüggeszti a saját eljárását. Ez esetben azonban a nemperes eljárás felfüggesztésének lehetősége megszűnik a Pevtv. 17. § (2) bekezdés b) pontja értelmében, és az eljárást folytatni kell.

Szintén az EJEB eljárásához köthetően, azonban inkább a Pevtv. 8.§-ában írtakkal összefüggésben az a kérdés is felmerül, hogy ha az EJEB a teljes bírósági eljárást vizsgálta, de csak egy része tekintetében ítélte meg elégtételt (tehát elbírálta a teljes bírósági eljárást), a további elbírált, de vagyoni elégtétellel nem kompenzált rész tekintetében ítélte dolog keletkezik-e? Arra figyelemmel, hogy az EJEB az eljárásban a nemzeti eljárás egészéről, nem a Pevtv. szerinti eljárási szakaszokról mond ítéletet, ezért a kérdés megítélése meglehetősen összetett, hiszen az ítélte dolog fogalmának analóg használatával kapcsolatos aggályok miatt (az EJEB előtti eljárásnak az állam az alperese, a Pevtv. szerinti eljárásnak a bíróság) ez nem egyértelmű, ezzel kapcsolatban érdemes várni, hogy miként válaszol a gyakorlat.

Mindenesetre annyit rögzíthetünk megítélésem szerint, hogy a vizsgálat tárgyát csak a bírósághoz fordulásig vagy ítélethozatalig terjedő idő képezi, mivel az EJEB akkor ítél meg az eljárás egy része tekintetében kártérítést, ha a bírósági eljárás még nem fejeződött be. Ebből kifolyólag álláspontom szerint csak a bírósághoz fordulásig/ítélethozatalig terjedő időszakra megítélte kártérítés lehet az, ami beszámít a Pevtv. alapján megállapított vagyoni elégtétel összegébe. Akkor áll be az a körülmény, hogy nincs helye további igényérvényesítésnek a Pevtv. alapján, ha az EJEB eljárás időpontjában már a magyar bírósági eljárás jogerősen befejeződött, és az EJEB a teljes bírósági eljárást vizsgálva ítélte meg elégtételt.

3. Befejező gondolatok

Jelen tanulmányomban leginkább a jogszabály azon rendelkezéseit igyekeztem számba venni (és azokra lehetséges válaszokat adni), amelyek megítélése a törvény mindennapos alkalmazása előtt már előre nehézkesnek tűnhetnek. A konkrét jogalkalmazási gyakorlat hiányában egyelőre mondhatni vitaindító jelleggel tettem fel kérdéseim és fogalmaztam meg néhány pontot a saját véleményemet, hangsúlyozva, hogy az bizonyosan túri a szakmai vitát. Mindenesetre érdeklődéssel várhatjuk, hogy a Pevtv. rendelkezéseit a bíróságok hogyan fogják értelmezni. Álláspontom szerint az biztosnak látszik, hogy hosszú időnek kell majd eltelnie ahhoz, hogy az elbíráló bíróságokon kialakuljon az egységes gyakorlat. Példának okáért, ugyanis az például, hogy rövidebb, ill. hosszabb időtartamban is meghatározható a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz ésszerűnek minősülő időtartama, az egyedi ügy összes körülményének mérlegelését és az arról történő számadást kívánja meg. Az alapul szolgáló ügyek nyilvánvalóan teljesen eltérőek, ebből kifolyólag pedig nehéz

lesz a nemperes eljárásban egységesen érvényesülő szempontrendszert kialakítani annak érdekében, hogy jogegység mutatkozzon, ami az igényérvényesítő állampolgárok bíróságok előtti egyenlőségének alapköve.

A tisztességes munka átfogó vizsgálata a hazai és az Európai Unió jogi környezetben

Garami Mária* – Rácz Zsófia**

A mai gyorsan változó világunkban a megjelenő innovációk és technológiák fejlődése miatt nagy hangsúly helyeződik a fenntartható fejlődésre a társadalmi- gazdasági környezetben, mely magában foglalja a tisztességes munkát is. Meg kell vizsgálnunk elsősorban, hogy mit is jelent a tisztességes munka és hogyan alakultak és alakulnak át a tisztességes, vagy tisztességes munkával szemben támasztott elvárások a hazai alkotmányos és munkajogi, valamint az európai uniós jogi környezetben.

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, tisztességes munka, uniós jog, alapjogok, munkajog

A comprehensive analysis of decent work in the national and EU legal text

In our rapidly changing world, the development of technology and the emerging innovations are placing a strong emphasis on sustainable development - including decent work - in the socio-economic environment. In particular, we need to examine what is meant by decent work and how the expectations of decent work have changed and are changing in the domestic constitutional and labour law context, as well as in the EU legal context.

Keywords: sustainable development, decent work, EU law, fundamental rights, labour law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1947>

Bevezető gondolatok

Amár évek óta tartó és még napjainkra is jellemző robbanásszerű technológiai fejlődés az életünk minden területén érzékelhető. Bátran kijelenthetjük, hogy az emberiség átlépett a digitális korszakba, elkezdődött a negyedik ipari forradalom. Az ipari forradalmakra jellemző, hogy alapjaiban rengetik meg a társadalom és a gazdaság szerkezetét, berendezkedését, ahogyan az történt a gőzgép, az elektromosság és a számítástechnika megjelenésekor is. A társadalom, a kultúra jelenleg egy paradigmaváltáson megy keresztül, ahol a cél a kapcsolatok, a munka és általában az élet fogalmainak az újra értelmezése. Amikor egy-egy innováció megjelenik, az ember, a társadalom mindig megtanulja kisebb-nagyobb mértékben másként érzékelni a környezetét, más módon gondolkodni. Az infokommunikációs technológiák és eszközök használata is megváltoztatta az életünket, az érzéseinket:

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

másként érzékeljük az időt, a teret, a környezetünket, és általában megváltoztak az emberek prioritásai. Nagyobb hangsúlyt kap az életünkben a szórakozás, az önkifejezés, az étkezés. Egyre inkább erősödik az egyén, és háttérbe szorul a kollektíva. A kultúránkat, a pszichológiánkat és a társadalmi cselekvéseinket a XXI. században többek közt az interkonnektivitás, az interaktivitás, a vizualitás, a multitasking, az individualitás és a kommunikáció fogalmai határozzák meg. A digitális kultúra két nagy társadalmi hatása az emberiség eltávolodása a fizikai valóságtól, és az újfajta tudásszerzési rendszerek mindennaposává válása.¹

A fejlődés természetesen kihat a gazdaságra is, ahol szintén paradigmaváltás zajlik éppen. Változnak a szervezési, vezetési, termelési módszerek, és alapvetően alakul át a gazdaság szerkezete. Az első ipari forradalom során az addigi legfőbb iparágak számítók, legtöbb embernek munkát biztosító mezőgazdaság adta át helyét az iparoknak. Most, a negyedik ipari forradalom során a tercier és kvaterner szektorok, tehát a szolgáltatások és a kutatás-fejlesztés-innováció, a tudásgazdaság, információs gazdaság válnak a gazdaság domináns területeivé és az ipar szorul háttérbe.

Ez a folyamat nagyban érinti a munka világát is. Ahogy változik a munkáltatói struktúra és a munkaviszonnyal szemben támasztott igények mind a munkáltatók, mind a munkavállalók oldalán, úgy tűnnek fel újabb és újabb jelenségek, amelyekre a munkajognak, a szabályozásnak reagálnia kell. Például a digitalizáció hatására új munkavégzési formák jelennek meg (*gig economy*),² vagy éppen egyre inkább előtérbe kerül a rugalmas munkavégzés iránti igény mind a munkavállalók, mind a munkáltatók oldalán, és ezzel a *flexicurity* kérdésköre is.³

Már a XX. század modern társadalmi is a foglalkoztatás társadalmaként definiálták önmagukat, azaz egyik alaptézisük az volt, hogy tagjaik önmaguk

¹ Lásd a digitális transzformáció társadalmi és kultúraátalakító hatásairól: Rab Árpád: *Digitális önprogramozás és urbanizáció* c. előadását, „A digitalizáció társadalmi hatásai és következményei” c., az Informatikai Vállalkozások Szövetsége (IVSZ) és az MTA által szervezett közös konferencián, 2016. február 11.

Elérhető: <https://ivsz.hu/esemenyek/mtadigitalizaciokonferencia/#adatlap> (Utolsó elérés: 2022. január 10.)

² Lásd a digitalizáció hatásáról a foglalkoztatásra és a gig gazdaságról: Nikos Koutsimpogiorgos - Jaap van Slageren - Andrea Herrmann - Koen Frenken: *Conceptualizing the Gig Economy and Its Regulatory Problems, Policy and Internet*, 2020. május, DOI: 10.1002/poi3.237; Mélypataki Gábor: *Az új foglalkoztatási formák és a társadalmi innováció hatása a szociális biztonságra, MAGYAR MUNKAJOG E-folyóirat*, 2019/1.,14-26. o.

; Tóth Hilda: *A munkajog új kihívásai: a „GIG” gazdaság munkavállalói csoportjai*, in: *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Szikora Veronika – Török Éva): II. k. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.

³ Lásd erről: Jakab Nóra: *Gondolatok a rugalmasság és biztonság egyensúlyáról* Prugberger Tamás 80. születésnapja alkalmából, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám, 217. o

; Jakab Nóra – Tóth Hilda: *Flexicurity in Hungary from the more Vulnerable Party's Point of View*, in: 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018. STEF92 Technology Ltd. Modern Science, Political Sciences, Law, Finance, International Relations, Issue 1.1. 2018. 153–160. o.

; Jakab Nóra: *Európai és magyar munkajogi szabályozás a változó gazdasági viszonyok között, különös tekintettel a magyar munkajogi kodifikációra*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018. 20-44. o., 103-114. o.

; Máté Dávid Adrián: *A munkaidő szervezése és a munkamorál összefüggései. Miskolci Jogtudó* 2018/1. 3.o.

számára a létfeltételeik biztosításához, megélhetésükhöz szükséges javakat alapvetően munka révén kell előteremtsék.⁴ Azonban az egyének szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy milyen annak a munkának a minősége, amellyel ezt teszik. Felmerül a kérdés, hogy ebben a változó gazdasági-társadalmi környezetben hogyan alakultak és alakulnak át a tisztességes, vagy tisztos munkával szemben támasztott elvárások. Jelen tanulmány célja egyrésztől annak rövid bemutatása, hogy napjainkban mi számít tisztos munkának különböző nemzetközi, Európai Unió és egyéb megközelítés alapján, másrésztől pedig annak körül járása, hogy a tisztességes munka egyes alapvető követelményei hogyan jelennek meg jelenleg a jogi szabályozási környezetben. A tisztességes munka kereteit jelen tanulmányban csak elméleti szempontból vizsgáljuk, mivel a társadalmi gyakorlatban megjelenő konfliktusok, problémák vizsgálata szétfeszítené jelen tanulmány kereteit.

1. A tisztességes munka

Mit is jelent a tisztességes munka? Mind a két oldalról meg lehet vizsgálni a kérdést. A munkáltató oldaláról a lojális, bármikor rendelkezésre álló munkavállaló, aki segíti a vállalatot, szervezetet céljainak megvalósításában, a munkavállaló oldaláról a megbecsülést mind anyagi, mind szellemi szempontból, az egészséges és biztonságos munkakörnyezetet jelenti, ahol lelkesen, szívesen dolgozik.⁵ Ez a két szempont talán tűnhet úgy, hogy ellentétes egymással, viszont ez egy mindkét fél által elfogadott kölcsönös megegyezés, amelyet mindkét fél önkéntesen és szabadon választott.⁶ *A munkaszerződés, mint az ún. incomplete contract egyértelműen az erők egyenlőségét biztosítja, mivel a munkáltató a munkaszerződés feltételeit korlátozottan ugyan, de egyoldalúan is módosíthatja, bár a jogalkalmazás területén nivelláló törekvések megmutatkoznak, melyek a munkáltatói túlhatalom korlátait igyekszik szűkebbre szabni.*⁷ Amennyiben megvalósulna a munka világában a „jólét” az ENSZ, az OECD, az EU, vagy éppen az Európai Környezetvédelmi Ügynökség által használatos „well-being” fogalma,⁸ abban az esetben a munkáltató elégedett lenne a munkavállaló teljesítményével, a céljai megvalósításában való részt vállalásával, a munkavállaló megbecsülést, anyagi stabilitást, valamint elégedettséget érezne a munkájával kapcsolatban. A munkáltató és munkavállaló együttműködésének partnerségben, rugalmasságban, nyitottságban, alkalmazkodásban, kiegyensúlyozottságban kellene megjelennie, ami a tisztességes munkán alapuló fenntartható foglalkoztatás alapját képezheti. A fenntarthatóság

⁴ Csoba Judit: *A tisztos munka – A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?*. Budapest: L'Harmattan, 2010, 9. o.

⁵ László Gyula: *Munkaerő-piaci politikák*. PTK KTK, Pécs, 2007.

⁶ Szeicz János: *Szervezeti magatartás és szervezetfejlesztés jegyzet*, 2008. 6-11. o.

⁷ Harold Havighurst: *The Nature of Private Contract*. Evanston, Northwestern University School of Law, 1961, 128–129. o.

⁸ az emberi fejlettségi index segítségével (Human Development Index, HDI) értékelhetjük. A HDI három elemből tevődik össze: oktatás, születéskor várt élettartam és anyagi jólét. Az index értéke 0 és 1 közé esik, ahol a kisebb érték jelzi a fejlettebb államokat.

fogalma a következőképpen határozható meg „fejlődés a környezet teherbírását nem meghaladó növekedés nélkül”, mivel a fejlődés minőségbeli javulást kell jelentsen, míg a növekedés csak mennyiségbeli bővülés.⁹

1.1. A tisztességes munka és a fenntarthatóság. De hogyan is kapcsolódik egymáshoz a fenntarthatóság és a tisztességes munka? A tény, hogy a növekvő környezeti és társadalmi terhelés egyre nagyobb veszéllyel fenyegeti a bolygót és az emberiséget számos nemzetközi szervezet, és az Európai Unió is elismeri, és már a XX. század utolsó évtizedeitől kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a probléma megoldásának. Válaszként erre a fenyegetésre az ENSZ 1983-ban létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságot (World Commission on Environment and Development), ismertebb nevén a Brundtland Bizottságot.¹⁰ A bizottság 1984. és 1987. közötti működése során a világméretű környezeti és társadalmi problémákra próbált meg megoldásokkal előállni. Működésük végén az eredményeket, amelyekre jutottak egy jelentésben publikálták. Megoldásként a problémákra a fenntartható fejlődést vélték a megfelelő eszköznek, melyet olyan fejlődési folyamatként, illetve szervezési elvként definiáltak, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék a szükségleteiket.¹¹

2015-ben az ENSZ 193 tagállama által elfogadásra került a „*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*”, amely egy új integrált fenntartható fejlődési és fejlesztési keretrendszer, középpontjában a Fenntartható Fejlődési Célokkal.¹² A fenntartható fejlődés egyik alapelve, hogy átfogó megközelítéssel, egyszerre veszi figyelembe a környezeti, a társadalmi, és a gazdasági fejlődés igényeit.¹³ Ez tükröződik a megfogalmazott célokban is, hiszen egyidejűleg jelennek meg környezetvédelmi kitézések, mint a fellépés az éghajlatváltozás ellen, vagy a tiszta ivóvíz és általános köztisztaság biztosítása, és társadalmi-gazdasági elvárások. Az Agenda 17 célja lefedi az élet szinte minden területét – ökológiai, társadalmi, gazdasági, technológiai, pénzügyi, politikai, intézményi szektort. A fenntartható fejlődés egyik alappillére ebben a keretrendszerben a tartós, inkluzív és fenntartható gazdasági fejlődés, teljes és hatékony foglalkoztatás és tisztességes munka megteremtése mindenki számára. Célja 2030-ig a munkavállaláshoz, tisztességes munkához és vállalkozói tevékenységhez megfelelő tudásszinttel - beleértve a műszaki és szakmai képzettséget is - rendelkező fiatalok és felnőttek számának jelentős növelése.¹⁴

⁹ Goodland, R., & Daly, H. (1996). Environmental sustainability: universal and non-negotiable. *Ecological applications*, 6(4), 1002-1017. o.

¹⁰ A nevét az akkori norvég miniszterelnökről, Gro Harlem Brundtlandról kapta, aki a bizottság vezetője volt.

¹¹ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future - <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Utolsó elérés: 2022.01.11.)

¹² Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development - <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (Utolsó elérés: 2022.01.11.)

¹³ A fenntartható fejlődés fogalma, Európai Környezeti Információs és Megfigyelő Hálózat Magyarország (2018) - <https://eionet.kormany.hu/a-fenntarthato-fejlodes-fogalma> (Utolsó elérés: 2021.05.11.)

¹⁴ Agenda 2030 4.4

Ezek a célok azonban csak a társadalom és a gazdaság minden szereplőjének bevonásával valósíthatók meg egyszerre. Ennek következtében pedig a szükséges változások kihatással lesznek a munka világának alakulására is. Az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai közül számos érinti közvetlenül vagy közvetetten a munkaerőpiacot és a foglalkoztatást, megvalósításukhoz pedig elengedhetetlen olyan foglalkoztatáspolitikai stratégia kialakítása, amely a képes a megváltozott körülmények kezelésére, a tisztességes munkán alapuló fenntartható foglalkoztatás megvalósítására.

1.2. A tisztességes munka az ILO meghatározása alapján. Véleményünk szerint fontos röviden megvizsgálni az ILO¹⁵ megközelítését. Az egyes foglalkoztatási és munkaerőpiaci kérdésekkel nemzetközi szinten az 1919-ben megalapított Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, azaz az ILO foglalkozik. Magyarország 1922-ben csatlakozott a szervezethez. Az ILO szabályozása az általa elfogadott egyezményekben és ajánlásokban munkajogi és szociális jogi területekre terjed ki a kezdetektől napjainkig.¹⁶

A szervezet a tisztességes munka fogalmát a következőképpen határozza meg: *„A tisztességes munka kifejezés az emberek aspirációit foglalja össze a munkájuk során. Magában foglalja az olyan munkalehetőséget, amely produktív és a méltányos fizetést, munkahelyi biztonságot biztosít, illetve szociális biztonságot a családok részére, valamint több lehetőséget a személyes fejlődés és a társadalmi integráció területén. Szabadságot biztosít az embereknek aggodalmaik kifejezéséhez, valamint ahhoz, hogy szerveződjenek, részt vegyenek azokban a döntésekben, amelyek hatással vannak az életükre. A tisztességes munka egyenlő esélyt és bánásmódot biztosít a nők és férfiak számára.”*¹⁷

Ebből a definícióból kiemelendőnek tartjuk az esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód biztosításának követelményét, amely érvényesülését a munkaviszonyban elengedhetetlennek tartjuk ahhoz, hogy adott munka tisztességes munkának minősüljön.

1.3. A tisztességes munka értelmezése az Európai Unióban. A tisztességes munkához való jogot számos nemzetközi és regionális megállapodás rögzíti, többek

¹⁵ 1946-ban az ENSZ első szakosított szervezete lett.

¹⁶ Az ILO jogalkotása és működése jelentősen eltér az összes többi nemzetközi szervezet működésétől. A szervezet különlegessége, hogy tripartit jellegű. Ez azt jelenti, hogy úgy vannak meghatározva az oldalak, hogy nemcsak a szigorú értelemben vett döntéshozók vesznek részt a nemzetközi munkajogi és szociális normák megalkotásában, hanem az érintett felek: a munkáltatók és a munkavállalók is. A szervezet legfontosabb szerve az Egyetemes Értekezlet/Nemzetközi Munkaügyi Konferencia, ahol a döntések születnek. Évente egyszer ülésezik. Háromoldalú egyeztetések alapján születnek az egyezmények és az ajánlások. Az egyezmények az államok számára ratifikáció esetén kötelező jellegűek. Az ajánlások viszont puha jogi eszközök, amelyek nem kötelezik az államot. Az utóbbi évtizedekben azonban az egyezményekhez szorosan kötődnek az ajánlások. Az egyezmény egy általános jellegű az államok által elfogadott dokumentum, de az ajánlás megmutatja, hogy esetlegesen szigorúbb szabályok is elképzelhetők. Azonban a technikai, vagy részletszabályokat is ajánlásokban szokták kidolgozni a felek. – Lásd erről: Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett: *A szociális biztonság nemzetközi kérdései*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2016.

¹⁷ Az ILO hivatalos honlapja – Decent Work <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang-en/index.htm> (Utolsó elérés: 2022.01.11.)

között az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya, a Nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény, a Gyermekek jogi Egyezmény, ILO egyezmények, az Európai Szociális Karta és az Európai Unió Alapjogi Chartája.

A munkához való jogot a Charta 15. cikke garantálja, amely előírja: „1. Mindenkinnek joga van a munkavállaláshoz és szabadon választott vagy elfogadott foglalkozás gyakorlásához; 2. Az uniós polgárokat az Unió bármely tagállamában megilleti a szabad álláskeresés, munkavállalás, letelepedés és szolgáltatásnyújtás joga.” Az Európai Unió Alapjogi Chartája 31. cikke rögzíti a tisztességes és igazságos munkafeltételekhez való jogot, „(1) Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez. (2)...”. E cikk (1) bekezdése a munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetéséről szóló 89/391/EGK irányelven alapul, valamint a Szociális Charta 3. cikkén, amely szerint „a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez való jog hatékony gyakorlatának biztosítására tekintettel... 1) biztonsági és egészségügyi rendelkezéseket adnak ki; 2) biztosítják ezen rendelkezések ellenőrző intézkedésekkel történő megerősítését; 3)”, tekintettel a munkavállalók jogairól szóló közösségi charta 19. pontjára, valamint a munka során biztosított méltóság tekintetében a felülvizsgált Szociális Charta 26. cikkére. A „munkafeltételek” kifejezést az Európai Unió működéséről szóló szerződés 156. cikke alapján kell értelmezni.¹⁸

A munkához való jog a munka minden formájára kiterjed, ideértve a fizetett munkaviszonyt, az önfoglalkoztatást, az otthonról végzett munkát és egyéb jövedelemszerző tevékenységeket. A munkához való jog nem értelmezendő a munkához jutáshoz való abszolút és feltétel nélküli jogként.¹⁹ A tisztességes munkához való jog azt jelenti, hogy mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy megélhetését elfogadható minőségű munkával teremtsen meg, ahol jogai védelme biztosított, és amely megfelelő szociális védelem mellett megfelelő jövedelmet garantál. Ezért a tisztességes munkához való jognak három vetülete van: a munkához való jog, a munkahelyi jogok és a megfelelő szociális védelemhez való jog.²⁰ Mint láthatjuk, a tisztességes munka fogalma jóval túlterjed az alapvető munkaügyi normák védelmén, mivel magában foglalja a produktív és szabadon választott munkát, a munkahelyi jogokat, a szociális biztonságot, a társadalmi párbeszédet, valamint a nők és férfiak közötti egyenlőség előmozdítását.

A tisztességes munka elérésének feltételeit az egyes társadalmak fejlődési szintjéhez és kapacitásaihoz kell igazítani, de mindenki számára történő előmozdítása globális célkitűzés kell, hogy legyen, erre a Globalizáció Szociális Dimenziójának Világbizottsága, valamint a 2005. évi világ-csúcstalálkozó eredményeiről szóló ENSZ-határozat és az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa által 2006. július 5-én elfogadott miniszteri nyilatkozat is felhívja a figyelmet.

¹⁸ Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 303/17 - 14.12.2007

¹⁹ 18. sz. Általános megjegyzés a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányához, 6. bekezdés <https://www.refworld.org/docid/453883fa8.html>

²⁰ ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága, Principles and guidelines for a human rights approach to poverty reduction strategies, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/PovertyStrategiesen.pdf>

Az 1905/2006/EK rendelet 5. cikk (2) bekezdésének (c) pontja a tisztességes munkát központi témaként jelöli meg, a rendelet 12. cikke (2) bekezdés (d) pontjának (ii) alpontja felhív a tisztességes munkára vonatkozó menetrend egyetemes célként történő előmozdítására. Ezen túl szükség van a tisztességes munka fogalmának meghatározására, mivel a megbecsültségét az új, olcsó munkaerőpiacok megnyitása, a részmunkaidős foglalkoztatás, a be nem jelentett tevékenységek, a kényszer- és a gyermekmunka, a minimálbér alatt foglalkoztatottak, a migráns munkavállalók, valamint nők, akik nem részesülnek tisztességes munkakörülményekben, aláássa.

A tisztességes munka a munkakörülmények folyamatos javításának és a munkanélküliség, a szegénység és a társadalmi kirekesztés leküzdésének központi elemévé vált, az EU a lisszaboni stratégia keretében új stratégiai célt tűzött ki maga elé, mégpedig azt, hogy az EU a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdaságává váljon, fenntartható gazdasági növekedésre képes, több és jobb munkalehetőséggel, a társadalmi kohézió és a környezetvédelem magas szintjének biztosítása mellett. Ahhoz, hogy az Európai Unió versenyképessége társadalmilag fenntartható legyen, fontos a termelékenységnek a tisztességes munka és a munkával töltött időszak minőségének támogatása, ideértve a munkahelyi egészséget és biztonságot, a foglalkoztatási rugalmasság és biztonság közötti megfelelőbb egyensúlyt, a kölcsönös bizalmat és részvételt éppúgy, mint a magánélet, a család és a munka megfelelőbb összeegyeztetését. Fontos ennek érdekében továbbá biztosítani a nemek közötti megkülönböztetés és a megkülönböztetés minden egyéb formája elleni küzdelmet, továbbá a legkiszolgáltatottabb csoportok társadalmi integrációjának támogatását, a tisztességes munka megteremtése érdekében tett erőfeszítések támogatását.

Az EU úgy véli, hogy a tisztességes munka a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem központi eleme, amelyet mindenki számára elérhetővé kell tenni, de nem pusztán foglalkoztatási és szociális biztonsági kérdésként kezelendő, hanem hatékony politikák alkalmazása, felelős intézmények létrehozása, politikai elkötelezettség, valamint civil társadalmi összefogás is szükségeltetik a lehetőségek megteremtéséhez. A tisztességes munka célkitűzése a gazdasági és szociálpolitikák összefüggő és integrált együttesét kívánja meg, amely produktív, minőségi munkahelyeket igyekszik előtérbe helyezni, amelyek messze túllépnek a hagyományos munkaerő-piaci politikákon, a tagállamok minden gazdaságpolitikájának támogatásával.²¹

2. A tisztességes munka követelményeinek megjelenése a hazai jogszabályokban

Magyarország Alaptörvénye (továbbiakban: Alaptörvény) is tartalmaz a tisztességes munkához kapcsolódó alapjogokat. Az Alaptörvény második része a Szabadság és

²¹ Az Európai Parlament 2007. május 23-i állásfoglalása a mindenki számára biztosítandó tisztességes munka ösztönzéséről (2006/2240(INI) HL 102 E, 24/04/2008 o. 0321 - 0332

felelősség címet viseli, középpontjában az ember és az ember alapvető jogai állnak, az Európai Unió Alapjogi Chartájával (a továbbiakban: Alapjogi Charta) összhangban.

Az Európai Konvent elnökségének a Charta szövegéhez fűzött magyarázata kettős jelleget tulajdonít az emberi méltóságnak: az emberi méltóság nem csupán egy az alapjogok közül, de a többi alapjog kiinduló pontjával is szolgál. [...] egyetlen, a Chartában megállapított jog sem gyakorolható úgy, hogy az mások emberi méltóságát sértené, továbbá az emberi méltóság az e Chartában megállapított jogok lényeges tartalmának része, ezért akkor is tiszteletben kell tartani, ha az adott jog maga korlátozott terjedelmű. Magyarországon az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése garantálja, hogy „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.”⁽²⁾ „Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. (3) Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, valamint más alapvető jog érvényesülése vagy alkotmányos érték védelme érdekében korlátozható.”²² (4)....”.

Az alapvető jogok egészét védi az a jogalkotói szándék, amelynek az alapját az Alapjogi Charta - kihirdette a 2007. évi CLXVIII. törvény – és annak előzménye, az 1950. november 4-én Rómában kelt, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (a továbbiakban: Emberi Jogok Európai Egyezménye) - kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény – rögzíti.²³ Az Alaptörvény II. cikke a két legfontosabb emberi jogot, az emberi élethez és emberi méltósághoz való jogot rögzíti, amely a tisztességes munka tartópillérét, alapját képezi, „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Az élethez való jog mind a nemzetközi dokumentumok, mind az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján korlátozhatatlan, abszolút jellegű, megelőz minden más jogot, önmagában is értelmezhető alapjog, mely szoros összefüggésben áll a jogképességgel. Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot először 1990-ben vizsgálta és megállapította, hogy az „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.²⁴

Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érthetetlen lényegük.²⁵

²² Az alapjogokra vonatkozó szabályokat és azok korlátozását szintén törvény állapíthatja meg. Az Alaptörvény meghatározza a korlátozás feltételrendszerét. Erre csak akkor kerülhet sor, ha más alapvető jogot vagy alkotmányos értéket kell védeni, és a korlátozásnak meg kell felelnie a szükségességi-arányossági tesztnek. Szükséges továbbá, hogy a korlátozás ne érintse az alapjog lényeges tartalmát.

²³ Alaptörvény kommentár

²⁴ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

²⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308.

Ebből következik, hogy van az egyén autonómiájának egy magja, egy „érinthatetlen” lényege, amely sérthetetlen, nem tartozhat az egyéneken kívül más személy, intézmény, vállalkozás rendelkezése alá, az ember alany marad, így nem válhat eszközzé vagy tárggyá, mint a jogi személyek, amelyek szabályozás alá vonhatók.

A méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő, az emberi életek értéke között nem lehet jogilag különbséget tenni.²⁶ Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthatetlen mindentől függetlenül, tehát amennyiben ezt megsértik akár jogszabályok, szabályzatok, utasítások által közvetlen, vagy közvetett úton, lehet rá hivatkozni, védelmet élvez.

Az Alaptörvény a munkavállalással kapcsolatban több olyan egyénileg a foglalkoztatott személyéhez közvetlenül kapcsolódó, illetve csoportosan gyakorolható alapjogot deklarál, amelyeket alkotmányos védelemben részesít.²⁷ Az egyéneket közvetlenül megillető alapjogok a munkához való jog,²⁸ az egyén egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez való jog,²⁹ a pihenőidőhöz való jog,³⁰ az egyenlő bánásmód követelménye,³¹ és a személyes adatok védelme, melyek a tisztességes munka alapját képezik. Előbbiek közül jelen tanulmány keretei között az egyenlő bánásmód követelményét emeljük ki.

Az egyenlő bánásmód követelményét az Alaptörvény XV. cikke (2)–(3) bekezdése rögzíti, miszerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj,³² szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.³³ A nők és a férfiak egyenjogúak.³⁴ Mindenkit egyenlőként, egyenlő méltóságú emberként kell kezelni,³⁵ így nem lehet az adott tulajdonságok szerinti megkülönböztetést alkalmazni. Az az elvárás a munkajog területén is, hogy a munkáltató, vagy akár a munkavállalók egymás közötti viszonyára tekintettel se lehessen a fenti tulajdonságok szerint

²⁶ Alaptörvény kommentár

²⁷ Alaptörvény I. cikk (2) bek.

²⁸ Alaptörvény XII. cikk (1) bek.

²⁹ Alaptörvény XVII. cikk (3) bek.

³⁰ Alaptörvény XVII. cikk (4) bek.

³¹ Alaptörvény XV. cikk (2)–(3) bek.

³² A faji megkülönböztetést külön nemzetközi dokumentumok is tiltják, ilyen az ENSZ keretében, New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet). Az egyezmény preambuluma szerint faji megkülönböztetésen alapuló minden felsőbbrendűségi elv tudományos szempontból hamis, erkölcsi szempontból elítélendő, társadalmi szempontból igazságtalan és veszélyes, és hogy a faji megkülönböztetésnek sehol semmiféle - sem elméleti, sem gyakorlati - igazolása nem lehetséges. Az egyezményt Magyarország az 1969. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdette ki, és vállalta, hogy faji megkülönböztetés céljából semmilyen cselekményt vagy gyakorlatot nem kezdeményez, illet nem támogat, nem védelmez és nem segít; sőt azt minden megfelelő eszközzel - szükség esetén törvényhozás útján is - megtiltja és megszünteti.

³³ Emberi Jogok Európai Egyezménye 14. cikke alapján

³⁴ Alaptörvény XV. cikk (2)–(3) bek.

³⁵ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat

különbséget tenni. Minden olyan magatartástól tartózkodni kell, amelyek ezt az egyenlő emberi méltóságot megsértik akár közvetlenül, akár közvetett formában.

Az egyenlő bánásmód követelmények megsértéséről viszont csak abban az esetben beszélhetünk, amennyiben valamely védett tulajdonságot megsértik. Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését hátrányos megkülönböztetésnek, diszkriminációnak nevezzük, az igazolható ok nélkül történő megkülönböztetés tiltott, egymással összehasonlítható, homogén csoportba tartozó jogalanyok közötti különbségtétel esetén megállapítható az alkotmányellenes megkülönböztetés.

Mégsem általánosságban fogalmazhatjuk meg a megkülönböztetést, mivel mégsem minden megkülönböztetés tilalmazott általános jelleggel, hiszen bizonyos esetben az államnak kötelezettsége pozitív diszkriminációt alkalmazni. Tehát nem a különbségtétel tilalmazott, hanem az igazolható ok nélkül történő megkülönböztetés. A jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. A társadalmi egyenlőség, mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdekeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.³⁶ A jogegyenlőség természetesen nem jelenti az egyének jogon kívüli egyenlőségét, hiszen különbözhetnek képzettség, kereseti, vagyoni viszonyaik szerint.³⁷ A megkülönböztetést az állam intézményesítetten is tilalmazza, és biztosítja a sérelmet szenvedettek jogvédelmét, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény által.³⁸

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2021. január 1-én beolvadt az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalába. Az alapvető jogok biztosának *az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben* meghatározott feladatait az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala elkülönült szervezeti egysége, az Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság végzi. A törvény meghatározza a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetést, a zaklatást, a jogellenes elkülönítés és a megtorlás fogalmait, valamint az esélyegyenlőtlenségek felszámolására irányuló előnyben részesítést. Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt indított valamennyi eljárásban - így a személyiségi jog érvényesítése iránti perben is - a jogsérelmet szenvedett félnek valószínűsítene kell az őt ért hátrányt és azt, hogy rendelkezett a törvényben meghatározott valamely védett tulajdonsággal, míg a másik félnek azt kell bizonyítania, hogy a valószínűsített körülmények nem álltak fenn, vagy az egyenlő bánásmód követelményét megtartotta, illetve az adott jogviszony tekintetében nem volt köteles azt megtartani.³⁹ E törvény meghatározza az esetleges jogkövetkezményeket is, elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását, elrendelheti a véglegessé

³⁶ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat

³⁷ Az állam jogosult megkülönböztetést alkalmazni, például a vagyoni helyzet alapján történő adófizetés kapcsán 61/1992. (XI. 20.) AB határozat

³⁸ Alaptörvény kommentár

³⁹ PJD2019. 28.

vált határozatnak közérdekből nyilvános közzétételét,⁴⁰ bírságot szabhat ki, valamint külön törvényben meghatározott jogkövetkezményt is alkalmazhat.

Az Alaptörvény alapvetései között szerepel az M) cikk (1) bekezdése, miszerint Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik, a XVII. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „A munkavállalók és a munkaadók - a munkahelyek biztosítására, a nemzetgazdaság fenntarthatóságára és más közösségi célokra is figyelemmel - együttműködnek egymással.” A (2) bekezdés a Kollektív Szerződés kötés jogát határozza meg, a (3) bekezdés pedig rögzíti, hogy „Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez.”, amelyben megjelenik a tisztességes munka következő tartópillére.

Az Alaptörvény a munkaadók és munkavállalók kölcsönös együttműködési kötelezettségét írja elő, mivel a munkaszerződések megkötésekor még a felek a polgári jog keretein belül egymással egy hierarchia szinten állnak, azonban a munkaszerződés megkötése után a vállalkozásban, szervezetben hatalmi hierarchia különböző szintjeire lépnek, mivel a munkajog - amely magában foglalja a magánmunkajogot, a közalkalmazottak jogát és a közszolgálati jogviszonyt is - külön jogággá fejlődött a jogviszony specialitásai miatt, ahol a jogszabályok elsősorban a munkavállalókat igyekeznek védeni a megbomlott egyensúlyi helyzet miatt. Az Alaptörvény szabályai azonban nemcsak a munkavállaló érdekeit védik, hanem a két fél közötti partneri együttműködés kialakítását tűzik ki célul, ilyen a munkahelyek biztosítása, a nemzetgazdaság fenntarthatósága és más közösségi célok.

A munkafeltételekkel és a pihenőidővel kapcsolatos szabályok a munkavállalók érdekeinek biztosítását szolgálják, aminek részletszabályait az Munka Törvénykönyve⁴¹ (a továbbiakban: Mt.) határozza meg, azzal, hogy az állam nem enged teljes mértékben szabad megállapodást a munkáltató és a munkavállaló között. A munkavállaló egészségét és biztonságát az állam az Mt. mellett munka- és balesetvédelmi szabályok rendszerével⁴² és az egészségügyi igazgatás körében is külön biztosítja a Tanács 89/391/EGK irányelvével összhangban.⁴³ Az Alapjogi Charta mintájára jelenik meg az Alaptörvényben többek között a munkavállalók és munkaadók egyes jogainak rögzítése, a gyermekmunka tilalma, a fogyatékkal élők külön védelme, a munkavégzésre vonatkozó kötelezettség, valamint államcélként fogalmazódik meg a teljes foglalkoztatottság.⁴⁴

Szűkebb kontextusban vizsgálva a tisztességes munka elvárásának kereteit a magyar jogrendszerben az Mt. biztosítja egyrészt az általános magatartási követelményeket, a személyiségi jogok védelmét, az adatkezelést, valamint az egyenlő bánásmód követelményét.⁴⁵ Az általános magatartási követelményeken

⁴⁰ A jogsértő közérdekből nyilvános adatainak kivételével személyazonosításra alkalmatlan módon.

⁴¹ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

⁴² Ebbe a körbe tartozik például az 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről, illetve az erre a területre vonatkozó szabályokat megállapító kormányrendeletek, a foglalkozáspolitikáért és az egészségügyért felelős miniszter munkavédelem irányítására vonatkozó rendeletei, valamint a tevékenység szerinti (ágazati) miniszterek rendeletei.

⁴³ Alaptörvény kommentár

⁴⁴ Alaptörvény kommentár

⁴⁵ Mt. 6. § - 12. §

belül meghatározza az általános elvárhatósági mércét, a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményét, az együttműködési kötelezettséget, a méltányos mérlegelés elvét, a tájékoztatási kötelezettséget, a joggal való visszaélés tilalmát, valamint a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek védelmét. Ezek közül is több hozzájárul a tisztességes munka feltételeinek megteremtéséhez. A munkajogi alapelvek biztosítják azokat az elvárásokat a munkaadói és munkavállalói felek egymás közötti viszonyát meghatározva, melyek megsértése esetén válik a magatartás jogszerűtlenné, azokban az esetben is, ha konkrét jogszabályi rendelkezést nem sért a cselekmény.

Másrészről a különböző védelmi szabályok, amelyek a felek közti egyenlőtlen viszonyokat hivatottak kiegyenlíteni, szintén nagy jelentőséggel bírnak a tisztességes munkafeltételek megteremtése szempontjából.

A tisztességes munka az ILO meghatározása alapján szociális biztonságot is garantál a családok részére. A szociális biztonsághoz való jog, illetve a szociális jogok a második generációs jogok körébe tartoznak, amelyek jellegüket tekintve lényegesen különböznek az első generációs jogoktól, például az élethez való jogtól. Az első generációs jogok esetében az állam feladata elsősorban önmaga korlátozása és a tartózkodás, míg a második generációs jogok biztosítása legtöbb esetben már az állam aktív szerepvállalását követeli meg. Ennélfogva a szociális biztonság megteremtése általánosságban állami intézkedések révén történik: tipikusan biztosítási típusú, segélyezési típusú, állampolgári jogon járó ellátások, illetve ezek kombinációjával valósítható meg egy adott államon belül. Azaz tipikusan vegyes rendszerként működő szociális ellátórendszer keretén belül törekszik arra egy állam, hogy állampolgárai számára minél teljesebb mértékben megteremtse a szociális biztonságot.⁴⁶

A szociális biztonsághoz való jogot az Alaptörvény XIX. cikke rögzíti, amely azon túl, hogy általánosságban kijelenti, hogy Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson, meghatározza azokat a konkrét megélhetési zavarhelyzeteket is, amelyek bekövetkezése esetén minden magyar állampolgár a külön törvényekben meghatározott támogatásokra jogosult. Ezek a kiemelt élethelyzetek az anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyiség, árvaság és önhibán kívül bekövetkezett munkanélküliség. Szintén e cikkben kerül rögzítésre, hogy a szociális biztonságot Magyarország a szociális a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg, valamint, hogy a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja. Itt kerülnek megállapításra a hazai nyugdíjrendszert megalapozó alapvetések is, így például annak meghatározása, hogy a nyugdíjrendszer kétpilléres, valamint, hogy az állami nyugdíjra való jogosultság feltételei a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatók.⁴⁷

Úgy véljük, hogy ebben az esetben azonban a szociális biztonságot szűkítetten szükséges értelmezni. Az alatt, hogy a tisztességes munka szociális biztonságot nyújt a családoknak, értelmezésünk szerint kizárólag a biztosítási típusú ellátások által

⁴⁶Jakab-Mélypataki-Szekeres: i.m. p.6

⁴⁷Alaptörvény XIX. cikk

garantált szociális biztonságot érthetjük, tekintettel arra, hogy az egyéb, például alanyi jogon járó ellátások nem kapcsolódnak a személyek munkavégzéséhez.

Záró gondolatok

Amennyiben a tisztességes munka feltételei megvalósulnak, megelégedést hoz mind a két fél, mind a munkáltató mind a munkavállaló számára, tekintettel arra, hogy az egyik oldalon a munkáltató hatékonyabban, kevesebb költséggel tudja megvalósítani a vállalati célkitűzéseket, amíg a másik oldalon a munkavállaló megbecsültséget, anyagi stabilitást és a munkával való elégedettséget érez. A munkahelyen magasabb színvonalú és jobb társadalmi kapcsolatok épülnek ki, a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem is megvalósul, a társadalmi integráció magasabb szinten tud érvényesülni, amely összhangban van az európai szociális menetrenddel és a foglalkoztatási iránymutatásokkal.

Amennyiben a tisztességes munka feltételei csorbulnak a munkavállalók részéről elégedetlenség, betegségek, hiányzások tapasztalhatók, akár a munkaviszony felbontása is felmerül, melynek a munkáltatók szempontjából is negatív következményekkel járhat, hiszen a kieső munkaerő mind a betegség, mind a munkaviszony megszűnése miatt, hátrányosan befolyásolja a vállalatok jövedelmezőségét és gazdasági teljesítményét.

Véleményünk szerint az emberi méltóság tiszteletben tartása alapvető követelmény, mely megteremti az korrekt munkavégzés feltételeinek alapjait a munkáltató és munkavállaló számára is a munkakörnyezetben, továbbá az egyenlő bánásmód követelményének megvalósulása az egyik kardinális pontja a tisztességes munka feltételei megteremtésének, hiszen az elengedhetetlen mind a méltányos munkakörnyezet, mind a legszélesebb körű társadalmi integráció megvalósítása szempontjából.

Zárásként fontosnak tartjuk ismételtlen kiemelni a tisztességes munka jelentőségét a gazdaság és a társadalom egészségének fenntartható módon való megszervezése során. A fenntartható gazdaság és társadalom megteremtésének a fenntartható munkahelyek kialakítása is elengedhetetlen része, mind a verseny-, mind a közsférában. A munka – és így a munkajog – dinamikusan változó világunk szerves része, ezért jelentős szerepet kell kapnia, proaktívan kell közreműködnie a fenntarthatóság elérésében.

Irodalomjegyzék

- Csoba Judit: *A tisztességes munka – A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?*. Budapest: L'Harmattan, 2010.
- Goodland, R. - Daly. H.: Environmental sustainability: universal and non-negotiable. *Ecological applications*, 1996, 6(4), 1002-1017. o. <https://doi.org/10.2307/2269583>
- Harold Havighurst: *The Nature of Private Contract*. Evanston, Northwestern University School of Law, 1961.

-
- Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett: *A szociális biztonság nemzetközi kérdései*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2016.
 - Jakab Nóra – Tóth Hilda: Flexicurity in Hungary from the more Vulnerable Party's Point of View,. iIn: 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018. STEF92 Technology Ltd. Modern Science, Political Sciences, Law, Finance, International Relations, Issue 1.1. 2018. 153–160. o.
 - Jakab Nóra: *Európai és magyar munkajogi szabályozás a változó gazdasági viszonyok között, különös tekintettel a magyar munkajogi kodifikációra*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018.
 - Jakab Nóra: Gondolatok a rugalmasság és biztonság egyensúlyáról Prugberger Tamás 80. születésnapja alkalmából, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám, 217. o
 - László Gyula: *Munkaerő-piaci politikák*. PTK KTK, Pécs, 2007.
 - Máté Dávid Adrián: A munkaidő szervezése és a munkamorál összefüggései. *Miskolci Jogtudó* 2018/1
 - Mélypataki Gábor: Az új foglalkoztatási formák és a társadalmi innováció hatása a szociális biztonságra, *MAGYAR MUNKAJOG E-folyóirat*, 2019/1.,14-26. o.
 - Nikos Koutsimpogiorgos - Jaap van Slageren - Andrea Herrmann - Koen Frenken: Conceptualizing the Gig Economy and Its Regulatory Problems, *Policy and Internet*, 2020. május, DOI: 10.1002/poi3.237.
 - Szeicz János: *Szervezeti magatartás és szervezetfejlesztés jegyzet*, 2008. 6-11. o.
 - Tóth Hilda: A munkajog új kihívásai: a „GIG” gazdaság munkavállalói csoportjai,. iIn: Szikora Veronika – Török Éva (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Szikora Veronika – Török Éva):. II. k. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.
-
-

Munkajogon innen, munkaviszonyon túl és a kettő között - Felmerülő gondolatok Szekeres Bernadett könyvének olvasása kapcsán*

Prugberger Tamás**

A szerző írása kettős jellegű. Az első részben egy átlagos könyvismertetést meghaladóan elemzi Szekeres Bernadett könyvét az önfoglalkoztatás és a vállalkozás/megbízás, valamint a munkaszerződés kapcsolatáról. Majd írása második részében tovább gondolva Szekeresnek az önfoglalkoztatásnak a tartós vállalkozási/megbízási szerződés kapcsolatáról szóló elemzését, felveti, hogy a tartós vállalkozás és megbízás annyira eltér az eseti vállalkozási és megbízási szerződéstől, hogy a tartós közvetítési (alkuszi) szerződéssel együtt önálló szerződési típusként kellene szabályozni a Polgári Törvénykönyvben.

Kulcsszavak: önfoglalkoztatás, munkaszerződés, eseti vállalkozási és megbízási szerződés, szürke zóna, tartós vállalkozás és megbízás

From here on labour law, beyond employment and between the two - Thoughts arising from reading Bernadett Szekeres's book

The author's writing is twofold. In the first part, he analyses Bernadett Szekeres' book on the relationship between self-employment and entrepreneurship, engagement, and employment contracts in an above-average book review. Then, in the second part of his writing, he is further thinking the analysis of Szekeres about the relationship between self-employment and the long-term entrepreneurship, agency. According to this, he raises, that a permanent contract about the entrepreneurship and agency is so different from an ad hoc contract of entrepreneurship and agency, that, together with a permanent brokerage contract, it should be regulated as a separate type of contract in the Civil Code.

Keywords: self-employment, employment contract, ad hoc entrepreneur contract and assignment contract, grey zone, permanent entrepreneur contract and assignment

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1948>

A szerzőnek a monográfia fő címében megjelölt tág témája a főcímhez tartozó alcímekben kissé szűkítésre és pontosításra kerül, mivel a szerző a gazdasággal összefüggő önfoglalkoztatással és annak munkajogi védelmével foglalkozik. Ez is azonban meglehetősen tág téma és – miként a szerző helytállóan utal rá, két oldalról is megközelíthető a vizsgálata. Megközelíthető a munkajog oldaláról, ahogy ezt maga

* A tanulmány a NKFIH Alap támogatásával a 120 158. témaszámú pályázat keretében készült.

** Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

a szerző is Jakab Nórához, Kiss Györgyhöz és hozzám hasonlóan teszi,¹ de megközelíthető a polgári joghoz tartozó munkavégzési folyamatokkal összefüggő szerződések oldaláról is, mint amilyen az alkuszi szerződés, főként pedig amilyen a tartós vállalkozási és a megbízási szerződés. A magyar munkajogi jogirodalomban ezt a megoldást követi Gyulavári Tamás.² Mind a két út járható abból adódóan, hogy az ún. „önfoglalkoztatás” főszabályként függő munkát tartalmazó munkaszerződés, valamint a kötetlen munkatevékenységgel összefüggő polgári jogi vállalkozási megbízási és alkuszi tevékenység között helyezkedik el.

Itt is van azonban mind a két oldalról bizonyos átmenet a középső intézményező, vagyis az önfoglalkoztatás irányába. A tipikus munkaszerződés fő ismérve a teljes munkaidőre szóló kötött, ún. „függő” munkavégzés, amelyre a munkáltató telepén kerül sor, és amit a munkáltató bármikor ellenőrizni tud és a munka közvetlen irányítójával felügyel is. Ugyanakkor innen nyílik közeledés a polgári jogi munkavégzési szerződések irányába, amikor a munkavállaló nem kötött munkaidőben és függő munkaviszonyban, hanem kötetlen munkaidőben és viszonylag független munkaviszonyban teljesíti a reá bízott feladatokat, időszakonkénti beszámolási kötelezettség mellett. Ezzel párhuzamosan viszont a másik oldalról is lehetséges egy „középe tartó” közeledési folyamat a gyakorlatban, amikor is az egyszeri vállalkozói, alkuszi vagy megbízási szerződés nemcsak egy alkalomra vonatkozó vállalkozási, vagy megbízási feladat teljesítésére vonatkozik, hanem egy tartós jogviszony-létesítés keretében vállalkozási jellegű tevékenységek, vagy ügyvivő feladatok, vagy pedig mind a kettő együttes folyamatos ellátására kerül sor. Ez áll fenn a tartós vállalkozási és/vagy megbízási szerződés esetében, ami hasonlít az előbb bemutatott kötetlen munkaviszonyhoz. Ugyanis a munkát, a feladatot elvégző személy (jogalany) mind a két esetben hasonló alárendeltségben áll megrendelőjével megbízójával vagy pedig a munkáltatójával szemben.

Ilyen helyzet állhat fenn pl. olyan műbútorasztalosok esetében, akik közül az egyik határozatlan időre szóló munkaszerződéssel dolgozik egy antik bútorkereskedő cégnél, míg a másiknak bár önálló cége van és műhelye, de elsősorban az őt tartós megrendeléssel foglalkoztató részére kell rendelkezésre állnia és elsőbbséggel a „tartós megrendeléssel” foglalkoztató cég megrendeléseit kell elsődlegesen teljesítenie. Szekeres Bernadett helytállóan utal Kopátsy Sándorra, aki megemlíti egy amerikai építőipari céget, amely eladta az általa foglalkoztatott darusnak a darut és a darus korábbi munkaviszonyát tartós vállalkozási szerződéssé alakította át.³ Magam is tudok hasonló esetről, amikor az egyik balatoni üdülő eladta a

¹ Jakab Nóra: *Európai és magyar munkajogi szabályozás (a változó gazdasági viszonyok között, különös tekintettel a magyar munkajogi kodifikációra)*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018, 143-147., 175-181. o.; Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és a jogállás szabályozásának a hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közöny*, 2013/1, 1-14. o.; Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban, *Magyar Jog*, 2014/2, 65-71. o.; Szekeres Bernadett: *Munkajogon innen - munkaviszonyon túl*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2021, 18-21., 37-72. o.

² Gyulavári Tamás: *Szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 133-136. o.; Hasonlóan értékeli Gyulavárit Szekeres: i.m. 40. o.

³ Szekeres: i.m. 31. o.; Kopátsy Sándor: *Hiánycikk a vállalkozás*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 61. o.

személyszállításra is alkalmas furgonját a sofőrnek, akinek csak kéthetente kellett a beutaltakat az állomásról az üdülőbe, valamint az üdülés végeztével az üdülőből az állomásra szállítani. Ezen kívül pedig heti két alkalommal a furgonnal áru-, és élelmiszer-beszerezésre kellett mennie az üdülővezetővel, ami legfeljebb alkalmanként három vagy négy órai igénybevételt jelentett. A tartós vállalkozási, illetve fuvarozási szerződésben a felek kikötötték, hogy a fuvarozó elsődlegesen az üdülő részére kell, hogy rendelkezésre álljon, ezen kívül pedig tetszőlegesen bármely megrendelő részére fuvarozhat.

Hasonló helyzet állhat fenn tartós megbízás esetében is. Legtöbbször ügyvédi megbízásnál fordul elő, hogy vállalatok a velük a velük munkaviszonyban állt jogtanácsos munkaviszonyát megszüntetve felszólították, hogy lépjen be az ügyvédi kamarába és tartós megbízási szerződéssel ügyvédként vigye tovább a vállalat jogi ügyeit. Az ilyen státuszváltozásokra abból a megfontolásból került sor, hogy a kötelező társadalombiztosítási járulékfizetésbe ne kelljen a cégnek beszállnia, hanem azt, mint „szabad úszó” önálló ügyvéd maga viselje. Az ilyen státuszváltozás kedvező lehet a jogi képviselő számára, ha az új tartós megbízási szerződés lehetőséget biztosít arra, hogy más ügyfelek, pl. a cég alkalmazottainak felmerülő olyan jogi ügyeit is eseti megbízás alapján elláthassa, amelyekbe nem a vállalata az ellenérdekű fél. Ha viszont ilyen lehetőségre nem kap felhatalmazást az ügyvéddé átalakult volt jogtanácsos, nemcsak anyagilag előnytelen számára, hanem azért is, mert nem áll mögötte klientúra és ezért egzisztenciálisan is tartós megbízójától függő jogi helyzetben van. Hasonló a helyzet az olyan „szatellit” vállalatok (cégek) esetében, amelyek összeszerelő vállalatoknak dolgoznak tartós vállalkozással és más megrendelést nem vállalhatnak fel, mint pl. a korábban már említett építőipari vállalat darusa. Az ő kiszolgáltató helyzete egyértelmű, nem úgy, mint annál a műköszörűsnél, akinek a műhelyébe szállítja rendszeres jelleggel élesítésre a késeket a vele egy városban működő cipőgyár, miközben korlátozás nélkül külső megrendelőket is felvállalhat. Ezzel szemben, amikor az 1990. évi rendszerváltást követően az addig monopóliumban volt Állami Biztosítót holland biztosító cégek megvásárolták és azt megelőzően üzletkötői kötetlen munkakörben foglalkoztatott munkavállalókat tartós megbízási jogviszonyba átsorolták, nem téve lehetővé, hogy más cégek számára is üzletszerzői minőségben dolgozhassanak, megrendelői kör hiányában egyoldalú függésben állva egzisztenciálisan kiszolgáltató helyzetbe kerültek.

Mindez arra utal, hogy az önálló egyéni és csoportos vállalkozók függetlenül attól, hogy cég formájában vagy a nélkül működnek – ide értve a szellemi és az ipari szabad foglalkozásúakat is – két kategóriába sorolhatók, ahol az egyik kategóriát a gazdaságilag független, míg a másikat a gazdaságilag függő helyzetben álló egyéni, és csoportvállalkozók, valamint szabadfoglalkozásúak képezik. Mivel az önálló klientúrával, illetve más jövedelem forrással nem rendelkező foglalkoztatott formális vállalkozó helyzete a munkavállalóhoz hasonló, de annál jobban ki van szolgáltatva a foglalkoztatójának. Ugyanis rá nem vonatkozik –legalább is nálunk, Magyarországon— az állam által a szociális partnerekkel együtt évenként megállapításra kerülő minimálbér és bérgarancia alap meghatározása, sem pedig az ennek figyelembe vételével történő ágazati és vállalati kollektív szerződéssel,

valamint üzemi megállapodás figyelembe vételével bérmegállapítás, a foglalkoztató önkényesen az ezekben a normatív forrásokban meghatározott bérnívók alatt határozhatja meg a „quasi” vállalkozási díját az ilyen látszat vállalkoztatóként foglalkoztatottnak. Rájuk ugyanis e normák nem vonatkoznak, mivel azokban meghatározott védelem csak a munkaviszonyban állókat illeti meg. Ezért a szerző helytállóan foglal állást Bankó Zoltánnal és Kiss Györggyel együtt amellet, hogy a nyugat-európai államokhoz hasonlóan rájuk is kiterjeszteni lenne szükséges a munkaviszonyból eredő valamennyi munkavédelmi, egzisztenciális és szociális biztosítékot és őket –miként ezt a nyugat-európai államok is teszik— a munkavállalóhoz hasonló személyekként lenne Magyarországon is szükséges kezelni a munka világában ilyen módon szereplő személyeket.⁴

Történt is erre irányuló kísérlet Kiss György részéről a 2012. évi Munka Törvénykönyv kodifikációs munkálatai során, amikor is a 2011. évi első tervezet kinyilvánította, hogy a munkavállalókra vonatkozó előírásokat kell alkalmazni azokra, akik formálisan vállalkozási jogviszonyban dolgoznak, munkavégzésük tartalma azonban függő munka jellegű és tevékenységüket saját alkalmazottak igénybe vétele nélkül végzik. A szerző helytállóan utal arra, hogy Kiss György e normatervezet megalkotásánál a német mintát alapul véve kívánta kiterjeszteni rájuk az individuális munkajog valamennyi védelmi előírását. Ezért is könyvének második részében részletesen ismerteti a német megoldást.⁵ Mivel pedig a a szabályozás a szociális biztonsággal függ össze, érthető, hogy a szerző a monográfia első részében behatóan foglalkozik a szociális jogi szabályokkal és azzal, hogy azok miként hatnak a függő munkát formálisan végző saját magukat formálisan vállalkozóként foglalkoztatottakra.⁶

A szerző helytállóan állapítja meg, hogy a munkavégzőknek ebben a saját magukat foglalkoztatók kategóriájában nagy a fogalmi zűrzavar.⁷ Egyesek az e témával foglalkozók közül hármás felosztást, míg mások csak kettős felosztást különböztetnek meg. A hármás felosztást vallók szerint az első csoportot a gazdaságilag független önfoglalkoztatók, a másodikat a gazdaságilag függő munkavállalóhoz hasonló személyek, míg a harmadikat a látszat önfoglalkoztatók képviselik. Szekeres Bernadett helytállóan mutat rá, hogy a német szerzők túlnyomó többsége e felosztás mellett foglal állást, míg kisebb részük a kettős felosztást vallva a gazdaságilag független saját magát foglalkoztató vállalkozóról és gazdaságilag független önfoglalkoztatóról beszél. Ez utóbbinál az egyik csoportot a gazdaságilag független magukat foglalkoztatók, míg a másik a munkavállalóhoz hasonló quasi vállalkozók csoportja, ahová a látszat önfoglalkozók is tartoznak, akik foglalkoztatójuk kívánságára önfoglalkoztatói jellegű vállalkozási szerződéssel leplezik függő munkára vonatkozó munkavégzésüket csak azért, hogy foglalkoztatójuk a munkavállalói társadalombiztosítási járulék törvényénél fogva őket

⁴ Bankó Zoltán: *Az atipikus munkaviszonyok*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2010. Kiss György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállá védelme*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 180. o.

⁵ Szekeres: i.m. 101-246. o.

⁶ *Uo.* 16-24., 61-72. o.

⁷ *Uo.* 389. o.

terhelő megfizetésétől mentesüljenek (Wank).⁸ Én magam is e kettős felosztás mellett foglalkozó állást, mivel mind a látszat önfoglalkoztató, mind a munkavállalóhoz hasonló személy egyaránt gazdaságilag függő helyzetben van a foglalkoztatótól. még itt megemlíteném –miként erre Szekeres Bernadett is utal-, hogy a német munkajog-elmélet a saját munkaerejüket foglalkoztatók körében külön kategóriaként tartja számon a bedolgozókat.⁹ Szerintem a bedolgozók nem képeznek külön kategóriát. A bedolgozók, mint saját munkaerejükkel önálló vállalkozók szintén kettéosztódnak a szerint, hogy gazdaságilag független vagy gazdaságilag függő bedolgozók. Csupán az a különbség a két kategória között, hogy míg a munkavállalóhoz hasonló személy és a látszat önfoglalkoztató, aki a foglalkoztató üzemében vagy azzal szorosan összeköttetésben állva dolgozik, míg a bedolgozó a saját otthoni üzemében. Annál fogva, hogy a házi bedolgozás főleg a Covid-járvány hatására egyre szélesebb körben kerül alkalmazásra, a bedolgozókra vonatkozó német különbségtétel egyre nagyobb mértékben meghaladottá válik.

Szekeres Bernadett abból kiindulva, hogy a 2012. évi Mt. első tervezete a német modell szerint kívánta volna rendezni az önfoglalkoztatást, ezért monográfiája második felének kétharmadában –miként már jeleztem—a német modellt elemzi. Ennek során rámutat arra, hogy a gazdaságilag függő munkavállalók közül azokat illeti meg az önfoglalkoztatói státusz, akiknek nincsenek alkalmazottai, valamint önálló vállalkozói cégük, munkatevékenységüket pedig rendszeres jelleggel, többnyire függő jellegűen végzik. Az ő tevékenységüket szükséges munkavállalókhoz hasonlóvá minősíteni. Azt lehet mondani, hogy ez a „klasszikus” álláspont, ugyanakkor –miként a szerző is többedmagával együtt helytállóan vallja, hasonlóképpen indokolt kiterjesztő értelmezéssel valamennyi csak saját munkaerejére támaszkodó, önálló cégmegjelöléssel nem rendelkező és gazdaságilag megrendelőjétől függő vállalkozót és ügyvivőt ilyenként indokolt kezelni. Ebben a felállásban önfoglalkoztató lehet egy olyan vezető beosztású alkalmazott is, aki a neki alárendelt alkalmazottak munkáját irányítja, ők azonban nem az ő alkalmazottai, hanem a vállalaté, illetve a cégé. Ez az elbírálás indokolt minden olyan egyszemélyes szatellit vállalkozásra is, ahol a vállalkozó a megrendelőjétől-megbízójától gazdasági függésben áll.

Jog-összehasonlítást végezve a nyugat-európai államoknak a 613/86. sz. irányelv alapján egyedi esetben is megállapítható az önfoglalkoztatás fennállása olyan esetben, amikor a vállalkozó nem a saját, hanem a megrendelő/megbízó számlájára végzi a munkát. Mind ez a szerződészegésért fennálló felelősség miatt releváns. Ugyanis ilyen esetben, ha netán az elkészült munka illetve mű, vagy ügyintézés a „végső” megrendelőnek, megbízónak kárt okozott, annak kell a felelősséget vállalnia, akinek a számlájára végezte az adott tevékenységet vagy eredményt létrehozó önfoglalkoztató. Egyértelműen ezt az elvet követi a spanyol bírói gyakorlat, ahol a szellemi (orvos, tervezőmérnök, ügyvéd) és az ipari (aranyműves, ötvös, ékszerész) szabadfoglalkozásúak tevékenységét szabályozó törvény szerint, ha nem a saját nevében és számlájára, hanem máséra foglalkoztatja magát, akkor áll fenn a munkavállalóhoz hasonló személy kritériuma. Ezt a bíróság az eléje kerülő esetekben

⁸ Uo. 101-115. o. Rolf Wank: *Arbeitnehmer und Selbständige*, München, Verlag C. H. Beck, 1988.

⁹ Szekeres: i.m. 102-103., 134-137. o.

történő mérlegelés alapján „in concreto” állapít meg,¹⁰ amire Szeres Bernadett is helytállóan utal.¹¹

A spanyol jogban –ellentétben a német joggal—nem egyértelmű, hogy mikor áll fenn az önfoglalkoztatás kritériuma. Ugyanakkor a német jogban is homályos, hogy mikor áll fenn a valódi, és mikor a látszat önfoglalkoztatás. Szerintem a multinacionális cégek Magyarországra a privatizáció során történt bevándorlása időszakában kifejtett magatartása alapján lehet megfelelően megvilágítani. mint már jeleztem, a holland biztosító társaságok, amikor megvették a magyar Állami Biztosító egyes részlegeit és azokat a maguk biztosító intézeteik Magyarországon megalapított fiókjaihoz csatoltak, a munkaviszonyban állt üzletvezetőket tartós megbízási jogviszonyként foglalkoztatták tovább. Nem alkalmazták reájuk a munkavállalóhoz hasonló személy fogalmát, hanem vállalkozókként kezelve őket, munkaidőn túli, szombati és vasárnapi ügyeletekre osztották be őket, túlmunkára és rendkívül munkára járó pótlék fizetése nélkül, arra hivatkozva, hogy a vállalkozó maga osztja be a munkaidejét. Ha pedig mind ezt nem vállalták, azonnal felmondták a biztosító intézetek a „tartós vállalkozási/megbízási” jogviszonyukat.¹² Amikor pedig ezt követően Somogyi Zsuzsa segítségével¹³ feltárássra került, hogy a holland „freelancer” szabályai értelmében munkavállalóhoz hasonló személyként kell kezelni őket, ezt nem tették meg, hanem arra kötelezték őket, hogy családtagjaik (akár kiskorú gyermekük) bevonásával formális közkereseti vagy betéti társaságokat hozzanak léte.¹⁴ Mint már erről szó esett, a cél egyértelműen az volt, hogy az üzletkötőket tartós vállalkozási, illetve megbízási szerződéssel azért alkalmazzák, hogy egyrészt ne kelljen a munkavállalói kötelező társadalombiztosítási járulékfizetésbe beszállniuk, továbbá a munkaidőkorlátok figyelembe vétele nélkül foglalkoztathassák őket. Ezen kívül pedig a „megbízás díjukat” úgy állapították meg, hogy ha az általuk megkötött biztosítási szerződést az ügyfél felmondja, a kifizetett megbízási díj időarányos visszafizetésére kötelezték őket. Egyértelmű, hogy ezekben az esetekben kényszervállalkozásról és/ vagy kényszer megbízásról, vagy vegyesen mindkettőről volt szó, amit még a többi közép-, és lelet-európai posztkommunista államhoz hasonlóan „üzletkötő törvénybe” foglaltak, ami már Magyarországon hatályon kívül helyezésre került.¹⁵

¹⁰ Anna-Lena Kersting: *Arbeitnehmerähnliche Person im spanischem Arbeitsrecht*, IAAEG, Band 30., Nomos Verlag, Trier, 2012.

¹¹ Szekeres: i.m. 29., 43. o. (Utóbbinál utal arra, hogy a német jog is használja az önfoglalkoztatás fogalmi kritériuma egyikéként a nem saját, hanem más számlájára történő tevékenységet).

¹² Prugberger Tamás—Fabók András: A munkaszerződés, a szolgálati szerződés a vállalkozás, a megbízás és a díjkítűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötői szerződések tükrében, *Magyar Jog*, 2000/12.

¹³ Somogyi Zsuzsa: Munkavállalás, vagy egyéni vállalkozás? A kényszervállalkozás elkerülésének lehetősége holland megoldás alapján. A freelancer intézménye, *Magyar Jog*, 2006/4.

¹⁴ Prugberger Tamás: *Munkajog a polgári jogban a globalizálódó gazdasági viszonyok között*, Competitio Könyvek 5, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kara és Jogtudományi Kar közös kiadása, Debrecen, 2006, 58-65. o.; Prugberger Tamás: *Munkajogi normatív értékek és a neoliberais globalizálódó gazdaság*, Bibor Kiadó, Miskolc, 2008.

¹⁵ Ferenczi Fanni—Prugberger Tamás: *A vállalkozás és a vállalkozói tevékenység egyes gazdaságjogi és gazdaságszociológiai problémáiról*, Kapitális Kft. Kiadó, Debrecen, 2016, 42-44. o.

Mindebből azt a következtetést szűröm le, hogy igaza van Wanknak abban, hogy nehéz megállapítani, ki látszat, vagy valódi önfoglalkoztató.¹⁶ Pozitív viszont a német jogban –miként ezt Szekeres is kidomborítja--, hogy normatív és egzakt módon állapítja meg az önfoglalkoztató fogalmát, ami valamennyi germán jogrendszerhez tartozó államra, így Ausztriára, és Svájcra, valamint Hollandiára is jellemző.¹⁷ Hasonlóképpen normatív jelleggel határozza meg a francia jog is az önfoglalkoztatás kritériumát, azonban nem a német, illetve a germán jog fogalmi ismérvei szerint, hanem a „Code du travail”-ben jelöli meg azokat a foglalkozási, illetve munkaköröket, ahol az önfoglalkoztatás szabályait kell alkalmazni. Ezek a foglalkozási körök azonban a germán jogrendszer fogalmi ismérveit juttatják tartalmilag kifejezésre.¹⁸

Ami a jogi rendezés forrásait illeti, Szekeres Bernadett három megoldás vázol fel. Az egyik megoldás, ahol speciális jogi szabályozás létezik a munkavállalóhoz hasonló személyek jogi helyzetéről. Ide sorolja a szerző egyértelműen Németországot. A másik megoldást szerinte azok az államok képezik, ahol az önfoglalkoztatásról a jogi szabályozáson kívül legfelső bírósági irányelv is az alsó bíróságok számára iránymutatás elvi döntésekkel segíti a jogalkalmazást. A harmadik megoldás az, ahol a bírói gyakorlat alakította ki az önfoglalkoztatás fogalmát és rendezi az ezekkel kapcsolatos jogvitákat.¹⁹ Megítélésem szerint ez a hármas felosztás kissé sematikus. Először is a miatt, mert minden esetben kiindulópont az önfoglalkoztatás speciális szabályozására a többnyire kodifikált polgári jogi szabályozás.²⁰ Ez vonatkozik Németországra, Ausztriára, Franciaországra, Olaszországra, Spanyolországra és Portugáliára egyaránt. Németországban az 1974-ben novellázott Tarifatörvény, Ausztriában a 104/1985. évi Munka és Szociális bírósági, Franciaországban a „Code du travail”, Olaszországban Ausztriához hasonlóan a „Codice civil processuale” és a szabad foglalkozásúak munkajogi védelmét rendező 216/2003. sz. rendelet szabályozza speciális jelleggel a „Codice civil”-ből és az „Estatuto del lavoro” szabályaiból kiindulva. Lényegében hasonló konstrukció szerint rendezi a kérdést Spanyolország és Portugália az „Estatuto del trabalho”, illetve a „Godico trabajadore” szabályaiból kiindulva speciális jelleggel a szabad foglalkozásúak (trabajador autonomo) és a vállalkozók (empresario) foglalkoztatási viszonyait az „Estatuto dei trabajo autonomo”.²¹ Kutatásaim szerint azonban az itt említett speciális jogforrási szabályozás mellett azok alkalmazására

¹⁶ Szekeres: i.m. 106-108. 223-229. o.

¹⁷ Ld. Szekeres: i.m. 101-125. o. (Németországra vonatkozóan); Gustav Wachter: *Wesensmerkmal der Arbeitnehmerähnliche Person. Schriften zum Sozial- und Arbeitsrecht (SA.)*, Band 53., Dunker & Humblot Verlag, Berlin, 1980, 27-47., 77-86.o., valamint Theo Mayer-Maly: *Österreichisches Arbeitsrecht*, Springer Verlag, Wien—New York, 1987, 6-7., 54-56. o. (Ausztriára vonatkozóan); Wolfgang Portmann—Jean Fritz Stöckli: *Schweizerisches Arbeitsrecht*, 3. Auflage, DIKE Verlag, Zürich—St. Gallen, 2013.; Guus J. - Heerma van Voss: *Inleiding Nederlands Sociaal Recht*. Boom Jurisische Uitgewers, Den Haag, 2006, 39-40. o.

¹⁸ Sandra Isenberg: *Rechtsobjekte des Arbeitsverhältnisses in Frankreich und in Belgien*, Manuskript, IAAEG. Universität, Trier, 2003.

¹⁹ Ld. Szekeres: i.m. IV. fejezet

²⁰ Ld. Kiss György (2020): i.m. 180. és köv. o.; Prugberger Tamás: A munkavállalóhoz hasonló személyként történő foglalkoztatás minősítése a külföldi megoldások, valamint az Mt. és a Ptk. tükrében (Eredeti jogforrások feltüntetésével), *Munkajog*, 2021/3, 3-6. o.

²¹ Kersting: i.m. 10. jegyzet, valamint Prugberger (2021): i.m. 6. o.

minden egyes állam legfelső bírósága elvi állásfoglalással irányítja az önfoglalkoztatással kapcsolatos vitákban a jogalkalmazást. Kivétel ez alól Svájc, Hollandia, és Dánia, ahol speciális jogszabályi háttér nélkül a bírói gyakorlat alakította ki az önfoglalkoztatási ügyek elbírálásának általános elveit. Svájcban ezt a Szövetségi Legfelső Bíróság a canton bíróságok számára, Dániában a „Hoge Rad” a „recht bankok” számára megalkotott irányelveikkel, míg Hollandiában ezt a feladatot az első fokon eljáró kantonbírák állásfoglalása végezte el.

Mind ezek alapján bizonyos mértékig vitatkozva a szerzővel, úgy látom, hogy a jogforrási rendezést illetően két fő kategória különböztethető meg. Az egyik kategóriát azok az országok képezik, amelyeknél a polgári munkajogi szabályozásból kiindulva speciális jogforrási rendezés létezik és annak alapján speciális jogforrási szabályozás, továbbá elvi iránymutatás a felső bírósági régióból az alsó bíróságok számára, míg a másik megoldás, ahol speciális háttér jogforrás nélkül vagy a felső bíróságok alakítják ki az általános polgári jogi szabályokból levezetve az önfoglalkoztatás jogi rendezését, vagy pedig az alsó bíróságok alakítják ki az ilyen viták rendezési gyakorlatát. Itt kívánom megemlíteni, ha sikerült volna az önfoglalkoztatásra vonatkozó Kiss Györgytől származó megoldást a 2012. évi Mt.-be betenni, az itt említett két megoldás közül az első lett volna, ahová a német megoldás is tartozik. Összegezőképpen az itt leírtak alapján két megoldás létezik. Az első megoldásnál a jogforrási megoldás dominál, amit a bírói gyakorlat finomít, míg a második megoldásnál a polgári és a munkajogi szabályokból levezetve a bírói gyakorlat alakítja részben felső, részben alsó szintről kiindulva.

Tovább gondolva a szerző monográfiáját, az látszik, hogy elsősorban a munkaviszonyon innen és a munkaviszonyon túli köztes területtel foglalkozik, amely mind a két oldalról megközelíthető. Ugyanakkor a munkaviszonyon túli terület az a tartós vállalkozási vagy megbízási jogviszony, amelyben a vállalkozó, illetve a megbízott gazdaságilag csak részben függ a tartósan őt megrendelőként vagy megbízóként foglalkoztató jogalanytól. Ilyen pl. az a műbútorasztalos vagy műtárgy-restaurátor, akinek önálló cége és műhelye van és az eseti megrendelőin kívül egy vagy több régiségkereskedőnek vagy múzeumnak tartós vállalkozási jogviszonyban ilyen szerződést kötve restaurál, vagy ilyen az az ügyvéd, aki egy vagy több vállalat vagy pénzintézet jogi ügyeit nem munkaviszonyban álló jogtanácsosként, hanem tartós megbízási szerződéssel bejegyzett ügyvédként viszi. Ilyen az a taxis, vagy fuvarozó (vállalat) is, aki vagy amely más megrendelőt is kiszolgál, de egy vagy több megrendelővel tartós vállalkozási szerződést kötve rendelkezésre áll.

Az ilyen tartós vállalkozási és/vagy megbízási szerződés keretében is tevékenykedő vállalkozó vagy ügyvéd tartós megrendelőjének, megbízójának jobban lekötelezve van, mint az, aki egyszeri vállalkozási, vagy ügyviteli szerződést kötve áll megrendelőjével vagy megbízójával rövid távú alkalmi jogviszonyban. Az egyszeri vállalkozási és megbízási szerződésnél eseti elszámolás és honoráriumfizetés, valamint eredmény-, és ügyátadás, a vállalkozásánál pedig ezen kívül a teljesítésre és az átvételre, továbbá az ezekkel összefüggő speciális

veszélyviselési szabályokat tartalmaz a Ptk.,²² míg ezek a szabályok a tartós vállalkozási és megbízási jogviszonynál ismeretlenek. Sőt a tartós vállalkozási jogviszonyt meg sem említi, ami nem is okoz problémát, mivel „analogia legis”-el minden további nélkül alkalmazható rá a tartós megbízási jogviszony. Ez abból adódik, hogy a tartós vállalkozás és megbízási sokkal közelebb áll egymáshoz, és mint az utóbbi a megbízási szerződéshez (Ptk. XXXIX. fejezet). Ez megmutatkozik a honorárium megállapításánál, amelynél a hosszú távú vállalkozási szerződés esetében a hosszú távú megbízási szerződéshez hasonlóan konkrét eredménytől független havi átalánydíjazás érvényesül, ami inkább a munkadíjfizetéshez hasonlít, mint az egyszeri vállalkozási honoráriumhoz. Gyakorlatilag ilyen a tartós megbízási szerződés esetében is a havonta visszatérő átalány-honorárium fizetése is. Mind a két esetben a szerződésben vállalt kötelezettségeknek a megrendelőtől, valamint a megbízottól (ügyintézőtől) a végzett tevékenység számonkérése, pontosabban a teljesítményekről történő beszámolás bizonyos időszakokban történik meg. Ezen kívül legtöbbször a beszámolónak a tartós megrendelő, vagy megbízó részéről történő fenntartásától, meghosszabbításától vagy megszüntetésétől függ a szerződés jövőbeli sorsa. Ha a megszüntetéséről történik a döntés, az mind a két esetben a Ptk. 6: 278. §-ának (4)-ik bekezdése alapján valósul meg a tartós megrendelő és megbízó szociális érdekeinek a figyelembe vétele mellett. Ez alól csupán a sportmenedzseri, edzői szerződés meghatározott időre szólása ellenére a felszámolására egy vagy két vereség miatt azonnali hatállyal sor kerülhet.

Ez utóbbtól függetlenül az itt felhozott körülmények mellett szólnak, hogy a tartós vállalkozási és megbízási szerződést a klasszikus vállalkozástól és megbízástól elkülönítve a Ptk. 6: 293 –295-ik §-ában szabályozott tartós közvetítési szerződéshez és a XLIII. fejezetben szabályozott bizalmi vagyongazdálkodási szerződéshez hasonlóan, sőt e kettővel együtt külön fejezetben kellene szabályozni. A XLIII. fejezet lehetne gazdája e három tartós „facere” típusú szerződésnek, ahol az első alpont a tartós vállalkozási-megbízási, a második a tartós közvetítőt, a harmadik pedig a bizalmi vagyongazdálkodást rendezné. A jogdogmatikai hasonlóság ugyanis e három között egyértelműen fenn áll. Jogtechnikailag azonban az az egyszerűbb megoldás is lehetséges lenne, hogy a megbízást követően betoldva egy új fejezet együtt a tartós vállalkozási és megbízási szerződést. Ezt a felvetésemet megkísérleltem közre adni korábban a Magyar Jogban, de a hagyományos szabályozáshoz ragaszkodó lektori vélemény következtében ott e munkám publikálása visszautasításra került. Ezért a Miskolci Jogi Kar egy jubileumi kötetében került közzé tételre.²³ A lektori elutasítás indoka a szerkesztői közlés alapján az volt, hogy a 2012. évi Mt. kodifikációs munkálatai során felvetődött ilyen javaslat, de az nem került elfogadásra. Ennek azonban a közreadott tervezetek és az új Mt. indoklásában semmilyen nyomát nem találtam. Ugyanakkor, mindenekelőtt a digitális platformok vállalkozás/megbízási szolgáltatások ellátására történő kiközvetítéseinek az ún. „work on demand via apps” digitális kiközvetítéssel egybekapcsolt szolgáltatási szerződések eseteiben –

²² Ptk. 6: 248-249. §§

²³ Prugberger Tamás: A gazdasági társasági jogalanyiség tételes-jogi módosulásának kihatása a munkával összefüggő szerződésekre, in: *Polgári Jogi Oktatók Találkozója 2021. Konferenciakötet* (szerk.: Juhász Ágnes–Pusztahelyi Réka), Miskolc, 2022.

amelyeknek leggyakoribb formája az ún. „uber”—egyre erőteljesebben jelentkezik az eseti kiközvetítési (alkuszi) szerződés mellett annak tartós kiközvetítés megbízásra irányuló jellege.²⁴

A „work on demand via apps” lényegében a digitális platformmal rendelkező részéről lebonyolításra kerülő közvetítési (alkuszi) szerződés a szolgáltatást igénylő részére, olyan szolgáltatások teljesítésére irányul, amelyek eseti jellegűek. Ilyen pl. az igénylő meghatározott időre és helyre gépkocsival történő elszállítása, vagy meghatározott időre szülői gyermekének felügyelete, lakásának takarítása, vagy vendéglátás előkészítését célzó szakácsi és felszolgáló tevékenységet végzők kiközvetítése olyan szolgáltatásokra vállalkozók szakmai köréből, akik a platformnál ilyen kiközvetítésekre felajánlkoznak és a platformnak rendelkezésre állnak. Az ilyen szolgáltatások elvállalására kész személyek a platformmal állnak ma még informális jellegű jogviszonyban és vállalják azt az elkötelezést, hogy nem ajánlkoznak fel a szolgáltatást igénylőnél arra, hogy ha egy jövőbeli hasonló szolgáltatásra lenne az igénylőnek szüksége, akkor közvetlenül őt keresve és ne a platformot. Azok, akik egy platform közvetlen szolgálatába szegődnek, ugyanis ezt nem tehetik meg. E platform-kiközvetítések teljesítése ugyanakkor a legtöbb esetben már nem „fél-alkusz” jellegű vállalkozási szerződések, különösen akkor, ha a platformnak bizonyos kikötései vannak a szolgáltatóval szemben. Így például a platform üzemeltetője kikötheti, hogy az általa kiközvetített személygépkocsinak tisztának kell lennie és az utas részére ivóvizet vagy cukorkát kell tartania, amit ellenőrizni is jogosult, emellett kikötheti azt is, hogy hirdetésképpen tüntesse fel a kocsi karosszériájának a külső oldalán a platform címét és elérhetőségét. Ha a platform ilyen kiközvetítésre rendelkezésre álló személyeket rendszeresen „szolgáltatra” behív, gyakran tartós vállalkozási vagy önfoglalkoztatási jellegű jogviszony alakul ki a platform és a kiközvetítésre rendelkezésre álló személy között. Sőt van olyan helyzet, amikor ez már „quasi” munkaviszonnyá alakul a platform és a kiközvetítésre rendelkezésre állók között.²⁵ Valódi munkaviszonnyá akkor alakul az ilyen helyzet át, ha a platform a neki rendelkezésre állókat társadalombiztosításra bejelenti és a társadalombiztosítási előírásoknak megfelelően a járulék ex lege reáeső részét is viseli. Ha ezt nem teszi, és akkor önfoglalkoztatási jellegű gazdaságilag függő tartós vállalkozási jogviszonyról beszélhetünk csak. Az ilyen szorosabb és tartós jellegű közvetítési tevékenységre eklatáns esetként felhozható az olyan tőzsdei alkusz, aki pl. munkajogviszony, vagy tartós megbízás keretében quasi üzletszerzőként dolgozik és ez elképzelhető más alkuszi tevékenységek, pl. ingatlan-közvetítés esetében is. Ilyen módon a „work on demand via apps” megbízás ugyanazzal a szolgáltatóval a

²⁴ Tóth Hilda: A munkajog új kihívásai. A „GIG” gazdaság munkavállaló csoportjai, in: *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*, Debreceni Egyetem ÁJK. Kiadása, 2017, II. kötet, 82-87. o.; Kun Attila: Munkajogviszony és digitalizáció – rendszerszintű kihívások és kezdetlegesen európai uniós reakciók, in: *Visegrád 15.0. A Magyar Munkajog Konferencia szerkesztett előadásai* (szerk.: Pál Lajos—Petrovics Zoltán), Wolters Kluwer, Budapest, 2018.; Gyulavári Tamás: Uber sofőrök és társaik: munkavállalók, vagy önfoglalkoztatottak? *Jogtudományi Közlöny*, 2019/3, 104-118. o.; Gyulavári Tamás: A hakeni gazdaság láthatáron: az internetes munka fogalma és sajátosságai, *Iustum aequum salutare*, 2019/1.

²⁵ Rácz Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*, Ph.D. értekezés, Károlyi Gáspár Református Egyetem ÁJK. Doktori Iskola, Budapest, 2020, Kézirat, 53-55., 95. o.

platform részéről tartóssá válik, tartós vállalkozás, vagy megbízási jogviszony létesül, feltéve, ha nem munkaviszonyt létesítenek egymással a felek. Ilyen kapcsolatra egyre sűrűbben kerül sor, amiről információ hangzott el Tóth Hilda miskolci jogi kari docens részéről kolozsvári Sapientia Egyetem jogi karán 2021 szeptemberében tartott összehasonlító munkajogi nemzetközi konferencián.²⁶ Mind ez indokolja, hogy a tartós megbízási és vállalkozás, mely kettőnek a tartalma egymással szinte teljesen megegyezik, kerüljön be önálló szerződésként a Ptk.-ba a tartós vagyonekezelési szerződéssel együtt és ennek megfelelően egészüljön ki a Ptk.

Irodalomjegyzék

- Anna-Lena Kersting: *Arbeitnehmerähnliche Person im spanischem Arbeitsrecht*, IAAEG, Band 30., Nomos Verlag, Trier, 2012. <https://doi.org/10.5771/9783845235110>.
- Bankó Zoltán: *Az atipikus munkaviszonyok*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2010.
- Ferenczi Fanni—Prugberger Tamás: *A vállalkozás és a vállalkozói tevékenység egyes gazdaságjogi és gazdaszociológiai problémáiról*, Kapitális Kft. Kiadó, Debrecen, 2016.
- Gustav Wachter: *Wesensmerkmal der Arbeitnehmerähnliche Person. Schriften zum Sozial- und Arbeitsrecht (SA.)*, Band 53., Dunker & Humblot Verlag, Berlin, 1980.
- Guus J. - Heerma van Voss: *Inleiding Nederlands Sociaal Recht*. Boom Jurisische Uitgewers, Den Haag, 2006.
- Gyulavári Tamás: A hanki gazdaság láthatáron: az internetes munka fogalma és sajátosságai, *Iustum aequum salutare*, 2019/1.
- Gyulavári Tamás: *Szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*, Budapest, Pázmány Press, 2014.
- Gyulavári Tamás: Uber sofőrök és társaik: munkavállalók, vagy önfoglalkoztatók? *Jogtudományi Közöny*, 2019/3
- Jakab Nóra: *Európai és magyar munkajogi szabályozás (a változó gazdasági viszonyok között, különös tekintettel a magyar munkajogi kodifikációra*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018.
- Kiss György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020. <https://doi.org/10.55413/9789632959238>.
- Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának a hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közöny*, 2013/1, 1-14. o.
- Kopátsy Sándor: *Hiánycikk a vállalkozás*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- Kun Attila: Munkajogviszony és digitalizáció – rendszerszintű kihívások és kezdetlegesen európai uniós reakciók, in: *Visegrad 15.0. A Magyar Munkajog*

²⁶ Tóth Hilda: *A platformgazdaság, a flexicurity és az innováció egyes kérdései*, előadás a kolozsvári Nemzetközi összehasonlító munkajogi jogi konferencián, Kolozsvár, 2021. szeptember 17. Szervező és házigazda a Sapientia Egyetem Állam-, és Jogtudományi Kara.

Konferencia szerkesztett előadásai (szerk.: Pál Lajos —Petrovics Zoltán), Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

- Prugberger Tamás: A gazdasági társasági jogalanyiség tételes-jogi módosulásának kihatása a munkával összefüggő szerződésekre, in: *Polgári Jogi Oktatók Találkozója 2021. Konferenciakötet* (szerk.: Juhász Ágnes–Pusztahelyi Réka), Miskolc, 2022.
 - Prugberger Tamás: A munkavállalóhoz hasonló személyként történő foglalkoztatás minősítése a külföldi megoldások, valamint az Mt. és a Ptk. tükrében (Eredeti jogforrások feltüntetésével), *Munkajog*, 2021/3.
 - Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban. *Magyar Jog*, 2014/2,
 - Prugberger Tamás: *Munkajog a polgári jogban a globalizálódó gazdasági viszonyok között*, Competitio Könyvek 5, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kara és Jogtudományi Kar közös kiadása, Debrecen, 2006.
 - Prugberger Tamás: *Munkajogi normatív értékek és a neoliberais globalizálódó gazdaság*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2008
 - Prugberger Tamás—Fabók András: A munkaszerződés, a szolgálati szerződés a vállalkozás, a megbízás és a díjkitűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötői szerződések tükrében, *Magyar Jog*, 2000/12.
 - Rácz Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*, Ph.D. értekezés, Károlyi Gáspár Református Egyetem ÁJK. Doktori Iskola, Budapest, 2020, Kézirat.
 - Rolf Wank: *Arbeitnehmer und Selbständige*, München, Verlag C. H. Beck, 1988.
 - Sandra Isenberg: *Rechtssubjekte des Arbeitsverhältnisses in Frankreich und in Belgien*, Manuskript, IAAEG. Universität, Trier, 2003.
 - Somogyi Zsuzsa: Munkavállalás, vagy egyéni vállalkozás? A kényszervállalkozás elkerülésének lehetősége holland megoldás alapján. A freelancer intézménye, *Magyar Jog*, 2006/4.
 - Szekeres Bernadett: *Munkajogon innen - munkaviszonyon túl*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2021.
 - Theo Mayer-Maly: *Österreichisches Arbeitsrecht*, Springer Verlag, Wien—New York, 1987.
 - Tóth Hilda: A munkajog új kihívásai. A „GIG” gazdaság munkavállaló csoportjai, in: *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*, Debreceni Egyetem ÁJK. Kiadása, 2017, II. kötet
 - Tóth Hilda: *A platformgazdaság, a flexicurity és az innováció egyes kérdései*, előadás a kolozsvári Nemzetközi összehasonlító munkajogi jogi konferencián, Kolozsvár, 2021. szeptember 17. Szervező és házigazda a Sapientia Egyetem Állam-, és Jogtudományi Kara.
 - Wolfgang Portmann—Jean Fritz Stöckli: *Schweizerisches Arbeitsrecht*, 3. Auflage, DIKE Verlag, Zürich—St. Gallen, 2013.
-
-